

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA
KAUNO KOLEGIJA

MOKSLO TAIKOMIEJI TYRIMAI LIETUVOS KOLEGIJOSE

2010/7

Redakcinė kolegija

Vyriausioji redaktorė – socialinių m. dr. Giedrė Adomavičienė (Kauno kolegija)

Nariai: Prof. socialinių m. habil. dr. Kęstutis Kardelis (Lietuvos kūno kultūros akademija)

Prof. filosofijos m. habil. dr. Vaidas Matonis (Vilniaus pedagoginis universitetas)

Prof. socialinių m. dr. Brigita Janiūnaitė (Kauno technologijos universitetas)

Technologijų m. dr. Vytautas Šileikis (Kauno prekybos ir pramonės amatų rūmai)

Antanas Levickas (Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija)

Biomedicinos m. dr. Aldona Gaižauskienė (Vilniaus kolegija)

Socialinių m. dr. Vitalija Bartusevičienė (Utenos kolegija)

Socialinių m. dr. Akvilė Virbalienė (Klaipėdos kolegija)

Socialinių m. dr. Nijolė Zinkevičienė (Kauno kolegija)

Redakcijos adresas

„Mokslo taikomųjų tyrimų Lietuvos kolegijose“ redkolegijai

Pramonės pr. 20, LT–50468 Kaunas, Lietuva

Teirautis Kaune 8~37 352324,

el. paštas giedre.adomaviciene@go.kauko.lt

REDAKTORIAUS ŽODIS

Gerbiamesiems skaitytojams pristatome mokslinio recenzuojamo periodinio žurnalo „Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose“ 2010 metų septintąjį numerį.

Šis leidinys – tai puiki galimybė mūsų šalies kolegijų bendruomenėms (dėstytojams, praktikų specialistams) įsijungti į platesnes diskusijas apie kolegijų misiją drauge su kitais mokslininkais, verslo pasaulio atstovais, politikais.

Reikia pasidžiaugti, kad šis mokslinis žurnalas sparčiai populiarėja kolegijų dėstytojų tarpe. Septintajame numeryje publikuojama 14 straipsnių, kuriuose apibendrinami Lietuvos kolegijų dėstytojų atlikti socialinių, technologijos, biomedicinos mokslų srities tyrimai.

Tikimės, kad publikuojami Lietuvos kolegijų dėstytojų atlikti tyrimai prisidės prie kolegijų mokslo potencialo gausinimo bei paskatins diskusijas apie mokslo taikomosios veiklos reikšmę kolegijų veiklos kokybės tobulinime.

Kviečiame ir kitų mokslo sričių tyrėjus skelbti savo mokslo taikomosios veiklos rezultatus, atvirai diskutuoti su straipsnių autoriais.

Siekiant užtikrinti aukštą šiame leidinyje publikuojamų darbų kokybę, straipsniai yra recenzuojami tos srities mokslininkų ar specialistų.

Visais skaitytojams ir būsimiems autoriams rūpimais klausimais siūlome kreiptis į redakciją.

Vyriausioji redaktorė soc. m. dr., doc. Giedrė Adomavičienė

TURINYS

Algimantas Bagdonas

Besimokančiųjų stresas ir baimė: turinys ir raiškos ypatumai mokyklos
ir švietimo sistemos kontekste9

Egidijus Nedzinskas, Nijolė Bankauskienė

Policijos veiklos bakalauro studijų programos analizė
europos kvalifikacijų sąrangos (EKS) kontekste 18

Aušra Didjurgienė, Giedrutė Grigonienė

Inovatyvus požiūris į specialybės kalbos dėstymą aukštojoje mokykloje27

Edita Kačinskienė, Lina Palčinskienė

Asmenų, užaugusių globos namuose, adaptacija visuomenėje.....34

Jolanta Kanapickaitė

Būsimųjų inžinierių, dizaino ir fotografijos technologijų specialistų požiūris
į individualizaciją ir kolektyvizaciją profesinio rengimo kontekste43

Laima Kyburienė

Socialiai integralios mokymo(-si) aplinkos klasėje modelio įtaka
socialiai atsiribojusių mokinių elgesiui..... 51

Jolanta Kaselienė, Nerijus Leikus

Socialinių pedagogų profesinis nuovargis 62

Albertas Juodeika

Kontrastiver vergleich der lexikalisch-stilistischen mittel in den deutschen
und den litauischen werbeanzeigen 71

Jonas Nedzveckas, Mindaugas Samuolaitis

Infliacija: esmė, analizės ir prognozavimo problematiškumas 81

Irena Janavičienė, Mindaugas Samuolaitis

Lietuvos užsienio prekybos ir ekonominių tendencijų paralelės 88

Giedrė Adomavičienė, Vaida Šokelienė

Vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybės ir šiaurietiškojo ėjimo sąsajos97

Giedrė Adomavičienė, Žaneta Mickienė, Vaiva Vaikšnorienė

Kosmetologijos studijų programos siekinių/kompetencijų vertinimas
profesinėje veikloje..... 105

Sonata Vaitulevičiūtė-Kazlauskienė, Violeta Tamašauskienė

Neterminuotos darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva,
nesant darbuotojo kaltės, priežasčių problematika 109

Aurelijus Živatkauskas

Precizinio niveliavimo paklaidų analizė 119

BESIMOKANČIŲJŲ STRESAS IR BAIMĖ: TURINYS IR RAIŠKOS YPATUMAI MOKYKLOS IR ŠVIETIMO SISTEMOS KONTEKSTE

Algimantas Bagdonas

Kauno kolegija

Anotacija. Greitai kintančiame pasaulyje didžiausią galimybę būti pripažintais turi lankstūs, kūrybiški, mokantys bendrauti ir prisitaikyti asmenys. Tokiems individams būdingas optimistinis požiūris į problemų sprendimą ir tobulėjimą. Suprantama, kad streso išvarginti, turintys pastovių baimių, menkai save vertinantys, skausmingai reaguojantys į kritiką žmonės negalės konkuruoti su gebančiais kritiškai mąstyti, prisitaikyti prie pastovios kaitos keliamų reikalavimų. Svarbu ne tik padėti tokiems individams, bet ir formuluoti tokias edukacines idėjas, kad streso ir baimės kategorijos būtų nepriimtinos edukacinės sistemos funkcionavime. *Moderni visuomenė, besiorientuojanti į pasiekimus, sėkmingos karjeros plėtojimą, mokyklų programų reikalavimai, orientacija į sudėtingus, plačių akademinų žinių reikalaujančius egzaminus, neįdomus pamokos turinys, vedantis į neįdomią (tradicinę) pamoką, spragos mokytojų kompetencijoje sudaro galimybes atsirasti sąlygoms, įtakojančioms mokyklinės baimės bei streso formavimąsi.*

Straipsnyje, remiantis pastaraisiais dešimtmečiais Europoje atliktų mokslinių tyrimų duomenimis, siekiama atskleisti besimokančiųjų streso ir baimės fenomeno aktualumą bei ieškomos šios problemos sprendimo galimybes. Esminėmis darbo koncepcijomis laikomi šie autoriai ir jų darbai: *McLaughlin individo autonomijos koncepcija*, įtvirtinančia autonomiško, intelektualiai ir moraliai nepriklausomo, derinančio intelektualinę ir poelgių atsakingumą, individo ugdymą; *vokiečių pedagoginės psichologijos mokyklos atstovų (Hurrelmann, Klippert, Schwarzer) suformuota mokyklos baimės ir jos įveikimo koncepcija*, *humanistinės pedagogikos koncepcija*, integruojančią mokyklos visų komponentų veiksmų vienvienę ir komunikacinę sąveiką, eliminuojančią prievartą, psichologinį spaudimą ugdymo įstaigoje, akcentuojančią mokymo priemones, būdus, metodus ir organizacines formas, kurios lemia ugdytinio jausmų ir intelekto integravimą (Maslow, Rogers); *Lietuvos edukologų (Jucevičienės, Šiaučiuikienės) pateikta edukacinės aplinkos, mokymosi paradigmos, mokytojų rengimo paradigmos kaitos, mokymo individualizavimo samprata*

Raktiniai žodžiai: besimokantieji, mokymosi baimė, stresas, edukaciniai veiksniai, besimokančiojo autonomia.

Įvadas

Mokykla – tai vieningų tikslų siekianti besimokančiųjų ir mokytojų bei tėvų bendruomenė, per kurią žengiama į visuomenę ir žmoniją. Pažiūra, kad mokykla yra tik mokymosi ir žinių įgijimo vieta, iš esmės yra žalinga. Mokyklinis gyvenimas turėtų būti turiningas ir džiaugsmingas. Tam labai svarbi gera bendradarbiavimo atmosfera. Suaugusiųjų ir vaikų, bendraamžių santykiai, ugdymo proceso reikalavimai įneša į mokyklos gyvenimą specifiškumą, bet yra įmanoma siekti ir pasiekti, kad mokyklos bendruomenės santykiai ir pats mokyklinis gyvenimas remtųsi nuoširdumu, pagarba, meile, atsakomybe. Sukūrus tokius mokyklinio gyvenimo prioritetus, galima tikėtis darnios ir išmintingos visuomenės. *Jau pedagogikos klasikai teigė, kad mokykla – džiaugsmo ir tobulėjimo namai. Jei vaikams kyla mokyklos baimės jausmas, besimokantieji šiuose namuose patiria pastovias stresines situacijas, privalome kelti klausimą – kodėl taip atsitinka?*

Mokykliniai rūpesčiai, šiuolaikinio gyvenimo ritmas ir tempas įneša į mūsų gyvenimą daug įtampos, skubėjimo, kurie gali vesti prie fizinių susirgimų, kadangi vaikų reakcija į dvasinius konfliktus pažeidžia ne tik jų psichiką, bet ir sukelia kūno ligas. Ypač dideli mokymosi krūviai, su kurias vaikai susi-

duria jau pradinėje mokykloje, tėvų lūkesčiai matyti vaiką gerai besimokančiųjų tarpe, mokytojų siekis suteikti kuo daugiau dalyko žinių formuoja emocinį spaudimą moksleiviui, kurio neatlaikę vaikai patiria stresines situacijas, kurios, dažnai pasikartodamos, formuoja besimokančiųjų sąmonėje baimės jausmą. Šis baimės jausmas gali būti vadinamas *mokyklos baime ir nagrinėjamas kaip svarbus, aktualus ir įdomus reiškiny*s (Rost, 1991; Hurrelmann, 1998).

Nekelia abejonių, kad tam tikras pažeminimas, kuris patiriamas gavus neigiamus ar neteisingus įvertinimus, dvasinis nerimas, patiriamas išklausant takto stokojančių pedagogų „patarimus“ vaikų sielose, mąstyme ir fiziniame kūne sukelia nuoskaudas, formuojančias tam tikrus negalavimus, peraugančius į chroniškos ligos būseną. Schnabel (1998) teigia, kad tokie besimokantieji stokoja mokymosi motyvacijos, tačiau mokyklos ir visos švietimo sistemos viena iš funkcijų ir yra mokymosi motyvacijos skatinimas. Taigi tema privalo būti nagrinėjama, siekiant ne tik rasti atsakymus į iškilusį klausimą, bet ir mėginti rasti atsakymą į iškilusią *problemą: kas yra neteisinga edukacinėse idėjose, mokytojų ir besimokančiųjų bendravime, švietimo sistemos kontekste, kad mokykla vaikams tampa ne džiaugsmo namais, bet juos susargdina, sukelia stresines būsenas ir iššaukia baimės jausmą?*

Ši problema nagrinėjama keturiuose straipsnio skyriuose: *pirmajame apibūdinamos besimokančiųjų streso ir mokyklos baimės raiškos priežastys, antrajame gilinamasi į filosofines, psichologines, edukacines mokyklos baimės problemas, trečiajame nagrinėjamos mokyklos lygmens kategorijos (ugdymo formos, metodai), ketvirtajame skyriuje kalbama apie moksleivio autonomiškumą kaip baimės prevencijos kategoriją. Straipsnis baigiamas išvadomis, apibendrinančiomis aktualios besimokančiųjų streso ir mokyklos baimės problemos nagrinėjimą ir teikiančiomis pasiūlymus.*

Straipsnio objektas – besimokančiųjų patiria ma baimė ir stresas ugdymo kontekste.

Straipsnio tikslas – ištirti besimokančiųjų stresą ir baimę mokyklos ir švietimo sistemos kontekste.

Straipsnio uždaviniai:

- Nustatyti išorines bei vidines aplinkybes, išsukiančias besimokančiųjų stresą ir baimę.
- Atskleisti galimus baimės mokykloje mažinimo veiksnius.

Metodai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė.

Stresas ir baimė – turinys ir raiškos priežastys

Stresas apibrėžiamas kaip būseną, atsirandanti dėl nepalankių situacijų, didelio krūvio, asmenų poveikio, reiškiasi fiziologiniais pakitimais, emocine įtampa, frustracija, baime. Stresas yra pavojingas žmogaus fizinei ir psichinei savijautai. Vadinasi, stresas nėra priimtina individo būseną ir reikia ieškoti būdų stresui išvengti ir su juo kovoti, siekiant moksleivį socializuoti, garantuoti jo saviraiškos poreikius. Baimė kyla žmogui susidūrus su pavojumi. Normaliomis sąlygomis baimė padeda išvengti pavojaus. Priešingai nerimui, baimė visada siejasi su konkrečiu aplinkos objektu (asmeniu, daiktu, įvykiu). Baimei būdinga įtampa, susijaudinimas, stokojanti harmonijos veikla, pakitęs suvokimas. Didelė baimė mažina individo veiklumą. Tuo pačiu baimė įspėja apie gresiantį pavojų, skatina budrumą, padidina jautrumą, parengia būsimai veiklai slopina skausmą, sugebėjimą prisitaikyti prie pakitusių gyvenimo sąlygų. Baimė – susijaudinimas, įtampa, jausminė būseną, pavojaus nuojauta. Didėjanti, paniška baimė priveda prie susirgimo ir kančios. Prie baimės priveda dideli rūpesčiai, nerimas, dažnai nerealus, įsivaizduojamas pavojus. Baimė – tikro ar tariamo pavojaus sukeliama emocija, sąlygojama savisaugos instinkto, patirtų pergyvenimų,

auklėjimo. Dažnai pergyvenama baimė gali virsti individualia psichine savybe – baikštumu. Baimė stabdo žmogaus veiklumą, slopina sumanumą, atmintį, gebėjimą prisitaikyti prie greitai kintančių sąlygų. Baimė traktuotina kaip pavojinga emocija, išsukta nepalankių aplinkybių, kuri neigiamai veikia žmogaus veiklumą, slopina sumanumą, atmintį, gebėjimą prisitaikyti prie greitai kintančių sąlygų. Individas, veikiamas streso ir baimės, negali drąsiai priimti gyvenimo iššūkių (Strittmatter, 1993).

Ar gali besimokantysis, pastoviai patirdamas baimės jausmą, išreikšti save kaip asmenybę? Pasvarstykime, ar baimė susieta tik su mokykla, ar ir su šeima bei visuomene? Galima teigti, kad bijoma to, kas nežinoma, nepažįstama. Ar baimė vienodai suprantama mokyklos ir švietimo sistemos lygmenyje? Streso ir baimės priežastis galima suskirstyti į – nuo mokyklos priklausančias ir nuo mokyklos nepriklausančias. Sprendžiant nuo mokyklos priklausančias problemas iškyla mokyklos kaip institucijos vaidmuo: su savo kultūra, etosu, bendruomene. Sprendžiant problemas, nesusijusias su mokykla, reikėtų pasidomėti, ar susiformavęs stresas nors ir netiesiogiai, bet susijęs su ugdymo situacijomis. Kai streso priežastys – ne mokykloje, bet šeimoje, ką reikėtų daryti, siekiant pašalinti šias priežastis. Tėvų taikomos bausmės, draudimai, apribojimai vaikams, emocinis šaltis namuose. Nustatyti faktoriai, turintys įtakos mokyklos baimės raiškai: mokytojų rengimo paradigma įtakoja mokytojų elgesį ugdymo procese: autoritarinį ar demokratinį, pažeminimą ar pagyrimus; mokomosios medžiagos turinio parinkimas ir jos perteikimas, renkantis mokymo formas ir metodus; besimokančiųjų gabumų išsiaiškinimas, siekiant diferencijuoti ir individualizuoti ugdymo turinį; pasiekimų vertinimas: vertinama veikla ar visa asmenybė?; besimokančiųjų tarpusavio santykiai ugdymo įstaigoje: konkurencija ar bendradarbiavimas?; tėvų parama, bendradarbiavimas su mokykla; sociumo įtaka besimokančiajam (Hurrelmann, 1998; Singer, 1998; Klippert, 2000).

Švietimo politikoje, įstatymuose užprogramuotos streso ir baimės problemos ir mokykla, pati to nenorėdama, kelia vaikui stresines situacijas ir formuoja baimės jausmą. *Kuo tai pasireiškia? Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų programos pagrįstos nuostata keisti visuomenę per švietimą. Ugdymo programų tikslai: suteikti gilų, moksleivį kaip plačią asmenybę ugdantį asmenį, išsilavinimą. Mokymo programas ir švietimo organizavimą grindžianti nuostata pirmiausia nukreipta į vaiką, o mo-*

komasis dalykas yra priemonė, padedanti vaiko asmenybei tobulėti. Kitas ugdymo tikslas - suteikti pakankamą formalių žinių bazę. Jei mokykla laiko si programinių reikalavimų, vadinasi stresas ateina iš išorės ir besimokantysis, laikydamasis šių reikalavimų, patiria stresą. Besimokantysis privalo elgtis mokykloje taip, kaip mokykla reikalauja – mokinio rolė yra pastovi, o besimokantysis gali elgtis nusikalstamai. Tada jis pažeidžia savo rolei keliamus reikalavimus. Neadekvačiu savo elgiu besimokantieji iššaukia stresą ir baimę. *Remiantis švietimo dokumentais, visuomenės lūkesčiais dėl mokyklos galima teigti, kad besimokančiųjų streso ir baimės įveikimas yra svarbus klausimas, siekiant sukurti atvirą, demokratišką visuomenę. Ar mokykla pati gali įveikti priežastis, turinčias įtakos besimokančiųjų streso ir mokyklos baimės formavimui?* Vidinės baimės nugalėjimo priežastis mokykla įveikti gali. Mokykla negali išspręsti išorinių priežasčių. Mokykla tampa įkaite blogų sprendimų, priimamų makrošvietimo lygyje. Baimė kaip reiškinytis reiškiasi mokykloje, bet baimės atskaitos taškas remiasi į neteisingą švietimo politiką. *Stresas ir baimė kyla ir formuojasi ne tik mokykloje ir tai yra ne vien edukacinė problema, bet ir socialinis reiškinys. Kaip reiškiasi nuo mokyklos nepriklausančios priežastys?* Anot Schwarzer (1993), streso ir baimės priežastys glūdi ir visuomenėje ir šias problemas galima įveikti tik visos visuomenės pastangomis. Stresas patiriamas šeimoje ir vaikas jį atsineša į mokyklą. Mokyklos pakeitimas, griežtas mokytojas, sunkūs kontroliniai darbai, gali būti priežastimi to, kad vaikas bijo eiti į mokyklą, bet tai yra dalis problemos. Dažnai mokyklos baimė slepia kitas vaiko ir jo šeimos problemas – drovumas, stiprus prisirišimas prie tėvų, atsiskyrimo nerimas, tėvų konfliktai, alkoholizmas (Osterloh, 1991). Vaiko edukacinę patirtį labiausiai determinuoja vaiko tėvai ir šeima. Tėvų pareiga yra rūpinimasis, kad vaikai taptų racionaliai autonomiškais asmenybėmis ir demokratiškais piliečiais. Almond (1981) pripažįsta, kad šiandienos mokyklos yra ateities visuomenė ir todėl edukacinės sistemos formavimas sąlygoja ateities politinės ir socialinės santvarkos formavimą. *Kaip suteikti tėvams tokių teisių, kad jie vykdytų ne socialinę kontrolę, bet skatintų kritinių sprendimų priėmimą, vedantį į autonomiją?* Moralinės ir juridinės tėvų teisės turi būti derinamos su tėvų kaip sociumo dalyvių pareigomis visuomenei.

Kaip teigia McLaughlin (1997), visos asmenybės dimensijos yra tiek logiškai, tiek psichologiškai

susijusios. Asmens įsitikinimai kompleksškai susiję su požiūriais, emocijomis, motyvacijomis. Emocijas sudaro pažinimo formos, leidžiančios situacijas įvertinti daugeliu aspektų. *Jausti baimę – reiškia situaciją įvertinti kaip grėsmingą, jausti kaltę – reiškia pripažinti neįvykdytus įsipareigojimus ir atsakomybę.* Galston (1991) teigia, kad tiesa ir kritiškas tyrinėjimas yra pavaldūs vienam tikslui: formuoti individus, galinčius efektyviai tvarkyti savo gyvenimus ir remti savo bendruomenes. *Mokyklos baimės situacijų formavimą galima pateikti kaip diskriminavimą, pasireiškiantį tam tikro mąstymo ar pojūčių vaikams. Pedagogo uždavinys – užtikrinti, kad vaikas per pamokas jaustųsi saugus, jaustų savo vertę, kad būtų užkirstas kelias baimei ir nerimui, trukdantiems vaikui būti atviram naujam patyrimui.*

Hurrelmann (1998) nuomone, turinti emocinį krūvį mokomoji medžiaga patraukia vaiką, žadina norą išmokyti, įgalina patirti teigiamus jausmus besimokant ir patirti atlikto, užbaigto darbo džiaugsmą. Pamokos krūvio intensyvumas kinta atsižvelgiant į dalyko, pamokos temą, tačiau jis labai priklauso nuo to, kaip dėstoma. Geriausiai išmoksta neužsiblokaavęs, atviras naujam patyrimui vaikas, kuriam pateikiama emocinį krūvį turinti medžiaga. Mokytojas galėtų sau užduoti klausimą: kaip besimokantysis jaučiasi klausydamas, ką aš dėstau ir ar yra tinkamas būdas užmegzti ryšį tarp dalyko turinio ir vaiko gyvenimo. Jeigu iš žmogaus atimama laisvė, atsiradusią tuštumą užpildo kas nors kita – baimė, apmaudas. Susiliejančio ugdymo atstovas Brown (1990) pabrėžia, kad mokykla ugdo žmones, kurie keis ir tobulins dabartinę visuomenę, todėl ypač svarbu, kaip dabartiniai besimokantieji supras asmenų laisvę, atsakomybę, demokratiją, nes tokioje visuomenėje jie ir gyvens po keleto dešimtmečių. Autonomiškas individas sąmoningai renkasi drausmę kaip asmeninę atsakomybę, pagarbą įstatymams ir tvarkai, nes toks individas yra sąmoningai pasirinkęs demokratiją. Mokant siekiama pusiausvyros tarp pažintinio ir emocinio aspekto, tuo pačiu siekiama pusiausvyros tarp laisvės ir atsakomybės. Kelias į šį tikslą – leisti besimokantiems pajusti, kad jie sugeba, gali atsakyti už savo elgesį.

Humanistinis ugdymas ir mokyklos baimės problema

Laisvojo ugdymo paradigma, propaguojanti humanistinio ugdymo metodus, apima autonomijos ugdy-

mq, bendrųjų žinių akcentavimą, kritinio mąstymo diegimą. Humanistinis ugdymas teigia, kad besimokantieji mokosi to, ko jiems reikia ir ką jie nori žinoti; noras mokytis ir mokėjimas mokytis yra svarbiau už faktų žinias; būtina mokytis jausti; besimokantieji mokosi tik tada, kai nejaučia baimės. Humanistinis ugdymas iškelia atsakomybę į vertybių hierarchijos viršūnę. Asmenybė autonomiška, todėl ji aktyviai priešinasi vertybinių orientacijų unifikavimui, jų indoktrinavimui. *Shiflett (1975) nurodo, kad didžiausia kliūtis mokytis yra baimė, nurodymas, kad geri kareiviai išmoksta kontroliuoti savo baimę ir gyventi su ja, bet tenka pripažinti, kad tarp kareivio ir besimokančiojo yra didžiulis skirtumas, nes mokinio pripratimas prie baimės yra neproduktyvus, jis žlugdo vaiko inteligenciją ir sugebėjimus. Shiflett teigia, kad išsigandęs karys gali būti geras kovotojas, o išsigandęs vaikas niekada nebus geras besimokantysis. Remiantis susiliejančio ugdymo koncepcija, privalome pamokose taikyti tokius metodus, kuriuose vyrautų partnerystė, demokratinis stilius, tolerancija, siekis padėti vienas kitam, bendruomeninio ugdymo ir socialinės atsakomybės principai. Brown (1990) nurodo, kad nėra intelektualaus išmokimo, nelydimo tam tikrų jausmų, kur nedalyvautų protas. Jausmai veikia kūną ir protą, todėl jie gali skatinti ar slopinti norą geriau mokytis. Didaktiniame procese besimokantysis turi įveikti mokymosi kliūtis: nerimą, baimę, grėsmę būti pažemintam, menką savęs vertinimą. Geriausias mokymasis – iš savęs kylantis mokymasis, kai susilieja pažinimas, emocijos, valia bei kūno pojūčiai. Tokiu būdu susiliejantis ugdymas teigiamai veikia mokinio jausmus, skatina teigiamą savęs vertinimą, skatina baimės nugalėjimą bei siekia sudaryti tokias ugdymosi sąlygas, kurios iš esmės eliminuotų streso ir baimės formavimąsi. Atsakingumas už savo būseną, jausmus ir veiksmus mokantis yra ryškus prasmingo mokymosi požymis. Prasmingą vaikų mokymąsi lengviau organizuoja ugdytojai, patys rengti naujosios paradigmos pagrindus, vadinasi, sugebantys būti atviri, atsakingai laisvai, įsisąmoninę asmeninę patirtį. Tokie ugdytojai geba kurti mokymosi – išmokimo situacijas, kur vaikai nebijo suklysti.*

Glassner (1975) teigia, kad baimė suklysti yra tapusi vyraujančia mokyklos gyvenimo ypatybe, o rungtyniavimas, neetiškas rezultatų lyginimas trukdo gerai mokytis. Kai vaikai patys noriai mokosi, nereikalinga tampa griežta disciplina. Svarbi mokymosi-išmokimo dalis yra atrasti vertybes aktua-

lizuojant ir išreiškiant savo vidines galias. Kai mokiniam padedama suvokti, kas juose yra gera, kas suteikia jiems vidinės harmonijos jausmą ir skatina juos tobulėti, sustiprėja jų vertės jausmas, kartu iniciatyvumas ir atsakomybė. Mood (1970) nuomone apie besimokančiojo ir mokytojo santykius bei psichologinį žiaurumą ir baimę: „dabar kuriasi naujas požiūris į tai, kas sudaro civilizuotą elgesį. Šis požiūris yra daug švelnesnis ir priimtinesnis už tą, prie kurio esame pripratę, bet mums nėra lengva jį priimti, nes dažnai gyvenime iškyla žiaurumo, streso ir baimės pavyzdžiai. Humanistinis ugdymas tuo ir skiriasi nuo tradicinio, kad be naujų žinių, patirties perteikimo akcentuoja ir pastangas, kad besimokantysis suvoktų tų žinių ir mokėjimų prasmę sau asmeniškai. Tradicinėje pamokoje besimokantysis gali patirti nesėkmę ne todėl, kad jose blogai pateikiama informacija, bet todėl, kad nesudaromos galimybės besimokantiejiems pajusti ir suprasti objektų, įvykių ir žinių asmeninį reikšmingumą. Ar galima teigti, kad dauguma mokytojų pripažįsta ne žinių perteikimo, bet mokymosi asmeninio reikšmingumo svarbą?

Besimokančiųjų streso ir baimės raiška ir jos ypatumai mokykloje

Singer (1998), Klippert (2000) duomenimis, kai kuriems besimokantiejiems egzaminų metu patirtas stresas sukelia fiziologinių ir psichinių negalavimų, kitiems mokymosi metu patirta įtampa veda prie pastovių galvos skausmų. Tokiose situacijose, kaip ilga kelionė į mokyklą, netinkamas tvarkaraščio sudarymas, perėjimas iš vienos klasės (ar mokyklos) į kitą galimi įvairūs sutrikimai. Šių simptomų raiška įmanoma ne tik dėl mokyklos, bet ir dėl šeimos, visuomenės kaltės, ypač dažni bendraamžių pašaipos atvejai, nors dažniausiai baimių kompleksai formuojasi, atsiradus palankioms sąlygoms visuose išvardintuose lygiuose. Šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys fokusuojamas į procesus, pasireiškiančiuose mokyklos bendruomenėje, į aplinkas, veikiančias moksleivį, asmenį, su kuriais besimokantieji susiduria kiekvieną dieną. Yra svarbu atpažinti patį mokyklos baimės sindromą, atskiriant jį nuo tokių atvejų, kaip motyvacijos, gabumų stoka, kadangi šis procesas turi daug veidų – požymių. Svarbu šiuos požymius teisingai atkoduoti, ar tai yra auklėjimo šeimoje problema, ar prievarta mokykloje.

Svarbi edukacinė misija – laiko atpažinti streso požymius moksleiviuose, kol dar neišsivystė depre-

sija, agresija ar polinkis į savižudybę. Šiuo atveju galima kalbėti apie streso valdymą, kas edukacinėje praktikoje siejasi su socialine parama, efektyvia komunikacija. Artimi ryšiai tarp besimokančiųjų, tėvų, mokytojų gali užsimegzti ne bet kurioje ugdymo įstaigoje. Tik palanki organizacijos kultūra gali įtraukti kiekvieną jos narį į palankių aplinkų kiekvienam individui kūrimą. *Stresas, kaip vienas iš asmenybės patiriamų sutrikimų, individą veda prie tokios neigiamos emocijos, kaip baimė.* Straipsnyje kalbama apie mokyklos baimę, patiriamą besimokančiųjų ugdymo kontekste. Tokia emocija kaip baimė yra dalis mūsų gyvenimo, pasireiškianti kiekvieno organizmo funkcionavime. Vaikai, neturintys baimių, neturi ir organizmo natūralių išpėjimųjų sistemų, tokiems vaikams sunku įveikti rizikos faktorius. Mokyklos baimės problema skirstoma į tokias grupes: egzaminų baimė, mokytojo baimė, atsakinėjimo baimė, baimė patirti nesėkmę, būti išjuoktam, sulaukti bausmės už blogą įvertinimą. Vaikas, patiriantis kurią nors iš šių baimės rūšių, gali pradėti keistis: tapti uždaras, piktas, agresyvus. *Ar ugdytojai yra pasiruošę atpažinti besimokančiųjų streso ir mokyklos baimės požymius, švelninti jų rezultatus, vykdyti prevenciją?*

Hurrelmann (1994) pastebi, kad užgaulės, nuoskaudos, patirtos skriaudos iš mokytojų, bendramžių pusės formuoja vaikuose mokyklos baimės jausmą. Mokyklos baimės priežastys privalo būti nagrinėjamos medicinos, psichologijos, edukologijos mokslų specialistų, pavieniais atvejais atsietai, tačiau efektyviausias rezultatas būtų, sujungus šių specialistų žinias bei patirtį. Tyrimų duomenys patvirtina teiginį, kad šiuolaikinis besimokantysis didžiausią laiko dalį praleidžia uždaroje patalpoje (mokykloje, bibliotekose, namuose) arba pakankamai apribotoje aplinkoje (kieme, su draugais) ir tik mažą laiko dalį – gamtoje, išvykus už miesto, pakeitus kasdienę aplinką. Toks ribotas aplinkos keitimas kenkia vaiko fiziologiniam ir psichologiniam vystymuisi, neįvairina gyvenimo būdo, verčia pastoviai būti su tais pačiais asmenimis. Taigi aplinkų, teigiamai veikiančių individą, kūrimas yra viena iš sąlygų saugiam ir efektyviam mokymuisi bei funkcionavimui sociume.

Pasak McLaughlin (1997), tik atsargiai diagnozavęs kiekvieno besimokančiojo individualias vertybes, įsitikinimus, reakcijas, ugdytojas turi panaudoti šias žinias tolimesniam besimokančiojo horizonto plėtimui. *Demokratiškas požiūris į klasės diskusijas, ugdant besimokančiųjų autonomiškumą,*

skatinant tarpusavio supratimą, pagarbą kitų, mažumų nuomonei patvirtina teiginį apie sociokultūrines pažinimo sąlygas, kai tik suprasdamas ir dalyvaudamas diskusijoje besimokantysis konstruoja individualų žinojimą. Šiuolaikinės edukacinės nuostatos orientuotos į tai, kad mokymasis remtųsi mokinio gebėjimais, vertybėmis, individualiais bruožais. Ugdymo procese ugdytojai padeda mokiniams išreikšti savo požiūrį, suvokti klaidingas nuostatas ir jas keisti naujomis, skatinančiomis asmenybės augimą. Yra būtina tyrinėti visuminį mokymąsi, kylantį iš fundamentalių dvasingo žmogaus poreikių, jo vidinio Aš paskatų. *Bitinas (2000) teigia, kad vienas iš šiuolaikinių reikalavimų ugdymo sistemai – sudaryti sąlygas, kad besimokantieji kurtų jiems asmeniškai aktualius produktus.* Tokiu būdu besimokantysis tampa besimokančiu visą gyvenimą asmeniu. Taigi iškyla ugdymo formų ir metodų, įtakojančių laisvo individo raišką, paieškos klausimas. *Ar gali bijantis besimokantysis reikštis kaip laisva asmenybė?*

Kaip teigia Jucevičienė (1994), organizacijos klimatas – tai ta žmogiškoji aplinka, kurioje darbuotojai dirba savo darbą, jo negalima paliesti, pamatyti, bet jis „tvyro ore“. Nepalankus klimatas, komplikotas organizacijos narių bendravimas, įtempti, negeranoriški besimokančiųjų ir pedagogų santykiai, nesutelktas vadovavimas, neefektyvi komunikacija iššaukia agresiją, baimes bei stresus. Galima manyti, kad mokyklos nelankymo ir mokymosi motyvacijos silpnėjimo priežastys susietos su visa mokykla kaip organizacija. Jeigu organizacijoje vyrauja nepalankus klimatas, stresų patiriama daugiau negu toje, kur vyrauja daugeliui priimtinos vertybės ir palankus klimatas.

Pedagogo ir ugdytinio sąveika traktuojama kaip dviejų individų Aš–Tu santykiai, ji panaši į terapinį susitikimą (Šiaučiukėnienė, 1997). Šioje sąveikoje ugdytojas yra ekspertas, padedantis moksleiviui susivokti, surasti savo galimybes. Yra svarbu į edukacinį dialogą įtraukti tėvus, socialinius partnerius, taigi visuomenę ir visiems kartu svarstyti ugdymo klausimus, dalyvauti su ugdymu susijusioje veikloje. Nors visuomenėje ir diskutuojama apie ugdymą, tačiau tai labiau primena atskirų grupių pasisakymus viena po kitos. Efektyviausių pamokos metodų ir formų paieška, įvertinus mokymosi aplinkos reikšmę suteikia galimybę visuminiam vaiko ugdymui. McLaughlin (1997) nurodo, kad turime mokytį vaikus, o ne dėstyti dalykus, procesas svarbiau nei turinys. Šių edukacinių teiginių raiškos galime ieš-

koti aukščiau aptartose pamokose, šalinančios stresą ir baimės apraiškas. Ugdymo metodai, koncentruoti į mokymąsi atmintinai, neugdant sugebėjimo kritiškai klausinėti, neužtikrinantys ištraukimo į procesą bei ugdymo proceso supratimo, įtraukia į mokymąsi tik dalį besimokančiųjų, tuo tarpu kitiems (nesvarbu, ar gabiems, ar ne, motyvuotiems, ar nelabai) toks mokymasis sudaro daugiau sunkumų nei privalumų. *Kiekvienas pedagogas turėtų sau kelti klausimą: kokią asmenybę siekiu išugdyti – žinančią daug medžiagos, bet bijančią klausti, abejoti, vertinti ar turinčią savo požiūrį, savo vertybes, pilietinę poziciją?*

Pasak Bitino (2000), ypač svarbus mokytojų rengimo paradigmos klausimas. Mokytojai, net ir patys to nenorėdami, gali sukurti baimę keliančią aplinką. Svarbu kiekvienam mokytojui turėti suformuotą individualią darbo sistemą, kurios tikslas – skatinti demokratišką klasės atmosferą, atsakomybę. Tokioje atmosferoje vaikai ne užpildinės vieni kitus, bet bendradarbiaus, ne kariaus dėl išlikimo, bet dirbs grupėse – naudodami tuos metodus, kurie reikalingi kiekvienam individui modernioje visuomenėje. Jeigu vaiko motyvacijoje vyrauja baimės motyvas, jo elgesys neadaptyvus, jis blogai prisitaiko prie aplinkos, nebenori bandyti ką nors daryti, reaguoja tik tada, kai žino, kad yra saugu, todėl neišnaudoja visų galimybių. Mokykla įgyja naują reikšmę, svarbą, kai besimokantieji nori mokytis ir pasineria į naujas veiklos sritis, nes jaučia, kad niekas negresia jų savigarbai. *Ar mokytojų rengimas, kvalifikacija iš esmės perėmusi naujosios paradigmos filosofiją ir kaip tai patikrinti?*

Tyrimai (Horeney, 2002; Schwarzer, 1993) išryškino asmenybės požymius, kurie palaiko besimokančiųjų gerą fizinę bei dvasinę būseną ugdymo procese. Gera dvasinė, psichologinė savijauta stiprina moksleivio saviraišką, saugančią besimokantį nuo streso: *pasitikėjimą skatinantys santykiai*: pasitikėjimas tėvais bei mokytojais yra kertinis akmuo, į kurį remiasi pasitikėjimo ir stiprybės ieškantys besimokantieji; *pasitikėjimas, iššūkiai ir drąsa*: gebėjimas spręsti problemines situacijas, sąmoningas dalyvavimas konfliktų sprendime stiprina besimokančiojo pozicijas visuomenėje, suteikia jam kitų pripažinimą; *optimistinis požiūris į gyvenimą, daiktus bei reiškinius*: iširta, kad optimistinių požiūrių turintys asmenys serga rečiau nei pesimistai; *aktyvi gyvenimiškoji pozicija pasitikėjimas savimi*, savo veiklos rezultatais, įsitikinimas, kad nuo tavęs paties daug kas priklauso stiprina žmogaus

kūną bei sielą; *pozityvus savęs ir kitų vertinimas*: svarbu būti įsitikinusi, kad tu esi vertingas kaip asmenybė ir gali daug ką nuveikti, nuo tavęs priklauso tavo veiklos rezultatai bei kitų asmenų savijauta; *atradimo momento ugdomajame procese skatinimas* – mokymosi centre privalo būti džiaugsmo, pasitenkinimo mokymosi procesu būsenos; *aktyvi fizinė veikla*.

Individo autonomiškumas kaip priemonė stresui ir baimei mažinti

Autonomija reiškiasi laisva valia, elgesio spontaniškumu, kūrybiniu polėkiu, sąmoningomis pastangomis išlaikyti ir didinti savo savarankiškumą. Autonomiška asmenybė, remdamasi savo sąžine, pati reguliuoja savo elgesį. Kuo sudėtingesnis žmogaus vidinis pasaulis, tuo labiau jis gali remtis savimi, ir kuo geriau žmogus pažįsta save, tuo didesnės jo rinkimosi galimybės, tuo didesnis individo autonomiškumas. *Savo autonomiškumo supratimas teikia asmeniui džiaugsmą, padeda pajusti gyvenimo prasmę*. Mokyklos egzistuoja socialiniame, kultūriniame, politiniame kontekste, kuris yra kompleksiškas ir besikeičiantis (McLaughlin, 1997). Asmenybė yra vientisa visuma, kurios įgimtos ir įgytos – socialinės – savybės yra ne tik glaudžiai susijusios, bet ir veikia viena kitą, todėl būtina pažinti besimokančiojo individualių savybių, jų skirtumų visumą individo tapsmo procese. Solistai pabrėžia, kad dalies ypatybė yra daugiausia nulemiama visumos, kuriai ji priklauso, jog, norint suprasti šias dalis, būtina suprasti jų sąryšius. Remiantis holistinėmis nuostatomis, teigiama, kad žmogus kaip asmenybė yra visuminė, integrali, sudėtinga asmenybė, žmogus egzistenciniu požiūriu yra organiškai susijęs su aplinkiniu pasauliu, jo būtis kontekstiškai sąlygota, atskiras reiškinys gali būti suprastas ir pažintas tik kaip visumos, platesnės reiškinių sistemos kontekstas. Individo autonomiškumui skleisti sąlygos sudaromos, suteikiant sąlygas pasirinkti mokymosi aplinkas, mokomajame procese realizuojant savo polinkius, interesus, gebėjimus. Paul (1993) pabrėžia, kad autonominiam mąstymui formotis įtaką daro kritinio mąstymo gebėjimų ugdymas. Vadinasi, autonomiška asmenybė pasižymi laisvu, racionaliu, kritiniu mąstymu. *Autonomiškas individas geba analizuoti ir vertinti informaciją, siekia informaciją rinkti, suprasti*. Yra svarbu taip organizuoti ugdymo procesą, kad besimokantieji, remdamiesi įvairiais šaltiniais, ieškotų sprendimų ana-

lizės būdu. Bailey (1984) nuomone, intelektualinė ir moralinė autonomija yra galimybė tapti laisvu, renkantis, kuo tikėti ir ką daryti. Svarbūs autonomiško individo požymiai – nuolatinis asmens dialogas su savimi, visuotinė refleksija, kritinis požiūris į save ir savo gyvenimo būdą. Viena iš esminių ugdymo funkcijų yra padėti besimokančiajam susiformuoti savo Aš vaizdą ir skatinti jį realizuoti gyvenime. *Autonomiškumo paieškas galima vadinti išminties ieškojimu.* Tokiu būdu autonomiškumo ugdymas susijęs ne su baigtinio žinojimo pasiekimu, bet su galimybių matymu ir ieškojimu. Autonomiškas individas stengiasi suprasti ir aprėpti įvairiausias gyvenimo bei pasaulio detales ir sutvarkyti jas į visumą. *Ar mokyklose ugdomas besimokančiųjų autonomiškumas? Ar gali senąja paradigma besiremiantys mokytojai ugdyti besimokančiųjų autonomiškumą, kaip teisę pačiam laisvai apsispręsti? Jeigu ne, tai kaip autonomiškumo trūkumas įtakoja mokyklos baimės raišką?*

Becker (1994) teigimu, jeigu asmuo jau ankstyvoje vaikystėje pradeda formuoti save kaip individą, turintį savo vertybių sistemą, atsparų nepalankioms įtakoms, tokiame moksleiviui bus lengviau kovoti su iš išorės ateinančiomis grėsmėmis: stresu, baime, agresija. Vienas iš svarbiausių yra vertybių klausimas ugdyme. Šiuo aspektu mokytojai kartu su tėvais yra svarbiausi mokymosi aplinkų, bendradarbiavimo kultūros diegėjai. Pasak McLaughlin (1997), liberali ugdymo koncepcija akcentuoja savarankišką besimokančiųjų mąstymą ir tam tikros asmeninės autonomijos pasiekimą. Kalbant apie mokyklos baimę autonomijos klausimas ypač svarbus, kadangi *autonomiškas asmuo sunkiau paveikiamas aplinkos, kadangi jame stipriai išreikštos vertybės teikia jam stiprybės įvairiais stresiniais momentais.* Autonomiškumą išsiugdęs individas yra lankstus, geba kritiškai analizuoti, mąstyti globaliai, siekia ieškoti teisingų teiginių, konstruktiviai spręsti konfliktus. Tuo autonomiškas asmuo skiriasi nuo autonomijos stokojančio, kuris į pasaulį žvelgia su baime, priešinasi naujovėms bei užsidaro savyje. *Autonomiška asmenybė bet kuriomis savo raidos aplinkybėmis sugeba išlikti nepriklausoma, turinti gyvenimiškąją viziją, savo pilietinę poziciją, taigi sunkiau paveikiama streso iššūkių. Autonomiją pasiekusiam asmeniui mokyklos baimė nėra ta emocija, kuri galėtų trukdyti siekti mokymosi efektyvumo.*

Išvados

1. Besimokančiųjų patiriamo streso ir mokyklos baimės problemų sprendimas yra kompleksinis, įvairių institucijų ir asmenų sąveikos reikalaujantis procesas. Šis procesas sudėtingas, tačiau reikia pripažinti, kad Lietuvos švietimo sistemos ir mokyklos kaip organizacijos kontekste turime susiformavusias sąlygas, įgalinančias spręsti šią sudėtingą problemą. Mokyklos baimės problemos sprendimas susijęs su medicinine, psichologine, edukacine kompetencija, vadinasi, įtraukia į bendradarbiavimo procesą šių sričių specialistus bei šeimą. Straipsnyje akcentuojama edukacinė kompetencija ir edukacinės priemonės, sudarančios sąlygas besimokantiejiems įgyti kompetencijas, įsiliesti į visuomenę kaip autonomiškiems, laisviems individams. Teigiamų mokymosi aplinkų kūrimą sąlygoja išoriniai (teisiniai, ekonominiai, politiniai, technologiniai, kultūriniai); vidiniai (vertybės, kultūra, filosofija, žmogiškieji ištekliai, komunikacija, kvalifikacija); ugdymo proceso (ugdymo tikslai, turinys, metodai, priemonės, bendravimas ugdymo procese) veiksniai.
2. Mokyklos baimės problemos sprendimas reikalauja išankstinių sąlygų: švietimo sistemos harmonizavimo (programų, vertinimo sistemos, egzaminų reikalavimų, terminų, darbų taisymo trukmės nuostatų koregavimo); įvairaus tipo alternatyvių mokyklų kūrimo; mokyklų iniciatyvos kėlimo ieškant naujų darbo formų, būdų, pasirenkant individualias mokymo programas; mokyklos etoso veiksmingumo (mokyklos kultūros kaip specifinės edukacinės organizacijos kūrimas, reikalui esant keitimas, orientuojantis tiek į konkretų individą, tiek į mokyklą kaip bendriją); palankios edukacinės aplinkos, kurioje efektyviai sąveikauja besimokantieji – mokytojai – tėvai, kūrimo; mokytojų edukacinės kompetencijos. Šios sąlygos lengviau vykdomos, pasitelkus tokias priemones: edukacinės aplinkos, palankaus organizacinio klimato, formuojančio besimokančiųjų vaidmenį, statusą ir lūkesčius, stiprinimas, tradicinių, į mokytoją orientuotų pamokos formų ir metodų keitimas aktyvaus mokymo metodais, efektyvios komunikacijos paieškos ir jos taikymas edukaciniame procese, sąlygų sudarymas individo autonomijai skleisti, meno, muzikos terapijos priemonių taikymas.

Literatūra

1. Bitinas B. (2000). Ugdymo filosofija.- Vilnius: Enciklopedija.
2. Fullan M. (1998). Pokyčių jėgos.- Vilnius.
3. Helmke, A. (1983). Schulische Leistungsangst: Erscheinungsformen und Entstehungsbedingungen. 1983.
4. Hurrelmann K. (1994). Familienstress, Schulstress, Freizeitstress. Beltz Verlag: Weinheim und Basel.
5. Hurrelmann K. (1993). Gesunde Schule. Beltz Verlag: Weinheim und Basel.
6. Jucevičienė P. (1993). Organizacijos elgsena. Kaunas: Technologija.
7. Jovaiša L. (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa.
8. Lepeškievė V. (1996). Humanistinis ugdymas mokykloje: Valstybinis leidybos centras, Vilnius.
9. McLaughlin T. H. (1997). Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė.- Kaunas: Technologija.
10. Osterloh J. (1991). Wahrheit, Objektivität und Werfreiheit in der Erziehungswissenschaft. Bad Heilbrunn.
11. Padagogische Psychologie: Lehrbuch von Weidemann B. (1993). Beltz Verlag: Basel.
12. Rost D. H. (2001). Handwörterbuch: Beltz PVU,- Weinheim.
13. Rost, D. (1991). Themenschwerpunkt: Leistungssängstlichkeit. Bern. (Themenheft der Zeitschrift für Padagogische Psychologie).
14. Schnabel, K. (1998). Stress, Angst und Leistungen in der Schule. Frankfurt: Lang.
15. Strittmatter, P. (1993). Schulangstreduktion. Neuwied: Luchterhand.
16. Schwarzer, R. (1993). Stress, Angst und Handlungsregulation. Stuttgart: Kohlhammer.
17. Šiaučiukėnienė L. (1997). Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas.- Kaunas: Technologija.

THE STUDENTS' STRESS AND ANXIETY: THE CONTENT AND PECULIARITY OF THE EXPRESSION IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL SYSTEM

Summary

This essay is based on the following concepts: *McLaughlin's concept of personal autonomy*, emphasising education of an autonomous, intellectually and morally independent, responsible individual; the *concept of school anxiety* suggested by Rost and Hurrelmann, representatives of the German pedagogical psychology school; the *concept of humanistic pedagogy*, integrating the actions and communicative interaction of all school components which eliminates violence and psychological pressure at the educational institution and emphasises teaching methods and organisational forms enabling the integration of student feelings and intellect (Maslow, Rogers); the notions of *educational environment*, *learning paradigm*, *change in the teacher training paradigm*, and *teaching individualisation* suggested by Lithuanian researchers in education (Jucevičienė, Šiaučiukėnienė).

School is a community of students, teachers and parents, which pursues unanimous goals and serves as a bridge to society and humankind. The view of school as merely a place of knowledge acquisition and learning is wrong in principle. School life should be rich and joyful. To make it such, it is very important to create an atmosphere of collaboration. Relationships between adults and children as well as requirements of the educational process make school life peculiar, however it is possible to seek and achieve a school life and relationships within the school community based on sincerity, respect, love and responsibility. Having established such priorities for school life, one can hope for a harmonious and wise society. *Already the classics of pedagogy argued that school is a house of joy and perfection. If children experience school anxiety and continuous stress situations, a question has to be asked: why this happens?*

School-related problems and the speed of contemporary life brings in a lot of tension and rush which can lead to physical ailments since children's reaction to spiritual conflicts harms not only their mind, but also body. Excessively high volume of studies even at primary school, parents' expectations and teachers' attempts to convey as much knowledge as possible impose an emotional pressure on students. As a result, they experience stress situations, which, by repeating regularly, cause the feeling of anxiety in students. **We can call this feeling school anxiety and analyse it as an important and interesting phenomenon.**

In the rapidly changing world, the best chances to achieve success have flexible, creative, and able to communicate and adapt people. Such individuals have an optimistic approach to problem solving and self-development. Meanwhile, people suffering from stress, experiencing constant anxiety, having poor opinion about themselves and painfully reacting to criticism are not able to compete with those able of critical thinking and adapting to constantly changing circumstances. It is important not only to help these individuals, but also to develop such educational ideas, which exclude stress and anxiety from the educational system. Continuous development and ability to change helps to ensure mutual understanding and respect between people. To avoid psychological crises, it is important to accept change, to adapt more flexibly to the new situations, to continuously develop one and to be prepared for changing one's personal direction.

Modern society emphasising achievement and successful career, school curriculum requirements, complex exams demanding broad academic knowledge, uninteresting, traditional lessons and gaps in teacher competence lead to emergence of school anxiety and stress. There is no doubt that certain humiliation experienced after getting bad or unjust marks and anxiety caused by advice of tactless teachers make wounds in children's soul, mind and body which cause

certain ailments gradually turning into chronic disease. One might say that these are rare cases, which should not be given much consideration. *However, how many such cases there are? It could be argued that these students lack learning motivation, but one of the functions of school and the entire education system is to strengthen learning motivation.*

It is important to try to answer the question: *what is wrong in educational ideas, teacher and student interaction and the educational system which turns school from the house of joy into a place causing illness, stress and feelings of anxiety?*

The aim of the research: to analyze the stress and anxiety of students in the context of the school and educational system.

The goals of the research:

To determine student stress and anxiety causing outer and inner circumstances.

To reveal possible school anxiety diminishing factors.

Research methods: scientific literature analysis, documents analysis.

This problem is addressed in the four sections of this essay. In the first section, reasons behind the stress and school anxiety are analysed. The second section deals with philosophical, psychological and educational problems of school anxiety. In the third section, school level categories (educational forms and methods) are analysed. Finally, in the fourth section, student's autonomy as a measure of anxiety prevention is discussed. The essay is ended with conclusions and recommendations.

Solution to the problem of student stress and school anxiety is a complex process requiring the interaction of various institutions and persons. This process is complicated, however it should be noted that the Lithuanian education system and its schools have favourable conditions for solving this problem. Finding solutions to the problem of school anxiety requires medical, psychological and educational competence, thus it involves into collaboration process the specialists of these areas and the family. This essay emphasises educational competence and educational means which enable the students to acquire competencies and to integrate into society as autonomous, tolerant and free individuals.

It can be argued that creation of positive learning environments affecting students' needs for security and eliminating stress situations which lead to anxiety of different kinds, is influenced by the external, internal and educational factors:

External: legal, economic, political, technological, cultural.

Internal: values, culture, philosophy, human resources, communication, and qualification.

Factors related to the educational process: educational aims, content, methods, means, and interaction in the educational process.

Resolving the problem of school anxiety requires certain advance conditions: harmonization of the education system (curricula, assessment system, examination requirements, terms, time for assignment marking); establishment of various alternative schools; promoting school initiative in searching for new educational forms and methods and in choosing individual curricula; effectiveness of the school ethos (creating and changing, if needed, the culture of school as a specific educational organization taking into account both specific individuals and school as a community); creating favourable educational environment in which students, teachers and parents effectively interact; teachers' educational competence. These conditions could be more easily created by following means: enhancing the educational environment and climate which shapes students' roles, status and expectations; replacing the traditional, teacher-oriented educational forms and methods with active teaching methods; search for effective communication and its application in the educational process; creating conditions for the unfolding of personal autonomy; using art, music and therapeutic measures.

POLICIJOS VEIKLOS BAKALAURO STUDIJŲ PROGRAMOS ANALIZĖ EUROPOS KVALIFIKACIJŲ SĄRANGOS (EKS) KONTEKSTE

Egidijus Nedzinskas, Nijolė Bankauskienė

Kauno technologijos universitetas, V.A.Graičiūno aukštoji vadybos mokykla

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami, kai kurie universitetinės bakalauro studijų programos rengimo aspektai, atsižvelgiant į Europos kvalifikacijų sąrangos reikalavimus. Analizuojama naujai parengtos Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos bakalauro (pagal Visuomenės saugumo krypties reglamentą) programa. Keliamas klausimas, ar minėta studijų programa atitinka Europos kvalifikacijų sąrangą. Prieita prie išvados, kad Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos bakalauro studijų programos siekiniai dera su Europos kvalifikacijų sąrangos kvalifikaciniais reikalavimais, siekiant numatytos 6-o lygmens kvalifikacijos. Straipsnis sudarytas iš dviejų dalių. Pirmojoje dalyje analizuojama pirmajai studijų pakopos programai keliami bendrieji reikalavimai. Antrojoje dalyje atliekama Policijos veiklos bakalauro studijų programos analizė.

Raktiniai žodžiai. Policijos veiklos bakalauro studijų programa, Europos kvalifikacijų sąrangą, Dublino aprašai, žinios, gebėjimai, kompetencijos, Europos mokymosi visą gyvenimą koncepcija.

Įvadas

Tarptautinė tendencija kurti Europos kvalifikacijų sąrangos (toliau – EKS), o daugelyje Europos Sąjungos (toliau – ES) šalių – ir nacionalinės aukštojo mokslo kvalifikacijų sandaros arba studijas reglamentuojančius aprašus, siejama su būtinumu užtikrinti kvalifikacijų suderinamumą ir palyginamumą visoje ES erdvėje, su būtinumu siekti studijų kokybės ir vienodai pripažinti kvalifikacinius laipsnius. Šio proceso – Mokymosi visą gyvenimą - užtikrinimo pamatus pradėjo Dublino aprašai (2004), tuomet pradėta kurti ir Europos kvalifikacijų sąrangą. To reikėjo, nes šalys narės, socialinės partnerės ir kitos interesų grupės išreiškė pageidavimą naudoti bendrą atraminę sistemą kvalifikacijų skaidrumui padidinti. Kaip nurodo Europos Bendrijos dokumentai (2009), komisija, padedama EKS specialistų grupės, parengė mokymosi pasiekimais pagrįstą 8 lygmenų struktūros projektą, kurio tikslas – padidinti kvalifikacijų skaidrumą ir galimybes perkelti jas į kitas šalis ir sistemas, o taip pat skatinti Mokymosi visą gyvenimą tendencijas. Jau 2005 metais visoje Europoje buvo inicijuotos konsultacijos dėl šio projekto. Aštuoni atraminiai EKS lygmenys buvo aprašyti per mokymosi pasiekimus, buvo pripažinta, jog „Europos švietimo ir mokymosi sistemos tokios skirtingos, kad norint palyginti ir susieti skirtingas šalis ir institucijas, būtina pasitelkti mokymosi pasiekimus. EKS struktūroje mokymosi pasiekimai apibrėžiami kaip visuma to, ką besimokantysis, baigęs mokymosi procesą, žino, supranta

ir geba padaryti, Dėl to EKS pabrėžiami mokymosi pasiekimai, o ne įdėtos pastangos, pvz., tokios kaip mokymosi trukmė. Šioje EKS struktūroje mokymosi pasiekimai suskirstyti į tris grupes: žinios, gebėjimai ir kompetencijos. Tai reiškia, kad kvalifikacijos (skirtingais deriniais) apima įvairiausius mokymosi pasiekimus, įskaitant teorines žinias, praktinius ir techninius gebėjimus bei socialines kompetencijas, svarbus gebėjimus dirbti su kitais žmonėmis“ (Europos bendrijos dokumentai (2009), Bergeno komunikatas (2005), Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl Europos mokymosi visą gyvenimą kvalifikacijų sąrangos kūrimo (2008/C111/01), TUNING projektas).

2008 metų vasaryje, atsižvelgus į visų 32 šalių bei Europos socialinių partnerių pastabas, EKS buvo oficialiai patvirtinta. Yra manoma, kad, priėmus bendrą mokymosi pasiekimais grįstą atraminę sistemą, bus lengviau palyginti ir susieti tradicines nacionalinių valdžios institucijų ir kitų interesų grupių teikiamas kvalifikacijas. Kaip nurodo Europos Bendrijos dokumentai (2009), tai leis plačiau pasinaudoti šia augančia kvalifikacijų internacionalizacija. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2010 metų gegužės mėnesį priėmė šį nutarimą „Dėl Lietuvos kvalifikacijų sandaros aprašo patvirtinimo“, kuriame išdėstyti Lietuvos kvalifikacijų sandaros 8 lygiai.

Taigi rengiant studijų programas, jų tarpe ir universitetinės bakalauro studijų, svarbu akcentuoti, kad programa yra **dėstymo/mokymo planas**, apimantis studijų turinio, dėstytojų ir studentų veiklos

būdų sistemą, skirtą švietimo institucijos suplanuotoms priemonėms įgyvendinti, kad būtų pasiekti iškelti mokymosi tikslai. Reikia atsižvelgti ir į ES EKS, ir į Lietuvos kvalifikacijų sandaros aprašą, atsakant į tokius klausimus: *ko mokoma? kodėl mokoma? kaip mokoma?* (palyginti: Jucevičienė, Simonaitienė, 2008: 4). Turima omenyje, kad studijų programa yra sudaryta tarsi iš atskirų „funkcinių mazgų“ - modulių, t.y. baiginių kursų ir yra grindžiama moduline - kreditine sistema.

Nagrinėjamos temos aktualumas. Laikmetis reikalauja, kad Lietuvos aukštosiose mokyklose būtų speciali bakalauro studijų programa, kuri rengtų policijos pareigūnus profesionaliai ir daugiaplanei veiklai. Per visus nepriklausomybės metus tokios programos Lietuvoje nebuvo. Todėl Vidaus reikalų ministerija nuolat akcentavo Policijos veiklos bakalauro studijų programos rengimo reikalingumą. Pagaliau, 2008 m. liepos 24 d., Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu buvo patvirtintas Visuomenės saugumo studijų krypties reglamentas (2008). Jis pabrėžė, kad policijos pareigūnas, parengtas aukštojoje mokykloje, dirbs šiose visuomenės saugumą užtikrinančiose srityse: nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencija, kontrolė ir tyrimas, viešosios tvarkos užtikrinimas, migracijos kontrolė, ekstremalių situacijų valdymas, asmenų ir objektų apsauga. Pažymėtina, kad šis reglamentas parengtas, atsižvelgiant į Europos mokymo įstaigų, rengiančių analogiškos srities specialistus, studijų proceso tendencijas. Reglamente keliami šalies policijos pareigūnų pareigyboms specialaus išsilavinimo (A ir B lygio) reikalavimai. Šis reglamentas iš dalies atliepia preliminarious Policijos departamento planus iki 2013 metų: kasmet į universitetines pirmos pakopos studijas priimti apie 80-100 būsimų policijos pareigūnų.

Tyrimo objektas – naujai sukurta Policijos veiklos bakalauro studijų programa.

Taigi tyrimo tikslas – išanalizuoti ar naujoji Policijos veiklos bakalauro studijų programa atitinka Europos mokymosi visą gyvenimą gyvenimą kvalifikacijų sąrangai, EKS reikalavimus.

Siekiant tikslo, buvo pasitelkti šie metodai: mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, content (turinio) analizė.

Straipsnį sudaro dvi dalys: pirmojoje dalyje aptariami bendrieji teoriniai reikalavimai universitetinei pirmos pakopos studijų programai rengti. Antrąjoje dalyje analizuojama konkreti universitetinė Visuomenės saugumo krypties Policijos veiklos ba-

kalauro studijų programa, atsakant į klausimą, ar ji atinka EKS reikalavimams.

1. Pirmos studijų pakopos programų bendrieji reikalavimai

Studijų programa, anot Jucevičienės ir Simonaitienės (2008: 4), yra „dėstyto, mokymo planas, apimantis studijų turinio, dėstytojų ir studentų veiklos būdų sistemą, skirtą švietimo institucijos suplanuotoms priemonėms įgyvendinti, kad būtų pasiekti mokymosi tikslai“.

Ugdymo programos turi daug bendrų bruožų: „Žmonės susitinka – fiziškai ar vizualiai – turėdami tikslą, ir bent jau daliai tas tikslas yra ko nors išmokyti. Šių žmonių veiklai būdingas nuoseklumas ir tvarka“ (Brookfield, 1986).

Naujosios studijų programos yra nukreiptos į studentų kompetencijų vystymą. Kompetencija, anot Jucevičienės ir Simonaitienės, (2008: 4), „tai asmens žinios, gebėjimai, įgūdžiai, požiūriai, vertybės, asmenybės savybės, kurios įgalina pasiekti teigiamų veiklos rezultatų. Jeigu kvalifikacija – žinios ir gebėjimai, kurių turėjimas sąlygoja konkretaus darbo kompetencijos perspektyvą, tai kompetencija – asmens ir asmenybinis kompleksas (žinios, gebėjimai, patirtis, požiūriai, vertybės, kitos asmenybės savybės), įgalinęs pasiekti sėkmingų veiklos, darbo rezultatų. Taigi kompetencija gali būti įrodoma tik sėkmingos veiklos autoriniais faktais“.

Tokių programų kūryba – tai trijų dalių procesas: planavimas (1), projektavimas ir įgyvendinimas (2), įvertinimas ir atskaitomybė (3). Caffarella (2002), siūlo programų planavimo 12 komponentų modelį. Lamanauskas (2004) – septynių elementų hierarchiją. Sork (2000), siūlo 3 planavimo plokštutes: techninę, socialinę – politinę ir etinę, kurios susikerta su 6 planavimo elementais (žr. 1 lentelę).

Sekant Jucevičienę ir Valuckienę (2008), studijų procesą sąlygoja studijų programos turinys, metodai, dėstytojo ir studento vaidmenys bei studentų žinių, gebėjimų vertinimas. Studijų programos turinys yra realizuojamas remiantis iš anksto sukonstruota studijų programa.

Rengiant studijų programą ypatingas dėmesys yra skiriamas turiniui. Jį gali sudaryti, pavyzdžiui, bendrauniversitetiniai, specializacijos, laisvai pasirinkamieji, alternatyvūs ir kiti dalykai (Kundrotas, 1996). Tai reglamentuoja ir naujai priimtas Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (2009), ku-

Sork (2000)	Caffarella (2002)	Lamanauskas (2004)
Išanalizuoti kontekstą ir besimokančiųjų bendruomenę	Konteksto reikšmės nustatymas	Mokymo tikslai
Išsiaiškinti intencijas	Programos tikslo sukūrimas	Mokymo uždaviniai
Pagrįsti ir sukoncentruoti planavimą	Programos poreikio nustatymas	Mokymo turinys
Paruošti mokymo planą	Programos idėjų surūšiavimas	Mokymo metodai
Paruošti administravimo planą	Programų uždavinių suformulavimas	Mokymo priemonės/resursai
Paruošti apibendrinantį vertinimo planą	Mokymo planų suprojektavimas	Mokymo formos
	Mokymosi – pritaikymo planų sudarymas	Kontrolė ir diagnostika
	Rekomendacijų ir rezultatų numatymas	
	Tvarkaraščių sudarymas, darbuotojų poreikių nustatymas	
	Biudžeto parengimas ir rinkodaros planų sudarymas	
	Mokymai patalpose ir darbo vietose vykstančių renginių koordinavimas	

ris įtvirtina nemažai naujų teisės normų. Pakito leistinos studijų programų apimties ribos, įvesta nauja studijų kredito samprata, pasikeitė studijų aprašų reglamentavimas.

Mokslo ir studijų įstatymo analizė rodo, kad jame netiesiogiai galima skirti tris aprašų kategorijas:

- konkreti studijų programa;
- studijų krypties aprašas, kuris Įstatyme dar vadinamas studijų programos bendraisiais ir specialiaisiais reikalavimais;
- nuolatinės bei ištęstinės studijų formų aprašas.

Pagal Mokslo ir studijų įstatymo 4 straipsnio 23 dalį studijų programa - tai tam tikros krypties studijų turinio, metodų ir materialųjų priemonių, studijoms pasitelkiamo akademinio ir profesinio personalo visuma ir jos aprašymas. Studijų programą, atitinkančią teisės aktų nustatytus reikalavimus, rengia aukštoji mokykla (Įstatymo 7 str. 2 d. 4 p.). Tai atitinka ir Europos aukštojo mokslo erdvės studijų kokybės užtikrinimo nuostatų 1.2 skyriuje išsakytą teiginį „kad aukštoji mokykla yra atsakinga už konkrečios studijų programos kokybę, jos sandarą ir turinį“. Studijų programa tvirtinama teisės aktų nustatyta tvarka. Tai atlieka universiteto senatas. Švietimo ir mokslo ministerija yra nustačiusi, kad ketinamą vykdyti studijų programą aukštoji mokykla teikia įvertinti Studijų kokybės vertinimo centrui (teikiamas programos aprašas, parengtas pagal Centro direktoriaus patvirtintus studijų programų aprašo rengimo ir vertinimo metodinius nurodymus). Teigiamai įvertinta studijų programa įregistruojama Studijų ir mokymo programų registre.

Mokslo ir studijų įstatyme yra numatyti bendriausio pobūdžio reikalavimai studijų programoms (Įstatymo 48 str. 1–2 d.). Iš esmės tai labai trumpi pakopų aprašai. Reikalavimai programoms įstatyme grupuojami, atsižvelgiant į programų rūšį. Būtent pirmosios pakopos studijų programos skiriamos bendrai erudicijai ugdyti, teoriniams studijų krypties pagrindams perteikti ir profesiniams įgūdžiams, kurie būtini savarankiškam darbui, formuoti. Universitetų studijų programos yra labiau orientuotos į universalųjį bendrąjį išsilavinimą, teorinį pasirengimą ir aukščiausio lygio profesinius gebėjimus, o kolegijų – į pasirengimą profesinei veiklai (Įstatymo 48 str. 1 d.).

Studijų pakopos apraše paprastai nurodoma studijų apimtis ir bendrieji bei specialieji studijų rezultatai, dažniau - bendrųjų studijų rezultatų lygis, kuris turi būti pasiektas atitinkamos pakopos studijų metu. Daugelis šalių savo studijų pakopų aprašus rengia pagal Dublino aprašus (2004) ir EKS kvalifikacijų lygmenis.

Pirmojoje studijų pakopoje reikalaujama, kad programą sudarytų trys tikslinės dalys:

a) bendrojo lavinimo dalis, apimanti pasaulėžiūros ir bendros erudicijos aukštojo lavinimo dalykus;

b) studijų pagrindų dalis, apimanti teorinius ir profesinius dalykus, privalomus visoms tos studijų krypties programoms (deja, dėl to labai padidėja leistinų programoje studijuoti dalykų priklausomybė nuo studijų krypties sampratos, jos apimties; pasikeitus studijų krypties klasifikacijai, daugelį programos dalykų gali tekti keisti kitais);

c) trečioji dalis, apimanti dalykus, kurie teikia gilesnį tos krypties žinių bei gebėjimų.

2 lentelė. Šeštojo kvalifikacinio lygmens siekiniai (rezultatai) pagal Europos kvalifikacijų sąrangą (EKS)

Žinios:	Gebėjimai:	Kompetencija:
Naujausios darbo arba mokymosi srities žinios, reikalaujančios kritinio teorijų ir principų supratimo.	Puikūs gebėjimai, atskleidžiantys meistriškumą ir mokėjimą dirbti naujoviškai, reikalingi sprendžiant sudėtingas ir nuspėjamas specializuotos profesinės veiklos arba mokymosi srities problemas.	Vykdyti sudėtingą techninę arba profesinę veiklą arba projektus, imantis atsakomybės už sprendimų priėmimą, nuspėjamoje darbo ar mokymosi aplinkoje. Imtis atsakomybės už asmenų ir grupių profesinį tobulėjimą.

Remiantis pirmosios studijų pakopos Dublino aprašais (2004), kvalifikacinis (bakalauro) laipsnis, nurodantis, kad baigta pirmoji pakopa, suteikiamas studentams kurie:

- demonstruoja žinias ir supratimą, papildytus aukštesnio lygio vadovėlių žiniomis bei tam tikromis žiniomis apie naujausius studijuojamos krypties pasiekimus;
- geba taikyti žinias ir supratimą bei demonstruoja profesionalų požiūrį į darbą ar profesiją, gali formuluoti ir argumentuotai pagrįsti sprendimus savo studijų srities problemoms spręsti;
- geba rinkti ir interpretuoti duomenis (savo studijuojamoje srityje), kurių reikia svarbioms socialinėms, mokslinėms ir etinėms problemoms spręsti;
- geba perteikti informaciją, idėjas, problemas ir sprendimus specialistų ir ne specialistų auditorijoms;
- turi pakankamai išlavintus savarankiško mokymosi įgūdžius, būtinus studijoms tęsti kitoje pakopoje.

Taigi rengiant universitetines pirmos (bakalauro) studijų pakopos programą, reikia žinoti, kad šio lygmens studentų žinios ir supratimas yra paremtos aukštesnio lygio vadovėliais ir apimančios, kai kuriuos naujausiųjų šios studijų krypties studijų aspektus. Taigi šių programų rengėjams reikia įvertinti, tai, kad būsimieji bakalaurai, taikydami įgytas žinias ir supratimą, privalo gebėti formuoti ir pagrįsti argumentus. Studentai, baigę pirmos pakopos studijas, turi gebėti priimti sprendimus, o tam turi sugebėti surinkti ir interpretuoti sprendimams reikalingus duomenis. Toks absolventas turi gebėti komunikuoti, pateikdamas informaciją, idėjas, problemas ir sprendimus, turi turėti susidaręs tokius mokymosi įgūdžius, kurie įgalintų toliau studijuoti beveik vien svarankškai. Atsižvelgdami į šiuos aukštojo mokslo pirmos pakopos Dublino darbo grupės aprašus, naujų programų kūrėjai turi šiuos

reikalavimus būtinai realizuoti. Natūralu, kad EKS 8 lygmenų aprašymuose yra akcentuojami mokymosi pasiekimai, atitinkantys to lygmens kvalifikacijas bet kurioje kvalifikacijų sistemoje. Iš 8-ių kvalifikacijos lygmenų tik 6 lygmuo atitinka bakalauro laipsnio studijų turinį ir laukiamus rezultatus (žr. 2 lentelę).

2. Policijos veiklos bakalauro studijų programos analizė

Aptarę Dublino pirmosios studijų pakopos aprašą, skirtą kvalifikaciniam laipsniui ir Mokymosi visą gyvenimą EKS 6-o lygio (bakalauro) žinių, gebėjimų ir kompetencijų turiniu bendroje kvalifikacijų sistemoje apibrėžti, galime detaliau pažvelgti, kaip šiuos teorinius bakalauro 6-o lygio reikalavimus atitinka parengta Visuomenės saugumo krypties Policijos veiklos bakalauro studijų programa.

Roberg ir Bonn (2004) teigimu, policijos pareigūnų studijų programos akcentuoja nusikaltimų justicijos administravimą, bet ne tiek specialistų techninį parengimą.

Dėl policijos pareigūnų rengimo sistemos vyksta daug diskusijų ne tik mūsų, bet ir daugelyje Europos šalių. ES teisės aktai griežtai nereglamentuoja ir nenustato policijos pareigūnų rengimo tvarkos. Bogdanski (2009: 145-161), teigia, kad kiekviena iš šalių, rengiančių policijos pareigūnus, pasirenka adekvačią savo šalies galimybėms, tradicijoms ir poreikiams policijos pareigūnų rengimo, studijų sistemą, tačiau jaučiama bendra tendencija – parengti kuo aukštesnio lygio pareigūnus, suteikti daugiau teorinių žinių, suformuoti daugiau praktinių gebėjimų, o studijų procesą užbaigti bakalauro kvalifikacinio laipsnio suteikimu.

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas (toliau – MRU VSF) turi sukaupęs pakankamą teorinės ir praktinės patirties potencialą kurti ir realizuoti Visuomenės saugumo studijų krypties programą, nes nuo savo įsikūrimo pradžios rengia

būsimus policijos pareigūnus. Beveik 87 proc. absolventų, baigusių teisės bakalauro studijas, sėkmingai įsidarbina policijos įstaigose ir kituose Vidaus reikalų ministerijai pavaldžiuose padaliniuose.

MRU VSF parengta policijos veiklos programa, pagal struktūrą ir dėstomus dalykus iš esmės nesiskiria nuo programų realizuojamų, kitose šalyse. MRU VSF atstovai dalyvavo Europos policijos koledže – CEPOL¹ (toliau – CEPOL) organizuotų seminarų darbo grupėse, kuriose buvo svarstyti Policijos pareigūnų rengimo klausimai. Galime konstatuoti, kad parengtos studijų programos turinys, pobūdis, studijų proceso raida ir pats specialistų rengimo principas neprieštarauja CEPOL seminaruose aptartoms principinėms policijos pareigūnų rengimo nuostatomis.

Policijos veiklos programa, parengta pagal Visuomenės saugumo studijų krypties reglamento (2008), Policijos veiklos (2000), Mokslo ir studijų įstatymo (2009) bei kitų susietų teisės aktų (2000, 2003, 2007), nuostatas, ir atitinka minėtų teisės aktų reikalavimus. Rengiant programą buvo atsižvelgta ir į Europos parlamento ir tarybos rekomendacijas (2008). Policijos veiklos programos studijų trukmė – 4 metai, ir tai pakankamas laikotarpis realizuoti skirtingus, bet kryptingai orientuotus programos siekinius.

Pirmos pakopos universitetinių Visuomenės saugumo studijų krypties Policijos veiklos studijų programos tikslas – rengti aukštos kvalifikacijos visuomenės saugumo specialistus, turinčius būtiniausių žinių, sietinų su nusikalstamų veikų tyrimo, prevencijos, kontrolės, viešosios tvarkos, migracijos procesų, objektų bei fizinių ir juridinių subjektų apsaugos užtikrinimu, vadyba ir administravimu. Šioje programoje studijuojantys teisės mokslus turi gebėti praktikoje tikslingai taikyti:

- teorinių ir empirinių tyrimų išvadų rezultatus;
- teisės žinias;
- prievartos priemones;
- naujausias technologijas;
- pozityviai ir rezultatyviai bendrauti su piliečiais;
- kaupti ir analizuoti informaciją;
- konstruktyviai bendrauti su užsienio institucijomis ir organizacijomis, atsakingomis už visuomenės saugumą.

¹ Tinklas, koordinuojantis Europos vyresniųjų policijos pareigūnų rengimą, kuriantis visuomenės saugumo politiką bei remiantis jos realizavimą tarptautiniu mastu.

Šia programa siekiama užtikrinti efektyvų būsimųjų specialistų asmeninio tobulėjimo proceso vyksmą. Rengiami pareigūnai, galintys dirbti įvairių policijos padalinių A lygio pareigybėse, kitose ikiteisminio tyrimo įstaigose. Absolventams, baigusiems šią Visuomenės saugumo studijų krypties Policijos veiklos programą, turėtų būti suteiktas Visuomenės saugumo bakalauro laipsnis.

Dalykinę programos struktūrą lemia Visuomenės saugumo studijų krypties reglamento (2008) ir Mokslo ir studijų įstatymo nuorodos (2009). Programa orientuota Lietuvos visuomenės saugumo, policijos specialistų ruošimo, veiklos reikmėms bei rinkos poreikiams tenkinti. Policijos veiklos pirmos pakopos studijų programos turinį sudaro 3 dalykų grupės: bendrojo lavinimo dalykai; studijų programos pagrindų bei visuomenės studijų dalykai studijų programos specialaus lavinimo dalykai; laisvai pasirenkami dalykai.

Programoje – 42 privalomos, ir 4 iš 30 laisvai pasirenkamų atsiskaitymų pozicijos. Studijų dalykai semestruose išdėstyti argumentuota būtino žinių įgijimo ir mokėjimų bei gebėjimų formavimo seka, studijų tikslų ir siekinių, atitinkančių studijų krypties reglamentą bei profesinio rengimo standartą realizavimo logiką. Derinat studijų krypties reglamento bei Mokslo ir studijų įstatymo reikalavimus, parengti keli paltesnės apimties dalykai, apjungiantys savyje derinantys ekonominės ir politinės geografijos, viešosios vadybos, visuomenės saugumo politikos, ES laisvės, saugumo ir teisingumo politikos veiklos organizavimo žinias.

Atsižvelgiant į studijuojančių poreikius, studijų interesų ar žinių sritį, šalia privalomųjų dalykų studentai galės pasirinkti iš 30-ies dalykų pasirinkti 4 laisvai pasirenkamuosius (8 kreditai) (žr. 3 lentelę).

Ši naujoji Policijos veiklos bakalauro studijų programa buvo parengta atsižvelgiant į išankstinius ir kryptingus MRU studijų direkcijos perspektyvinius planus (nuo 2008 metų). Pagrindinės studijų programos nuostatos tiesiogiai siejasi su MRU vizija, kurioje akcentuojamas institucijos misijos aspektas - būtinybė suteikti kokybiškas paslaugas jaunimui, perteikti naujausių žinių, mokslinti jį - ugdyti geriausius specialistus, savo srities žinovus, lyderius, gebančius kurti ir diegti inovacijas, lemiančias visokeriopą mokslo, kultūros ir technologijų pažangą, keičiančią visuomenę. Studijų programoje taip pat akcentuojama geriausių savo srities – visuomenės saugumo krypties specialistų, turinčių pakanka-

3 lentelė. Policijos veiklos bakalauro studijų programos sandara

Bendrojo lavinimo dalis	Studijų pagrindų dalis	Specialioji (profesinė) dalis	Laisvai pasirenkami dalykai
Ši programos dalis skirta suteikti bendrųjų humanitarinio ir socialinio lavinimo žinių ir ugdyti gebėjimus vertinti situaciją ir atsakingai priimti sprendimus.	Ši programos dalis skirta suteikti fundamentalių teisės, vadybos bei žinių apie orientuotai veiklai svarbius visuomenės aspektus ir ugdyti kūrybingą asmenybę, teisiškai, kritiškai mąstantį žmogų, gebanti analizuoti, vertinti ir priimti objektyvius sprendimus nuolat besikeičiančioje aplinkoje.	Šios programos dalies dalykai skirti suteikti specialių žinių apie policijos veiklos aspektus – teisės pažeidimų prevencijos, ikiteisminio tyrimo, socialinės aplinkos įvertinimo, tyrimo taktikos pasirinkimo, veikų kvalifikavimo, specialaus psichologinio ir fizinio pasirengimo, visuomenės saugumą užtikrinančių institucijų vadybos, administravimo ir kitus policijos veiklos ypatumus.	Ši programos dalis skirta studentams, kurie atsižvelgiant į poreikius, studijų interesų ar žinių sritį, pageidauja pagilinti žinias.

mai žinių bei teorinių ir praktinių gebėjimų, rengimo nuostata.

Ankstesnių Teisės ir policijos veiklos studijų programų, pagal kurias buvo rengiami policijos pareigūnai, siekiniai buvo nukreipti į įvairių teisės šakų – tiek privatinės, tiek viešosios – didelio žinių kiekio suteikimą. Tokios programos buvo orientuotos ne į studentų kompetencijų vystymą, o į dalyko žinių akcentavimą.

Naujojoje Policijos veiklos bakalauro studijų programoje, atsižvelgiant į Visuomenės saugumo krypties reglamentą, numatomos platesnės, įvairesnės, šiuolaikiškesnės būsimų policijos pareigūnų studijos. Tai siejasi su šiuo metu Lietuvoje vykdoma policijos veiklos reforma, siekiant didinti visuomenės saugumą ir užtikrinti organizacijų veiklos efektyvumą. Šios reformos strategijos tikslai šalia struktūrinių ir organizacinių veiklos pokyčių reikalauja ir kokybiškiau parengti policijos pareigūnus, gebančius tinkamai tarnauti visuomenės poreikiams. Šalia tradiciškai teikiamų teisinių ir specialiųjų policijos veiklos žinių, būsimieji poli-

cijos pareigūnai turi gerai išmanyti vadybos ir viešojo administravimo pagrindus bei dėsnius, gebėti spręsti problemas, turėtų bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius, mokėtų formuoti partnerystės ryšius su visuomene.

Igyvendinant reformą, į Policijos veiklos bakalauro studijų programas įtraukti Visuomenės studijų bei Vadybos ir viešojo administravimo dalykai. Siekiama patenkinti užsakovų – Vidaus reikalų ministerijos lūkesčius: kokybiškiau rengti būsimuosius policijos pareigūnus. Naujoje programoje studentai įgys daugiau informacijos apie policijos veiklos aspektus, didesnis dėmesys bus skiriamas viešosios teisės dalykų studijoms. Į šią programą įtraukti nauji specializuoti dalykai, padedantys formuoti šiuolaikiškai globaliai mąstantį ir veikiantį policijos pareigūną. Numatyta ilgesnė praktikos trukmė, sudaranti studentams palankesnes sąlygas formuoti tvirtesnes teorinių žinių ir praktinių veiksmų sąsajas, atskleidžianti galimybes įgyti ir veikloje taikyti policinės veiklos žinias, gebėjimus ir kompetencijas (žr. 4 lentelė).

4 lentelė. Naujosios Policijos veiklos bakalauro studijų programos studentų numatomų įsisavinti žinių dermė su Europos kvalifikacijų sąrangos (EKS) 6 lygiu

EKS 6-AS LYGMUO	POLICIJOS VEIKLOS BAKALAURO STUDIJŲ PROGRAMA
Žinios	Žinios
Naujausios darbo arba mokymosi žinios, reikalaujančios kritinio teorijų ir principų supratimo.	Suteikti žinių apie visuomenės saugumą (VS) užtikrinančių institucijų sistemą, funkcijas, veiklą, priemones ir būdus. Suteikti žinių apie visuomenės saugumo užtikrinimo teisinius pagrindus, politikos formavimo ir įgyvendinimo procesus. Suteikti žinių apie visuomenės saugumą užtikrinančių institucijų bendradarbiavimą, jų veikloje naudojamas informavimo, valdymo sistemas ir ryšio priemones. Suteikti žinių apie visuomenės daugiakultūriškumą ir tarptautinių santykių įtaką visuomenės saugumo užtikrinimo procesams. Suteikti žinių apie visuomenės saugumo užtikrinančių institucijų vadybos ypatumus, viešųjų ir privačių interesų derinimą valstybės tarnyboje, atsakomybę, atskaitomybę ir tarnybinę pareigūno etiką.

5 lentelė. Naujosios Policijos veiklos bakalauro studijų programos studentų numatomų gebėjimų dermė su Europos kvalifikacijų sąrangos (EKS) 6 lygiu

EKS 6 – LYGMUO	POLICIJOS VEIKLOS BAKALAURO STUDIJŲ PROGRAMA
Gebėjimai	Gebėjimai
Puikūs gebėjimai, atskleidžiantys meistriškumą ir mokėjimą dirbti naujoviškai, reikalingi sprendžiant sudėtingas ir nenusipėjamas specializuotos profesinės veiklos arba mokymosi srities problemas.	Suformuoti gebėjimus analizuoti įstatymus ir kitus teisės aktus, realizuoti juos praktinėje veikloje, – taikyti įgytas VS užtikrinimo teorines žinias atliekant konkrečias visuomenės saugumo užtikrinančių institucijų veiklos funkcijas, sprendžiant praktines problemas. Suformuoti gebėjimus tikslingai planuoti, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti individualią veiklą, vadovauti grupei, pagal kompetenciją priimti sprendimus ir tinkamai juos įforminti. Suformuoti gebėjimus vartoti specialius terminus užsienio kalba, bendrauti su žiniasklaidos atstovais, atstovauti visuomenės saugumą užtikrinančioms institucijoms palaikant ryšius su piliečiais, valstybės ir (arba) savivaldos bei kitomis įstaigomis. Suformuoti gebėjimus naudotis VS užtikrinančių institucijų veikloje taikomomis informacinėmis ir informacijos valdymo sistemomis bei ryšio priemonėmis, pagal kompetenciją bendradarbiauti su šalies ir kitų valstybių visuomenės saugumą užtikrinančiomis institucijomis ir tarptautinėmis organizacijomis. Suformuoti gebėjimus rengti su visuomenės saugumo užtikrinimu susijusius dokumentus, realiai suvokti, įvertinti ir spręsti tarnybos metu išylančius uždavinius, konfliktus ir profesines problemas, tinkamai panaudoti prievartos priemones.

6 lentelė. Naujosios Policijos veiklos bakalauro studijų programos studentų numatomų kompetencijų dermė su Europos kvalifikacijų sąrangos (EKS) 6 lygiu

EKS 6-o lygmens	POLICIJOS VEIKLOS BAKALAURO STUDIJŲ PROGRAMA
Kompetencijos	Kompetencijos
Vykdyti sudėtingą techninę arba profesinę veiklą arba projektus, imantis atsakomybės už sprendimų priėmimą nenusipėjamoje darbo arba mokymosi aplinkoje Imtis atsakomybės už asmenų ir grupių profesinį tobulėjimą.	Gebėti dirbti savarankiškai ir komandoje, bendrauti su pavieniais žmonėmis ar didesnėmis grupėmis, bendrauti ir bendradarbiauti. Gebėti išsaugoti mokymosi įgūdžius, reikalingus nuolatiniam profesinių gebėjimų tobulinimui. Gebėti ieškoti, pažinti ir atrinkti naujausią informaciją bei ją sisteminti. Gebėti planuoti veiklą ir darbo laiką. Gebėti pažinti ir naudoti įvairias šiuolaikines technologijas. Gebėti suprasti visuomenės saugumo užtikrinančių institucijų projektų ir programų vadybą.

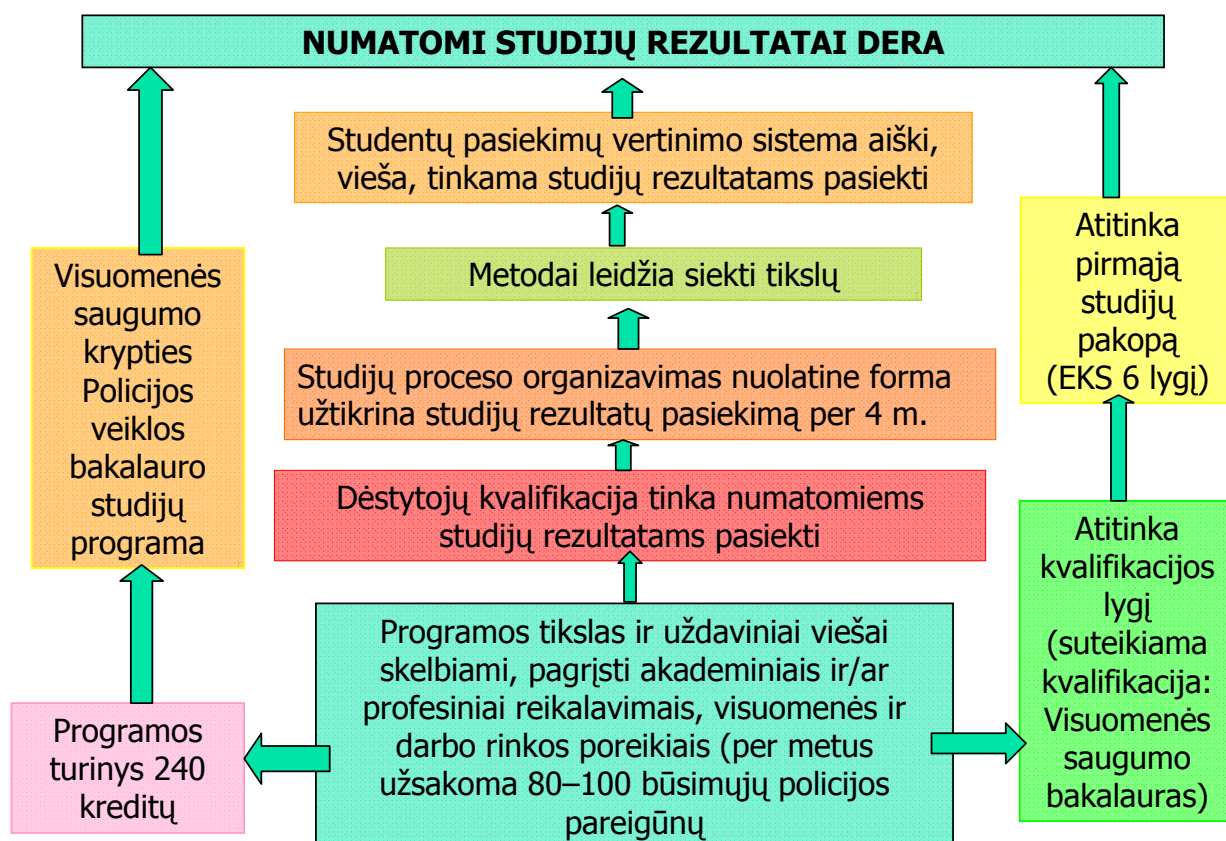
Naujoje Policijos veiklos bakalauro studijų programoje numatomas platesnis profesionalo kompetencijų sąrašas, išplėstas jų turinys. Jo derinamos su Dublino aprašais ir EKS. Rengiant naująją Policijos veiklos bakalauro studijų programą, atkreiptinas dėmesys į būsimųjų specialistų gebėjimų ugdymą. Išplėsta įgyjamų gebėjimų paletė. Programoje numatoma ugdyti studentų gebėjimų turinyje atsispindi EKS 6-oje lygmens gebėjimų ypatumai (žr. 5 lentelę).

Naujoje programoje numatomos platesnis kompetencijų sąrašas, išplėstas jų turinys. Jos derinamos su Dublino aprašais ir EKS (žr. 6 lentelę).

Tai galime priėti prie išvados, kad naujai parngtos Policijos veiklos bakalauro studijų programos siekiniai dera su Visuomenės saugumo studijų

krypties reglamente pateiktais siekiniais, tiesiogiai siejasi su teisės aktų apibrėžtomis policijos pareigūnų teisėmis, pareigomis ir funkcijomis². Studijų programos siekiniai taip pat yra suderinti ir su Europos kvalifikacijų sąrangoje (EKS) aprašytais kvalifikaciniais reikalavimais. Studentai įgyja EKS numatomą 6-o lygmens kvalifikaciją. Taigi šią programą galima išreikšti tokiu modeliu (žr. 1 pav.)

2 Vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas 2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538; Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, 2000 m. spalio 17 d., Nr. VIII-2048; Policininko rengimo standartas patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymu Nr. ISAK-1907/A1-279.

I pav. Naujai parengtos Visuomenės saugumo krypties Policijos veiklos bakalauro studijų programos elementų tarpusavio dermė

Išvados

1. Įgyvendinant policijos reformą ir siekiant patenkinti užsakovų – Vidaus reikalų ministerijos lūkesčius: kokybiškiau rengti būsimuosius policijos pareigūnus – parengta Policijos veiklos bakalauro studijų programa, kuri atliepia Visuomenės saugumo studijų krypties reglamentą (2008), Policijos veiklos įstatymą (2000), Mokslo ir studijų įstatymą (2009), Vidaus reikalų ministerijos raštą (2009), apie naujos Policijos veiklos bakalauro studijų reikalingumą, atsižvelgiant į Policijos departamento 2013 metų planus.
2. Naujojoje Policijos veiklos bakalauro studijų programoje numatomos platesnės, įvairesnės, šiuolaikiškesnės būsimų policijos pareigūnų bakalauro studijas, sietinas su šiuo metu Lietuvoje vykdoma policijos veiklos reforma, didinti visuomenės saugumą ir užtikrinti organizacijų veiklos efektyvumą. Šie pokyčiai reikalauja ir kokybiškiau parengti policijos pareigūnus, gebančius tinkamai tarnauti visuomenės poreikiams. Akstesnių Teisės ir policijos veiklos studijų programų, siekiniai buvo nukreipti į

įvairių teisės šakų – tiek privatinės, tiek viešosios – didelio žinių kiekio suteikimą, o naujoji programa orientuota į studentų kompetencijų vystymą.

3. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos bakalauro studijų programa dera su Europos kvalifikacijų sąrangos kvalifikaciniais reikalavimais, siekiant numatytos 6-o lygmens kvalifikacijos.

Literatūra

1. Bogdanski P. (2009). Survey on the Teaching Staff of European Police Colleges. *Internal Security*. (1) 145-161. Prieiga internetu: <http://www.dhpol.de/en/index.php>; <http://www.phs.no/en/Studies1/Bachelor-Police-studies-1/>; <http://www.intermin.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/pages/D6697FA9E36FE-53FC22573D00043DE71> Peržiūrėta 2011 11 12.
2. Brookfield S. (1986). *Understanding and Facilitating Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
3. Caffarella R.S. (2002). Planning Programs for Adult Learners. *A Practical guide for educators, trainers, and staff developers*. San Francisco: Jossey-Bass.
4. Jucevičienė P., Simonaitienė B. (2008). *Tarpdalykinės magistrantūros programa ir jos įgyvendinimo*

- modelis, adaptuotas darnaus vystymosi programai.* Kaunas: Kauno technologijos universitetas. 35–70.
5. Jucevičienė P., Valuckienė J. (2008). Conventionality of the Quality of Studies: Context of the Expression of Educational Paradigm. *Social Sciences*, 4. (62). 37-50.
 6. Kundrotas V. (1996). *Universitetinių biznio administravimo bakalauro studijų organizavimas*. (Daktaro disertacija): Kauno technologijos universitetas.
 7. Lamanuskas V. (2004). *Ugdymas: aksiomatinis ir sisteminis aspektai*. Vilnius: Ciklonas.
 8. Roberg R., Bonn S. (2004). Higher education and policing: where are we now?, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 27 Iss: 4. 469 – 486.
 9. Sork T.J. (2000). *Planing Educational Programs*. Kn. A.L. Wilson, E.R. Hayes (red.) Hanbook of Adult and Continuing Education. San Francisko: Jossey-Bass. 171-190.
 10. 2009 m. balandžio 30 d. *Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas // Valstybės žinios*, 2009, Nr. 54-2140.
 11. 2000 m. spalio 17 d. *Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas. Nr.VIII-2048 // Valstybės žinios*. 2000, Nr. 90-2777. Nr. 101.
 12. *Visuomenės saugumo studijų krypties reglamentas. Nr. ISAK-2208 // Valstybės žinios*. 2008, Nr. 87-3510.
 13. Europos parlamento ir tarybos rekomendacijos „Dėl Europos mokymosi visą gyvenimą kvalifikacijų sąrangos“. 2008/C111/01EB.
 14. 2003 m. balandžio 29 d. *Vidaus tarnybos statutas Nr. IX-1538 // Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1927.
 15. *Lietuvos kvalifikacijų sandaros aprašas // Valstybės žinios*. 2010, Nr. 56-2761.
 16. *Policininko rengimo standartas patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymu Nr. ISAK-1907/A1-279.*
 17. Dublino aprašai. Shared ‘Dublin’ descriptors for Short Cycle, First Cycle, SecondCycle and Third Cycle Award. A reort from a Joint Quality Intiative informal group. 18 October 2004.
 18. *Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 1D -811 (2)*, 2009-02-02.
 19. *Europos aukštojo mokslo erdvė – tikslų siekimas. Aukštojo mokslo ministrų konferencijos komunikatas*. Bergenai, 2005 m. gegužės 19-20 d. Prieiga internetu: <http://ebookbrowse.com/bergeno-komunikatas-lt-pdf-d117800185> Peržiūrėta 2011 11 14.
 20. *Europos aukštojo mokslo erdvės studijų kokybės užtikrinimo nuostatos*, (2006). Studijų kokybės vertinimo centras. Vilnius. Prieiga internetu: http://www.skvc.lt/files/leidiniai/SKVC_knyga.pdf Peržiūrėta 2011 11 14.
 21. 2009 m. spalio 30 d. *Vykdomų studijų programų vertinimo eigos aprašai ir metodiniai nurodymai, patvirtinti Centro direktoriaus įsakymu Nr. 1-94*.
 22. 2008 m. balandžio 23 d Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija „Dėl Europos mokymosi visą gyvenimą kvalifikacijų sąrangos kūrimo“. Nr. 2008/C111/01.
 23. *TUNING – Europos švietimo struktūrų suderinimo – projektas* (2000). Universitetų indėlis į Bolonijos procesą.
 24. Europos Bendrijos dokumentai (2009). KOMISI-JOS REGLAMENTAS (EB) Nr. 846/2009, 2009 m. rugsėjo 1 d. iš dalies keičiantis Reglamentą (EB) Nr. 1828/2006, nustatantį Tarybos reglamento (EB) Nr. 1083/2006, nustatančio bendrąsias nuostatas dėl Europos regioninės plėtros fondo, Europos socialinio fondo ir Sanglaudos fondo, ir Europos Parlamento bei Tarybos reglamento (EB) Nr. 1080/2006 dėl Europos regioninės plėtros fondo įgyvendinimo taisykles.

POLICE ACTIVITY ANALYSIS OF BACHELOR'S STUDIES PROGRAM IN CONTEXT OF THE EUROPEAN QUALIFICATIONS FRAMEWORK (EKS)

Summary

The paper discusses some of the university Bachelor program design aspects, taking into account the requirements of the European Qualifications Framework. Analyzes of the newly developed Mykolas Romeris University Public Security Department Police Activities BA (under the direction of public safety regulation) program. The question is whether that training program with the European Qualifications Framework. It was concluded that Michael Romeris University Public Security Department Police Activities bachelor's degree program in line with the objectives of the European Qualifications Framework qualification requirements for the 6-O-level qualifications. The article consists of two parts. Dallyle first analyzed the first graduate program for general requirements. The second part of this police activity baklauro study program analysis.

Keywords: Police activity Bachelor program, the European Qualifications Framework and the Dublin descriptors, knowledge, skills and competencies, the concept of lifelong learning.

INOVATYVUS POŽIŪRIS Į SPECIALYBĖS KALBOS DĖSTYMĄ AUKŠTOJOJE MOKYKLOJE

Aušra Didjurgienė, Giedrutė Grigonienė

Kauno kolegija

Anotacija. Straipsnyje siekiama aprašyti perėjimo nuo tradicinio prie inovatyvaus specialybės kalbos dėstymo motyvus bei pateikti konkrečių praktinių specialybės kalbos mokymo turinio bei metodų taikymo pavyzdžių, formuojančių integralų (vertinamąjį ir kuriamąjį) studentų požiūrį į specialybės kalbą.

Raktiniai žodžiai. Specialybės kalba, inovatyvus požiūris, aktyvieji mokymo(si) metodai, kritinis mąstymas, kūrybiškumas.

Įvadas. Pakitusi Lietuvos ekonominė, kultūrinė ir politinė padėtis lemia visuomeninių poreikių pokyčius, taip pat ir požiūrį į specialistų kvalifikaciją. Geras bendrinės kalbos, ypač specialybės kalbos, išmanymas tampa darbuotojo profesinio pasirengimo rodikliu (Bartkevičienė R., Petniūnienė N., 2008), nes profesinė veikla neatsiejama nuo kalbos. Specialybės kalbos mokymas tampa vienu iš aukštosios mokyklos studijų komponentų. Aukštoji mokykla turi sudaryti tinkamas sąlygas, kad studentai galėtų joje tobulinti savo kalbos galias, kad būsimieji specialistai įgytų gerus specialybės kalbos pagrindus (Alaunienė, 2001), leisiančius naudotis kalba taip, kad ji taptų kvalifikacijos rodikliu, padedančiu siekti profesinio meistriškumo ir karjeros aukštumų. Tai padėtų atliepti ir vieną iš Valstybinės kalbos politikos 2009-2013 m. gairėse numatytų nuostatų – ugdyti sąmoningą ir kūrybišką visuomenės požiūrį į lietuvių kalbos vartojimą, lietuvių kalbos vertės ir savitumo suvokimą.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija 2003 m. patvirtino Specialybės kalbos programą, kurios pagrindas – studentų profesiniai poreikiai ir kalbos funkcijos. Joje keliami reikalavimai ir mokymo turinys yra labai platūs, todėl dėstytojui suteikiama teisė tinktis aktualiausius ir būtiniausius dalykus bei dirbti savitai ir kūrybiškai. Ši programa parengta siekiant iš esmės pakeisti požiūrį į kalbos mokymą, kai buvo mokoma iš klaidų. Nors Specialybės kalbos programa „turi akivaizdžią kalbos ugdymo kryptį“ (G. Akelaitis, 2004, p. 8), pati savaime dar nieko nereiškia, kadangi vieni dėstytojai bando minėtąją programą kūrybiškai taikyti pagal poreikius, o kiti dėsto tas pačias kalbos klaidas, tik vadindami kitu vardu (R. Vladarskienė, 2010). Tokioje atmosferoje dabartinė jaunoji karta vis labiau jaučiasi esą tik kalbos vartotojai, praranda pasitikėjimą savo kalba, kuri jiems „nėra nei džiaugs-

mas, nei atrama“ (R. Miliūnaitė, 2005, p. 8). Anot R. Miliūnaitės (2010), būtina nuo galvos ant kojų pastatyti dabar apverstą ir iškreiptą kalbos kultūros sampratą. Ji turi įgauti aiškią kuriamąją kryptį, kadangi „klaidų mokymas ir taisymas galų gale virsta sniego gniūžte, kuri užkemša burną, užlipdo akis ir atšaldo širdį.“ (R. Miliūnaitė, 2010). Taigi šiame straipsnyje bandoma ieškoti būdų, kaip specialybės kalbos mokymą ir mokėjimo lygį pakelti į kokybiškai naują pakopą – padaryti sistemiškesnį, paveikesnį, kūrybiškesnį. Tai rodo šio straipsnio aktualumą bei reikšmingumą studijų programų rezultatams pasiekti.

Probleminis klausimas – kokie specialybės kalbos dėstymo pokyčiai formuotų integralų (vertinamąjį ir kuriamąjį) studentų požiūrį į kalbą.

Tikslas – nusakyti inovatyvaus specialybės kalbos dėstymo aukštojoje mokykloje aspektus.

Uždaviniai:

1. Atlikti specialybės kalbos kultūros dėstymo teorines prielaidas.
2. Atskleisti naujų specialybės kalbos dalyko mokymo rezultatų ir mokymo proceso (turinio bei metodų) sąsajas.
3. Pateikti konkrečių inovatyvaus specialybės kalbos mokymo turinio bei mokymo metodų atvejų.

Tyrimo objektas – specialybės kalbos dalykas, jo dėstymo problemos.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, atvejo analizė (konkrečių praktinių atvejų iliustravimas), stebėjimas (stebimi studentų kalbiniai gebėjimai).

Inovatyvaus specialybės kalbos kultūros dėstymo prielaidos. Svarbiausia kalbos kultūros ugdymo grandis, kaip teigia A. Pupkis (2005), yra bendrinės kalbos mokymas visų pakopų mokymo

sistemoje. Visose švietimo įstaigose bendrinę kalbą stengiamasi pažinti kaip sistemą ir įgyti praktinio jos vartojimo įgūdžių. Pirmaisiais nepriklausomybės metais, anot A. Pupkio, išivyravo lietuvių kalbos kultūros draudžiamasis pobūdis, t.y. kalbos kultūra buvo dėstoma remiantis vertybiniu požiūriu *galima – negalima*. Draudžiamasis ir teigiamasis kalbos kultūros pobūdis pradžioje atliko teigiamą vaidmenį kalbos ugdymo sistemoje, bet pamažu mokymo būdas – mokant nuo klaidų prie normų, o ne atvirkščiai, „paseno daugiausia turint galvoje mokinių kartą“ (A. Pupkis, 2005, p. 340). Ypač leksikos dalykuose išryškėjo pasikeitusios kalbos tikrovės ir mokomojo turinio neatitikimas: mokiniai turėjo mokytis kalbos klaidų, kurių jie savo kalboje išvis nedaro arba net nėra girdėję. Panaši situacija pastebima ir kitoje kalbos ugdymo grandyje – aukštosiose mokyklose, kur kalbos kultūra siejama su specialybės kalbos dalykais, tačiau kalbos mokoma kaip taisyklingos turint galvoje norminį ir nenorminį variantiškumą, o kalbos kultūros sąvoka paprastai tapatinama su kalbos klaidų mokymusi.

Kaip teigia R. Miliūnaitė (2008), Lietuvoje pasikeitus kalbinei situacijai ir bendrinės kalbos funkcionavimui, turėtų keistis ir pats mokymas, jo metodai ir priemonės. Bendrinės kalbos mokymasis, virstantis kalbos klaidų mokymusi, „tirpdo pasukutinius kalbos jausmo likučius ir žlugdo pasitikėjimą savo kalba“ (R. Miliūnaitė, 2008, p. 152). R. Miliūnaitė (2008, p. 158), nerimaudama dėl kalbos mokymo, siūlo „vadovautis principu: mokausi norminės kalbos, o tik tada, kai abejoju, pasitikrinu“, kadangi kalbos vartotojams pirmiausia rūpi, kaip vartoti. Turėtų būti nepalyginamai daugiau užduočių, kurios skatintų kurti įvairių žanrų ir paskirties tekstą, rinktis tinkamiausiasraiškos priemones. Jei renkamasi netinkamai, tada ir reikėtų aiškintis, kodėl ir kas ne taip. Kalbininkė teigia, jog tinkamai pateikti taisymai (pateikiami netaisyklingi sakiniai, kiekvienas iš jų nagrinėjamas ir taisomas su įvairiais komentarais) gali būti labai naudingi. Taip skatinama kritiškai mąstyti ir vertinti konkretų savo profesinės srities tekstą, o ne formaliai atpažinti dažnai dirbtinai sukonstruotų sakinių kalbos klaidas. R. Miliūnaitės (2010) nuomone, reikia ieškoti būdų, kaip sudominti studentus, kad jie patys patirtų malonumą prasmingai dirbti ir būti įvertinti, kad pajustų tikrąją kalbos skonį.

Tai, jog ugdymo turinyje ir procese akcentuotinos ne kalbos vartojimo klaidos, o kalbos normos, pažymi ir G. Akelaitis (2004). Autoriaus nuomone,

specialybės kalbos mokymo objektas turi būti geros kokybės specialybės tekstai, leisiantys išsivaduoti iš negatyvių kalbos reiškinių, t.y. kalbos klaidų rankiojimo ir taisymo, kadangi specialybės kalbos dalykas reikalauja ne tuos variantus demonstruoti, o pirmiausia vertinti savitus pozityvius kalbos reiškinius, remtis jų pavyzdžiais ir veikti taip, kad būsimieji specialistai įgytų savo srities kalbos tvarkybos ir kūrybos įgūdžių.

I. Narvilaitė (2005) teigia, jog neužtenka vien tik atnaujinti dalyko sistemą, patobulinti jo turinį. Turėtų keistis visa specialybės kalbos studijų organizavimo strategija. Mokant reikėtų atsižvelgti į inovatyvias studijų formas ir metodus. Per specialybės kalbos paskaitas naudotini aktyvieji mokymo(si) metodai, skatinantys pačių studentų veiklą, dėmesį, norą ir gebėjimą dirbti. Juos naudojant studentai skatinami kritiškai mąstyti, taikyti žinias tiek įprastomis, tiek naujomis sąlygomis. Norint pasiekti gerus rezultatus, aktyvieji mokymo(si) metodai turi būti tinkamai parinkti ir suderinti. Šiai minčiai pritaria ir L. Pečkuvienė (2009) teiginiu, kad specialybės kalbos studijų kokybę aukštojoje mokykloje lemia keli dalykai: akademinė aplinka, pasirengimas studijoms, tinkamai parinkti mokymo(si) metodai. Anot L. Pečkuvienės (2010) bei V. Salienės (2008), labai svarbu, kad specialybės kalbos dėstytojas padėtų būsimam vienos ar kitos srities specialistui suvokti specialybės kalbos svarbą, sužadintų būsimo specialisto siekį kalbėti ir rašyti taisyklinga kalba, leistų suprasti kalbinės kompetencijos svarbą būsimoje profesinėje veikloje, nes, pasak A. Belinskienės (2011), studentai, persisėmę globalizacijos, liberalizmo idėjų, dažnai nebesuvokia kalbos normavimo prasmės.

Dėstytojo vaidmens svarbą ugdant būsimo specialisto kalbinius įgūdžius patvirtina ir S. Papaurėlytė-Klovienė (2006). Jos manymu, dėstytojas turi sudaryti tokią situaciją ir taip organizuoti darbą, kad studentai jaustųsi ne pasyvūs stebėtojai, o aktyvūs proceso dalyviai, nuo kurių priklauso tai, kaip ir apie ką bus kalbama per specialybės kalbos paskaitas ir pratybas.

Naujų specialybės kalbos dalyko mokymo rezultatų ir mokymo proceso (turinio bei metodų) sąsajos. Svarbiausias trečiojo tūkstantmečio iššūkis mokymo institucijoms buvo staiga nepaprastai padidėjęs informacijos kiekis. Kilo būtinybė turėti ne tik išsilavinusius, bet ir kūrybiškus žmones, gebančius diskutuoti ir abejoti, kritiškai ir laisvai mąstyti, mokančius prisitaikyti prie nuolat besikei-

čiančio pasaulio, darančius įtaką naujoms idėjoms ir darbams.

Sahlberg P. (2005) teigia, jog išsilavinęs žmogus turi gebėti kritiškai mąstyti ir išmokyti spręsti problemas. Pasak Behrens S.J, Levin L. A. (2002), Zair-Bek S. (2002), kritinio mąstymo įgūdžiai – svarbi šiuolaikinio mokymo dalis, išankstinė sėkmės sąlyga sprendžiant įvairias problemas. D. Klooster (2001, p.36) patvirtina teiginį, jog „gebėjimas kritiškai mąstyti padės lengviau prisitaikyti prie XXI amžiaus poreikių ir suteiks galimybę objektyviai įvertinti visa, ką mokomės ir ką darome“. D. Stunžėnienė (2004, p. 60) mano, jog „gebėjimas kritiškai mąstyti informacinėje visuomenėje yra viena iš svarbiausių bazinių kompetencijų, pasireiškianti gebėjimu patikrinti įvairias prielaidas, priimti pagrįstus sprendimus, pateikti argumentus“. Kritinis mąstymas apibūdinamas kaip procesas, kuriame besimokantieji „aktyviai svarsto informaciją bei manipuliuoja ja, kad galėtų praktiškai pasinaudoti, kaupu naujas žinias ir sąvokas“ (Kritinio mąstymo ugdymas, p. 11), siekia tiksliai analizuoti ir integruoti informaciją.

Šiuolaikiniam mokymui(si) būdinga tai, jog besimokantieji žinių įgyja patys aktyviai veikdami, reikalingą informaciją ir veiklos būdus jie perima aktyviai savarankiškai dirbdami, mokymui(si) būdingi ieškojimai ir atradimai. V. Gudžinskienė (2012) mano, jog aktyvus mokymasis – tai bendradarbiavimas, nes kalbėdamiesi, aiškindamiesi, svarstydami ir užduodami klausimus, besimokantieji formuoja savo pažinimo struktūras ir įgūdžius.

Ugdant integralų (vertinamąjį ir kuriamąjį) studentų požiūrį į kalbą bei siekiant, kad jie išmanytų bendrinės lietuvių kalbos taisykles ir gebėtų jas taikyti specialybės kalbai, laisvai reikštų mintis įvairiais stiliais, mokėtų kurti kalbą ir ją atnaujinti, žinotų, kas yra kalba ir kam jos reikia žmogaus ir visuomenės gyvenime, specialybės kalbos dalyko turinį reikėtų formuoti remiantis įvairių stilių tekstais, o šiam turiniui perteikti naudotini aktyvieji mokymo metodai, suteikiantys galimybę pritaikyti turimas žinias bei įgūdžius, lavinantys kritinį mąstymą, skatinantys veikti, analizuoti, vertinti, kurti.

L. Augienės (2009) teigimu, aktyvieji mokymo(si) metodai suteikia laisvę mintims, veiksmams, plėtoja kūrybiškumą, bendravimo įgūdžius, provokuoja įvairius individualius atsakymus, moko gerbti kitų idėjas, skatina savarankišką požiūrį. Taigi aktyviųjų mokymo ir mokymosi metodų įvairovė suteikia galimybę mokymo procesą padaryti daug

spartesnį ir patrauklesnį, be to, padeda mokytis ieškoti ir atrasti naujus, nežinomus dalykus, klysti ir taisyti savo klaidas.

UNESCO rezoliucijoje teigiama (1998), jog siekiant palengvinti bendravimo, kūrybiškumo ir kritinio mąstymo gebėjimų ugdymą, reikėtų taikyti tokius metodus, kad nebūtų tenkinamasi vien pažintiniu išmokimu. Nauji metodai, skatinantys gebėjimą suprasti bei praktiškai kūrybiškai dirbti taip pat reikalauja su šiais metodais suderintos mokymo(si) medžiagos. Tačiau kaip specialybės kalbos kultūros paskaitose ugdyti kūrybingą, gebantį kritiškai mąstyti ir vertinti žmogų, kai šio dalyko mokomosios medžiagos branduolį daugelį dešimtmečių sudaro kalbos klaidų taisymai? Dėstyto patirtis rodo, kad atlikdami užduotis, kuriose reikia ištaisyti netaisyklingus sakinius, studentai iš inercijos kiekviename sakinyje būtinai ieško klaidos, tarsi turėdami išankstinę nuostatą, kad taisyklinga kalba tai „sterili“ kalba. Iš vidurinių mokyklų jauni žmonės dažniausiai ateina turėdami supratimą, kas yra taisyklinga kalba, tačiau bijodami suklysti vengia raiškesnio žodžio, įdomesnio reikšmės atspalvio, gyvesnės sakinio konstrukcijos (Miliūnaitė R. 2010). Tada užkliūna ir bent kiek vaizdingesnis posakis, perkeltine reikšme pavartotas žodis ar gyvesnis veiksmažodis (nors kalbos požiūriu jie ir taisyklingi). Taigi specialybės kalbos kultūros mokymas(is), remiantis kalbos klaidų taisymo ir mokymosi iš jų metodu praranda tikrąjį tikslą – išmokyti taisyklingos bendrinės kalbos ir išugdyti kūrybiškus kalbos vartotojus. Perėjimas nuo svetimų, neretai negirdėtų normų pažeidimų, neturinčių ryšio su dabartine vartosena, taisymo prie užduočių, lavinančių kuriamąjį kalbos pobūdį, skatinančių mąstyti bei naudotis įvairiomis stilistinės raiškos priemonėmis nėra paprastas. Daug kas susiję su studentų kalbos jausmo, kalbinio sąmoningumo ugdymu. Reikėtų skatinti studentus skaityti gerą grožinę literatūrą, atkreipti jaunų žmonių dėmesį į taisyklingą, gražią kalbą parašytus specialybės tekstus periodiniuose leidiniuose, ugdyti mokėjimą pamatyti įdomesnę žodį, posakį, jį užsirašyti, žodynuose paieškoti jo reikšmės. Kalbinį studentų sąmoningumą bei kūrybiškumą padeda ugdyti gyvybingas, modernus kalbos normų skleidimas. Apskritai labai svarbu parinkti mokymo turinį, atliepiantį dabartinės vartosenos aktualijas. Užduotys iš elektroninių šaltinių yra kaip tik tai, kas aktualu šiuolaikinei vartosenai ir atliekama studentams labai priimtiniu būdu – panaudojant informacines technologijas. *Terminų bankas*, VLKK

Konsultacijų bankas, Europos žodynas EURO-VOC, elektroninė *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* versija (2011), Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas ir kiti elektroniniai šaltiniai rekomenduotini studentams, kadangi juose galima rasti tai, kas aktualu dabartinei vartosenai ir reikalinga norminei specialybės kalbai ugdyti.

Konkretūs specialybės kalbos dalyko turinio bei mokymo metodų parinkimo pavyzdžiai. Toliau straipsnyje bus pateikta konkrečių specialybės kalbos dalyko turinio bei mokymo metodų parinkimo pavyzdžių. Kiekvienas pavyzdys bus aptariamasis atskirai, kadangi nėra vieno metodo, kuris visada ir visiems tiktų. Aktyviųjų mokymo(si) metodų taikymas priklauso nuo mokymo tikslų. Kiekvienas metodas turi savo paskirtį. Vienas labiau tinka perteikti naujai medžiagai, antras – individualiam ar savarankiškam darbui, trečias – mokytis grupėmis, kitas – grįžtamajam ryšiui ir pan.

Venno diagrama. Šio metodo paskirtis – parodyti loginius ryšius tarp skirtingų objektų ar jų grupių. Venno diagrama dažniausiai naudojama dviem objektams, turintiems bendrų ir skirtingų bruožų, palyginti. Diagrama susideda iš susikertančių arba vienas kitame esančių apskritimų.

Šis metodas lavina analitinius įgūdžius, skatina lyginti, aktyvina klausytojus, skatina diskutuoti. Venno diagrama tinka dirbti individualiai ir grupėmis, temai apibendrinti, leidžia nustatyti temos suvokimo spragas bei numatyti savarankiško darbo

poreikį. Metodo taikymą gali apsunkinti netinkamai pasirenkamos sąvokos, nepakankamas studentų pasirengimas.

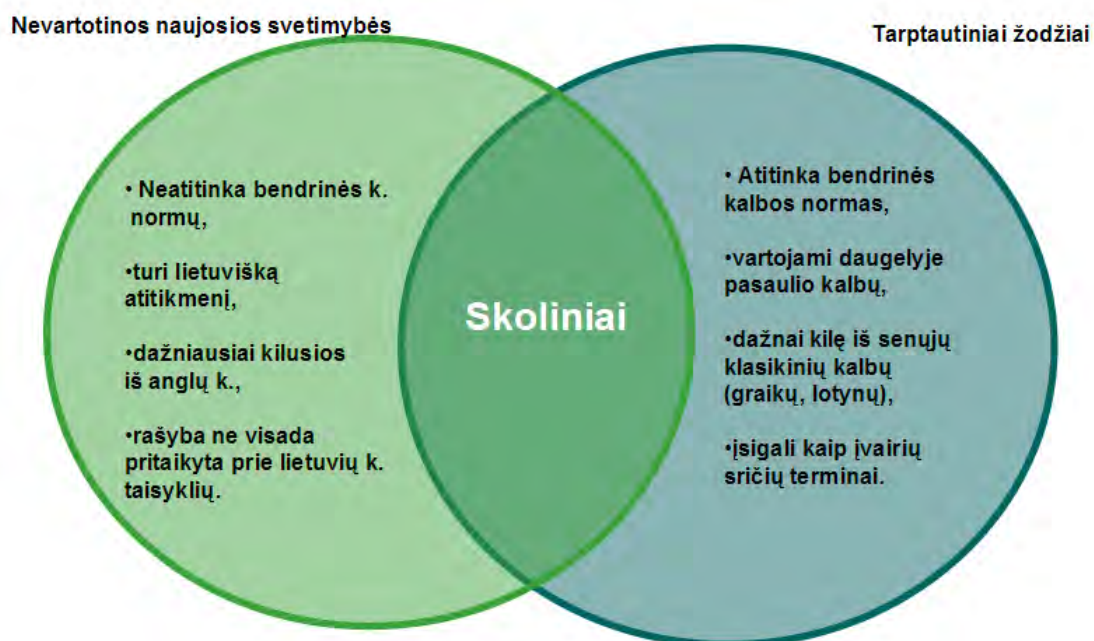
Sumaišytas eiliškumas. Metodas gali būti taikomas rengiantis nagrinėti naują temą arba grįžtamajam ryšiui gauti. Studentams pateikiama sumaišyta kokio nors proceso veiksmų seka. Metodo esmė – analitinio mąstymo lavinimas, loginių ryšių paieška.

1 lentelė. Sumaišyto eiliškumo pavyzdys

Pasirengimas viešajai kalbai	
Klaidingai	Teisingai
1. Vaizdinės priemonės	1. Tema
2. Tikslai	2. Tikslai
3. Įžanga	3. Uždaviniai
4. Trukmė	4. Trukmė
5. Uždaviniai	5. Įžanga
6. Svarbiausieji turinio klausimai	6. Svarbiausieji turinio klausimai
7. Tema	7. Vaizdinės priemonės

T formos lentelė. Metodas gali būti naudojamas, kai reikia palyginti du to paties objekto, proceso ar reiškinių aspektus.

Šis metodas provokuoja įvairius individualius atsakymus, skatina studentus lyginti, apibendrinti, leidžia praplėsti turimas žinias, išsiaiškinti. Taikant šį metodą formuojama pagrįsta studentų nuomonė, be to, jis skatina gerbti kitų studentų idėjas, keisti išankstines nuostatas.

1 pav. Venno diagramos pavyzdys

2 lentelė. Studentų žargonas

Teigiama reikšmė (argumentai „už“)	Neigiama reikšmė (argumentai „prieš“)
Jaunų žmonių saviraiškos, komunikacinio efektyvumo priemonė.	Neretai tampa vienintele raiškos priemone.
Gali turėti tikslesnius reikšmės apibrėžimus.	Didelis kiekis svetimybų.
Pagyvina šnekamąją kalbą, padeda išvengti monotonijos.	Pasikeitus kalbėjimo aplinkybėms ne visada lengva pakeisti kalbėjimo būdą, t.y. pereiti nuo privačios šnekamosios prie oficialios viešosios vartosenos.

Tyrimo lentelė. Tyrimo lentelės strategija leidžia besimokantiejiems palyginti skirtingų autorių pateiktas koncepcijas, sugalvoti prasmingų klausimų, į kuriuos reikia orientuotis nagrinėjant temą ar ieškant informacijos. Taikant šį metodą parenkama tyrimo tema, užrašomi klausimai, į kuriuos studentai turėtų rasti atsakymus, nurodomi informacijos šaltiniai, kuriuose reikėtų ieškoti atsakymų. Skirtinguose šaltiniuose surasta informacija užrašoma atitinkamose lentelės skiltyse. Kiekvienu klau-

mu surinkta informacija apibendrinama ir parašoma santrauka.

Tyrimo lentelės privalumai yra tai, jog ji leidžia išsamiai išnagrinėti pasirinktą temą, įgalina susieti skirtingas idėjas, apibendrinti, skatina susidaryti pagrįstą nuomonę, formuluoti naujus klausimus, tinka savarankiško darbo užduotims. Tačiau užduočiai atlikti netinkamai parenkami informacijos šaltiniai bei informacijos stygius gali lemti paviršutinius apibendrinimus. Be to, šis metodas reikalauja daug laiko.

Semantinių požymių lentelė. Metodus pasitelkiamas, kai nagrinėjama mažai žinoma tema. Metodo esmė – palyginti naujos, mažai žinomos temos požymius su dviejų žinomų temų požymiais. Kairėje lentelės pusėje surašomos temos, o viršuje (horizontaliai) išvardijami požymiai, pagal kuriuos bus lyginamos temos. Šio metodo privalumai yra tai, kad ji leidžia studentams žinias įsisavinti praktiškai ir kūrybiškai, o ne mechaniškai, skatina analizuoti, kaupti informaciją, kelti klausimus, leidžia susieti kelių paskaitų temas. Tačiau studentams gali tekti pastudijuoti papildomą literatūrą, o tai reikalauja daug laiko.

3 lentelė. Tyrimo lentelės pavyzdys

Klausimai Šaltiniai	Kas yra specialybės kalba?	Kokie būdingi funkciniai stiliai?	Kokios būdingos raiškos priemonės?	Kiti įdomūs faktai	Nauji klausimai
Šaltinis Nr. 1	Bendrinės kalbos sluoksnis, kurio ypatumų mokomasi ruošiantis įgyti diplomą.	Mokslinis	Sąvokos, terminai, naujadarai, tarpt. žodžiai, beasm. sakiniai	Specialybės kalba tobulinama dirbant, ir susiformuoja profesinė kalba.	–
Šaltinis Nr. 2	Bendrinės kalbos sluoksnis, kuris išskiriamas ir suskaidomas pagal veiklos sritis.	Mokslinis Administracinis Publicistinis	Terminai, spec. leksika, savitos gram. formos bei sakiniai	Profesinė kalba yra papildyta spec. kalba, bet nereiškia, kad tobulesnė.	Kas yra profesinis dialektas?
Šaltinis Nr. 3	Norminės, kodifikuotos bendrinės kalbos sluoksnis, skiriamas pagal bendrinės kalbos funkcinio ir socialinio susiskaidymo požymį.	Mokslinis	Suterminti bendrieji žodžiai, neveikiamosios konstrukcijos	Specialybės kalba veikia bendrinę kalbą: terminai pereina į visuotinę vartoseną.	Kas yra profesionalizmas?
Santraukos					

4 lentelė. Semantinių požymių lentelės pavyzdys

Lietuvių kalbos žodynas	Išorinė raiška (forma)		Vidinė raiška (reikšmė)	
	Taisyklinga	Netaisyklinga	Tinkama	Netinkama
Senieji skoliniai	+	-	+	-
Semantizmai	+	-	-	+
Tarptautiniai žodžiai	?	?	?	?

Kūrybinės užduotys. Galima pasiūlyti studentams kurti trumpučius įvairių temų artimus studijuojamai specialybei rašinėlius, kurie padėtų dėstytojui įvairiais požūriais įvertinti studentų kalbą ir palengvintų metodiškai pasirengti būsimoms dėstomoms temoms, ypač leksikai, gramatikai. Pavyzdžiui, pasiūlius rašinėlius: „*Sekmadienio pietūs (italų, japonų, kinų ir pan.) restorane*“, „*Kaip apsirengčiau eidamas (-a) į (teatrą, klubą, oficialų susitikimą ir pan.)*“, dėmesys kreipiamas į raštingumą – plačiąją prasme, žodyno išteklį, sakinių sklandumą. Tokiu atveju būtų koreguojami jų kalbos igūdžiai ar įpročiai, o jei kas renkamasi netinkamai, reikėtų aiškintis, kodėl ir kas ne taip. Taip jauni žmonės rodytų iniciatyvą, atsiskleistų, patikėtų galimybe kurti. Svarbiausia, kad būtų mokomasi iš savo ir artimiausios aplinkos, o ne iš svetimų, neretai su dabartine vartoseną neturinčių ryšio klaidų. Tokioms užduotims studentai galėtų pasirengti naudodamiesi sinonimų, antonimų, frazeologizmų žodynais. Pavyzdžiui, medicinos specialybės studentams galėtų būti pateikiama tokia užduotis: parinkti tos pačios ar panašios reikšmės žodžių specialybės kalbai būdingiems žodžiams *skaudėti, sveikti* ir pan. Pasirinkę žodyne sinonimus *skaudėti (sopėti, gelti, diegti, durti, verti, smelkti, dygsėti, badyti, varstyti, raižyti ir t. t.), sveikti (gyti, taisyti, gerėti, stiprėti, gautis ir t. t.)*, studentai kurtų prasminius tekstus, ieškodami, kaip išreikšti mintį, kokias raiškos priemones rinktis ir pan. Kartu stiprėtų studentų pasitikėjimas savo kalba ir jos kuriamosiomis galiomis. Turime padėti jauniems žmonėms atskleisti vidinį mūsų kalbos savitumą. Kad kalba būtų vertybė, reikia jausti smagumą ja kalbėti. Studentai galėtų pasimokyti lietuviškų greitakalbių, patarlių, priežodžių. Ir tarti lavintų, ir pamažu įsiklausytų į gimtosios kalbos garsų derinius. Tikrai pajustų, kokie svetimi mūsų kalbai bei jos garsų sistemos angliškiesiems *daunlaudingai, fūčeriai, menedžmentai, overdraftai, monitoringai* ir kitos užsieniečių išmantrybės.

Išvados

1. Lietuvos visuomenės raida lemia pakitusį požūrį į specialistų kvalifikaciją. Geras specialybės kalbos išmanymas tampa darbuotojo profesinio pasirengimo rodikliu. Ir 2003 m. patvirtintoje Specialybės kalbos programoje, ir Valstybinės kalbos politikos 2009-2013 m. gairėse akcentuojamas sąmoningo, kūrybiško požūrio į lietuvių

kalbos vartojimą, lietuvių kalbos vertės ir savitumo suvokimo ugdymas. Šiam tikslui pasiekti nuo draudžiamojo bei teigiamojo mokymo pobūdžio reikia pereiti prie integralaus (kuriamojo bei vertinamojo) mokymo pobūdžio, padedančio stiprinti kalbos jausmą bei sužadinti būsimo specialisto siekį kalbėti ir rašyti taisyklingai.

2. Nūdienos būtinybė turėti ne tik išsilavinusių, bet ir kūrybiškų žmonių, gebančių diskutuoti ir abejoti, kritiškai ir laisvai mąstyti, koreguoja studijų programų rezultatus, kuriuose taip pat aktualizuojami tokie gebėjimai kaip kritinis mąstymas, kūrybiškumas, bendravimas ir bendradarbiavimas, komandinis darbas. Pakitę studijų rezultatai skatina parinkti mokymo turinį, atliepantį dabartinės vartosenos aktualijas, gyvybingai bei moderniai skleisti kalbos normas bei ieškoti naujų mokymo metodų reikiams specialisto kompetencijoms išugdyti.
3. Straipsnyje pateikti aktyvių mokymo(si) metodų, skatinančių išsiaiškinti, lyginti, apibendrinti, analizuoti, praplėsti turimas žinias ir pan., pavyzdžiai bei aprašytos kūrybinės užduotys, stiprinančios pasitikėjimą savo kalba bei ugdančios minties raiškos priemones, rodo integralaus (vertinamojo ir kuriamojo) studentų požūrio į specialybės kalbą formavimą, skatina kritinį mąstymą, kūrybiškumą, įgalina dirbti bendraujant ir bendradarbiaujant.

Literatūra

1. Akelaitis G. (2004). Specialybės kalbos turinio ir dėstymo problemos. *Specialybės kalba: sistema ir vartoseną: mokslinės konferencijos darbai* (pp. 5-11). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
2. Aktyvaus mokymosi metodai: Mokytojo knyga. Vilnius: Garnelis, 1998.
3. Alaunienė Z. (2001). Bendrosios kalbos kultūros ugdymo rekomendacijos aukštosioms mokykloms. Vilnius: Baltos lankos.
4. Augienė L. (2009). Kūrybiškumo ugdymas aktyviaisiais mokymo metodais. [žiūrėta 2012-03-03]. Prieiga per internetą: http://www.gimtasizsodis.lt/augiene_04_6.htm
5. Bartkevičienė R., Petniūnienė N. (2008). Specialybės kalbos vartojimo erdvė ir ribos. *Specialybės kalba: terminija ir studijos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: MRU, 2008.
6. Behrens S. J., Levin L. A. (2002). Komercinė reklama irgi ugdo kritinį mąstymą. *Permainos. Tarptauti-*

- nis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas, 2002, Nr. 10, (pp.28-33).
7. Bielinskienė A. (2011). Specialybės kalbos dėstymo problemos. Teisės krypties studentų viešųjų kalbų analizė taisyklingumo požiūriu. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka: mokslinių straipsnių rinkinys*. Kaunas : Mykolo Romerio universitetas 2011, t. 5.
 8. Gudžinskienė V. (2006). Kritinio mąstymo įvairios interpretacijos ir jų analizė. [žiūrėta 2012- 03- 03]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/81/gudz.pdf>
 9. Gudžinskienė V. (2012). Mokymo kultūros keitimas į mokymosi kultūrą. [žiūrėta 2012-03-03]. Prieiga per internetą: www.antakalniovm.vilnius.lm.lt/.../article/.../Mokymosi%20kultura.p.
 10. Klooster D (2001). Kritinis mąstymas – kas tai? *Permainos. Tarptautinis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas, 2001, Nr.4*, (pp.36-40).
 11. Kritinio mąstymo ugdymas. Teorija ir praktika. Sud. D. Penkauskienė. Vilnius: Garnelis, 2001.
 12. Miliūnaitė R. (2005). Visuomenės požiūris į kalbą. Kaip mokykla gali jį keisti? *Gimtoji kalba*, 2005, Nr. 11, pp. 5-9.
 13. Miliūnaitė R. (2008). Dėl kalbos kultūros mokymo. *Kalbos kultūra*, 2008, Nr. 81,
 14. Miliūnaitė R. (2010). Lietuvių kalbos mokymas: ko reikia šiuolaikiniam žmogui? [žiūrėta 2012-02-17]. Prieiga per internetą: http://www.kalbosnamai.lt/images/dokumentai/ko%20reikia%20F0iuolaikiam%20FEmogui_mokytoj%F8%20konferencija%202010-12-03.pdf
 15. Narvilaitė I. (2005) Aktyvieji mokymo(si) metodai dėstant kalbos kultūros ir specialybės kalbos kursą. [žiūrėta 2012-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.elibrary.lt/resursai/Konferencijos/Rokiskis/045-048.pdf>
 16. Papaurėlytė-Klovienė S. (2006). Studentų kalbos kultūros ugdymas. *Bendrinės kalbos norminimas ir vartojimas. „Gimtosios kalbos“ 2006 m. Nr.12 priedas*. Vilnius, 2006, pp. 94-97.
 17. Pečkuvienė L. (2008). Ar lengva mokyti ir mokytis specialybės kalbos. *Specialybės kalba: terminija ir studijos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: MRU, 2008.
 18. Pečkuvienė L. (2009). Kas lemia sėkmingas specialybės kalbos studijas. *Gimtoji kalba*, 2009, Nr. 4, pp.6-8.
 19. Pečkuvienė L. (2010). Lietuvių kalbos žinios ir specialybės kalbos studijos. *Gimtas žodis*, 2010, Nr. 7 pp. 2-4.
 20. Pupkis A. (2005). Kalbos kultūros studijos. Vilnius: Gimtas žodis.
 21. Sahlberg P. (2005). Kaip suprantamas mokymasis. [žiūrėta 2012-03-03]. Prieiga per internetą: www.mtp.smm.lt/dokumentai/.../200505Sahlberg.doc
 22. Salienė V. (2008). Dalykinės kalbos gebėjimų ugdymo teorinės prielaidos aukštosiose mokyklose: universitetų ir kolegijų lietuvių kalbos kultūros programų analizė. [žiūrėta 2012-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/89/sal82-89.pdf>
 23. Specialybės kalbos programa. [žiūrėta 2012-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/nutari-mai/svietimo-istaigos/specialybes-kalbos-programa.html>
 24. Stunžėnienė D. Kritinio mąstymo ugdymas Utenos kolegijoje. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose*. Kaunas, 2004, (pp. 56-61).
 25. Valstybinės kalbos politikos 2009- 2013 m. gairės. [žiūrėta 2012- 02- 27]. Prieiga per internetą: <http://www.vlkk.lt/lit/10110>
 26. Vladarskienė R. (2010). Naujoviškas požiūris į profesinės kalbos mokymą. [žiūrėta 2012-02-17]. Prieiga per internetą: http://www.coactivity.vgtu.lt/upload/filosof_zurn/santalka_vol18_no2_115-118_vladarskiene.pdf
 27. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. [žiūrėta 2012-03-03]. Prieiga per internetą: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm
 28. Zair-Bek S. (2002). Naujoviškas požiūris į mokymą ir mokymąsi aukštojoje mokykloje: atsargūs, bet tvirti žingsniai. *Permainos. Tarptautinis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas, 2002, Nr. 10*, (pp.34-41).

INNOVATIVE APPROACH TOWARDS TEACHING LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES IN A HIGH SCHOOL

Summary

The article deals with the transition from the traditional to the innovative motives of teaching language for specific purposes as well as it presents the concrete practical examples of the contents of teaching language for specific purposes and adjustment of methods forming the integral (evaluative and creative) approach of the students towards the language for specific purposes.

ASMENŲ, UŽAUGUSIŲ GLOBOS NAMUOSE, ADAPTACIJA VISUOMENĖJE

Edita Kačinskienė, Lina Palčinskienė

Kauno kolegija

Anotacija. Šiame straipsnyje analizuojami augusių globos namuose asmenų adaptacijos visuomenėje sunkumai, pristatomas atliktas adaptacijos visuomenėje tyrimas. Tyrimas leido iš arčiau pažvelgti į buvusių globotinių nuostatas, vertybes, gyvenimo sąlygų vertinimą, išsiaiškinti, kas kėlė didžiausią nerimą, kai reikėjo palikti globos namus, kokių žinių ar gebėjimų trūko pradedant savarankišką gyvenimą, ar tiriami asmenys turėjo adaptacijos problemų.

Raktiniai žodžiai: globa, globos įstaiga, adaptacija, socializacija.

Įvadas

Lietuvoje nuolat daugėja vaikų, dėl įvairių priežasčių netekusių tėvų globos ir augančių globos įstaigose. Šiuo atžvilgiu globos institucijai tenka perimti šeimos vaidmenį ugdant ir ruošiant asmenį savarankiškam gyvenimui atviroje visuomenėje.

Per pastarąjį laikotarpį visuomenės požiūris į vaikus iš esmės pasikeitė. Vis labiau atsižvelgiama į vaiko gerovės, saugumo užtikrinimą, siekiant jo efektyvesnės pozityvios adaptacijos ir socializacijos visuomenėje tam, kad būtų užtikrinta visavertė vaiko asmenybės raiška (www.socmin.lt).

Vaiko globa istoriškai ir tradiciškai visada buvo ir yra jautri ir aktuali visuomenės problema. Be to, šiuolaikinės pasikeitusios visuomenės aktuali problema yra ir krizės ištiktos šeimos, neužtikrinančios savo vaikui saugumo ir gerovės. Įvairios objektyvios ir subjektyvios priežastys lemia tai, jog vaikų, netekusių tėvų globos, skaičius mūsų šalyje yra didelis.

Kiekvieno vaiko prigimtinė teisė yra gyventi šeimoje, tačiau gyvenimo realybė yra ne visada tokia. Šiandien vaikai tėvų globos netenka dėl įvairių priežasčių. Analizuojant 2009 m. priežastis išryškėjo dvi svarbiausios aplinkybės. Pirmoji – tėvai arba vienas iš tėvų nesirūpino, nesidomėjo vaiku, jo neprižiūrėjo, dėl to kilo pavojus vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui, todėl vaikas įstatymų nustatyta tvarka buvo paimtas iš šeimos. Dėl šios priežasties tėvų globos 2009 m. neteko 1373 vaikai, t.y. 63,1 procento visų tėvų globos netekusių vaikų. Antroji – tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų laikinai negalėjo rūpintis vaiku dėl svarbių priežasčių (bausmės atlikimas, liga ir kt.). Dėl šios priežasties per ataskaitinius metus tėvų globos neteko 366 vaikai, t.y. 16,8 procento visų tėvų globos netekusių vaikų (www.socmin.lt).

Tapti savarankiškam – ilgas ir sudėtingas procesas. Jaunuoliams, augantiems globos institucijose, ši problema yra itin aktuali, nes jų vaikystės patirtis dažnai būna skaudi, jie auga kitokioje nei šeimos aplinkoje, ne visada turi gyvenimo modelio pavyzdį, stabilią tradicijų ir vertybių sistemą, dėl to jiems sunkiau adaptuotis visuomenėje.

Institucijoje globojamas vaikas susiduria su nemenku iššūkiu – pasirengti savarankiškam gyvenimui. Tai nelengva užduotis, kadangi pats globos modelis nėra orientuotas į asmenybės, kaip visuomenės nario ugdymą. „Iš kur, kieno aš esu ir, svarbiausia, ar esu būtinybė?“ – klausimai, į kuriuos atsakymų ieško daugelis globotinių, taip tarsi siekdami įtvirtinti savo egzistavimą ir pasirengti savarankiškam gyvenimui, kuris yra pagrindinis veiksnys, nulemsiantis sėkmingą vėlesnę jų adaptaciją ir integraciją į visuomenę. Institucijos pareiga – pasirūpinti tėvų priežiūros netekusiu vaiku, užtikrinti jo asmens saugumą, kvalifikuotą pagalbą, gyvenimo kokybę ir savarankiškumo pagrindus. Bendravimo, elgesio įgūdžių ugdymas, vertybių sistemos formavimas, konkrečios veiklos patirties suteikimas leidžia išugdyti sąmoningas, apsisprendusias asmenybes, kurios sugeba tinkamai adaptuotis visuomenėje ir susikurti visavertį gyvenimą. Tad globos įstaigose ugdomo vaiko rengimo savarankiškam gyvenimui tobulinimas išlieka aktuali ir svarbi valstybės problema (Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių programa, 2007).

Tyrimo aktualumas – dauguma tėvų globos netekusių vaikų palieka globos institucijas sulaukę pilnametystės. Jų savarankiško gyvenimo pradžia yra ypatingai sunki. Deja, neretai apie jaunuolių rengimą savarankiškam gyvenimui pradedama galvoti tik artėjant pilnametystei, kai procesui lieka labai mažai laiko. Juk pasirengimas savarankiškam

gyvenimui – tai ne tik būstas ir reguliarios pajamos, bet ir gebėjimas tvarkingai planuoti pajamas ir biudžetą, rūpintis savimi ir savo buitimi, palaikyti bent minimalius socialinius santykius. Asmuo, išėjęs gyventi savarankiškai, turėtų mokėti prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, numatyti trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus bei mokėti jų siekti. Tai turėtų būti brandus, pakankamą asmeninę ir socialinę kompetenciją turintis žmogus, mokantis įveikti gyvenimo sunkumus bei sugebantis produktyviai adaptuotis visuomenėje.

Tyrimo problema – šiuolaikinės Lietuvos jaunuolių, paliekančių globos institucijas, rengimas savarankiškam gyvenimui yra nepakankamas ir nesisitemingas. Nėra tinkamų tėvų globos netekusių asmenų, socialinio adaptavimosi į visuomenę sąlygų.

Tyrimo objektas – asmenų, augusių globos namuose, adaptacija visuomenėje.

Tyrimo tikslas – atskleisti asmenų, augusių globos namuose, adaptacijos visuomenėje sunkumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje sampratą.
2. Atskleisti vaikų globos namų auklėtinių adaptaciją svarbiausiose visuomenės erdvėse – šeimoje, mokykloje, darbe.
3. Pateikti asmenų, augusių globos namuose, nuomonę apie šeimą, mokyklą, motyvaciją siekiant profesijos.

Tyrimo metodika. Tirdami asmenų, augusių globos namuose adaptaciją visuomenėje, rėmėmės mokslinės literatūros analize bei dokumentų analize. Tyrime naudotas pusiau standartizuotas interviu metodas. Asmenys, užaugę vaikų globos namuose, turėjo atsakyti į klausimus, kurie buvo suskirstyti į šešis klausimų blokus. Interviu sudarė 42 klausimai, kurie atskleidė asmenų, užaugusių globos namuose, pasirengimą savarankiškam gyvenimui ir adaptacijos visuomenėje problemas. Tyrimas buvo atliekamas individualiai, kiekvienam respondentui buvo skiriama apie 45 minutes.

Respondentai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, aptarti anonimiškumo klausimai. Interviu buvo atliekamas žodžiu, o atsakymai fiksuojami raštu. Tyrimo populiaciją sudarė 6 respondentai, užaugę globos namuose. Trys iš jų išėjo iš globos namų prieš 18 metų, o kiti trys – prieš 1 metus. Interviu klausimynas buvo sudarytas iš 6 blokų:

- demografiniai respondentų duomenys;
- asmenų, augusių globos namuose, nuomonė apie šeimą;

- asmenų savijauta mokykloje;
- motyvacija įsigyti profesiją ir susirasti darbą;
- praktiniai įgūdžiai pradedant savarankišką gyvenimą;
- auklėtinių, augusių globos namuose, savijauta paliekant globos namus.

Vaiko ypatumai ir globos samprata

Pirmą kartą Lietuvoje vaiko globos pagrindinės sąvokos buvo apibrėžtos 1998 metais Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatyme. Šiuo metu tiek mokslinėje literatūroje, tiek šnekamojoje kalboje vartojama keletas sąvokų, apibūdinančių vaiką, netekusį tėvų globos. Dažniausiai vartojamos šios sąvokos: beglobis, bešeimis (R. Braslauskienė, 2001), našlaitis, rastinukas, pamestinukas ir kt. Visas išvardintas sąvokas galima apibūdinti keliais žodžiais – tai likęs be tėvų globos vaikas (LR Vaiko globos įstatymas, 1998).

Pagal Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymą, beglobį vaiką apibūdina aštuonios pozicijos. Tai našlaitis: 1. kurio tėvai arba turėtas vienintelis iš tėvų yra miręs; 2. kurio tėvai arba artimieji gimimai nežinomi (rastas vaikas); 3. kuris įstatymų nustatyta tvarka paimtas iš tėvų (apribotos terminuotai arba neterminuotai tėvystės teisės); 4. kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų yra žinomi ir jų ieškoma; 5. kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų paskelbti mirusiais arba pripažinti nežinia kur esančiais; 6. kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų pripažinti neveiksniais; 7. kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų laikinai negali juo rūpintis dėl ligos, suėmimo, bausmės atlikimo ar kitų svarbių priežasčių; 8. kurio tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nesirūpina, neprižiūri, neauklėja, daro neigiamą įtaką, jo fiziniam ir psichiniam saugumui yra pavojus (LR Vaiko globos įstatymas, 1998).

Globa (rūpyba) – likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėto fiziniam arba juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai ir fiziškai augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turinių teisių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas jiems.

Pedagogas J. Vaitkevičius socialinę globą ir rūpybą žymi kaip veiklą, formuojančią visapusišką, tobulą, intelektualiai, doroviškai išlavintą pilietį, rengiančią jį protiniam ir fiziniam darbui, tobulinančią jo gebėjimus, plečiančią interesus (J. Vaitkevičius, 1995).

Visose globos sąvokose yra pabrėžiama, kad būtina suteikti vaikui, netekusiam tėvų globos, saugią aplinką, kurioje jis galės jaustis ramus, aprūpintas, tinkamai fiziškai bei psichiškai vystytis, tačiau nekalbama apie meilę, užuojautą vaikui, globėjų ir globotinių ypatingus ryšius, jų tęstinumą. Labiausiai beglobiui vaikui reikia artimo žmogaus, kuris jį mylėtų, gerbtų, kuriuo vaikas galėtų pasitikėti ir jaustis reikalingas. Nemažai reikia pastangų, kad vaikai būtų išugdomi taip, kad jiems būtų kuo lengviau adaptuotis visuomenėje.

Buvusių globos namų auklėtinių adaptacija visuomenėje

Daugelis autorių teigia, kad socializacijos procese ne tik išmokstama tapti visuomenės nariais, bet ir mokomasi atlikti tam tikrus socialinius vaidmenis. Socialinės adaptacijos procesas dažnai trunka visą žmogaus gyvenimą. Tai atsitinka dėl nuolat kintančios aplinkos, ekonominių sąlygų bei kitų vykstančių pokyčių žmogaus gyvenime. Kalbėdami apie žmogaus gerovę turime omenyje ne tik materialinę gerovę. Žmogaus poreikiai – tai bendravimas, socialiniai santykiai, vertybės. Todėl dažnai veiksmai, sąlygojantys tinkamą adaptaciją, yra susiję su žmonių būsenomis, santykiais įvairiomis aplinkybėmis.

A. Juodraitis (2004), nagrinėdamas socializacijos procesus, iškelia ir adaptacijos sąvoką. Autoriaus nuomone, asmeninių adaptacijos problemų turintis asmuo susidurs ir su socialinėmis adaptacijos problemomis, o tolesnė jo socializacijos raida bus nesėkminga. Todėl manytina, kad nuo sėkmingos arba nesėkmingos adaptacijos raidos priklausys ir daugelis asmenybės socializacijos palankumo aspektų: individo socialinis ir ekonominis statusas, psichologinės ir fizinės raidos būklė.

Asmeniui, neturinčiam tinkamų gyvenimo sąlygų, gali iškilti grėsmė adaptuojantis visuomenėje. Tai ypač svarbu asmenims, užaugusiems globos namuose.

Asmens socialinei adaptacijai naujoje aplinkoje ypač daro įtaką tai, kaip tinkamai jis bus paruoštas. Svarbu suteikti informaciją apie socialinius santykius ir elgesio normas naujoje aplinkoje. Persiorientavimas prie naujų socialinių reikalavimų sukelia daugybę psichoemocinių sunkumų. Socialinius poreikius griežtai atskirti nuo kitų žmogaus poreikių beveik neįmanoma. Net ir biologinių poreikių tenkinimą sąlygoja socialinė aplinka. Tenkindamas šiuos poreikius, žmogus paprastai laikosi socialinių

normų, taisyklių. Tačiau teoriškai yra kalbama apie socialinius poreikius. Dažniausiai minimi bendravimo, išitvirtinimo, saviraiškos poreikiai. Taip pat galima įvardinti socialinio pritarimo, artumo, globojimo ar globos siekimo, priklausomybės, savarankiškumo, dominavimo, paklusnumo ir kt. poreikius. Nepatenkinęs socialinių poreikių žmogus nežūva, bet jis tampa problema tiek sau, tiek kitiems (A. Suslavičius, 1998).

Adaptacija išsaugoto kritiškumo pagrindu teikia galimybę daryti poveikį grupės tikslams, normoms ir nuostatomis. Be to, būtent adaptacija stimuliuoja saviuoklą, be kurios ugdymas visiškai neefektyvus. Pagaliau adaptacija ir konfrontacija su visuomene – dvi pusės ir neatskiriamos sėkmingos socializacijos dalys. Dėl sėkmingos socializacijos formuojasi socialiai subrendusi asmenybė, kuriai būdinga:

- socialinių normų, nusistovėjusių tam tikroje visuomenėje, priėmimas – adaptacijos išdava;
- savo vietos suradimas tarp kitų žmonių – autonomizacijos rezultatas;
- sąmoningas troškimas tobulėti;
- ne mažiau kaip trijų socialinių vaidmenų įsisavinimas: piliečio, šeimos nario ir savo profesijos žinovo.

Esant nepalankioms sąlygoms gali susiformuoti socialiai nesubrendusi asmenybė. Psichologai teigia, tokių aplinkybių aukomis tampa neigalieji, žmonės su psichosomatiniais susirgimais, suaugę, globjami visuomenės asmenys ir vaikai, netekę tėvų globos. Jų socializacijos procesas vaikų globos institucijose ir alternatyviose ugdymo įstaigose apsunkintas susiklosčiusios joje edukacinės sistemos. Manoma, kad pagrindinė socialinio nesubrendimo priežastis – aplinka, kai motinos auklėjimo mokykla pakeičiama institucine įstaiga, kurioje vaikai ne visuomet pratinami pasirūpinti savimi, savarankiškai, be priminimų laikytis visų sanitarinių-higieninių normų ir reikalavimų. Apie vaikų, gyvenančių globos įstaigose, socialinę dezadaptaciją liudija vaikų neigiamas požiūris įsisavinant būtinus socialinius vaidmenis. Šis neigiamumas pagrįstas ankstesne patirtimi. Vaikas iš nenusisėkusios šeimos nepasirengęs teigiamai įsisavinti šeimynykščio vaidmenį, nes matė neigiamus pavyzdžius biologinėje šeimoje. Šiems vaikams sunku įsijausti ir į būsimo šalies piliečio vaidmenį, nes jie dažniausiai pažeidžia visuomenėje išitvirtinusias taisykles ir normas. Šių vaikų profesiniai ketinimai formuojasi lėtai. Ryškiu dezadaptacijos požymiu tampa

valstybinėse globos įstaigose skiepijamas „našlaičio statuso“ vaidmuo, nesurandantis visuomenėje palaikymo ir pritarimo. Taip atsitinka todėl, kad ypatingas rūpestis priimamas kaip būtinas ir privalomas. Tokiu būdu formuojasi palankių santykių socialinis lūkestis kaip kasdieninės normos. Šio vaidmens skiepijimas vaiką ilgą laiką užfiksuoja išlaikytinio pozicijoje net ir išėjus iš globos įstaigos. Šių įstaigų auklėtiniai stengiasi aplinkinių akyse atrodyti našlaičiai, demonstruoti ištobulintą, įsivartintą bejėgiškumą, teikiantį jiems viltį būti globojamiems. Tačiau gyvenime žmogus sutinka daugybę kliūčių ir nusivylimų, kurių nė vienam (taip pat ir globos namų auklėtiniams) nepasiseka išvengti.

Asmenų, augusių globos namuose, adaptacija yra viena svarbiausių sąlygų, sukonstruojanti žmonių socialinę prigimtį, kurios metu žmogus įsisavina vertybes, normas, elgesio vaidmenis ir modelius, būdingus visuomenei, kurioje jis gyvena. Tačiau adaptacijos metu individas paverčia žmones ne tik vienos ar kitos visuomenės nariais, bet ir garantuoja jiems galimybę žmogiškai išreikšti save. Globos namuose augusiems asmenims yra sunku tai padaryti, nes tik gyvenant šeimoje gali gauti pakankamai praktinių įgūdžių, kad galėtų išreikšti save.

Šeima užima svarbiausią vietą socializuojant asmenybę. Tai pagrindinė institucija, kurioje rengiamas žmogus pilnaverčiam gyvenimui visuomenėje, formuojamos jo dorinės nuostatos ir vertybės.

Vertybių internalizacijos sėkmė priklauso nuo šeimoje vyraujančios tarpusavio aplinkos palankumo. Vienas iš akivaizdžių šeimos aplinkos palankumo rodiklių yra šeimos narių tarpusavio santykiai: abipusis susitarimas, jautrumas dėmesingumas, pagarba, pagalba vienas kitam ir t.t. Vaikai bendraudami su šeimos nariais mokosi suvokti savo pačių jausmus, į juos reaguoti, numatyti, kaip į juos gali reaguoti kiti, taip pat suprasti ir išreikšti savo viltis ir baimes (Butvilas T., 2008). Autoriaus nuomone, tiesioginis mokymasis vyksta ne tik tėvams bendraujant su vaikais, bet ir vaikams matant, kaip tėvai suvokia savo pačių bei vienas kito jausmus.

Jeigu šeimoje vaikas buvo nelaukiamas, tai sąveika su vaiku bus grindžiama neigiamomis emocijomis. Jų padarinys labai atsilies vaikui ateityje ir, be abejo, turės įtaką jo pozityviajai socializacijai. Vertybių internalizacijos sėkmė priklauso nuo aplinkos šeimoje, o ypač nuo joje susiklosčiusių tarpusavio santykių. Atimti iš žmogaus gyvenimą šeimoje, reiškia atimti didžiąsias žmogiškąsias gyvenimo vertybes.

Mokykla užima reikšmingą vietą kiekvieno žmogaus gyvenime, o globos namų auklėtiniui mokykla yra ypatinga, nes vaikas išeina iš savo uždaro, panašaus likimo bendraamžių rato ir kartu su klases draugais iš skirtingos socialinės aplinkos įsisavina mokslo žinių pagrindus užsiimdamas svarbiausia veikla – mokymusi. Vaiko globos institucija, priimdama vaiko ugdymo funkcijas iš šeimos, kartu prisiima atsakomybę už ugdymo rezultatus, tačiau priimant vaiką į globos instituciją, tenka dalintis atsakomybe už galutinį rezultatą – visapusiškai savarankiškam gyvenimui paruoštą ugdytinį. Sėkmingo ugdymo proceso globos institucijoje galutinis rezultatas – globotinio sėkminga adaptacija ir socializacija visuomenėje, sugebėjimas savarankiškai spręsti problemas ir priimti teisingus sprendimus bei įsipareigojimus. Galutinius ugdymo rezultatus pamatome jau vėliau, kai ugdytinis pradeda socializacijos procesą.

Asmenys, kilę iš socialiai remtinų šeimų ir daugybę metų praleidę globos institucijose, yra ne tik menkai motyvuoti darbui, bet ir neturi reikalingų darbo įgūdžių, nemoka planuoti savo darbo ir siekti ne tik trumpalaikių, bet ir ilgalaikių tikslų. Daug vaikų, augdami nedarniose šeimose, niekada nematė savo tėvų dirbančių. Gyvenimas globos namuose dar labiau apriboja vaikų savarankiškumo ir darbinės motyvacijos ugdymą. Vaikai gauna visas jiems reikalingas paslaugas (paruoštą maistą, drabužius, sutvarkytas patalpas ir kt.), bet patys prie šių darbų neprisideda. Augdami šeimose vaikai paprastai turi ne tik teisių, bet ir pareigų (pvz., pagalba tvarkant namus, ruošiant maistą, apsiperkant ir kt.), be to, jie mato teigiamus savo dirbančių tėvų modelius (Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių programa, 2007).

Auklėtinių, gyvenančių globos institucijose, rengimas darbo veiklai bei adaptacijai turėtų būti ilgalaikis ir tęstinis procesas. Vienas iš svarbiausių sėkmingo prisitaikymo prie visuomenės veiksmų yra asmens motyvacija dirbti ir gauti nuolatines pajamas. Dažnas jaunuolis, pradėjęs savarankišką gyvenimą, ne tik neturi reikalingų darbo žinių ir įgūdžių, bet ir stokoja atitinkamos motyvacijos, ieško pelningo darbo, tačiau neįvertina savo galimybių ir gebėjimų, ieško didelių pastangų nereikalaujančio darbo, ilgainiui įpranta prie gaunamų pašalpų.

Socialinis bendravimas asmenims, augusiems globos įstaigose, kelia nemažai problemų. Pozityvūs ir konstruktyvūs bendravimo įgūdžiai, gebėjimas užmegzti ir palaikyti ilgalaikius socialinius ry-

šius yra viena iš sėkmingos adaptacijos visuomenėje prielaidų. Socialiniai santykiai gali būti stipri emocinė parama jaunuoliui, kuris įžengia į savarankišką gyvenimą. Socialinių ryšių kokybė tiesiogiai priklauso nuo turimų bendravimo gebėjimų, todėl būtina vystyti ir stiprinti vaikų, gyvenančių globos institucijoje, bendravimo įgūdžius. Prieraišumo sutrikimai vaikystėje bei kitos emocinės problemos sąlygoja nesugebėjimą užmegzti ilgalaikius, emocinį pasitenkinimą tenkinančius ryšius. Daug tėvų globos netekusių vaikų ir jaunuolių nemoka konstruktyviai spręsti iškilusių konfliktų, bendradarbiauti, priimti sprendimus sudėtingose situacijose (Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių programa, 2007).

Sugebėjimas užmegzti ir palaikyti pasitenkinimą teikiančius santykius su kitais žmonėmis – labai svarbus veiksnys kuriant tolimesnę jaunų žmonių gerovę ir gyvenimo kokybę. Šis gebėjimas labai padeda pereiti į suaugusiųjų gyvenimą, prisitaikyti darbo aplinkoje, taip pat įveikti sunkumus, susijusius su adaptacija visuomenėje ir savarankiško gyvenimo pradžia.

Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Interviu klausimynas buvo sudarytas iš 5 blokų:

- demografiniai respondentų duomenys;
- asmenų, augusių globos namuose, nuomonė apie šeimą;
- asmenų savijauta mokykloje;
- motyvacija įsigyti profesiją ir susirasti darbą;
- praktiniai įgūdžiai pradedant savarankišką gyvenimą.

Demografiniai respondentų duomenys

Tyrimo dalyvavo trys (33 metų) ir trys (18 metų) respondentai. Tyrimo sutiko duoti interviu tik moterys. Vyrai duoti interviu nepanoro. Interviu metu taip pat paaiškėjo, kiek metų respondentai gyveno globos namuose. Respondentai Ž ir L globos namuose gyveno po 7 metus. Respondentas I globos namuose gyveno 18 metų. Respondentas L gyveno 12 metų, dar vienas respondentas atsakė, jog globos namuose gyveno 11 metų. Vienas respondentas teigė, jog gyveno 14 metų. Beveik visi respondentai į globos namus pateko būdami dar ankstyvoje vaikystėje ir didžiausią savo vaikystės dalį praleido globos namuose. Iš to galima daryti išvadas, kad jau ankstyvoje vaikystėje respondentai negyveno savo

biologinėse šeimose. Respondentų laiko, praleisto globos namuose, vidurkis yra 12 metų.

Asmenų, augusių globos namuose, nuomonė apie šeimą

Visi tyrime dalyvavę respondentai turėjo brolių, seserų. Respondentas A jų turėjo net 10. Galima daryti išvadą, kad pusė apklaustų respondentų yra kilę iš daugiavaikių šeimų.

Pateikus klausimus „Ar broliai, seserys augo tuose pačiuose globos namuose ir ar respondentai bendravo su jais?“, respondentas I nurodė, kad jo sesuo augo su mama, visi kiti nurodė, kad jų broliai, seserys taip pat augo globos namuose. Tačiau respondentai L, A, I ir L nurodė, jog jie gyveno skirtinguose globos namuose. Respondentai Ž ir E nurodė, jog gyveno vaikų globos namuose kartu su savo broliais ir seserimis. Išryškėjo skirtumas tarp auklėtinių, augusių globos namuose prieš 18 metų ir prieš 1 metus. Respondentai L, A, ir I, palikę globos namus prieš 18 metų, nurodė, jog jų broliai, seserys gyveno skirtinguose globos namuose. Tad bendrauti su jais net nebuvo galimybių. Interviu metu paaiškėjo, kad daugelis tuo metu augusių globos namuose auklėtinių labai vėlai sužinodavo apie savo esamus brolius, seseris. O tie auklėtiniai, kurie paliko globos namus prieš metus, nurodė, jog augo kartu su savo broliais ir seserimis. Tai leidžia daryti išvadą, kad dabartiniai globos namų auklėtiniai nepraranda ryšio su savo artimais žmonėmis. Deja, tenka pripažinti, kad auklėtiniais, palikusiems globos namus prieš 18 metų, net nebūdavo sudaromos sąlygos palaikyti ryši su savo artimais žmonėmis. Beveik visi tiriamųjų broliai ir seserys augo globos namuose ir neturėjo galimybės augti biologinėse šeimose. Ir tik respondento I sesuo turėjo galimybę augti biologinėje šeimoje.

Į klausimą „Ar palaiko ryšius su savo biologine šeima?“ net penki respondentai atsakė, jog taip. Priežastys labai įvairios. Respondentas E teigė, jog patys tėvai juos lankė. Respondentas Ž interviu metu įvardijo, kad palaikė ryšius su tėvais tik todėl, kad vis dėlto jie yra jo tėvai. Respondentas A ir I teigė, kad labai trūko artimų žmonių. Respondentas L atsakė, jog su biologine šeima jokių ryšių nepalaikė, tačiau labai norėjo pamatyti. Beveik visi respondentai palaikė ryšius su biologine šeima. Ir tik vienas respondentas nepalaikė ryšių, tačiau jis įvardijo, jog labai norėjo pamatyti savo tėvus. Tai leidžia daryti prielaidas, jog auklėtiniais iš globos

namų yra svarbu palaikyti ryšius su savo biologine šeima.

Pateikus klausimą „Kas jiems yra šeima?“, respondentai atsakinėjo noriai. Respondentai L ir Ž šeimą įvardijo kaip didžiausią turtą. Respondentas A teigė, jog tai pagrindas, nuo kurio ir prasideda tikrasis gyvenimas. Respondentai I ir L teigė, jog jiems šeima yra vertybė, tvirtovė, visas pasaulis. Ir tik vienas respondentas E atsakė, jog tai nėra svarbu. Jis teigia, jog jam svarbu tik tie žmonės, prie kurių jis yra prisirišęs.

Iš to galima daryti išvadą, kad vaikų globos namų auklėtiniais šeima yra didžiausia vertybė galbūt dėl to, kad jie jos neturėjo tada, kada jos labai reikėjo.

Atsakydami į klausimą „Kaip įsivaizdavo savo būsimą šeimą?“ visi respondentai atsakė skirtingai. Respondentas E paminėjo, jog gyvena šia diena ir apie tai negalvoja. Respondentas I interviu metu paminėjo, jog jam kaip pavyzdys buvo jo globėjo šeima. Respondentai L ir Ž interviu metu minėjo, jog šeima turėtų būti darni, rūpestinga, joje turėtų būti geras vyras. Respondentas L pabrėžė, jog, kokia ta šeima bus, negalvoja, bet nuolat sau tvirtindavo, kad ir kokie sunkumai gyvenime nutiktų, jo vaikai tikrai neaugs globos namuose. Tai leidžia daryti išvadą, kad globos namuose augantys vaikai nori savo šeimas sukurti kitokias nei buvo jų tėvų.

Išanalizavus šį klausimų bloką paaiškėjo, kad vaikų globos namų auklėtiniais yra svarbi šeima, bendravimas su ja ir su artimais žmonėmis, kurie yra šalia. Respondentai įvardijo, jog norėtų, kad jų šeimos būtų darnios, rūpestingos. Taip pat buvo paminėta, jog tikrai nenorėtų, kad jų vaikai augtų globos įstaigose. Iš to galima daryti išvadą, kad respondentai, nors ir neaugo šeimose, tačiau tvirtai žino, kokia turi būti šeima ir jos modelis.

Asmenų savijauta mokykloje

Šis klausimų blokas padėjo išsiaiškinti, kokią savijautą patiria vaikų globos namų auklėtiniai, patekdami į naują aplinką, ar svarbu yra mokslas. Interviu metu paaiškėjo, kad net penkiems respondentams L, Ž, E, A ir L lankyti mokyklą patiko. Priežastys labai įvairios: respondentas Ž teigė, jog mokykla patiko, tačiau į mokslus rimtai nežiūrėjo. Respondentas E teigė, jog mokykla jam buvo tarsi antri namai. Respondentai A ir L teigė, jog mokykla patiko, tačiau nebuvo lengva, nes labai trūko žmonių, į kuriuos, esant reikalui, galėtų atsiremti. Ir tik

vienas respondentas I į šį klausimą atsakė dvejodamas: ir taip, ir ne. Tačiau priežastį įvardijo – jam labai sekėsi mokslai.

Respondentai po lygiai pasiskirstė atsakydami į klausimą apie adaptaciją mokykloje. Respondentai L, E ir A pasakė, jog buvo sunku ir įvardijo priežastį – „reikėjo už save pakovoti“. Respondentą I būtų galima priskirti prie jų, nes jis į klausimą atsakė, jog reikėjo už save pakovoti, šis respondentas taip pat įvardijo, kad silpniems mokykloje buvo sunku. Respondentai Ž ir L teigė, jog adaptuotis buvo lengva. Jiems mokykloje buvo gera. Du respondentai sakė, kad buvo sunku adaptuotis mokykloje, yra palikę globos namus prieš 18 metų. Iš respondentų atsakymų galima daryti išvadą, kad dabartiniams vaikų globos namų auklėtiniais yra lengviau adaptuotis, nes jie žino, kur galima kreiptis pagalbos. Jie žino apie tarnybas, galinčias jiems padėti. Kalbant apie tuos, kurie išėjo iš globos namų prieš 18 metų, to negalima pasakyti. Bendraujant pasigirdo nuomonė, kad tuo metu niekam nerūpėjo, kaip tu jautiesi, nebuvo tarnybų, į kurias būtų galima kreiptis pagalbos.

Interviu metu paaiškėjo, kad net 4 respondentai, buvę vaikų globos namų auklėtiniai, užgauliojimų mokykloje nepatyrė. Respondentai A ir I teigė, kad yra patyrę užgauliojimus, pažeminimus vien dėl to, kad yra iš vaikų globos namų. Respondentai Ž, E ir L, palikę globos namus prieš metus, teigė, jog užgauliojimų jie nepatyrė, nes jiems padėdavo globos namų darbuotojai. Čia vėl išryškėjo skirtumas tarp auklėtinių, palikusių globos namus prieš 18 metų ir 1 metus. Respondentai, palikę globos namus prieš 18 metų, interviu metu pasakojo, kad jei ir buvo tyčiojamasi, tai nelabai kam buvo įdomu. Tai leidžia daryti išvadą, kad dabartiniai vaikų globos namų auklėtiniai yra labiau apsaugoti nuo neigiamos visuomenės požiūrio į juos. Jie žino, kur reikia kreiptis pagalbos, jiems taip pat padeda globos namų darbuotojai.

Atsakydami į klausimą „Ar galvoja apie būsimą profesiją?“ respondentai pasisakė po lygiai. Respondentas L teigė, jog tuo metu sau nekėlė tokio klausimo, kadangi iš viso nežinojo, kas jo laukia gyvenime. Interviu metu paaiškėjo, jog respondentas I svajonei išsipildyti sutrukdė padarytos tėvų klaidos. Respondentas norėjo būti policininku, tačiau mamos teistumas tam užkirto kelią. Respondentas A interviu minėjo, jog norėjo geriausio, bet kėlė nerimą kiti klausimai, kaip reikės išgyventi, tad tuo metu dar nesvarstė apie jokiais galimybes.

Respondentas I teigė, jog džiaugiasi dirbdamas darbą ir neturėdamas profesijos, beje, jis nurodė, kad dirba tuose pačiuose globos namuose, kuriuose ir gyvena. Respondentas E teigė, jog jau 10 klasėje žinojo, kokią profesiją rinksis. Vienas respondentas teigė, jog nežinojo, kokią profesiją rinksis, nes jam mokslai nesvarbūs.

Išanalizavus šį klausimų bloką galima daryti išvadas, kad mokykloje adaptuotis nebuvo labai sunku. Tačiau, kaip teigė dalis respondentų, reikia mokėti už save pakovoti. Apie tolimesnį mokymąsi, vaikų globos namų auklėtiniais nelabai yra kada galvoti, jiems kelia nerimą jų išgyvenimas ir adaptavimasis visuomenėje.

Motyvacija įsigyti profesiją ir susirasti darbą

Respondentams pateikus klausimą „Ar norėję (norėtų) dirbti pagal įsigytą profesiją“?, respondentai L ir A teigia, kad taip, nes tik taip gali save realizuoti. Respondentas I nurodė, kad dėl tėvų kaltės negalėjo įsigyti pasirinktos profesijos, todėl dabar dirba darbą, kurį pavyksta gauti. Respondentai Ž, L, E teigė, jog norėtų darbo pagal įgytą profesiją. Respondentas L interviu metu paminėjo, jog dirba ne pagal įgytą specialybę ir tuo labai džiaugiasi.

Pateikus klausimą „Ar galvojate, kad darbas yra svarbu?“ nudžiugino gauti atsakymai. Dažnai minima, jog asmenys, išėję iš globos įstaigos, yra nemotyvuoti dirbti, jie laukia, kad jiems viskas būtų „paduota“. Tyrimas atskleidė, kad ne visi buvę vaikų globos namų auklėtiniai yra nemotyvuoti. Respondentai įvardijo, kad darbas yra labai svarbu. Respondentai L ir I darbą įvardijo kaip pareigą. Respondentai Ž ir L teigė, jog darbas svarbu todėl, kad tai pragyvenimo šaltinis. Respondentai A ir E teigė, jog darbas padeda realizuoti ir vertinti save. Galima daryti išvadą, jog atsakomybės, pareigos jausmas šių apklaustų respondentų buvo išugdytas.

Į klausimą „Ar sunku buvo susirasti darbą?“ respondentai L, A, I, L atsakė, jog ne. Tačiau tų pačių respondentų paklausus, ar turėjo pakankamai žinių, kaip jį susirasti, visi jie teigė, jog nežinojo arba labai nedaug žinojo, kur kreiptis. Taigi galima daryti išvadas, kad globos namuose nepakankamai kalbama, kaip susirasti darbą, kokie yra paieškos būdai. Respondentai E teigė, jog darbo nieieškojo, tačiau mano, kad rasti jį nelengva. Respondentas Ž teigė, jog darbo neturi, o ar žino, kaip susirasti, teigė, jog trūksta informacijos.

Apibendrinant šį klausimų bloką galima daryti išvadas, kad asmenys, palikę globos namus, turi ateities norų, ketinimų. Tačiau globos namuose per mažai kalbama apie auklėtinių ateitį, jų išdarbinimo galimybes ar profesijos pasirinkimą.

Praktiniai įgūdžiai pradedant savarankišką gyvenimą

Globos namuose užaugusiems asmenims socializuotis padeda įvairūs būreliai bei užsiėmimai, kuriuose kiekvienas pagal poreikius gali realizuoti save, įgyti įvairių gyvenime reikalingų įgūdžių. Tad šiuo klausimų bloku buvo siekta išsiaiškinti, kokia veikla galėjo užsiimti vaikai tuomet, kai gyveno globos namuose: ar jiems buvo sudarytos galimybės sportuoti, dainuoti, šokti, mokytis meistrauti, konstruoti, siūti, megzti, gaminti valgyti, dirbti kompiuteriu. Ar galėjo išmokus dalykus pritaikyti išėję iš globos namų.

Į klausimą „Kokie būreliai vykdavo globos namuose ir kokia įgyta patirtis daugiausiai praverė išėjus iš globos namų?“ respondentai L, Ž, E, A, I, L teigė, jog labiausiai praverė darbščiujų rankų būreliai, kuriuose buvo galima išmoksi siūti, megzti siuvinėti, gaminti valgyti. Tokių atsakymų priežastis – visi respondentai – moterys. Respondentai L ir E paminėjo, jog buvo sporto būreliai. Tik vienas respondentas Ž paminėjo, kad išmoko dirbti kompiuteriu. Tokiam mažam skaičiui įtakos turėjo tai, kad respondentai, palikę globos namus prieš 18 metų, net neturėjo kompiuterių. Į klausimą „Kas labiausiai praverė išėjus iš globos namų?“ respondentas L paminėjo išmoktą bendravimą su žmonėmis. Respondentas E teigė, jog globos namuose išmoko prižiūrėti save, taupiai leisti pinigus. Respondentai A, I ir L, palikę globos namus prieš 18 metų, teigė, jog gyvenime jiems praverė tik tai, ko išmoko dalyvaudami būrelių veikloje. Jie paminėjo, kad „jei ko ir išmoko, tai tik globėjų šeimose“ arba „juos išmokė gyvenimas“.

Interviu metu paaiškėjo, kad gaminti valgyti respondentai E, Ž, L išmoko globos namuose. Tačiau respondentai I, L, A, jei ir išmoko, tai tik globėjų šeimose. Iš gautų atsakymų galima teigti, kad respondentai, palikę globos namus prieš vienerius metus, turėjo galimybes gamintis maistą patys. Tai leidžia daryti išvadas, kad dabartiniai vaikų globos namų auklėtiniai yra geriau ruošiami savarankiškam gyvenimui. Jiems yra sudaromos galimybės prisidėti prie namų ruošos darbų, tai skatina socialinių įgūdžių formavimą.

Į klausimą „Ar pakankamai įgijote paprastų praktinių įgūdžių, reikalingų išėjus gyventi savarankiškai?“ respondentų atsakymai pasiskirstė po lygiai. Tačiau čia išryškėjo skirtumas tarp respondentų Ž, E, ir L, kurie paliko globos namus prieš vienerius metus. Šie respondentai teigė, jog praktinių įgūdžių pakanka, tačiau patarimai ir pagalba nepakenktų. Kita respondentų grupė L, A, I, palikusi globos namus prieš 18 metų, teigė, jog globos namuose praktinių įgūdžių neįgijo, nes tam nebuvo sąlygų. Interviu metu jie visi teigė, jog jei ko nors išmoko, tai pas globėjus arba patys.

Į klausimą „Ar mokėjote apsipirkti parduotuvėje?“ respondentai įvardijo, kad taip, tačiau visi paminėjo pinigų trūkumą. Respondentai L, I, A teigė, kad neturėjo pinigų stambiems pirkiniams, tad pirkdavo tik saldainius, ledus ir pan. Respondentai Ž, E, I teigė, kad būtų gerai sulaukti patarimų, be to, už vaikų globos namų sienų yra visai kitaip nei globos namuose. Informacijos, kaip racionaliai leisti pinigų, globos namuose tikrai trūksta.

Į klausimą „Kaip galvojate, ar globos namuose galima įgyti praktinių įgūdžių?“ respondentai L, A, I, palikę globos namus prieš 18 metų, teigė, jog tokių įgūdžių įgyti neįmanoma, kadangi to niekas nemoko. Respondentas A įvardijo, kad globos namuose „viskas paduota“, nėra galimybių atlikti prie namų ruošą ir t.t.

Tačiau respondentai E, Ž, L teigė, jog elementarių pagrindų globos namuose įmanoma įgyti, tačiau dar labai daug ko trūksta.

Apibendrinus ir išanalizavus šių klausimų bloką galima daryti išvadas, kad dabartiniai vaikų globos namų auklėtiniai yra geriau ruošiami savarankiškam gyvenimui. Tačiau dar labai daug trūksta įvairios informacijos, kad vaikai, palikę globos namus, galėtų kuo lengviau adaptuotis visuomenėje.

Atlikto tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad vaikų globos namuose neretai vyksta vienušis, formalus darbas, kuris dėl būtinų vidaus taisyklių tvarkos laikymosi trukdo tinkamai parengti vaikus gyventi savarankiškai. Vaikų globos namų sąlygomis auklėjami vaikai yra izoliuoti nuo išorinio pasaulio, jų veikla reglamentuojama vidaus tvarkos taisyklių, todėl nėra patenkinami jų socialiniai poreikiai, pvz., neformalus bendravimas, jiems trūksta socialinio ir emocinio pasitikėjimo, realaus gyvenimo įvaizdžio. Visi šie veiksniai apsunkina vaikų globos namų auklėtinių rengimą savarankiškam gyvenimui. Nugalėti auklėtinių išorinio pasaulio nepasitikėjimo baimę galima tik sustiprinus jų

socialinius ryšius. Dabartinės jų gyvenimo sąlygos institucijose turėtų būti labiau priartintos prie šeimos aplinkos.

Išvados

1. Vaikų globa apima daugelį funkcijų (apsaugą, priežiūrą, sveikatos priežiūrą, ugdymą, fizinę, emocinę paramą). Lietuvoje tik nedidelė dalis vaikų į globos įstaigas patenka dėl objektyvių priežasčių, daugiausiai lemia subjektyvios priežastys – kai tėvams atimtos tėvystės teisės.
2. Socialinė adaptacija atspindi žmogaus prisitaikymo prie socialinės aplinkos sąlygų ir reikalavimų rezultatą, šis procesas trunka visą žmogaus gyvenimą. Vertybių internalizacijos sėkmė priklauso nuo aplinkos šeimoje, o ypač nuo joje susiklosčiusių tarpusavio santykių. Globos namų auklėtinių ugdymo problemos yra sudėtingos dėl jų įgytos patirties, pasikeitusios aplinkos ir individualių savybių, todėl šiame etape labai svarbią rolę užima mokykla. Globojamų asmenų rengimas darbo veiklai – kompleksinis procesas, kuris svarbus ugdant darbo įgūdžius, vykdant profesinį orientavimą, lavinant atsparumą ir ištvermę.
3. Vaikų globos namų auklėtiniams yra svarbi šeima. Mokykloje adaptuotis nebuvo labai sunku, tačiau reikėjo už save kovoti. Apie tolimesnį mokymąsi vaikų globos namų auklėtiniams nelabai yra kada galvoti, jiems kelia nerimą jų išgyvenimas ir adaptavimasis visuomenėje. Asmenys, palikę globos namus, įgiję pakankamai žinių apie mokslo naudą ir vertę, tačiau siekti aukštesnio išsilavinimo jiems trukdo ribotos galimybės.

Literatūra

1. Braslauskienė R. (2000). *Bešeimių vaikų ugdymai globos institucijoje (socialinis ir psichopedagoginis aspektas) daktaro disertacijos santrauka*. Socialiniai mokslai. Klaipėda.
2. Braslauskienė R. *Pedagogika. Mokslo darbai. Vaikų globos namų auklėtinių socialinis-kognityvinis patyrimas: problemos, sunkumai, sprendimai*. V. 2002 Nr.58.
3. Butvilas T. (2008). *Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija*. Monografija. Vilnius: MRU.
4. Juodaitytė A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius, „Petro ofsetas“.

5. Juodraitis A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: ŠU leidykla.
6. Lietuvos Respublikos Vaiko globos įstatymas, 1998.
7. Našlaičių ir tėvų globos netekusių vaikų savarakiško gyvenimo įgūdžių ugdymo programa. Vilnius, (2007). Programą parengė Viešojo įstaiga Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“.
8. Pileckaitė-Markovienė M., Lazdauskas, T (2007). *Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida. Socialinė apsaugos ir darbo ministerija*. Vilnius.
9. Suslavičius A. (1998). *Socialinė psichologija: vadovėlis*. V.: Vilniaus universiteto leidykla.
10. Vaitkevičius J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius, „Elgada“.
11. Vaitkevičius J. (1999). *Mokymosi procesas*. Kaunas.

SOCIAL ADAPTATION OF THE PERSONS WHO GREW UP IN FOSTER HOME

Summary

The article analyses the difficulties of adapting in the society that are encountered by individuals who live in foster homes and introduces the results of the investigation on adaptation in the society. The research provided with an opportunity to better learn the attitudes and values of former foster-children as well as their evaluation of living conditions. It also allowed getting a deeper insight in the factors that caused the greatest anxiety before leaving the foster home, what knowledge and abilities their inhabitants lacked before starting living on their own, what problems they encountered. Due to various reasons, more and more children in Lithuania are deprived of parents' care and live in foster homes. Thus, these institutions are obliged to overtake the role of the family in educating and preparing the child for independent life in open society.

In such institutions children face a great challenge as they have to prepare to live on their own, which is not an easy task because the very model of patronage is not orientated towards educating a personality as a member of the society. 'Where do I come from? Whose am I? and, which is most essential, Am I needed?' these are the questions that most foster-children look answer for trying, in such a way, to solidify their existence and get ready for living on their own. This is the main factor that will precondition their successful future adaptation and integration into the society. The duty of the foster institution is to take care of the child who lost parents' care as well as ensure his/her safety, qualified support, the quality of living conditions, and basics of independence. Developing the skills of communication and discipline, forming the system of values, imparting the experiences of certain activities allow educators to develop conscious and decisive personalities able to properly adapt in the society and create full-fledged life. Thus, improving the process of preparing the children who live in foster homes for leading an independent way of life still remains a relevant and important issue of the state (Programme of Developing Independent Life Skills of Orphans and Children Who Lost Parents' Care, 2007).

Most of the children who lost parents' care leave foster homes as soon as they reach adulthood. The beginning of their independent life is particularly difficult. Alas, very often teenagers' preparation for independent life is taken into account just before they reach full age, when little time is left. Preparation for independent life is not just providing with accommodation and regular income. It is also the ability to wisely plan income and budget, take care of oneself and one's daily subsistence as well as maintain at least minimal social relationships.

The problem of the research is that nowadays preparation of Lithuanian youngsters who leave foster homes for independent life is insufficient and non-systematic. No adequate conditions for social adaptation of children who lost parents' care into the society are created.

The object matter of this study – social adaptation the persons who grew up in foster home.

The aim of this study is to reveal the difficulties of the adaptation in the society of the persons who grew up in foster homes.

The objectives of this study are:

Substantiate the concept of child custody and care in Lithuania;

Propose the opinion about family, school, motivation to seek profession of those persons;

Highlight the main aspects of the readiness for independent living of the persons who grew up in foster homes.

The academic literature related to the conception of child custody and care in Lithuania, the development of adaptation in family, school and work of the children who live in foster homes is analysed in the theoretical part of this study.

The interview method was used for the research. Six respondents participated in the interviews which were taken on June – October of 2010. Three of these respondents left foster homes 18 years ago while the other three – one year ago.

It was identified during the research that the lack of practical skills makes it difficult to start the independent living and to adapt to the society. The persons who left foster homes suggest paying more attention to their opinion while taking various decisions

The results of the research suggested the following conclusions:

1. Child's care includes a lot of functions (protection, supervision, health care, education as well as physical and emotional support). Just a small part of children get to foster homes due to objective reasons. The reasons are mostly subjective, i.e. their parents are deprived of the rights to educate them.
2. The result of individual's adaptation to the conditions and requirements of social environment is reflected by social adaptation, which is a lifelong process. The success of value internalisation depends on the environment in the family, and the relationships within it, in particular. The problems of educating foster children are complicated due to their experience, changes in the environment, and characteristic features. That's why it is school that is very important at this stage. Preparing foster children for job activities is a complex process that is very important to developing working skills, professional orientation, resistance and endurance.
3. Family is very important to foster-home children. It was not difficult for them to adapt in the school. However, they had to stand for themselves. They don't think much about their further education; still they are worried about their survival and adaptation in the society. Having left foster homes, individuals have sufficient knowledge about the usefulness and value of science. However, limited possibilities prevent them from striving for higher education.

BŪSIMŲJŲ INŽINIERIŲ, DIZAINO IR FOTOGRAFIJOS TECHNOLOGIJŲ SPECIALISTŲ POŽIŪRIS Į INDIVIDUALIZACIJĄ IR KOLEKTYVIZACIJĄ PROFESINIO RENGIMO KONTEKSTE

Jolanta Kanapickaitė

Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas būsimųjų inžinierių, dizaino ir fotografijos technologijų specialistų požiūris į individualizaciją ir kolektyvizaciją. 2005-2009 mokslo metų tyrimo rezultatai parodė, kad egzistuoja skirtingos profesinio ugdymo kryptys, lyginant meno studijų srities specialistų rengimo problemas su technologinės (inžinerinės) studijų srities specialistų rengimo problemomis. Nustatyta, kad inžinieriai įvardija kolektyvizaciją kaip būsimų inžinierių profesinio rengimo esminę kryptį, o dizaineriai ir fotografi-technologai mini individualizaciją kaip esminę profesinio rengimo kryptį.

Įvadas

Individualizacija ir kolektyvizacija edukologijos moksle yra filosofinės doktrinos, pasaulėžiūros, sociologinės kategorijos bei ugdymo politikos, ugdymo psichologijos teorijos, kurios apibūdina kiekvieno žmogaus, kaip unikalios asmenybės, arba kaip kolektyvo nario visuomenėje pozicijas. Švietimo politika ir monitoringas (2003) skiria individualizmą ir kolektyvizmą kaip vienodai svarbius švietimo strategijos veiksnius. Individualizacija ir kolektyvizacija traktuojamos kaip ypač svarbios asmenybės ugdymo strategijos, nustančios kaip asmuo reaguoja į aplinkos poveikius (A Dictionary of Education, Oxford, 2009).

Individualizacija – plati edukologinė sąvoka, apimanti visuminį asmens ugdymą, jo tapimą individualybe per visą jo gyvenimą. Individualizacija kaip pasaulėžiūra plačiai taikoma laisvos rinkos apibrėžimuose, pabrėžia individo laisvės principus. **Akademinių resursų EBSCOHOST edukologijų tyrimų bazėse (Education Research Complete, 2009 06 28) aptinkami tyrimai, gvildenantys individualizacijos ir profesinio rengimo ryšius.** M. D. Fantini (1980) analizuoja individualizacijos, kaip naujausios ugdymo strategijos privalumus ir trūkumus profesiniame rengime. Išvadose teigiama, kad individualizacijos taikymas profesiniame rengime yra labai perspektyvus, novatoriškas bei neišvengiamas būtinumas. T. Hellström (2007) teigia, kad tiek individualumas, tiek ir kolektyviškumas yra vienodai pripažįstami mokymo/mokymosi bendradarbiaujant lygmenyse. Mokslininkai G. Heathers (2005) ir R. Evans (1990) individualizacijai teikia pirmenybę lyderystės problemų analizėje. M. Lindberg (2005) analizuoja tradicijos puoselėjimo

problemas įsigalėjus visapusiškai individualizacijai. H. Simola (1998) pristato Suomijos laisvojo ugdymo turinio problemas per „dekontekstualizaciją“ ir jos diskursą. D. Pick (2004) teigia, kad individualizacija yra universitetinio išsilavinimo esmė Australijos švietimo sistemoje. S. Clegg (2004) tyrimuose atskleidžia, kad aukštojo išsilavinimo pagrindas – suteikti kritinį mąstymą ir asmens autonomiją. Apibendrinami galime teigti, kad individualizacija yra viena iš svarbiausių laisvojo ugdymo principų, reikalaujanti sudaryti palankias sąlygas ugdytinio individualybės sklaidai, vedančiai į harmoningos asmenybės tapsmą. Individualizacija išskiria individą atsižvelgiant į tam tikras ypatybes. Tai ir asmenybės psichinis vystymasis, žmogaus tapimas individualybe, pabrėžianti savęs atskleidimą savikūros procese.

Kolektyvizacija – darbo, nuosavybės, valdymo, naudojimo bendrumas. Kolektyvizmas – bendras, daromas kolektyvo, jam priklausantis; tai ir tarpusavio santykiai, pagrįsti draugišku bendradarbiavimu ir savitarpio pagalba. O kolektyvas yra tokia grupė, kurios narius sieja bendri socialiniai tikslai, bendra veikla. Kolektyvas yra socialinė grupė, turinti bendrą uždavinį; tai visuomeninė kuopelė, kurioje derinasi jos narių visuomeniniai, grupiniai ir individualūs interesai; tai organizuota žmonių bendruomenė, kurią jungia konkreti visuomenei naudinga veikla ir jos metu atsiradę bendradarbiavimo, tarpusavio paramos ir atsakomybės santykiai; tai bendri interesai ir elgesio normos. Kolektyvo veikla organizuojama pagal tam tikrą programą, jo nariai vienas kitam padeda siekti bendro tikslo, atsisakito už veiklos rezultatus. Kolektyve bręsta aktyvi visuomeninė asmenybė, formuojasi individualybe. Čia išmokstama atsakingai dirbti,

tinkamai bendrauti ir vieningai siekti bendrų tobulės gyvenimo tikslų. Edukologijoje išryškina ir kolektyvo ugdymo problematika, kaip bendro, visuomeniškai reikšmingo tikslo siekiančių grupės narių glaudaus bendravimo formavimas ir auklėjimo funkcijų diegimas besimokančiai bendruomenei, kad ji būtų pajėgi formuoti brandžią asmenybę. Kolektyviškumo ugdymas išsiskiria vienodų reikalavimų svarba, kolektyvine savitarna, kolektyvine savivalda.

Akademinių resursų EBSCOHOST edukologinių tyrimų bazėse (Education Research Complete, 2009 08 02) aptinkami tyrimai, gvildenantys kolektyvizacijos ir profesinio rengimo ryšius. Lyginamoji edukologija, analizuojanti skandinavijos švietimo sistemą, prieina prie išvados, jog kolektyvo ugdymas ir kolektyvizacija yra šiaurės šalių bendruomenės ir individo socializacijos ašis (Helgøy, Homme, 2007). Mokslininkai teigia, kad švietimo politika bei asmenybės ugdymas nuolat balansuoja tarp individualizmo ir kolektyvizmo, svarbiausiu uždaviniu laikydami asmens autonomijos išryškinimą kaip naujojo profesionalizmo esmę. Asmeninė autonomija pasiekia aukščiausią įvertinimą tik kolektyviniame lygmenyje. Edukologai H. Etzkowitz, C. Kemelgor (1998), analizavę USA akademinius pasiekimus nustatė, kad kolektyvizacija inspiravo akademinių tyrimo centrų koordinacijos ir atitikimo standartams galimybes. Autoriai teigia, kad akademiniai pasiekimai galimi tik kolektyviniuose cetruose ir tai yra ne individualūs laimėjimai, o kolektyviniai. Todėl kolektyvo ugdymas yra labai reikšmingas ir tiesiogiai susijęs su aukščiausiais akademineis laimėjimais. Kolektyvo ugdymas tyrinėjamas ir Tarybinėje Rusijoje bei Kazakstane (DeYoung, Nadirbekzy (1996). Kiti tyrinėtojai mano, kad kolektyvizacijos puoselėjimas švietime išgarsino Tarybinės Rusijos gamtos mokslus (Cole, Vaillant, 1993). Nustatyta, kad kolektyviškumas yra ypač pageidaujamas mokantis ekonomikos, nes institucionalizmas ir kolektyvizacija yra glaudžiai susiję (Apter, 1991). Aukščiausių laimėjimų edukologijos moksle kolektyvizmo ir profesinio rengimo srityje pasiekė Kinijos švietimo sistema (Wang, 2000). Kaip teigia M. K. Biaggio (1986), propaganda ir ideologija yra Kinijos moterų kolektyviškumo lavinimo įrankis. Mokslininkas Ch. P. White (1984) nustatė, kad kolektyviškumas taip pat ir Vietnamo ugdymo sistemos esmė. Ch.M. Koo (1980) tyrimais pagrindė, kad ypatingas Kinijos kolektyviškumas, kuris aptinkamas tik šiame regione, yra Kinijos ekonominio, taip pat ir edu-

kologinio pakilimo pagrindas. W. Haque (1975) atskleidė, kad Korėjos, Indijos, Bangladešo, Šri Lankos bei Kinijos kolektyvizacija yra technologinio ir ekonominio ugdymo pamatas, kuris labai unikalus ir tinkantis tik šiems regionams. Vakarų kraštai negali naudoti kolektyvizmo jėgos, nes jie puoselėja individualizmą. Kaip teigia G. Jackson (1955), kolektyviškumas Vakaruose turi panašumų su Ispanų anarchizmu. Tyrinėtojas teigia, kad Antrojo pasaulinio karo metu kolektyvinis darbininkų švietimas padėjo susiformuoti anarchistiniams judėjimams. **Vakarietiška komunikacijos teorija taip pat turi kolektyvizacijos pagrindą. Kaip teigia S. Eldridge (1983), kolektyvizacijos principai suformuoja visuomenės nuomonę, todėl kolektyvizacija taikoma kaip efektyvus būdas reklamai strateguoti. O kolektyvizacija švietimo sistemoje yra efektyvaus ugdymo segmentas. Todėl pasiekiami kolektyvinė vertė yra tokia, kai teikdama naudą bent vienam vartotojui, kartu neišvengiamai naudinga ir didesniai jų skaičiui ar net visai visuomenei.**

Sistemindami akademinių resursų analizę galime teigti, kad individualizacija ir kolektyvizacija edukologijoje suvokiamos kaip mokymo ir mokymosi proceso ir ugdymo turinio organizavimo principai. Apibendrinami mokslinę literatūrą, galime pateikti individualizacijos ugdyme teorinę sampratą: individualizacija yra edukologinis reiškiny, išryškinantis asmenį, jo unikalumą ir suasmeninantis mokymo procesą bei dalyko turinį, atsižvelgiant į kiekvieno ugdytinio ypatybes. Todėl individualizacija profesiniame ugdyme akcentuoja ir remiasi asmenybės išskirtinumu. Individualizacija meninio ugdymo realybėje išsiskiria iš kitų edukologinių fenomenų savita organizavimo ir suaugusiojo asmens menine sklaida, būdinga tik meninei veiklai (Kanapickaitė, 2009). Taigi individualizacija gali koreguoti profesinio rengimo teoriją ir praktiką. Individualizacija išsiskiria kaip savita meninės realybės pažinimo pamatinė idėja, konstruojanti naujas teorines ir praktines edukologijos galimybes. Todėl individualizacija aktuali ugdymo teorijai ir praktikai bei vertintina kaip veiksnys, darantis įtaką ir profesiniam rengimui (Kanapickaitė, 2009). Tačiau sulyginus individualizaciją su kolektyvizacija vis dėlto reikia pripažinti vienodus šių švietimo strategijų galimybes. Analizuodami pozityvius ir negatyvius tiek individualizmo, tiek ir kolektyvizmo veiksnius, galime pastebėti, kad daugelis autorių ieško sąlyčio taškų. Mūsų darbas gina vidurio individualistinę

edukologinę tradiciją, kuri smerkia ir nepritaria dogmatizmui, kraštutiniam individualizmui – anarchizmui, ar kraštutiniam radikalizmui. Todėl teigtina, kad tiek individualizmo, tiek kolektyvizmo kraštutinumai yra smerktini. Vadinasi, svarbu taikant ugdymo filosofiją profesinio rengimo efektyvinimo problemoms spręsti, būtina rasti vidurio kelią tarp visiško subjektyvizmo ir absoliutaus kolektyvizmo. *Taigi, individualizacija pabrėžia asmens laisvę, o kolektyvizacija aktualizuoja bendruomeninius dėsnius ir normas. Individualizacija, paremta ugdymo koncepcija, akcentuoja laisvą asmens kaip individualybės vystymąsi, prioritetinę individo poziciją visuomenėje. O kolektyvizacija iškelia visuomeninės gerovės, socialinės sąveikos, visuomeninės pažangos, visuotino saugumo temas, užtikrina tvarką visuomenėje ir įtvirtina socialinės kontrolės mechanizmą.*

Šio straipsnio **tikslas** – atskleisti būsimųjų inžinierių, dizaino ir fotografijos technologijų specialistų požiūrį į individualizaciją ir kolektyvizaciją profesinio rengimo procese.

Tyrimo uždaviniai: 1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą, atskleidžiančią individualizacijos ir kolektyvizacijos sampratą profesinio rengimo kontekste. 2. Atskleisti būsimųjų inžinierių, dizaino ir fotografijos technologijų specialistų požiūrį į individualizaciją. 3. Atskleisti būsimųjų inžinierių, dizainerių ir fotografijos technologijų specialistų požiūrį į kolektyvizaciją.

Tyrimo metodai: 1. Teorinis: mokslinių šaltinių ir duomenų sisteminė analizė. 2. Empiriniai: anketinė apklausa. 3. Matematiniai ir statistiniai metodai (absoliučių ir procentinių dažnių, chi kvadrato (χ^2), kontingencijos koeficiento (C) skaičiavimas ir jų analizė).

Tyrimo bazė. 2005–2009 mokslo metais buvo atlikta 512 studentų anketinė apklausa. 250 būsimųjų inžinierių iš Vilniaus Gedimino technikos uo, Kauno technikos kolegijos, Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijos (statybos, statinių inžinerinių sistemų, šilumos energetikos, geodezijos ir kadastro studijų programos). 262 būsimųjų dizaino ir fotografijos technologijų specialistų. Grafinio dizaino, interjero dizaino, interaktyviojo dizaino ir fotografijos technologijų studijų programos VTDK; interjero dizaino studijų programa KAUKO; dizainas VDA.

Tyrimo problema. Edukologijos mokslas profesinę veiklą traktuoja kaip tikslingą, sąmoningą, trunkančią visą gyvenimą žmonių veiklą. Humanistinė edukacija profesinėje veikloje aktualizuoja saviaktualizacijos siekių problemas, kurios gali būti

pasiekiamos derinant individualizacijos ir kolektyvizacijos principus. Mūsų tyrimo problema yra pristatyti būsimųjų inžinierių, dizaino ir fotografijos technologijų specialistų požiūrį į individualizaciją ir kolektyvizaciją profesinio rengimo kontekste. Taigi, tyrinėjant kokybinės *content* turinio analizės metodu, buvo sudaryta profesinių nuostatų skalė (Kanapickaitė, 2008 a, 2008 b, 2008 c, 2009), kuri leido suformuoti klausimyną, atskleidžiantį individualizacijos ir kolektyvizacijos apibūdinimus profesiniame rengime. Duomenys vėliau buvo analizuoti statistiškai, ieškant patikimų statistinių ryšių ir požymių priklausomybės.

Tyrimo rezultatai. Tirtas būsimųjų inžinierių, dizainerių ir fotografų technologų požiūris į kolektyvizaciją. 1 lentelėje pateikti respondentų analizės duomenys. Išanalizavus tyrimo duomenis nustatyta, kad statistiškai dažniau inžinieriai (52 %) įvardija nuostatą „leidžiu, kai man vadovauja“, o ne dizaineriai ar fotografai–technologai. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 125,431$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,27$) leidžia teigti, kad inžinieriai, o ne dizaineriai ar fotografai–technologai pripažįsta prioritetinę vadovo poziciją. Priešingai, dizaineriai ir fotografai–technologai pripažįsta tik vadovavimą sau (žr. 2 lentelę). Išanalizavus būsimųjų inžinierių, dizainerių ir fotografų technologų nuomonės buvo nustatyta, kad statistiškai dažniau inžinieriai (53 %) įvardija kolektyvizaciją atskleidžiančią nuostatą „labiau vykdau, nei vadovauju grupės darbui“ nei dizaineriai ar fotografai–technologai. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 452,123$, $df = 1$, $p < 0,0001$; $C = 0,31$) leidžia teigti, kad tik inžinieriai grupės darbe užima vykdytojo pozicijas, o ne vadovo. Tai rodo, kad inžinieriai aktualizuoja grupės ir kolektyvo privalumus profesinėje veikloje, pripažįsta kolektyvizaciją, o ne individualizaciją. Išanalizavus inžinerinių mokslų bei meno studijų srities respondentų nuomonės nustatyta, kad statistiškai dažniau inžinieriai (37 %) įvardija kolektyvizaciją atskleidžiančią nuostatą „man svarbiau kolektyvinė pažanga, nei asmeninė pažanga“, o ne dizaineriai ar fotografai–technologai. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 327,521$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,28$) leidžia teigti, kad tik inžinieriai išryškina kolektyvinę, o ne asmeninę pažangą kaip labai reikšmingą studijų procese. Todėl galime teigti, kad inžinieriai, o ne dizaineriai ar fotografai–technologai pripažįsta kolektyvizacijos svarbą organizuojant studijas.

jų procesą. Išanalizavus tyrimo duomenis pastebėtas toks statistinis dėsniumas – statistiškai dažniau inžinieriai (47 %) teigia, kad „svarbiausia yra užtikrinti tvarką visuomenėje“, o ne dizaineriai ar fotografai–technologai. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 237,525$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,29$) leidžia teigti, kad tik inžinieriai nori užtikrinti tvarką visuomenėje. Kitas nustatytas tyrimo dėsniumas yra tas, kad statistiškai dažniau inžinierinių studijų respondentai (37 %) teigia, kad „norėčiau įtvirtinti visuomeninį kontrolės mechanizmą“, o ne meno studijų srities būsimi specialistai. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 771,455$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,32$) leidžia teigti, kad tik inžinieriai, pripažįsta visuomeninę tvarką ir kontrolės mechanizmą kaip ypač svarbius gyvenime ir profesijoje. *Apibendrinami tyrimo duomenis galime teigti, kad inžinieriai, o ne dizaineriai ar fotografai–technologai aktualizuoja kolektyvizaciją profesinių studijų procese.*

2 lentelėje pateikti respondentų analizės duomenys. Išanalizavus tyrimo duomenis nustatyta, kad statistiškai dažniau fotografai–technologai (48 %) įvardija individualizaciją atskleidžiantį požiūrį „siekiu savo, o ne grupės-kolektyvo tikslų“, o ne dizaineriai ar inžinieriai. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 457,254$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,29$) leidžia teigti, kad fotografai–technologai pripažįsta savo asmeninius tikslus esant svarbesnius už kolektyvinius.

Taip pat statistinė duomenų analizė parodė, kad statistiškai dažniau dizaineriai (35 %) teigia, kad „priklausau tik sau, o ne kolektyvui“. Nustatytas statistiškai vidutinis koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 287,321$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,31$) leidžia teigti, kad būsimieji dizaineriai įvardija individualizaciją. Analizuojant požiūrį į individualizaciją išryškėjo, kad statistiškai dažniau dizaineriai (37 %) mano, jog „gyvena sau, o ne dėl kitų“. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 627,325$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,30$)

1 lentelė. Būsimųjų inžinierių, dizainerių ir fotografų technologų požiūris į kolektyvizaciją

Teiginiai	Inžinieriai	Dizaineriai	Fotografai technologai	χ^2	df	p	C
Man svarbiau grupės–kolektyvo tikslai, nei asmeniniai tikslai	59 %	22 %	19 %			*	
Leidžiu, kai man vadovauja	52 %	28 %	20 %	125,431	2	0,0001	0,27
Mielai vykdu, net negalvodamas vadovo nurodymus	45 %	24 %	31 %			*	
Priklausau nuo kitų nuomonės	46 %	32 %	22 %			*	
Gyvenu dėl kitų, o ne dėl savęs	33 %	32 %	35 %			*	
Labiau vykdu, nei vadovauju grupės darbui	53 %	27 %	20 %	452,123	1	0,0001	0,31
Grupinės diskusijos metu nebandau įrodyti savo tiesos	34 %	32 %	34 %			*	
Už mano asmeninius interesus yra svarbiau grupės-kolektyvo tikslai	37 %	32 %	31 %			*	
Man svarbiau kolektyvinė sėkmė, nei asmeninė sėkmė	37 %	46 %	17 %			*	
Man svarbiau kolektyvinė pažanga, nei asmeninė pažanga	37 %	36 %	27 %	327,521	2	0,0001	0,28
Man svarbiau kolektyvinė nauda, nei asmeninė nauda	38 %	26 %	36 %			*	
Man svarbiau kolektyvinė gerovė, nei asmeninė gerovė	37 %	26 %	37 %			*	
Man svarbiausia yra užtikrinti tvarką visuomenėje	47 %	26 %	27 %	237,525	2	0,0001	0,29
Norėčiau įtvirtinti visuomeninį kontrolės mechanizmą	35 %	28 %	37 %	771,455	2	0,0001	0,32

*- skirtumas statistiškai nereikšmingas, kai $p > 0,01$

2 lentelė. Būsimųjų inžinierių, dizainerių ir fotografų-technologų požiūris į individualizaciją

Teiginiai	Inžinieriai	Dizaineriai	Fotografai technologai	χ^2	df	p	C
Siekiu savo, o ne grupės-kolektyvo tikslų	18 %	34 %	48 %	457,254	2	0,0001	0,29
Priklausau tik sau, o ne kolektyvui	32 %	35 %	33 %	287,321	2	0,0001	0,31
Gyvenu sau, o ne dėl kitų	30%	37%	33%	627,325	2	0,0001	0,30
Esu pats sau vadovas ir nemėgstu, kai man vadovauja	36%	34 %	30 %			*	
Grupinės diskusijos metu bandau įrodyti savo tiesą ir ginčijuosi, kol laimi	31 %	37%	32%	685,642	1	0,0001	0,33
Mano asmeniniai interesai yra svarbiau nei grupės-kolektyvo tikslai	31 %	32 %	37%	485,642	1	0,0001	0,34
Man svarbiausia asmeninė sėkmė, o ne kolektyvinė sėkmė	31 %	37 %	32 %	727,545	2	0,0001	0,28
Man svarbiausia asmeninė pažanga, o ne kolektyvinė pažanga	37 %	46 %	17%			*	
Man svarbiausia asmeninė nauda, o ne kolektyvinė nauda	36 %	37 %	27%			*	
Man svarbiausia asmeninė gerovė, o ne kolektyvinė gerovė	31 %	35 %	34 %			*	
Man svarbiausia yra užtikrintas asmeninis materialinis gerbūvis	32 %	35 %	33 %	322,324	1	0,0001	0,31

*- skirtumas statistiškai nereikšmingas, kai $p > 0,01$

leidžia teigti, kad dažniausiai dizaineriai įvardija individualizaciją atskleidžiančią nuostatą. Statistinė duomenų analizė parodė, kad statistiškai dažniau dizaineriai (37 %) teigia, kad „grupinės diskusijos metu bandau įrodyti savo tiesą ir ginčijuosi, kol laimi“. Nustatytas statistiškai vidutinis koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 685,642$, $df = 1$, $p < 0,0001$; $C = 0,33$) leidžia teigti, kad tik būsimieji dizaineriai įvardija individualizaciją studijų procese kaip labai svarbią. Statistinė duomenų analizė taip pat parodė, kad statistiškai dažniau fotografai–technologai (37 %) teigia, kad „mano asmeniniai interesai yra svarbiau nei grupės-kolektyvo tikslai“. Nustatytas statistiškai vidutinis koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 485,642$, $df = 1$, $p < 0,0001$; $C = 0,34$) leidžia teigti, kad būsimieji fotografai–technologai įvardija individualizaciją, o ne inžinieriai ar dizaineriai. Analizuojant požiūrį į individualizaciją išryškėjo, kad statistiškai dažniau dizaineriai (37 %) mano, jog „man svarbiausia asmeninė sėkmė, o ne kolektyvinė sėkmė“. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 727,545$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,28$) leidžia teigti, kad dažniau dizaineriai įvardija individualizaciją atskleidžiančią nuostatą. Statistinė duomenų analizė taip pat parodė, kad statistiškai dažniau dizaineriai (35 %) tei-

gia, kad „man svarbiausia yra užtikrinta asmeninė materialinė gerovė“. Nustatytas statistiškai vidutinis koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 322,324$, $df = 1$, $p < 0,0001$; $C = 0,31$) leidžia teigti, kad tik būsimieji dizaineriai įvardija individualizaciją. *Apibendrinami statistinės analizės tyrimo duomenis galime teigti, kad dizaineriai ir fotografai–technologai, o ne inžinieriai aktualizuoja individualizaciją profesinių studijų procese.*

3 lentelėje pateiktas statybos, statinių inžinerinių sistemų, šilumos energetikos, geodezijos ir kadastro studijų programų respondentų požiūris į individualizaciją ir kolektyvizaciją. Išanalizavus keturių inžinerinių specialybių tyrimo duomenis nustatyta, kad statistiškai dažniau geodezijos ir kadastro studijų programos inžinieriai (33 %) įvardija nuostatą „kolektyviškumas – svarbiausia“, o ne kitų studijų programų inžinieriai. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 523,252$, $df = 1$, $p < 0,0001$; $C = 0,29$) leidžia teigti, kad tik geodezijos ir kadastro studijų programos inžinieriai įvertina kolektyvizaciją.

4 lentelėje pateikti grafinio dizaino, interjero dizaino, interaktyviojo dizaino ir fotografijos-technologijos studijų programų respondentų požiūriai į individualizaciją ir kolektyvizaciją. Išanalizavus ty-

3 lentelė. Būsimųjų inžinierių požiūris į individualizaciją ir kolektyvizaciją

Teiginiai	Statinių inžinerinių sistemų studijų programa	Statybos studijų programa	Šilumos energetikos studijų programa	Geodezijos ir kadastro studijų programa	χ^2	df	p	C
Individualumas svarbiausia	28 %	17 %	25 %	30 %				
Kiekvienas už save	28 %	18 %	20 %	34 %				
Kiekvienas už save, o vienas už visus	26 %	20 %	25 %	29 %				
Kolektyviškumas – svarbiausia	30 %	15 %	22 %	33 %	523,252	1	0,0001	0,29
Dirbdamas grupėse kiekvienas studentas parodo savo žinias ir savarankiškumą	23 %	20 %	32 %	25%			*	

* – skirtumas statistiškai nereikšmingas, kai $p > 0,01$

4 lentelė. Būsimųjų dizainerių ir fotografų-technologų požiūris į individualizaciją ir kolektyvizaciją

Teiginiai	Grafinio dizaino studijų programa	Interjero dizaino studijų programa	Fotografijos technologijų studijų programa	Interaktyviojo dizaino studijų programa	χ^2	df	p	C
Kiekvienas už save	34 %	27 %	19 %	20 %	453,252	1	0,0001	0,29
Atradome savo individualų stilių	35 %	20 %	21 %	24 %			*	
Individualumas yra svarbiausia	21 %	26 %	30 %	23 %	621,321	2	0,0001	0,33
Kiekvienas už save, o vienas už visus	28 %	30 %	20 %	22 %			*	
Kolektyviškumas svarbiausia	26 %	27 %	22 %	25 %			*	

* – skirtumas statistiškai nereikšmingas, kai $p > 0,01$

rimo duomenis nustatyta, kad statistiškai dažniau grafinio dizaino specialistai (34 %) įvardija nuostatą apibūdinančią individualizaciją „kiekvienas už save“. Nustatytas statistiškai vidutinis koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 453,252$, $df = 1$, $p < 0,0001$; $C = 0,29$) leidžia teigti, kad grafinio dizaino studijų programos dizaineriai, o ne interjero dizaino studijų programos ir ne interaktyviojo dizaino studijų programos ar fotografijos technologijų studijų programos specialistai įvardija individualizaciją. Statistinė duomenų analizė taip pat parodė, kad statistiškai dažniau fotografai-technologai (30 %) įvardija individualizaciją atskleidžiančią nuostatą „individualumas yra svarbiausia“. Nustatytas statistiškai silpnas koreliacinis ryšys tarp požymių ($\chi^2 = 621,321$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $C = 0,33$) leidžia teigti, kad tik fotografai-technologai, o ne grafinio dizaino ir ne interjero dizaino ar interaktyviojo dizaino specialistai aktualizuoja individualizaciją.

Apibendrinami galime teigti, kad nustatyta kolektyvizacija kaip būsimų inžinierių profesinio rengimo esminė kryptis. Statistinė analizė parodė, kad dizaineriai ir fotografai-technologai įvardija individualizaciją kaip profesinio rengimo esminę kryptį.

Išvados

1. Statistinė duomenų analizė parodė, kad inžinieriai, o ne dizaineriai ar fotografai-technologai įvardija kolektyvizaciją profesinio rengimo studijų procese. Statistiškai dažniau inžinieriai, o ne dizaineriai ar fotografai-technologai „leidžia, kai jiems vadovauja“, „labiau vykdo, ne vadovauja grupės darbui“. Inžinieriams svarbiau kolektyvinė pažanga, nei asmeninė pažanga; inžinieriams svarbiausia yra užtikrinti tvarką visuomenėje; inžinieriai norėtų įtvirtinti visuomeninį kontrolės mechanizmą. Sulyginus ketu-

rių inžinerinių studijų programų tyrimo rezultatus nustatyta, kad geodezijos-kadastro būsimi specialistai akcentuoja kolektyviškumą.

2. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad dizaineriai ir fotografai-technologai įvardija individualizaciją kaip profesinio rengimo esminę kryptį. Statistiškai dažniau dizaineriai ir fotografai-technologai, o ne inžinieriai „siekia savo, o ne grupės-kolektyvo tikslų“; „priklauso tik sau, o ne kolektyvui“; „gyvena sau, o ne dėl kitų“; „grupinės diskusijos metu bando įrodyti savo tiesą ir ginčijasi, kol laimi“. Dizaineriai teigia, kad jų asmeniniai interesai yra svarbiau nei grupės-kolektyvo tikslai; dizaineriai mano, kad svarbiausia yra asmeninė, o ne kolektyvinė sėkmė; svarbiausia dizaineriams yra užtikrinta asmeninė materialinė gerovė. Statistinė analizė parodė, kad dažniausiai grafinio dizaino specialistai įvardija individualizaciją apibūdinančią nuostatą „kiekvienas už save“. Taip pat buvo nustatyta, jog individualumas įvardijamas kaip pats svarbiausias tik tarp fotografų-technologų.

Literatūra

1. A Dictionary of Education, Oxford, 2009. [Electronic version]. Oxford Reference Online Premium Collection (2009). Retrieved July 30, 2009, from <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview>.
2. Apter D. E. (1991). Institutionalism reconsidered. *International Social Science Journal*, Aug91, Vol. 43 Issue 3, p463. (AN 5652820). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
3. Biaggio M. K. (1986). [The Role of Women in Chinese Society](#). *Education Research Complete*. (ED272798). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
4. Clegg S. (2004). [Critical readings: progress files and the production of the autonomous learner](#). *Teaching in Higher Education*, Jul2004, 9, 287-298 (AN 13460990). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
5. Cole R. A. Vaillant J. G. (1993). [Activities for Teaching Russian and Soviet Studies in the High School](#). (ED421388). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
6. DeYoung A. J. Nadirbekyzy B. (1996). Redefining Schooling and Community in Post-Soviet Kazakhstan: Tokash Bokin and the School at Aikkanar. *Education Research Complete*. (ED403105). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
7. Eldridge S. (1983). [Communications and Opinion](#). *American Sociological Review*, Aug83, Vol. 8 Issue 4, p469-469 (AN 12875334). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
8. Etzkowitz H. Kemelgor C. (1998). [The Role of Research Centres in the Collectivisation of Academic Science](#). *Minerva: A Review of Science, Learning & Policy*, Fall1998, Vol. 36 Issue 3, p271-288 (AN 11306631). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
9. Evans R. (1990). Making Mainstreaming Work Through Prereferral Consultation. *Educational Leadership*, Sep90, 48, 73-77 (AN 9107151411). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
10. Fantini M. D. (1980). [A Contemporary Approach to Individualization](#). *Theory Into Practice*, Winter80, 19, 28-32 (AN 5201252). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
11. Haque W. (1975). [Towards a Theory of Rural Development](#). *Education Research Complete*. (ED188794). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
12. Heathers G. (2005). [A Working Definition of Individualized Instruction](#). *Educational Leadership*, 2005, Feb77, 34, 342-348 (AN 7726720). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
13. Helgøy I. Homme A. (2007). Towards a New Professionalism in School? A Comparative Study of Teacher Autonomy in Norway and Sweden. *European Educational Research Journal*, 2007, Vol. 6 Issue 3, p4-4 (AN 27400419). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
14. Hellström T. (2007). [The individual vs. the group? Individualization and collectivity among students in collaborative design](#). *International Journal of Technology & Design Education*, Oct2007, 17, 305-321 (AN 26607901). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
15. Jackson G. (1955). [The Origins of Spanish Anarchism](#). *Southwestern Social Science Quarterly*, Sep1955, Vol. 36 Issue 2, p135-147 (AN 16642810). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
16. Kanapickaitė J. (2008 a) Būsimųjų inžinierių, dizainerių ir fotografų technologų profesinio kryptingumo ypatumai. *Menas, dizainas, meninis ugdymas: ieškojimai ir atradimai. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos medžiaga*. p. 7–16.
17. Kanapickaitė J. (2008 b). Kai kurie būsimųjų dizainerių profesinio kryptingumo aspektai. *Mokslo taikomųjų tyrimų įtaka šiuolaikinių studijų kokybei. Respublikinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys*.

- kinyys. p. 124–130.
18. Kanapickaitė J. (2008 c). Individualizacija ir būsimųjų dizainerių profesinis kryptingumas. *Mokslo taikomoji veikla ir studijų kokybė Lietuvos kolegijose*. p. 5–11.
 19. Kanapickaitė J. (2009). Individualizacija kaip suaugusiųjų meninio ugdymo reiškiny (Daktaro disertacija, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009).
 20. Koo Ch.M. (1980). Communication and Rural Developments in Communist China Revisited. *Education Research Complete*. (ED188258). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
 21. Lindberg M. (2005). [Is It worth Being 'Traditional' in An Era of Mass Individualization?](#) *Higher Education in Europe*, Oct-Dec2005, 30, 385-398 (AN 20617533). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
 22. Pick D. (2004). [The reflexive modernization of Australian universities](#). *Globalisation, Societies & Education*, Mar2004, 2, 99-116 (AN 12407112). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
 23. Simola H. (1998). [Constructing a school-free pedagogy: decontextualization of Finnish state educational discourse](#). *Journal of Curriculum Studies*, May98, 30, 339-356 (AN 7614481). Retrieved July 28, 2009, from **EBSCOHOST database**.
 24. Švietimo politika ir monitoringas (2003). Vilnius: Švietimo studijų centras.
 25. Wang D. (2000). Complex households, a fading glory: household formation during the collective period in the People's Republic of China. *Journal of Family History*, Oct2000, Vol. 25 Issue 4, p 527 (AN 3572557). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.
 26. White Ch. P. (1984). Collectives and the Status of Women: The Vietnamese Experience. *Convergence: An International Journal of Adult Education*, v17 n1 p46-54 1984. (EJ297632). Retrieved August 02, 2009, from **EBSCOHOST database**.

STANDPOINT OF FUTURE ENGINEERS, DESIGN AND PHOTOGRAPHY SPECIALISTS ABOUT INDIVIDUALIZATION AND COLLECTIVIZATION IN THE CONTEXT OF VOCATIONAL TRAINING

Summary

This article discloses individualization / collectivization in the studies process of designers, photographers -technologists and engineers. The research was done in 2005-2009 years of studies in Kaunas college, Vilnius Gediminas technical university, Vilnius Art academy, Vilnius college of technologies and design studies programs: graphic design, interior design, interactive design and photography-technologies, building services, construction, geodesy and cadastre, heating energetic. **The aim** of this article is to disclose individualization / collectivization in the vocational studies process of future designers, photographers- technologists and engineers.

Research data showed that collectivization is the general direction of engineers' vocational education. And the statistical data analysis revealed the following: designers and photographers-technologists named individualization as a general direction of designers' and photographers-technologists' vocational education.

SOCIALIAI INTEGRALIOS MOKYMO(-SI) APLINKOS KLASĖJE MODELIO ĮTAKA SOCIALIAI ATSIRIBOJUSIŲ MOKINIŲ ELGESIUI

Laima Kyburienė

Kauno kolegija

Anotacija. Sparčiai kintančiame šiuolaikiniame tiek ekonominiam, tiek socialiniam gyvenime žmonių tarpusavio santykiai iki kraštutinumo įtempti. Ypač jautriai tai išgyvena jaunas, augantis žmogus, kuris, siekdamas sėkmingai įsitraukti į aktyvų gyvenimo tempą, turi mokėti orientuotis socialinėse situacijose, į kurias patenka gyvendamas bei veikdamas visuomenėje, gebėti bendrauti, spręsti kylančius konfliktus, suprasti pasirinkto ar suteikto socialinio vaidmens įtaką jo elgesiui.

Šiuolaikinis jaunas, bręstantis žmogus, įsijungdamas į aktyvų gyvenimo tempą, turi mokėti orientuotis socialinėse situacijose, į kurias jis patenka gyvendamas bei veikdamas visuomenėje. Šiandien mokymosi tikslas yra ne tik efektyviai perimti informaciją, bet ir dirbti grupėje, priimti efektyvius tiek individualius, tiek grupinius sprendimus, išmokyti orientuotis socialinėje tikrovėje. Todėl atsiranda būtinybė kurti visumėn, besiremiančią mokymosi bendradarbiaujant paradigma, socialiai integralią mokymo(-si) aplinką klasėje.

Šiame straipsnyje siekiama aptarti užsienio šalių mokslinėje literatūroje aptinkamus tyrimus, atskleidžiančius socialinio uždaroumo didėjimą, ir analizuojančius socialinio atsiribojimo sampratos problemškumą (Rubin, 1982; Colpan, Rubin, Fox, Calkins, & Stewart, 1994; Harrist, Zaia, Bates, Dodge, & Pettit, 1997; Coplan & Rubin, 1998; Nelson, Hart, Robinson, Olsen, & Rubin, 2000; Hart et al., 2000; Rubin & Coplan, 2004; Nelson, Rubin, Fox, 2005; Burgess, Wolslawowicz, Rubin, Rose-Krasnor, Booth-LaForce, 2006; Ladd, 2003 2005; Ladd, Herald & Andrews, 2006; Moroz; Jones, 2002; Fantuzzo, Manz, Atkins, Meyers, 2005; Fantuzzo, Perry, & Childs, 2006; Fantuzzo, Perlman, 2007); atskleisti socialiai integralios mokymo(-si) aplinkos klasėje poveikį atsiriboti linkusių mokinių elgesiui, jų supratimui apie integralią mokymo(-si) aplinką klasėje, jos vertę ir teikiamas galimybes būti aktyviu, autentiškai paremtą jų pačių suformuluotu supratimu ir patirtimi, įgyta realizuojant minėtą modelį klasėje; sužinoti, ką jie galvoja apie socialiai integralią mokymo(-si) aplinką, kokia jos įtaka jų saviįsivertimui klasėje, norui mokytis ir dalyvauti bendroje klasės veikloje. Šio tyrimo duomenys padės atkreipti dėmesį į vienos iš labiausiai pažeidžiamų mokinių grupių įgalinimą įveikti atsiribojimą mokantis ir aktyviai dalyvauti bendroje klasės veikloje, tokiu būdu įgyti socialinę kompetenciją bei pasirengti būti aktyviu visuomenės nariu. Suteiks autentišką įžvalgą apie atsiriboti linkusiems mokiniams tinkamos mokymo(-si) aplinkos klasėje kūrimą jiems priimtinais būdais ir pritaikymą jų poreikiams.

Raktiniai žodžiai: socialinis mokinių atsiribojimas, socialiai integrali mokymo(-si) aplinka.

Įvadas

Sparčiai kintančiame šiuolaikiniame tiek ekonominiame, tiek socialiniame gyvenime žmonių tarpusavio santykiai iki kraštutinumo įtempti. Ypač jautriai tai išgyvena jaunas, augantis žmogus, kuris, siekdamas sėkmingai įsitraukti į aktyvų gyvenimo tempą, turi mokėti orientuotis socialinėse situacijose, į kurias patenka gyvendamas bei veikdamas visuomenėje, gebėti bendrauti, spręsti kylančius konfliktus, suprasti pasirinkto ar suteikto socialinio vaidmens įtaką jo elgesiui.

Šiuolaikiniam žmogui tenka, veikti kintančioje aplinkoje, pasauliui žengiant į žinių visuomenę, kuri kelia naujus reikalavimus. Viena vertus tobulėja technologijos, didėja žinių gausa, kita vertus visuomenėje ryškėja poliarizacija ir gilėja socialinė atskirtis. (Hargreaves, 2003).

Atlikta mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad tyrimų, analizuojančių mokinių socialines problemas ir pagalbos teikimą jiems, aktualumas nemažėja. Užsienio šalių mokslininkų tyrimai rodo, kad idėja analizuoti mokinių socialinį uždaramą sparčiai plinta, tačiau Lietuvoje mokinių socia-

linio atsiribojimo problemą ir jos sprendimo būdus klasėje analizuojančių tyrimų pasigendama. Daugumos Lietuvos tyrėjų darbuose orientuojamasi į bendros socialinės pedagoginės pagalbos teikimą mokiniui, analizuojami atskiri pagalbos teikimo aspektai, dėmesys sutelkiamas ties išoriniu problematišku elgesiu, pasireiškiančiu nepaklusnumu, pernešyga dideliu, susikaupti trukdančiu, aktyvumu arba agresyvumu. Tuo tarpu vidinį problematišką mokinių elgesį klasėje, tokį kaip depresija, nerimas, uždarumas, nebendravimas arba atsiskyrimas nuo kitų, Lietuvoje linkstama analizuoti labiau psichologiniu požiūriu. Nors šiais klausimais pastaraisiais metais diskutuojama daug (vykdant šalies švietimo reformą moksleivių socialinės kompetencijos ugdymas laikomas vienu iš prioritetinių tikslų: „Švietimo gairės“, 2002), mokslinių tyrimų, analizuojančių socialiai atsiribojančių mokinių fenomeną ir jų įgalinimo įsitraukti į aktyvų mokymąsi klasėje bei aktyvią socialinę klasės veiklą galimybes Lietuvos mokslininkų darbuose nepavyko rasti. Viena vertus, šis reiškinys kelia mokytojams rūpestį ir verčia juos nuolat klausti, *kaip elgtis su mokiniais, kurie nebendrauja, atsisako atlikti grupėmis atliekamas už-*

duotis, nedalyvauja bendroje klasės veikloje, kurie yra ypatingai uždari, atsiskyrę ir gyvena tarsi kitaime pasaulyje? Kita vertus, mokiniai, nesąmoningai naudojantys atsiribojimą kaip prisitaikymo mokykloje būdą, neišmoksta būti aktyviais visuomenės nariais ateityje. Šiuo požiūriu aktualus klausimas yra, kokia turėtų būti mokymo(-si) aplinka klasėje, kad būtų užtikrinta galimybė visiems klasės mokiniams aktyviai įsitraukti į mokymą(-si) ir dalyvauti bendroje klasės veikloje?

Iškyla mokslininkų mažai tyrinėta (ir visai nepaliesta ribotų išteklių kontekste, ypač Lietuvoje) socialiai uždaru, atsiriboti linkusių mokinių įgalinimo aktyviai mokytis klasėje ir įveikti socialinę atsiribojimą mokantis problema. Šiuolaikinis jaunas, bręstantis žmogus, įsijungdamas į aktyvų gyvenimo tempą, turi mokėti orientuotis socialinėse situacijose, į kurias jis patenka gyvendamas bei veikdamas visuomenėje. Šiandien mokymosi tikslas yra ne tik efektyviai perimti informaciją, bet ir dirbti grupėje, priimti efektyvius tiek individualius, tiek grupinius sprendimus, išmokti orientuotis socialinėje tikrovėje. Todėl atsiranda būtinybė kurti visuminę, besiremiančią mokymosi bendradarbiaujant paradigmą, socialiai integralią mokymo(-si) aplinką klasėje. Šiame kontekste **tyrimo problema formuluojama klausimu** – kokia mokymosi aplinka klasėje lemia aktyvų visų, tuo pačiu ir socialiai atsiribojančių, mokinių dalyvavimą bendroje klasės veikloje, tiek mokantis, tiek priimant klasei svarbius sprendimus, ir kokia atsiriboti linkusių mokinių samprata socialiai integralios mokymo(-si) aplinkos klasėje, jos vertės ir teikiamų galimybių būti aktyviam atžvilgiu?

Tyrimo objektas – socialiai integralios mokymo(-si) aplinkos (toliau SIMA) klasėje poveikis atsiriboti linkusių mokinių elgesiui.

Tyrimo tikslas – atskleisti socialiai integralios mokymo(-si) aplinkos (toliau SIMA) klasėje poveikį atsiriboti linkusių mokinių elgesiui.

Tyrimo uždaviniai:

Pristatyti socialiai integralios mokymo(-si) aplinkos klasėje modelį.

Įvertinti atsiriboti linkusių mokinių elgesio pokytį.

Analizuojant kiekybinius stebėjimo duomenis taikyti šie statistiniai metodai:

Aprašomoji statistika. Tai duomenų sisteminimo ir grafinio vaizdavimo metodas, kuris leidžia daryti pagrįstas išvadas apie nagrinėjamas savybes (Čekanaavičius, Murauskas, 2000, 2002). Remiantis šiuo metodu, skaičiuojami kintamųjų dažniai, siekiant

pastebėti dažniausiai ar rečiausiai pasikartojančias charakteristikas, koncentruotai pateikiama informacija, esanti dideliuose duomenų masyvuose.

Skirtumo tarp stebėtojų (mokytojų ir būsimų socialinių pedagogų-studentų) nuomonių reikšmingumas buvo tikrinamas neparаметrinės statistikos Kruskal-Wallis testu (ANOVA testo analogas ranginėms skalėms), taikomu daugiau nei 2 nepriklausomų tiriamųjų grupių palyginimui (*Kruskal-Wallis skaičius H, išreiškiamas Kruskal-Wallis testo Chi-kvadrato skaičiumi, kurio didėjimas rodo skirtumo tarp grupių nuomonių didėjimą, kai laisvės laipsnis (df) lygus grupių skaičiui N-1, o reikšmingumo lygmuo $p=0,05$. Jei apskaičiuotas $p<0,05$, tai skirstiniai skiriasi reikšmingai*).

Skirtumo tarp stebėto atsiribojančių mokinių elgesio pirmo ir antro etapo metu reikšmingumas buvo tikrinamas neparаметrinės statistikos Mann-Whitney-U testu (Stjudento t-testo analogas ranginėms skalėms), taikomu palyginti neparаметrinis kriterijus nepriklausomoms imtims tarp dviejų grupių (*apskaičiuojamas Mann-Whitney skaičius Z ir reikšmingumo lygmuo p. Jei $p<0,05$, tai skirstiniai skiriasi reikšmingai*) ir Kolmogorov-Smirnov testu, kuris parodo, ar dviejų imčių skirstiniai skiriasi vienas nuo kito (*apskaičiuojamas Kolmogorov-Smirnov skaičius Z ir reikšmingumo lygmuo p. Jei $p<0,05$, tai skirstiniai skiriasi reikšmingai*).

Šie metodai pasirinkti todėl, kad duomenims išreikštiems nominaline ir rangine skalėmis, parame-trinės statistikos taikyti negalima (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006). Atsiribojančių mokinių elgesio stebėjimas buvo atliekamas dviem etapais, siekiant stebėti ir įvertinti atsiribojančiųjų elgesio pokytį, kaip SIMA klasėje poveikio rodiklį.

Tyrimo duomenys (stebėjimų kiekybinė išraiška) apdoroti SPSS.12 (Statistical Package for Social Sciens) ir MS Exel programomis.

Socialiai integralios mokymo(-si) aplinkos klasėje modelis

Sudarant SIMA klasėje modelį, kurį realizuojant mokiniai būtų įgalinami įveikti socialinę atsiribojimą mokantis ir dalyvauti bendroje klasės veikloje, atsižvelgta į *socialinius, psichologinius ir pedagoginius* minėtos aplinkos aspektus. Analizuojant *socialinius aspektus*, remtasi:

- Socialinio konstruktyvizmo teorinėmis nuostatomis, kad vertybės bei pasaulėžiūros turi socialinį pagrindą – kiekviena visuomenė konstruoja

savąjį tikrovės apibrėžimą bei su juo susijusias sampratas (Berger, Luckmann, 1999).

- Socialinio kapitalo teorijomis, apimančiomis tokius socialinio gyvenimo bruožus, kaip tinklai, normos ir pasitikėjimas, kurie įgalina dalyvius veikti efektyviau, siekiant bendrų tikslų (Putnam, 1995; Gendron, 2004; Coleman, 2005).
- *Pedagoginiai integralios mokymo(-si) aplinkos klasėje aspektai* grindžiami:
- Mokymosi bendradarbiaujant teorijomis, apimančiomis mokymosi grupėse ir komandose strategiją, grupės narių autonomiškumo ir pagarbos kitiems asmenims ugdymą, įtraukimą į tarpasmeninių ir socialinių problemų sprendimus ir pan. (Teresevičienė, Gendvilienė, 1999; Šiaučiukienė, 1997; MacGilchrist, 1995; Slavin, 1983, 1990).
- Susiliejančio ugdymo teorijomis, pabrėžiančiomis žmogaus unikalumą, į procesą nukreiptą pedagogiką (atvirų sistemų mokymas – „open system education“ (angl.)), atviros sąveikos tarp individo ir jo aplinkos bei šiai sąveikai būdingo abipusio poveikio ir tarpusavio priklausomybės svarbą (Brown, 1971, 1975, 1976, 1981; Grendstad, 1984, 1996).
- *Psichologiniai integralios mokymo(-si) aplinkos klasėje aspektai* grindžiami:
- Asmenybės psichosocialinės raidos teorijomis, akcentuojančiomis asmenybės formavimąsi, visą gyvenimą susiduriant su aplinka ir bendraujant su kitais, bei nusakančia asmenybės raidos stadijų psichosocialines krizes (problemas) ir jų išsprendimą kaip esminį procesą, lemiantį tolimesnę asmenybės raidos kryptį ir kokybę bei socialinę adaptaciją (Piaget, Eriksonas, 1963).
- Grupių struktūros bei dinamikos teorijomis, akcentuojančiomis interakciją ir transakciją kaip esminius procesus, lemiančius grupės veiklos plėtojimosi kryptingumą (Berne, 1977).

Mokslinės literatūros pagrindu apibūdinus SIMA klasėje kūrimo proceso dalyvius, jų veiklą, funkcijas, atsakomybę ir tarpusavio ryšius, išskyrus pagrindinius SIMA klasėje kūrimo proceso etapus ir SIMA klasėje modelio lygmenis, galima teigti, kad SIMA klasėje modelis – tai sąlyginis SIMA klasėje vaizdinys, apibūdinantis idealų atvejį. Čia idealus atvejis suprantamas, kaip teoriniu pagrindu sukonstruotas universalus SIMA klasėje modelis, nusakantis SIMA klasėje kūrimo proceso etapus, lygmenis, pagrindinius dalyvius, jų funkcijas ir veiklas, pagrindines normas ir uždavinius bei sie-

kiamus rezultatus, kurį realizavus būtų sukurta tokia mokymo(-si) aplinka klasėje, kuri pilnai įgalintų socialiai atsiribojančius mokinius įveikti atsiribojimą ir aktyviai dalyvauti mokymo(-si) procese bei bendroje klasės veikloje. Idealiu atveju realizavus SIMA klasėje modelį mokinių socialinio atsiribojimo problema turėtų būti visiškai išspręsta. Kiekvienu konkrečiu atveju, t.y. realizuojant teorinį (idealinį) SIMA klasėje modelį konkrečioje mokykloje ir konkrečioje klasėje – tai yra individualus SIMA klasėje kūrimo procesas, atsižvelgiant į tos mokyklos ir tos klasės situaciją, kuri išsiaiškinama pirmame SIMA klasėje modelio etape (diagnostinis etapas).

Socialiai atsiribojančių mokinių elgesio klasėje pokytis (*penkių atvejų analizė*)

Siekiant įvertinti SIMA klasėje modelio veiksmingumą, buvo atliekamas X ir Y klasių 5 atsiribojančių mokinių elgsenos stebėjimas. Stebėjimas buvo atliekamas dviem etapais: prieš SIMA klasėje modelio realizavimą ir po modelio realizavimo. Abu mokinių elgsenos stebėjimo etapai tęsėsi 8 savaites. Šioje straipsnio dalyje bus pristatyta X ir Y klasių atsiribojančių mokinių socialiai priimtino ir nepageidaujamo elgesio pokyčio 5 stebėtų atvejų analizė.

Siekiant stebėjimo ir vertinimo duomenų objektyvumo ir patikimumo, abiejų etapų metu mokinių elgsena buvo stebima skirtingų stebėtojų. Analizuojant tyrimo rezultatus nustatyta, kad statistiškai reikšmingo skirtumo tarp atskirų stebėtojų nuomonių nėra nei prieš SIMA klasėje modelio realizavimą, nei po modelio realizavimo (1 lentelė).

Šešių skirtingų stebėtojų nuomonė sutapo pagal visas stebėtų kintamųjų kategorijas: ryšius su bendraamžiais (apskaičiuotas $p=0,765>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=2,576 ir apskaičiuotas $p=0,328>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=5,779), savikontrolę ir susivaldymą (apskaičiuotas $p=0,962>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=1,008 ir apskaičiuotas $p=0,571>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=3,852), mokykloje priimtina elgesį (apskaičiuotas $p=0,995>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=0,411 ir apskaičiuotas $p=0,763>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=2,587), priešišumą ir dirglumą (apskaičiuotas $p=0,972>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=0,875 ir apskaičiuotas $p=0,999>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=0,170), agresyvumą (apskaičiuotas $p=0,879>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=1,776) ir apskaičiuotas $p=0,980>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=0,751), įžulumą ir trukdymą (apskaičiuotas

1 lentelė. Stebėtojų nuomonių skirtumo rodikliai (a, b)

	Ryšiai su bendraamžiais	Savikontrolė/susivaldymas	Mokykloje priimtinas elgesys	Priešiškumas/dirglumas	Agresyvumas	Ižūlumas/trukdymas
Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą						
Chi-kvadrat	2,576	1,008	,411	,875	1,776	4,584
df	5	5	5	5	5	5
p	,765	,962	,995	,972	,879	,469
Po SIMA klasėje modelio realizavimo						
Chi-kvadrat	5,779	3,852	2,587	,170	,751	1,526
df	5	5	5	5	5	5
p	,328	,571	,763	,999	,980	,910

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Stebėtojas

$p=0,469>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=4,584 ir apskaičiuotas $p=0,910>0,05$, $df=5$, Chi-kvadrat=1,526). Remiantis tokiais tyrimo rezultatais stebėtojų nuomonę galime laikyti pakankamai objektyvia.

Analizuojant atsiribojančių mokinių elgsenos stebėjimo rezultatus, nustatytas statistškai reikšmingas skirtumas tarp stebėtų mokinių abiejų stebėjimo etapų metu, t.y. ir prieš SIMA klasėje modelio realizavimą, ir po modelio realizavimo (2 lentelė).

Atskirų mokinių stebėjimo rezultatai reikšmingai skyrėsi pagal visas stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijas: ryšius su bendraamžiais (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=58,756 ir apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=126,669), savikontrolę ir susivaldymą (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=76,518 ir apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=135,003), mokykloje priimtina elgesį (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=67,945 ir apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=113,503), priešiškumą ir dirglumą (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=22,057 ir apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$,

Chi-kvadrat=128,937), agresyvumą (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=39,448 ir apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=118,234), ižūlumą ir trukdymą (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=53,581 ir apskaičiuotas $p=0,000<0,05$, $df=4$, Chi-kvadrat=121,840). Remiantis nustatytais skirtumais tarp atsiribojančiųjų mokinių elgsenos rodikliais, kiekvieną stebėtą atsiribojantį mokinį galime laikyti atskiru individualiu atveju. Toliau kiekvieno mokinio elgsenos stebėjimo ir pokyčio rezultatai analizuojami atskirai.

Santos¹ elgesio pokytis. Analizuojant Santos elgsenos stebėjimo duomenis, nustatytas statistškai reikšmingas skirtumas tarp mergaitės elgsenos įverčių prieš SIMA klasėje modelio realizavimą ir po modelio realizavimo pagal visas stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijas (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$).

Pagal tyrimo duomenis, mergaitės elgsena mokykloje po SIMA klasėje modelio realizavimo reikšmingai pasikeitė: padidėjo ryšių su bendraamžiais įverčių vidurkiai nuo 24 iki 45 balų, savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai – nuo 36 iki

1 Mokinės vardas pakeistas

2 lentelė. Atsiribojančių mokinių elgsenos stebėjimo rezultatų skirtumo rodikliai (a, b)

	Ryšiai su bendraamžiais	Savikontrolė/susivaldymas	Mokykloje priimtinas elgesys	Priešiškumas/dirglumas	Agresyvumas	Ižūlumas/trukdymas
Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą						
Chi-kvadrat	58,756	76,518	67,945	22,057	39,448	53,581
df	4	4	4	4	4	4
p	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Po SIMA klasėje modelio realizavimo						
Chi-kvadrat	126,669	135,003	113,503	128,937	118,234	121,840
df	4	4	4	4	4	4
p	,000	,000	,000	,000	,000	,000

a Kruskal Wallis Test

b Grouping Variable: Socialiai atsiribojantis mokinys

43 balų, mokykloje priimtino elgesio – nuo 28 iki 36 balų; atitinkamai sumažėjo nepageidaujamo elgesio įverčių vidurkiai: priešiško ir dirglumo – nuo 30 iki 24 balų, agresyvumo – nuo 19 iki 15 balų, žūlumo – nuo 17 iki 14 balų (1 pav.).

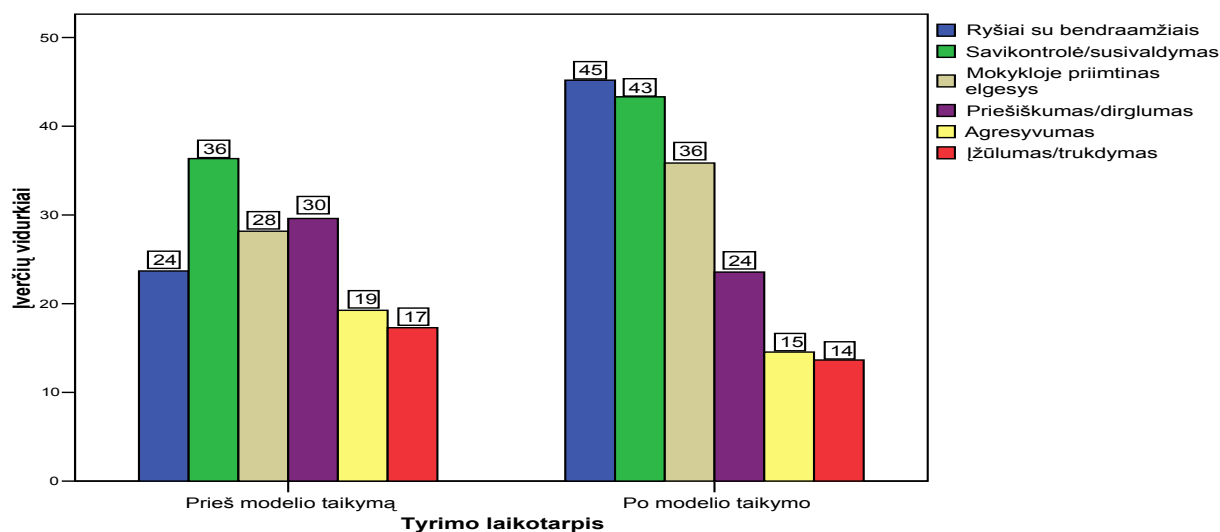
Santa pradėjo dažniau bendradarbiauti su bendraklasiais, ėmė dažniau siūlyti savo pagalbą ir aktyviau dalyvauti grupių diskusijose, žymiai dažniau prisijungdavo prie bendraamžių vykdomų veiklų (32 atvejais iš 48) ir būdavo bendraamžių priimama ar netgi kviečiama dalyvauti (32 atvejais iš 48). Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Santos savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai buvo aukščiau, lyginant su kitomis stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijomis, tačiau reikia pastebėti, kad po modelio realizavimo Santos savikontrolė ir susivaldymas dar labiau sustiprėjo. Mergaitė dažniau suprato ir reagavo į bendraklasių problemas ir jų poreikius (39 atvejais iš 48), iškilus problemoms dažnai (23 atvejais) arba visada (25 atvejais) išlikdavo rami, visada tinkamai reagavo į mokytojų pastabas, 32 atvejais iš 48 supykusi susivaldydavo, šiek tiek dažniau išdrįsdavo pasakyti savo nuomonę. Santai tapo žymiai lengviau pereiti nuo vienos veiklos prie kitos. Mokinė tapo aktyvesnė, jai žymiai rečiau reikėjo priminti, kad pasirošę pamokai. Stebėtojų teigimu, Santa ir anksčiau nebuvo linkusi nusižengti mokyklos taisyklėms ir normoms, tačiau po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojams tapo lengviau rasti kontaktą su mokine, jų teigimu, buvo matyti, kad mergaitė tikrai išgirsta ir reaguoja į viską, kas vyksta klasėje. Mergaitė tapo mažiau prislėgta, daug rečiau išprovokuojama. Prieš SIMA kla-

sėje modelio taikymą, stebėtojų teigimu, buvo pastebima, kad Santa kartais buvo linkusi kaltinti kitus dėl savo problemų (27 atvejais iš 48), po modelio realizavimo stebėtojai Santos elgesyje tai pastebėjo labai retai. Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Santa kartais išprovokuota įsiveldavo į peštynes ir turėjo bėdų mokykloje, po modelio realizavimo tai nutikdavo labai retai arba niekada. Remiantis tyrimo duomenimis, po SIMA klasėje modelio realizavimo, mergaitė tapus aktyvesnei ir greičiau išitraukiančiai į klasės veiklą pamokoje, mokytojams nereikėjo tiek daug dėmesio skirti vien šiai mokinei, dėl to buvo žymiai mažiau trikdoma bendra klasės veikla. Po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojai išreiškė didesnę pasitikėjimą Santa (38 atvejais iš 48).

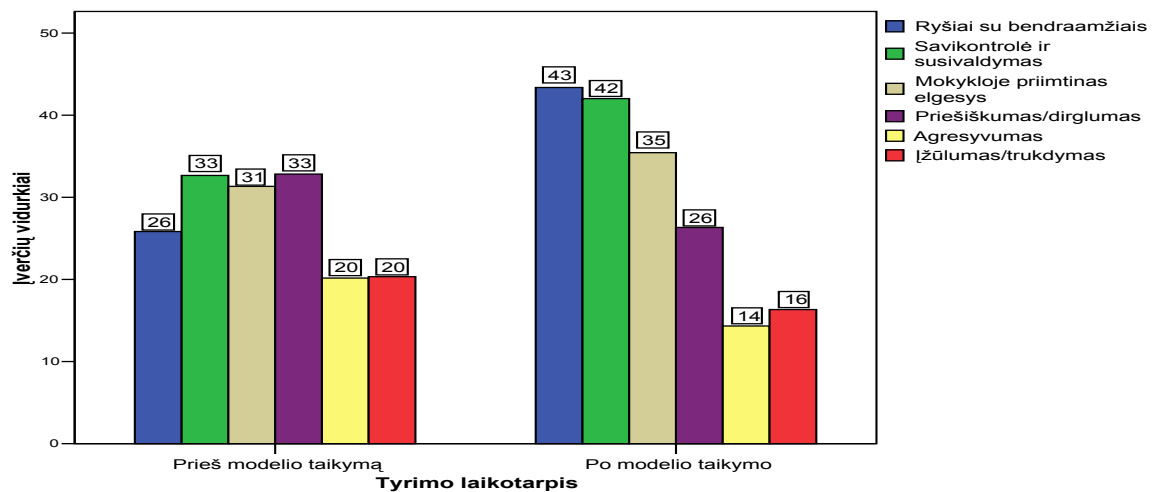
Edvino² elgesio pokytis. Analizuojant Edvino elgsenos stebėjimo duomenis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp berniuko elgsenos įverčių prieš SIMA klasėje modelio realizavimą ir po modelio realizavimo pagal visas stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijas (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$).

Tyrimo duomenimis berniuko elgsena mokykloje po SIMA klasėje modelio realizavimo reikšmingai pasikeitė: padidėjo ryšių su bendraamžiais įverčių vidurkiai nuo 26 iki 43 balų, savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai – nuo 33 iki 42 balų, mokykloje priimtino elgesio – nuo 31 iki 35 balų. Atitinkamai sumažėjo nepageidaujamo elgesio įverčių vidurkiai: priešiško ir dirglumo – nuo 33 iki 26 balų, agresyvumo – nuo 20 iki 14 balų, žūlumo – nuo 20 iki 16 balų (2 pav.).

2 Mokinio vardas pakeistas

1 pav. Santos elgsenos įverčių vidurkių pokytis

2 pav. Edvino elgsenos įverčių vidurkių pokytis

Remiantis tyrimo duomenimis buvo pastebėta, kad Edvinas pradėjo dažniau bendradarbiauti su bendraklasiais, ėmė dažniau siūlyti savo pagalbą ir aktyviau dalyvauti grupių diskusijose, žymiai dažniau prisijungdavo prie bendraamžių vykdomų veiklų (40 atvejų iš 48) ir būdavo bendraamžių priimamas ar netgi kviečiamas dalyvauti (33 atvejais iš 48). Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Edvino savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai buvo aukščiausi, lyginant su kitomis stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijomis, tačiau reikia pastebėti, kad po modelio realizavimo berniuko savikontrolė ir susivaldymas dar labiau sustiprėjo. Edvinas dažniau suprato ir reagavo į bendraklasių problemas ir jų poreikius (33 atvejais iš 48), iškilus problemoms dažnai (33 atvejais) arba visada (15 atvejais) išlikdavo ramus, visada tinkamai reagavo į mokytojų pastabas, 32 atvejais iš 48 supykęs susivaldydavo, šiek tiek dažniau išdrįsdavo pareikšti savo nuomonę. Edvinui tapo žymiai lengviau pereiti nuo vienos veiklos prie kitos. Mokiny tapo aktyvesnis, jam žymiai rečiau reikėjo priminti, kad pasiroštų pamokai. Stebėtojų teigimu, Edvinas ir anksčiau nebuvo linkęs nusizengti mokyklos taisyklėms ir normoms, tačiau po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojams buvo lengviau rasti kontaktą su mokiniu, pastebėta, kad berniukas tikrai išgirsta ir reaguoja į viską, kas vyksta klasėje. Edvinas tapo mažiau prislėgtas, daug rečiau išprovokuojamas. Prieš SIMA klasėje modelio taikymą buvo pastebėta, kad Edvinas kartais būdavo linkęs kaltinti kitus dėl savo problemų (24 atvejais iš 48), po modelio realizavimo stebėtojai teigė, kad mokinio elgsenoje tai pastebėjo labai retai. Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Edvinas kartais gadindavo

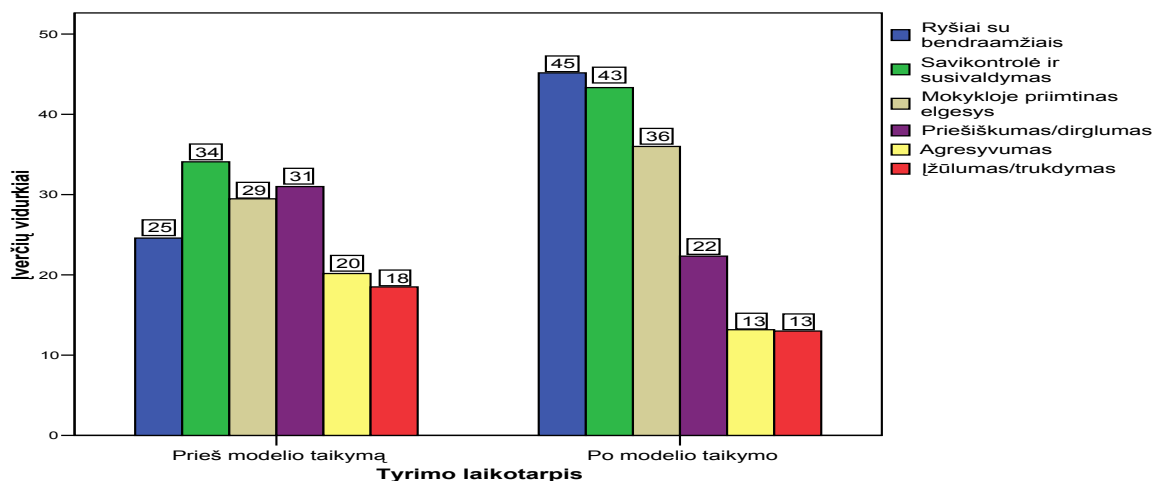
mokyklos nuosavybę ir turėjo bėdų mokykloje (16 atvejų iš 48), po modelio realizavimo tai nutikdavo labai retai arba niekada. Po SIMA klasėje modelio realizavimo, Edvinui tapus aktyvesniam ir greičiau įsitraukiančiam į klasės veiklą pamokoje, mokytojams nereikėjo tiek daug dėmesio skirti vien šiam mokiniui, dėl to buvo žymiai mažiau trikdoma bendra klasės veikla.

Irmos³ elgesio pokytis. Analizuojant Irmos elgsenos stebėjimo duomenis nustatytas statistškai reikšmingas skirtumas tarp mergaitės elgsenos įverčių prieš SIMA klasėje modelio realizavimą ir po modelio realizavimo pagal visas stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijas (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$).

Tyrimo duomenys rodo, kad mergaitės elgsena mokykloje po SIMA klasėje modelio realizavimo reikšmingai pasikeitė: padidėjo ryšių su bendraamžiais įverčių vidurkiai nuo 25 iki 45 balų, savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai – nuo 34 iki 43 balų, mokykloje priimtino elgesio – nuo 29 iki 36 balų. Sumažėjo nepageidaujamo elgesio įverčių vidurkiai: priešiškumo ir dirglumo – nuo 31 iki 22 balų, agresyvumo – nuo 20 iki 13 balų, įžūlumo – nuo 18 iki 13 balų (3 pav.).

Tyrimo duomenys rodo, kad Irma pradėjo dažniau bendradarbiauti su bendraklasiais, ėmė dažniau siūlyti savo pagalbą (16 atvejų iš 48) ir kartais aktyviau dalyvauti grupių diskusijose (40 atvejų iš 48), žymiai dažniau prisijungdavo prie bendraamžių vykdomų veiklų (32 atvejais iš 48) ir būdavo bendraamžių priimama (40 atvejais iš 48) ar netgi kviečiama dalyvauti (32 atvejais iš 48). Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Irmos savikontrolės

3 Mokinės vardas pakeistas

3 pav. Irmos elgsenos įverčių vidurkių pokytis

ir susivaldymo įverčių vidurkiai buvo aukščiau, lyginant su kitomis stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijomis, tačiau reikia pastebėti, kad po modelio realizavimo mokinės savikontrolė ir susivaldymas dar labiau sustiprėjo. Mergaitė dažniau suprato ir reagavo į bendraklasių problemas ir jų poreikius (40 atvejų iš 48), iškilus problemoms dažnai (24 atvejais) arba visada (24 atvejais) išlikdavo rami, visada tinkamai reagavo į mokytojų pastabas, 32 atvejais iš 48 supykusi susivaldydavo, šiek tiek dažniau išdrįsdavo pareikšti savo nuomonę, Irmai tapo žymiai lengviau pereiti nuo vienos veiklos prie kitos. Mokinė tapo aktyvesnė, jai žymiai rečiau reikėjo priminti, kad pasiruoštų pamokai. Po SIMA klasėje modelio realizavimo mergaitė pasiruošdavo pamokai be priminimo 32 atvejais iš 48. Stebėtojų teigimu, Irma ir anksčiau nebuvo linkusi nusižengti mokyklos taisyklėms ir normoms, tačiau po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojams tapo lengviau rasti kontaktą su mokine, jų teigimu, buvo matyti, kad mergaitė tikrai išgirsta ir reaguoja į viską, kas vyksta klasėje.

Tyrimo metu mergaitė tapo mažiau prislėgta, daug rečiau išprovokuojama. Prieš SIMA klasėje modelio taikymą buvo galima pastebėti, kad Irma dažnai buvo linkusi kaltinti kitus dėl savo problemų (16 atvejų iš 48), po modelio realizavimo stebėtojai teigė, kad mokinės elgsenoje tai pastebėjo labai retai. Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Irma kartais (16 atvejų iš 48) sukčiaudavo ir turėjo bėdų mokykloje (24 atvejais iš 48), po modelio realizavimo tai nutikdavo labai retai arba niekada. Po SIMA klasėje modelio realizavimo, mergaitė tapus aktyvesnei ir greičiau išitraukiančiai į klasės veiklą pamokoje, mokytojams nereikėjo tiek daug dėme-

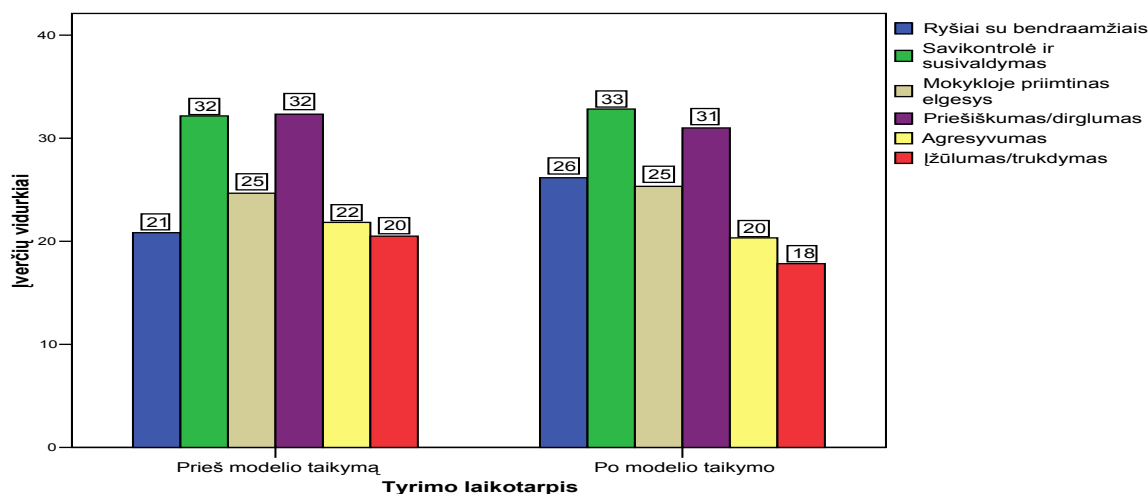
sio skirti vien šiai mokinei, dėl to buvo žymiai mažiau trikdoma bendra klasės veikla. Po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojai išreiškė didesnę pasitikėjimą Irma (48 atvejai iš 48).

Povilo⁴ elgesio pokytis. Analizuojant Povilo elgsenos stebėjimo duomenis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp berniuko elgsenos įverčių prieš SIMA klasėje modelio realizavimą ir po modelio realizavimo pagal ryšių su bendraamžiais, agresyvumo ir ižūlumo bei trukdymo kategorijas (apskaičiuotas $p=0,00<0,05$). Statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta pagal savikontrolės ir susivaldymo (apskaičiuotas $p=0,48>0,05$), pagal mokykloje priimtino elgesio (apskaičiuotas $p=0,63>0,05$) ir pagal agresyvumo (apskaičiuotas $p=0,24>0,05$) kategorijas.

Reikia paminėti, kad Povilas, skirtingai nei kiti tyrime dalyvavę atsiribojantys mokiniai, SIMA klasėje modelio realizavimo metu praleido trečdalį pamokų dėl ligos. Kalbantis su berniuko klasės auklėtoja, mokytojais ir mama, paaiškėjo, kad jis dažnai serga ir praleidžia daug pamokų. Galima daryti prielaidą, kad mokinio nedalyvavimas dalyje situacijų, kurios buvo modeliuojamos pamokų metu galėjo būti viena iš priežasčių, turėjusių įtakos gautiems rezultatams.

Tyrimo duomenimis po SIMA klasėje modelio realizavimo reikšmingai pasikeitė berniuko ryšiai su bendraamžiais – įverčių vidurkiai padidėjo nuo 21 iki 26 balų; agresyvumo rodikliai – įverčių vidurkis sumažėjo nuo 22 iki 20 balų; ižūlumo ir trukdymo rodikliai – įverčių vidurkis sumažėjo nuo 20 iki 18 balų. Savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai – nuo 32 iki 33 balų, priešiškumo ir dirglu-

4 Mokinio vardas pakeistas

4 pav. Povilo elgsenos įverčių vidurkių pokytis

mo – nuo 32 iki 31 balo – keitėsi labai nežymiai, o mokykloje priimtino elgesio įverčių vidurkiai liko nepakitę (4 pav.).

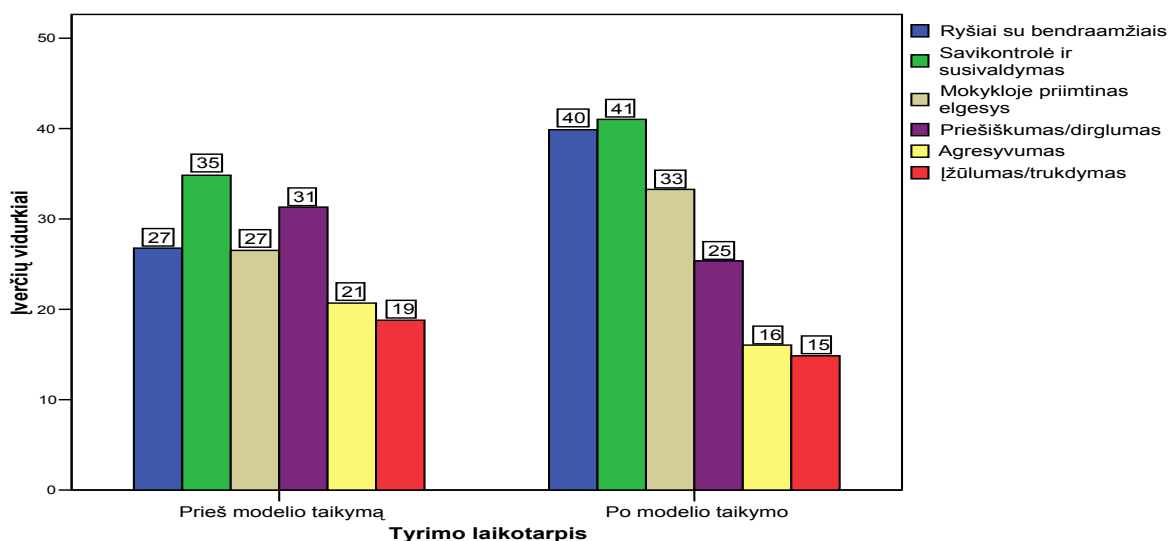
Povilas pradėjo dažniau bendradarbiauti su bendraklasiais (16 atvejų iš 48), kartais ėmė siūlyti savo pagalbą (16 atvejais iš 48) ir šiek tiek aktyviau dalyvaudavo grupių diskusijose, berniukui tapo kiek lengviau įsitraukti į bendraamžių pokalbius, bet tam jis pasiryždavo vis dar gan retai – iniciatyvą parodė tik 8 atvejais iš 48. Kiek dažniau Povilas prisijungdavo prie bendraamžių vykdomų veiklų (16 iš 48 atvejų). Analizuojant tyrimo rezultatus nustatyta, kad kartais (16 iš 48 atvejų) berniukas būdavo bendraamžių priimamas ir, nors labai retai (8 atvejais iš 48), kviečiamas prisijungti prie bendraklasių veiklos. Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Povilo savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai buvo aukščiausi, lyginant su kitomis stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijomis ir po modelio realizavimo liko nepakitę. Tačiau reikia pastebėti, kad kai kurių kintamųjų įverčiai vis tik šiek tiek padidėjo – Povilas dažniau suprato ir reagavo į bendraklasių problemas ir jų poreikius, iškilus problemoms dažnai (24 iš 48 atvejų) išlikdavo ramus, 32 atvejais iš 48 supykęs susivaldydavo, šiek tiek dažniau išdrįsdavo pareikšti savo nuomonę, Povilui tapo žymiai lengviau pereiti nuo vienos veiklos prie kitos (32 atvejais iš 48). Stebėtojų teigimu, Povilas nebuvo linkęs nusižengti mokyklos taisyklėms ir normoms ir po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojai reikšmingų pokyčių nepastebėjo. Po SIMA klasėje modelio realizavimo dėl pagerėjusių ryšių su bendraklasiais Povilas tapo šiek tiek mažiau prislėgtas, rečiau išprovokuojamas ar suerzinamas kitų mokinių. Prieš SIMA klasėje modelio

taikymą buvo galima pastebėti, kad Povilas kartais buvo linkęs kaltinti kitus dėl savo problemų (32 atvejais iš 48), po modelio realizavimo stebėtojai teigė, kad berniuko elgsenoje tai pastebėjo kiek rečiau (24 iš 48 atvejų), tačiau reikšmingo skirtumo nenustatyta. Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Povilas kartais (19 atvejų iš 48) buvo linkęs įsivelti į peštynes (24 atvejais iš 48), po modelio realizavimo tai nutikdavo žymiai rečiau (8 atvejais iš 48). Tyrimo duomenys rodo, kad po SIMA klasėje modelio realizavimo, berniukui tapus šiek tiek aktyvesniam ir greičiau įsitraukiančiam į klasės veiklą pamokų metu, mokytojams nereikėjo tiek daug dėmesio skirti vien šiai mokiniui, dėl to buvo mažiau trikdoma bendra klasės veikla. Po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojai rodė didesnę pasitikėjimą.

Pauliaus⁵ elgsenos pokytis. Analizuojant Pauliaus elgsenos stebėjimo duomenis, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp berniuko elgsenos įverčių prieš SIMA klasėje modelio realizavimą ir po modelio realizavimo pagal visas stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijas (apskaičiuotas $p=0,000<0,05$).

Pagal tyrimo duomenis, berniuko elgsena mokykloje po SIMA klasėje modelio realizavimo reikšmingai pasikeitė: padidėjo ryšių su bendraamžiais įverčių vidurkiai nuo 27 iki 40 balų, savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai – nuo 35 iki 41 balų; mokykloje priimtino elgesio – nuo 27 iki 33 balų; atitinkamai sumažėjo nepageidaujamo elgesio įverčių vidurkiai: priešiškumo ir dirglumo – nuo 31 iki 25 balų, agresyvumo – nuo 21 iki 16 balų, įžūlumo – nuo 19 iki 15 balų (5 pav.).

5 Mokinio vardas pakeistas

5 pav. Pauliaus elgsenos įverčių vidurkių pokytis

Paulius pradėjo dažniau bendradarbiauti su bendraklasiais (15 atvejų iš 48), ėmė kartais siūlyti savo pagalbą (28 atvejais iš 48) ir kartais aktyviau dalyvauti grupių diskusijose (34 atvejais iš 48), žymiai dažniau prisijungdavo prie bendraamžių vykdomų veiklų ir būdavo bendraamžių priimamas (21 atveju iš 48) ar netgi kartais bendraklasių kviečiamas prisijungti prie jų veiklos (28 atvejais iš 48). Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Pauliaus savikontrolės ir susivaldymo įverčių vidurkiai buvo aukščiausi, lyginant su kitomis stebėtų elgsenos kintamųjų kategorijomis, tačiau reikia pastebėti, kad po modelio realizavimo berniuko savikontrolė ir susivaldymas dar labiau sustiprėjo. Paulius dažniau suprato ir reagavo į bendraklasių problemas ir jų poreikius (29 atvejais iš 48), iškilus problemoms dažnai (19 atvejų) arba visada (25 atvejais) išlikdavo ramus, visada tinkamai reagavo į mokytojų pastabas (36 atvejais iš 48), 28 atvejais iš 48 supykęs susivaldydavo, šiek tiek dažniau išdrįsdavo išsakyti savo nuomonę, Paulius žymiai lengviau pereidavo nuo vienos veiklos prie kitos (36 atvejais iš 48). Mokinys tapo aktyvesnis, jam žymiai rečiau reikėjo priminti, kad pasiruoštų pamokai. Stebėtojų teigimu, Paulius ir anksčiau nebuvo linkęs nusižengti mokyklos taisyklėms ir normoms, tačiau po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojams tapo lengviau rasti kontaktą su mokiniu; berniukas tikrai išgirdavo ir reaguodavo į viską, kas vyksta klasėje. Paulius tapo mažiau prislėgtas, kiek rečiau išprovokuojamas ar suerzinamas kitų mokinių. Prieš SIMA klasėje modelio taikymą buvo pastebima, kad Paulius kartais buvo linkęs kaltinti kitus dėl savo problemų (23 atvejais iš 48), po modelio realizavimo

stebėtojai teigė, kad berniuko elgsenoje tai pastebėjo labai retai. Prieš SIMA klasėje modelio realizavimą Paulius kartais (19 atvejų iš 48) buvo linkęs gadinti mokyklos nuosavybę ir dažnai (21 atveju iš 48) turėjo bėdų mokykloje, po modelio realizavimo tai nutikdavo labai retai. Tyrimo duomenimis po SIMA klasėje modelio realizavimo, berniukui tapus aktyvesniam ir greičiau įsitraukiančiam į klasės veiklą pamokoje, mokytojams nereikėjo tiek daug dėmesio skirti vien šiai mokiniui, dėl to buvo žymiai mažiau trikdoma bendra klasės veikla. Po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojai rodė didesnę pasitikėjimą Pauliumi (34 atvejais iš 48).

Išvados

Penkių atsiribojančių mokinių elgsenos stebėjimo prieš ir po SIMA klasėje modelio realizavimo rezultatų analizė atskleidė, kad:

1. Po SIMA klasėje modelio realizavimo reikšmingai pasikeitė keturių iš penkių stebėtų mokinių elgsena pagal visus stebėtuosius kintamuosius: sustiprėjo atsiribojančių mokinių ryšiai su bendraamžiais, jiems tapo lengviau įsitraukti į bendrą klasės veiklą, jie tapo labiau primami ir kviečiami bendraklasių, aktyviau dalyvavo diskusijose.
2. Po SIMA klasėje modelio realizavimo atsiribojantieji ėmė labiau suprasti kitų mokinių problemas ir poreikius, drąsiau ėmė reikšti savo nuomonę, sustiprėjo jų savitvarda; reikšmingai sumažėjo atsiribojančių mokinių priešiškumas ir dirglumas, jie tapo mažiau prislėgti, atviresni ir drąsesni. Aktyvesnis bendraklasių bendravimas su minėtais mokiniais mažino jų susierzinimą, užsisiklindimą ir pasyvią gynybą;

reikšmingai sumažėjo atsiriboti linkusių mokinių agresyvumas, jie žymiai rečiau įsiveldavo į peštynes, reikšmingai sumažėjo minėtų mokinių problemų mokykloje skaičius.

3. Po SIMA klasėje modelio realizavimo mokytojams tapo lengviau rasti kontaktą su atsiribojančiais mokiniais, minėtiems mokiniams nebereikėjo skirti išskirtinio dėmesio, jiems lengviau įsitraukiant į klasės veiklą, mokymasis tapo efektyvesnis, mažiau buvo trikdomas bendras klasės darbas.
4. Remiantis išvardintais tyrimo rezultatais nustatyta, kad SIMA klasėje modelio realizavimas turėjo teigiamos įtakos mokinių ir mokytojų tarpusavio supratimui, o labiausiai padėjo atsiriboti linkusiems mokiniams aktyviau dalyvauti mokantis bendradarbiaujant mažose grupėse, įgalino minėtus mokinius dalyvauti diskusijose, reikšti savo nuomonę, suprasti kitų mokinių problemas ir poreikius bei tinkamai reaguoti.

Literatūra

1. Fantuzzo J., Manz P., Atkins M., Meyers R. (2005) Peer-Mediated Treatment of Socially Withdrawn Maltreated Preschool Children: Cultivating Natural Community Resources // *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, v. 34, No.2, p.320–325.
2. Fantuzzo J., Perlman S. (2007). The unique impact of out of home placement and the mediating effects of child maltreatment and homelessness on early school success. *Children and Youth Services Review*.
3. Jankauskienė R., Kardelis K., Šukys S., Kardelienė L. (2008). Associations between school bullying and psychosocial factors // *Social Behavior and Personality*. 36 (2), p. 145–162.
4. Jonassen D.H., Land M.S. (2000). *Theoretical Foundations of Learning Environments*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
5. Ladd G. W., (2006). Peer Rejection, Aggressive or Withdrawn Behavior, and Psychological Maladjustment from Ages 5 to 12: An Examination of Four Predictive Models *Child Development*, July/August 2006, vol. 77, No. 4, p. 822–846.
6. Ladd G. W., Herald S. L., & Andrews R. K. (2006). Young children's peer relations and social competence. In B. Spodek & O. N. Saracho (Eds.), *Handbook on the education of young children* (p. 23–54). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
7. Merrell, K. W. (2008). *Behavioral, social, and emotional assessment of children and adolescents* (3rd ed.). New York: Routledge/Taylor & Francis.
8. Prakash K., Coplan R. J. (2007). **Socioemotional characteristics and school adjustment of socially withdrawn children in India** *International Journal of Behavioral Development*, 31(2), p. 123–132.
9. Rubin K. H., & Coplan R. (2004). Paying attention to and not neglecting social withdrawal and social isolation. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, p. 506–534.
10. Šakiraitė L., Čekuolienė D., Kalinauskienė L. (2007). Motinų jautrumo kūdikio signalams ir asmenybės savybių sąsajos // *Psichologija*; 35, p. 55–65.

AN INTEGRATED SOCIAL LEARNING ENVIRONMENT IN THE CLASSROOM MODEL'S INFLUENCE TO SOCIALLY DISTANCED STUDENTS BEHAVIOR

Summary

Nowadays learning includes the ability to work in a group, make individual and group decisions, and know how orient in the social reality. The best way to meet the challenges of the change is education and learning. However, various foreign scientific resources cite a lot of researches that reveal increasing social insularity and analyse the problematic concept of social withdrawal (Rubin, 1982; Colpan, Rubin, Fox, Calkins, & Stewart, 1994; Harrist, Zaia, Bates, Dodge, & Pettit, 1997; Coplan & Rubin, 1998; Nelson, Hart, Robinson, Olsen, & Rubin, 2000; Hart et al., 2000; Rubin & Coplan, 2004). The problem of the research is defined by the query what kind of learning environment augurs active participation of all schoolchildren, including the socially withdrawn, in class activities while learning and making decisions significant for the whole class and how schoolchildren who tend to socially withdraw comprehend socially integral teaching/learning environment in the classroom from the point of view of its value and provided possibilities to be an active participant?

Some researches conducted by scientists correlation between schoolchildren's social withdrawal and ostracism or welcome of their contemporaries (Martin Gerhold, Manfred Laucht, Christiane Texdorf, Martin H.Schmidt, Günter Esser, 2002; Nelson, Rubin, Fox, 2005; Burgess, Wojslawowicz, Rubin, Rose-Krasnor, Booth-LaForce, 2006; Ladd, 2003 2005; Ladd, Herald & Andrews, 2006). Researchers also deal with the opportunities that might allow socially withdrawn schoolchildren to actively involve themselves into the activities of children of their age in pre-school period (Moroz; Jones, 2002; Fantuzo, Manz, Atkins, Meyers, 2005; Fantuzzo, Perry, & Childs, 2006; Fantuzzo, Perlman, 2007).

In the scientific papers of Lithuanian psychologists and education scientists a lot of attention is being paid to the problems of schoolchildren's behaviour and motivation (Valickas, 1997; Dereškevičius, 2000; Targamadžė, 2000; Rupšienė, 2000; Rimkevičienė, 2000, 2004; Indrašienė, 2004; Barkauskaitė, 2004) and preconditions of individual's psychological adaptation (Žukauskienė, 1999, 2001; Petrauskienė, 2000; Kvieskienė, 2003; Prakapas, 2002; Martišauskienė, 2003; Juodraitis, 2004). Work with schoolchildren's family while dealing with the problems of their education and the ways of strengthening cooperation between their parents and the school staff are discussed in M. Barkauskaitė's (1999,

2001), Z. Bajorūnas's (1993, 1997), and B. Bitinas's (1997, 2004) papers. However, no investigations about the ways of creating socially integral teaching/learning environment that helps schoolchildren overcome social withdrawal in the process of learning were found.

Having discussed the participants in the process of creating SITLE in the classroom, their activities, functions, responsibility and interrelations, and having distinguished main stages of the process as well as discussed the levels of SITLE in the classroom on theoretical basis, it can be stated that the model of SITLE in the classroom is a relative image of SITLE in the classroom that characterizes the ideal case. The ideal case is understood here as a universal model of SITLE in the classroom constructed on the theoretical basis. It defines the stages of creating SITLE in the classroom, its levels, main participants, their functions and activities, basic norms, aims, and the results expected. Implementation of the model would create the SITLE in the classroom which would empower socially withdrawn schoolchildren to overcome dissociation and actively participate in the process of teaching/learning and joint class activities. In an ideal case, the implementation of the model of SITLE in the classroom would solve the problem of children's social withdrawal. In every particular case, i.e. while implementing theoretical (ideal) model of SITLE in the classroom in a particular school and in a particular class, it is a specific process that depends on the situation in the school and in the class that is ascertained in the first (diagnostic) stage of the model.

In order to evaluate the efficiency of the model of SITLE in the classroom, behaviour of 5 socially withdrawn learners in x and y classes was observed. Observation was conducted in two stages: before implementing the model of SITLE in the classroom and after it, and it lasted 8 weeks. This section of the thesis paper presents the analysis of 5 cases of changes in socially acceptable and unacceptable behaviour.

The analysis of the results of observing socially withdrawn schoolchildren's behaviour before and after implementation of the model of SITLE in the classroom (5 case studies) revealed that

- After the model of SITLE in the classroom was implemented, the behaviour of 4 out of 5 of observed learners changed significantly according to all observed variables.
- After the model of SITLE in the classroom was implemented, socially withdrawn children's relations with their contemporaries became closer, it was easier for them to involve into joint class activities, they became more preferred and invited by their classmates, and they participated in discussions more actively. Schoolchildren from the investigated classes had an opportunity to better know each other. Besides intensive purposeful communication of active class favourites (playmakers) with the children who tend to socially withdraw was an effective example for others.
- After the model of SITLE in the classroom was implemented, the socially withdrawn children started to better understand the problems and needs of other learners, they became braver in expressing their opinion, and their self-control became stronger.
- After the model of SITLE in the classroom was implemented, socially withdrawn children's hostility and irritability decreased significantly, they were less depressed, more open and brave. More active communication of their classmates decreased their irritability, withdrawal and passive defence.
- After the model of SITLE in the classroom was implemented, socially withdrawn children's aggressiveness also decreased significantly, they much more seldom got entangled into fighting, and the number of their problems decreased.
- After the model of SITLE in the classroom was implemented, it became easier for educators to establish a contact with socially withdrawn learners, who did not need special attention and easier involved into class activities. Learning became more effective, there were fewer disturbances in the class activities.
- The results listed suggest an assumption that implementation of the model of SITLE in the classroom had a positive influence on learners' and educators' mutual understanding. It greatly helped socially withdrawn schoolchildren to participate in the process of cooperative learning in small groups more actively and empowered them to take part in the discussion, express their opinion, understand the problems and needs of other children, and properly react to them.

SOCIALINIŲ PEDAGOGŲ PROFESINIS NUOVARGIS

Nerijus Leikus

Kauno kolegija

Jolanta Kaselienė

Kėdainių rajono savivaldybės Josvainių gimnazija

Anotacija. Straipsnyje teoriniu aspektu analizuojama socialinių pedagogų profesinio nuovargio bei nuovargio prevencijos problema. Empirinio tyrimo duomenų analizė atskleidžia 30 socialinių pedagogų, dirbančių skirtingo tipo ugdymo įstaigose, iš įvairių Lietuvos miestų požiūrį į profesinį nuovargį.

Apibendrinus literatūros ir atlikto empirinio tyrimo rezultatų analizę, formuluojama pagrindinė išvada: didelis darbo krūvis, nepakankamas dėmesys profesinio nuovargio prevencijai sukelia socialinių pedagogų nuovargį vykdant profesinę veiklą, daro neigiamą įtaką jų darbo, asmeninio bei šeimyninio gyvenimo kokybei.

Raktiniai žodžiai: socialinių pedagogų profesinis nuovargis, profesinio nuovargio įtaka specialistų darbo kokybei, sveikatai, asmeniniam bei šeimyniniam gyvenimui.

Įvadas

Vienas pagrindinių socialinių pedagogų tikslų – užtikrinti socialinę-psichologinę vaikų gerovę, normalias jų veiklos, gyvenimo sąlygas socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje, padėti rizikos grupės vaikams socializuotis.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose 2002–2003 metais atliko tyrimo duomenys rodo, kad mokyklų direktoriai pripažįsta, jog socialiniai pedagogai turi pakankamai praktinių žinių, kurios reikalingos teikiant pedagoginę pagalbą bendrojo lavinimo mokyklų moksleiviams. Tačiau rezultatai, kuriuos pasiekia socialiniai pedagogai savo darbe nėra labai ženklaus, nes ugdymo įstaigose išlieka daugybė neišspręstų problemų (Kvieskienė G., 2005).

Autoriai B. Bitinas, A. Šidlauskienė (2001) ir I. Leliūgienė, L. Rupšienė, A. Baušytė (2003) teigia, kad socialinių pedagogų veikla Lietuvoje vis dar nėra pakankamai efektyvi. Viena iš priežasčių, neleidžiančių tinkamai atlikti savo pareigas, gali būti per didelis šių specialistų darbo krūvis. Jis sąlygoja socialinių pedagogų profesinį nuovargį, kuris neišvengiamai atsiliepia jų atliekamo darbo kokybei. Kadangi emocinis išsekimas yra profesinis pedagogų susirgimas, tai socialiniams pedagogams kaip specialistams jis turėtų būti dar labiau būdingas, nes jie atlieka daug daugiau ir įvairesnių funkcijų nei kiti pedagogai, o jų darbo ribos yra labiausiai neapibrėžtos. Todėl hipotetiškai galima teigti, jog socialiniai pedagogai (kaip ir daugelio kitų socialinių profesijų atstovai) priklauso išsekimo sindromo rizikos grupei.

Iki šiol Lietuvoje yra mažai atliktų tyrimų apie socialinių pedagogų nuovargį, nėra pakankamai literatūros šia tema. Šiame straipsnyje analizuojama

socialinių pedagogų profesinio nuovargio, jo neigiamos įtakos šių specialistų sveikatai, šeimyniniam ir asmeniniam gyvenimui bei darbo kokybei problema.

Tyrimo objektas – socialinių pedagogų profesinis nuovargis.

Tikslas – išanalizuoti socialinių pedagogų profesinio nuovargio ypatumus.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti socialinių pedagogų darbo krūvį.
2. Atskleisti profesinį nuovargį sąlygojančius veiksnius.
3. Išsiaiškinti profesinio nuovargio įtaką šių specialistų darbo kokybei, sveikatai, asmeniniam bei šeimyniniam gyvenimui.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, statistinė duomenų analizė.

Socialinių pedagogų profesinio nuovargio analizė teoriniu aspektu

Profesinio nuovargio apibūdinimas

Nuovargį savo darbe neišvengiamai patiria daugelio profesijų atstovai. Su šiuo reiškiniu susiduria tiek fizinį, tiek protinį darbą dirbantys žmonės.

J. Kralikauskas (1993) teigia, kad pasiekęs kritinį ilgumo ir intensyvumo laipsnį, kiekvienas darbas gali sukelti nuovargį. Pasak A. J. Jackson (1998) nuovargis paprastai atsiranda tada, kai be pertraukos, be poilsio ilgai dirbamas protinis darbas. Anot G. Danytės (2001) **nuovargis** – sudėtingas fiziologinis procesas, kuris apima visas organizmo sistemas, bet daugiausia – centrinę nervų sistemą. Ilgas sunkus ir įtemptas darbas mažina organizmo darbingumą ir darbo našumą, blogėja bendra savijauta, dėmesys, atmintis, sunkiau su-

sikoncentruoti, žmogus jaučiasi pavargęs. Jei darbas sunkus, ilgai trunka, esti didelė nervinė-emocinė įtampa, nesilaikoma racionalaus darbo ir poilsio režimo, tada nuovargio reiškiniai sustiprėja. Tai vadinama **pervargimu**. Daugiausia nukenčia centrinė nervų sistema: skauda galvą, juntamas bendras silpnumas, blogėja atmintis, sutrinka miegas, netenkama apetito, sumažėja organizmo atsparumas. Pervargimas dažnai sukelia širdies ir kraujagyslių sistemos sutrikimus. Pasak A. J. Jackson (1998) nuovargis sukelia darbingumo sumažėjimą, darbo kokybės kritimą, dėmesio nusilpimą, nervinį dirglumą, iš darbo kylančio malonumo nuslūgimą, klaidų bei apsirikimų pagausėjimą ir kitus neigiamus padarinius.

Yra skiriami trys profesinio išsekimo komponentai. Pirmasis – *fizinis nuovargis*. Šiuo atveju asmuo jaučia energijos trūkumą, lėtinį nuovargį ir bendrą išsekimą. Atsiranda somatiniai požymiai: dažni galvos skausmai, pečių juostos ir kaklo raumenų įtempimas, nugaros skausmai, apetito ir svorio pasikeitimai, sutrinka miegas. Antrasis komponentas yra *emocinis nuovargis*, kuris pasireiškia depresija, bejėgiškumu, beviltiškumu. Emocinis nuovargis neleidžia blaiviai mąstyti, kritiškai vertinti aplinkybių, tinkamai spręsti. Šeima, draugai, kolegos tampa dar vienu reikalavimų šaltiniu, bet ne užuojautos ar supratimo prieglobsčiu. Trečiasis komponentas yra *psichikos nuovargis*. Žmogus ima neigiamai save vertinti ir smerkti, neigiamai žiūrėti į darbą, kitus žmones ir apskritai visą gyvenimą. Jei atsiranda keli iš šių požymių arba atsitiktinai pasireiškia visi šie simptomai, tai turi sukelti didelį susirūpinimą (duomenų šaltinis: www.vsv.lt/gyven-sena/sveikas/2651.html).

Anot I. Leliūgienės, L. Rupšienės, A. Baušytės (2003) **profesinis nuovargis** glaudžiai susijęs su „sudegimo“ sindromu. Šią sąvoką 1974 m. įvedė vokiečių psichoanalitikas Freubergis, norėdamas apibūdinti psichinio bei fizinio išsekimo būseną tų specialistų, kurie teikia pagalbą kitiems asmenims. Jis pastebėjo, jog ypač atsidavę ir pareigingi socialinės srities darbuotojai dažnai pervargsta, praranda pusiausvyrą, ima neigiamai ir ciniškai vertinti savo darbą ir klientus, tampa nervingi, irzlūs, nepatiklūs, juos gali apimti depresija. Pasak I. Baniulytės (1999) pakankamai didelė dalis pedagogų kenčia nuo emocinio išsekimo sindromo.

Ši šaltinių analizė rodo, kad dėl didelio darbo krūvio socialiniams pedagogams iškyla profesinio nuovargio grėsmė.

Ergonominis socialinių pedagogų veiklos aspektas

Socialinė pedagogika mūsų valstybėje yra palyginti jauna profesija. Todėl dar nepakankamai suprata, koks yra socialinių pedagogų veiklos turinys, nėra griežtai apibrėžtų šių specialistų veiklos ribų, dažnai ugdymo įstaigoje jiems priskiriami įvairūs papildomi darbai.

Anot B. Bitino ir A. Šidlauskienės (2001), socialinių pedagogų darbe yra ypač daug nekonkretumo. Autorių teigimu, socialinio pedagogo veiklą nuskaidyti nėra paprasta, nes ją apibūdina skirtingi parametrai: 1) veiklos būdas (kuris nusakomas veiksmažodžiais: *informuoti, aiškinti, aktyvinti, skatinti, patarti, konsultuoti, planuoti, organizuoti* ir pan.); 2) sąveikos objektas (tai yra asmenys, su kuriais socialinis pedagogas dirba arba bendradarbiauja – pavieniai mokiniai, jų grupės, tėvai, mokytojai, klasių auklėtojai, mokyklų vadovai, vaikų socialinių tarnybų darbuotojai, teritorinės bendruomenės veikėjai ir kt.); 3) socialinės pedagoginės veiklos turinys (pagalbos poreikių atskleidimas, pozityvios ugdymosi aplinkos kūrimas, deviantiško elgesio prevencija bei korekcija, auklėjamosios veiklos organizavimas ir kt.).

Šių parametrų pagrindu galima suformuluoti įvairias socialinio pedagogo veiklos sistemas.

I. Leliūgienė (2003), J. Vaitkevičius (1995) teigia, kad asmenys ar jų grupės, kurių ugdymu rūpinasi arba kuriems teikia pedagoginę pagalbą socialinis pedagogas, yra jo klientai. Socialinio pedagogo potencialūs klientai yra visi mokyklos mokiniai ir jų tėvai, klasių bendruomenės ir jų auklėtojai, o socialinio ugdymo klausimais – ir dalykų mokytojai. B. Bitino ir A. Šidlauskienės (2001) nuomone, ergonominiu požiūriu esminis yra klausimas, kieno iniciatyva, koku būdu socialinio pedagogo pagalbos reikalingas asmuo ar grupė įgyja jo kliento statusą. Socialinis pedagogas nepajėgus spręsti visas mokykloje kilusias socialinio ugdymo problemas, neturi atlikinėti kitų pedagogų funkcijų, tačiau jis būtų neteisus vykdydamas vien mokyklos vadovybės nurodymus. Ar klasių auklėtojai, mokytojai, tėvai, patys mokiniai savo iniciatyva gali būti socialinio pedagogo klientai? Atsakymas į šį iš pirmo žvilgsnio organizacinį klausimą sąlygoja mokyklos socialinio pedagogo statusą ir veiklos pobūdį.

Visa tai reiškia, kad socialinio pedagogo veiklos negalima nagrinėti vien iš jo asmenybės pozicijų. Vadybinis ir socialinis psichologinis aspektai sąly-

goja šių specialistų veiklos turinį bei jos organizavimą. Pavyzdžiui, mokyklos ugdomosios veiklos tikslai yra ir socialinio pedagogo veiklos tikslai; socialinis pedagogas neturi savo ugdytinių, todėl tiesioginį auklėjamąjį darbą su mokiniais bei jų tėvais jis atlieka kitų mokyklos pedagogų (pradinių klasių mokytojų, klasių auklėtojų, papildomo ugdymo organizatorių ir kt.) užsakymu arba pagal suderintą su jais planą; savo veiklą jis skiria tam, kad mokykloje susiformuotų pozityvus socialinis psichologinis klimatas (siekia, kad pedagogų ir moksleivių bendruomenė susitelktų socialiai reikšmingų vertybių pagrindu).

Akivaizdu, kad socialinio pedagogo veiklos turinys priklauso ne tik nuo socialinio ugdymo problemų, bet ir nuo ugdymo institucijos, pedagoginio personalo. Galima teigti, kad mokyklos socialinio pedagogo veikla ergonominiu požiūriu yra sudėtingesnė nei kitų pedagogų (Bitinas B., Šidlauskienė A., 2001).

Ši socialinio pedagogo veiklos ypatumų analizė rodo, jog socialiniai pedagogai atlieka daug daugiau funkcijų nei kiti pedagogai, o jų klientai yra ne vien moksleiviai, bet ir tėvai, mokytojai, klasių auklėtojai bei kiti ugdymo įstaigos bendruomenės nariai, todėl iškyla profesinio nuovargio tikimybė.

Labai didelę reikšmę specialistų darbo krūvio reguliavimui turi jų veiklą reglamentuojantys dokumentai, kurie apsaugo nuo skirtingo jų veiklos interpretavimo, diskriminavimo, nepriklausančių funkcijų priskyrimo ir pan.

Pagrindiniai specialistų darbo sąlygų rodikliai yra tokie: pedagogų ir moksleivių skaičiaus santykis, darbų pasiskirstymas (atliekamos funkcijos) bei mokymui ir ugdymui skirtos valandos (duomenų šaltinis: <http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/darbosal.pdf>).

Socialinių pedagogų pareiginėje instrukcijoje (2002) apie socialinio pedagogo darbo organizavimą ir reglamentavimą yra sakoma tik tiek, kad: „Socialinis pedagogas aptarnauja vienos ar keleto švietimo ar globos įstaigų vaikus (bet ne daugiau kaip 800–1000), atsirinkdamas iš jų tuos, kuriems labiausiai reikia pagalbos“; „Socialinis pedagogas planuoja savo darbo dieną, atsižvelgdamas į paraišką konsultacijoms, švietimo, globos ar kitos socialinės įstaigos ypatumus bei įstaigą lankančių vaikų poreikius. Ne mažiau kaip 50 proc. savo darbo laiko skiria darbui su vaikais pačioje įstaigoje, pedagogų, klasių auklėtojų konsultavimui. Kitą darbo laiką skiria vaikų lankymui namuose, konsultacijoms

su kitais specialistais, tiriamajam ir organizaciniam darbui, kuris gali būti atliekamas ir už švietimo įstaigos ribų“.

Šie abstraktūs socialinio pedagogo veiklos paaiškinimai parodo, kokios neapibrėžtos yra jo darbo ribos.

Bendruosiuose socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatuose (2004) kalbama tik apie tai, kad pagalbos gavėjai yra mokyklų mokiniai, tačiau neapibrėžiamas konkretus socialinių pedagogų aptarnaujamų klientų skaičius, nenurodomas darbo valandų laikas. Šiuose nuostatuose nekalbama apie tai, kad socialinių pedagogų aptarnaujami klientai yra ne tik moksleiviai, bet ir jų tėvai, kiti įstaigoje dirbantys pedagogai, kolegos.

Socialinio pedagogo kvalifikaciniuose reikalavimuose (2002) yra nurodytos įvairios funkcijos (įvertinimo, konsultacinė, korekcinė, vadybinė, šviečiamoji, koordinacinė, prevencinė, teisinė, socialinio ugdymo). Tačiau jų pareiginėje instrukcijoje (2002) nekalbama, per kokią valandų skaičių ir su koku konkrečiai klientų skaičiumi jis privalo visas šias funkcijas atlikti. Taip pat nekalbama apie tai, kad kiekviena funkcija apima įvairių veiksmų-veiklų sistemą, pvz., prevencinė funkcija – tai ir prevencinių renginių organizavimas, ir socialinės kompetencijos ugdymas, prevencinės programos rengimas ir t.t. Šios funkcijos teisės aktuose nėra aiškiai apibrėžtos. Taip pat nėra aiškiai apibrėžti ir kiekvienos funkcijos klientai (pvz., šviečiamoji – šviečiami ir vaikai, ir jų tėvai, ir pedagogai).

Apie tikslesnį socialinių pedagogų darbo laiko reglamentavimą kalbama tik Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarime „Darbuotojų, kurių darbo pobūdis yra susijęs su didesne protine, emocine įtampa, darbo laiko sutrumpinimo tvarka“ (2003). Šiame dokumente mokyklų socialiniams pedagogams nustatoma ne ilgesnė kaip 36 valandų darbo savaitė, kadangi šie specialistai priskiriami tai kategorijai darbuotojų, kurių veikla susijusi su didesne protine, emocine įtampa. Tačiau čia taip pat nekalbama apie konkretesnę darbo laiko paskirstymą, kuriuo remiantis socialiniai pedagogai turėtų atlikti savo funkcijas.

Dokumentų, reglamentuojančių socialinių pedagogų darbą, analizė rodo, kad socialinių pedagogų atliekamų darbų ribos yra neapibrėžtos, trūksta konkretumo apibūdinant jų atliekamas funkcijas, nenurodomas aptarnaujamų klientų skaičius. Todėl būtent šiems specialistams kyla didžiausia profesinio nuovargio tikimybė.

Socialinių pedagogų profesinį nuovargį sąlygojančių veiksnių analizė

Didėjantys darbo krūviai, kasdieniniai sunkumai bei konfliktinės situacijos ugdymo įstaigoje, nuolatiniai ugdymo sistemos pokyčiai neigiamai veikia pedagogų psichologinę savijautą.

Pasak V. Maleckaitės (2004), mokyklos bendruomenę neigiamai veikia daugelis stresą sukeliančių aplinkos veiksnių (menkas finansavimas, nuolatinių reformų keliamas netikrumas dėl rytdienos, nesaugumo jausmas ir pan.), tačiau pedagogų darbe pasitaiko ir *specifinių stresorių*, susijusių su profesijos ypatumais. Manoma, kad darbinio streso problema tam tikromis sąlygomis gali tapti aktuali daugelio profesijų atstovams, tačiau ypač dažnai ištinka žmones, teikiančius pagalbą kitiems. Autorė teigia, kad pedagogų atsakomybė už vaikų gerovę, taip pat būtinų mokymo priemonių trūkumas, didelis darbo valandų skaičius, neretai prastos darbo sąlygos bei darbdavių reikalavimai tampa daugelio pedagogų chroniško streso, vėliau ir visiško fizinio bei emocinio išsekimo priežastimi. Stresą bei emocinį išsekimą kelia ir kasdienis bendravimas su didelėmis klasėmis, kuriose dalis mokinių stokoja mokymosi motyvacijos, blogai elgiasi. Neigiamos įtakos turi ir atsainus visuomenės požiūris į mokytojo profesiją bei kiti veiksniai.

Socialinių pedagogų veikla nėra aiškiai apibrėžta profesinę veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose (Socialinių pedagogų pareiginėse instrukcijose, 2002; Socialinio pedagogo kvalifikaciniuose reikalavimuose, 2002; Bendruosiuose socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatuose, 2004), todėl įstaigų vadovai ją lengvai interpretuoja. Autorės I. Leliūgienė, L. Rupšienė, A. Baušytė (2003) teigia, kad slypi pavojus, jog kai kurie socialiniai pedagogai gali būti apkraunami ataskaitų rašymu. Tiesioginis darbas su klientais – vienas reikšmingiausių profesinio nuovargio veiksnių. Tikrai vieningas kolektyvas, jų supratimas, pedagogų ir profesionalų pagalba, laiku pastebėtos problemos, informacija apie naujus klientus gali padėti efektyviau dirbti. Labai svarbus įstaigų vadovų pritarimas, pagalba dirbant su itin agresyviais ir nesuvaldomais klientais. Daugelis socialinių pedagogų savo darbe patiria nervinį stresą ir fizinio pobūdžio problemas. Didžiausios išgyvenimų priežastys yra pati socialinių pedagogų veikla, blogas darbo organizavimas, darbo monotoniškumas, fizinis nuovargis.

Kadangi socialiniai pedagogai yra specialistai, kurie dirba su žymiai didesniu skaičiumi vaikų ir sprendžia sudėtingesnes problemas nei dalyko mokytojai ar klasių auklėtojai, yra dar daugiau įvairių veiksnių, lemiančių šių specialistų emocinio išsekimo sindromą.

Belgijos mokslininkai De Backer ir De Coorebyter (1998) atlikę tyrimą padarė išvadą, kad socialiniai pedagogai kenčia nuo profesinio nuovargio, kuris atsiranda dėl vidinių ir išorinių veiksnių.

Tiesioginiai nuovargį sukeliantys veiksniai gali būti tokie: ilgai nesikeičiantis darbo pobūdis; darbas orientuotas į kasdieninį klientų slaugymą ir priežiūrą, nuolat patiriamas smurtas iš klientų pusės; darbas su paaugliais; atliekamo darbo nereikalingumo pojūtis; darbas didelėje institucijoje.

Prevenciniai veiksniai: savanoriškas profesijos pasirinkimas, reikalavimų ir galimybių adekvatumas, korekcinės funkcijos nebuvimas, geri santykiai su vadovu, konsultacijos prieš pradėdant dirbti su naujais klientais.

Neutralūs veiksniai: darbuotojų lytis, tiesioginio darbo su klientais santykis, darbo tvarkaraštis, aptarnaujamos grupės dydis, įtempto darbo valandų santykis, atsakomybės prisiėmimo atvejai, darbo praktika studijų metu.

Taigi labai daug veiksnių lemia socialinio pedagogo darbo efektyvumą, o taip pat ir profesinio nuovargio problemos aktualumą šių specialistų darbe.

Socialinių pedagogų profesinio nuovargio pasekmės

Socialinio pedagogo profesinio nuovargio pasekmės galima suprasti keliais aspektais: pasekmės asmenybei, darbo kokybei, šeimyniniams santykiams.

Anot I. Baniulytės (1999), išoriškai emocinis išsekimas pasireiškia kraštutiniu santūrumu ir uždarumu – toks pedagogas darosi abejingas mokinių problemoms ir interesams, nori tik visiškos ramybės. Tokie pedagogai ypatingai susirūpinę savo ateitimi. Iš pradžių daugelis jų stengiasi kuo greičiau tos būsenos atsikratyti, pakeisti ją teigiamomis emocijomis ir dažnai pradeda piktnaudžiauti įvairiais stimulatoriais – alkoholiu, trankvilizatoriais. Tai tik padidina beviltiškumo pojūtį, žlugdo žmogų. Bet visų blogiausia, kad išsekimo sindromas ryškiai keičia ne tik mokytojo elgesį, bet ir mokymo stilių. Pedagogas, kenčiantis nuo šio sindromo, paprastai su vaikais yra šaltas, reikalaujantis aklo paklusnu-

mo, leidžia sau ignoruoti mokinių teises, išlieti ant jų pyktį. Toks santykių modelis gali vėliau sukelti tokių patį vaikų emocinį išsekimą.

Nuovargio (pervargimo) problema aktuali ne vien pačių pedagogų sveikatos požiūriu, bet ir jų tarpusavio santykių požiūriu. Juk jei pedagogas jaučia nuovargio (pervargimo) simptomus, tampa irzlus, nervingas, sunkiai susivaldantis, nedėmesingas, vargu ar toks žmogus gali palaikyti šiltus, draugiškus bei nuoširdžius santykius su kolegomis, normaliai bendrauti. Tai neabejotinai veikia ir kitų darbuotojų emocinę būseną, o kartu ir jų darbingumą.

Išvarginti profesinio nuovargio socialiniai pedagogai neretai susidaro neigiamas nuostatas apie savo profesiją. Pasak I. Leliūgienės, L. Rupšienės, A. Baušytės (2003), didesnė dalis socialinių pedagogų didžiuojasi savo darbu, tačiau beveik kas penktas socialinis pedagogas yra nusivylęs savo profesija. Pajutę profesinį nuovargį socialiniai pedagogai bando ieškoti išeikių iš susidariusios situacijos. Vienas iš būdų profesiniam nuovargiui įveikti – darbo laiko sumažinimas arba darbo grafiko pakeitimai. Tačiau didžioji dalis socialinių pedagogų nesiryžta to daryti. Tik keletas prašė sumažinti darbo laiką, kiti prašė pakeisti darbo grafiką, siekiant jį labiau optimizuoti. Kraštutinis profesinio nuovargio problemos sprendimo būdas – darbo keitimas. Paaiškėjo, jog gana didelė socialinių pedagogų dalis galvoja apie darbo keitimą, nes mano, kad nepajėgs jo dirbti visą gyvenimą. Pakeitę darbą ar darbo pobūdį, norėtų didesnio atlyginimo, įdomesnio darbo, mažesnio darbo krūvio (Leliūgienė I., Rupšienė L., Baušytė A., 2003).

Pasak K. Hurrelmann., G. Unverzagt (2001), pedagogai – visų pirma yra savo vaikų tėvai, savo šeimos nariai. Vaikams reikia artimųjų dėmesio, o profesinio darbo išsekinti tėvai nedaug ką gali duoti jiems. Tėvams trūksta laiko, jėgų ir noro pasirūpinti savo vaikais. Jie sutrikę, nežino, kokius principus taikyti. Laiko stoka, stresai darbe, paramos nebuvimas – visi šie dalykai gerokai apsunkina tėvų ir vaikų bendravimą. Tačiau juk tėvai daro didžiausią įtaką vaikams per pirmąjį jų gyvenimo dešimtmetį. Jei tuo laiku jie neskirs vaikams pakankamai laiko, mažai su jais bendraus, stipriau veiks antriniai veiksniai – televizija, reklama, draugai. Tėvai, kurie per daug užsiėmę darbu, labai daug ką praranda, netenka galimybės suartėti su vaikais.

Apibendrinant minėtų autorių mintis galima teigti, kad socialinių pedagogų profesinio nuovargio pasekmės daro neigiamą įtaką asmenybei, darbo kokybei bei šeimyniniam gyvenimui.

Socialinių pedagogų profesinio nuovargio empirinis tyrimas

Empirinio tyrimo metodika

Tyrimo imtis. Iš viso tyrime dalyvavo 30 socialinių pedagogų iš įvairių Lietuvos miestų. Pirmiausia buvo apklausiami specialistai, dirbantys Kėdainių ir Jonavos rajonuose (tyrimas pradėtas 2008 m.), kiti respondentai buvo pasirinkti iš respublikinių seminarų, konferencijų, mokymų, skirtų socialiniams pedagogams (tyrimas baigtas 2010 m.).

Tyrimo metodas – anketinė apklausa.

Anketos sudarymo principai. Tyrimo anketoje buvo pateikiami klausimai apie pagrindinius socialinių pedagogų darbo ypatumus, pobūdį, apimtį, atliekamas funkcijas, problemas kurios didina darbo krūvį, nuovargio problemos aktualumą šiems specialistams, didelio darbo krūvio įtaką jų darbo kokybei, sveikatai, asmeniniam bei šeimyniniam gyvenimui.

Respondentams taip pat buvo pateikiami klausimai, kuriais buvo siekiama išsiaiškinti, kaip ugdymo įstaigų administracija bei kiti bendruomenės nariai padeda socialiniams pedagogams spręsti įvairias problemas, ar sudaro tinkamas sąlygas jų darbui, kokiais būdais siekia mažinti specialistų darbo krūvį ir kaip patys specialistai stengiasi išvengti profesinio nuovargio.

Empirinio tyrimo rezultatai ir analizė

Tyrimo dalyvavusių specialistų demografiniai duomenys. Tyrimo dalyvavo respondentai, dirbantys skirtingo tipo kaimo ir miesto ugdymo įstaigose: 33 proc. socialinių pedagogų dirba miesto mokyklose ir 67 proc. – kaimo mokyklose; 36,67 proc. – pagrindinėse, 30 proc. – vidurinėse mokyklose bei 26,67 proc. gimnazijose. Mažiausiai tyrime dalyvavo specialistų iš jaunimo mokyklos ir specialiųjų mokyklų (po 1 respondentą – 3,33 proc.).

Pagal darbo stažą respondentai pasiskirstė taip pat netolygiai: daugiausia socialinių pedagogų, dalyvavusių tyrime, šį darbą dirba jau daugiau nei 5 metus (63,33 proc.), mažesnė dalis respondentų ugdymo įstaigose dirba nuo 1 iki 5 metų (26,67 proc.), o tų, kurių darbo stažas iki 1 metų, sudarė 10 proc. respondentų.

Daugiausia tiriamųjų dirba ugdymo įstaigose, kuriose mokosi ne mažiau kaip 500 moksleivių (viso 60 proc.). Mokyklose, kuriose mokosi nuo 500 iki 1000 vaikų, dirba 36,67 proc. apklaustų specia-

listų, o 23,33 proc. respondentų dirba virš 1000 ugdytinių turinčiose ugdymo įstaigose. Su mažesniu moksleivių skaičiumi – nuo 100 iki 500 dirba tik 40 proc. visų tyrime dalyvavusių specialistų.

Tyrimo duomenys parodė, kad dauguma mokyklų, kuriose dirba apklausti specialistai, yra įsteigusios tik po vieną socialinių pedagogų etatą (93,33 proc.), nors iš viso net 60 proc. respondentų dirba ugdymo įstaigose, kuriose mokosi didžiausias ugdytinių skaičius.

Profesinio nuovargio problemos aktualumas.

Rezultatų analizė rodo, kad pradėdami dirbti įstaigoje, savo funkcijas administracijai apibūdino tik 80 proc. respondentų, likusieji to nepadarė. Ši specialybė yra dar pakankamai nauja ir ją skirtingai suvokia ne tik administracija, bet ir kiti įstaigoje dirbantys pedagogai. Todėl galima teigti, jog atėję dirbti į ugdymo įstaigą ir neapibūdinę savo funkcijų socialiniai pedagogai patys padidina tikimybę susidurti su nuovargio problema savo profesinėje veikloje.

Tyrimo duomenų analizė rodo, kad su socialiniais pedagogais noriai bendradarbiauja tik 63,3 proc. moksleivių tėvų, likusi dalis (33,3 proc.) tėvų bendradarbiauja nenoriai. Tai leidžia daryti prielaidą, kad nepakankamas tėvų noras bendrauti su specialistais, abejingumas savo vaikų problemoms, nesidomėjimas mokyklos gyvenimu taip pat kelia socialiniams pedagogams daug problemų ir didina jų darbo krūvį, nes be tėvų dalyvavimo sprendžiant savo vaikų problemas suteikti ugdytiniais reikiamą pagalbą labai sudėtinga. Siekiant užtikrinti moksleivių mokymosi motyvaciją, lankomumą, gerą elgesį – būtinas ne vien socialinių pedagogų, klasės auklėtojų, kitų pedagogų, bet ir šeimos dalyvavimas visame savo vaikų ugdymo procese, kitaip šių problemų tinkamai išspręsti tikrai nepavyks. Glaudus tėvų bendradarbiavimas su socialiniu pedagogu – viena svarbiausių sąlygų, palengvinančių jo kaip specialisto darbą su ugdytiniais.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad nuovargio problema, nors ir nevienodu lygiu, yra aktuali 90 proc. apklaustų socialinių pedagogų. Tik 10 proc. specialistų, dalyvavusių apklausoje, teigė, kad ši problema jiems nėra aktuali.

Pagrindinės priežastys, sąlygojančios šios problemos aktualumą, respondentų nuomone, yra šios: labai plati veikla pradedant individualiu darbu ir baigiant projektine veikla, visuomenine veikla (20 proc. respondentų); administracijos ignoruojama socialinių pedagogų pareiginė instrukcija, neapibrėžtos pareiginės nuostatos (20 proc. respondentų); primetami

papildomi darbai: klasės auklėtojų pareigos, moksleivių nemokamo maitinimo, vežiojimo dokumentacijos tvarkymas ir kitos socialinės paslaugos (16,7 proc. respondentų); nenormuota darbo diena, darbas savaitgaliais (13,3 proc. respondentų); psichologiškai sunkus darbas, darbo metu dažnai patiriamos neigiamos emocijos, socialinės veiklos sistemos nebuvimas rajone (10 proc. respondentų). Respondentai paminėjo tokius pagrindinius darbus, kuriuos, jų nuomone, turėtų atlikti kiti specialistai: nemokamo maitinimo ir pavežėjimo dokumentacijos tvarkymas, pašalpų ir labdarų skirstymas (40 proc. respondentų); mokinio pažymėjimų ir kitos dokumentacijos tvarkymas, sekretorei priklausančios darbai (10 proc. respondentų); klasės auklėtojų ir užklasinio darbo organizatorių darbai (13,33 proc. respondentų); finansinės ataskaitos, apskaitos, sutarčių su prekybos įmonėmis sudarymas, ūkvedžio, buhalterio darbai (20 proc. respondentų); audito vykdymas, pavaiduotojų darbai pvz., svečių reprezentavimas ir pan. (10 proc. respondentų). Šių rezultatų analizė patvirtina autorių B.Bitino, A.Šidlauskienės (2001) mintis apie tai, jog socialinių pedagogų darbe yra labai daug nekonkretumo, nėra griežtai reglamentuotos atliekamų darbų ribos, o tai neišvengiamai sąlygoja nuovargį šių specialistų darbe. Vykdydami savo funkcijas socialiniai pedagogai neišvengiamai susiduria su darbais, kuriems atlikti reikia psichologo, sociologo bei socialinio darbuotojo gebėjimų. Galima daryti prielaidą, kad faktiškai visos nuovargio priežastys kyla ir dėl to, kad Švietimo ir mokslo ministerijos specialistai, rajonų švietimo skyrių vadovai ir darbuotojai, mokyklų vadovai ir pedagogai skirtingai suvokia ir interpretuoja socialinių pedagogų veiklą. Socialiniams pedagogams yra dažnai priskiriama veikla, nenumatyta pareiginėse instrukcijose ir įstaigų administracija bei kiti pedagogai nenori padėti jiems spręsti iškylančių problemų. Jei mokykloje tokių specialistų nėra, jų veiklos funkcijas atlieka socialinis pedagogas, todėl jo veikla yra sudėtingesnė nei kitų pedagogų ergonominiu požiūriu. Autoriai B.Bitinas ir A.Šidlauskienė (2001) teigia, jog gali susidaryti situacija, kad socialiniams pedagogams skiriamų darbų kiekybė viršija jų asmenines galimybes.

Lyginant kaimo ir miesto mokyklose dirbančių specialistų nuomonę apie nuovargio problemą, paaiškėjo, kad nuovargio problema yra visiškai viena aktuali tiek kaimo, tiek miesto ugdymo įstaigose dirbantiems socialiniams pedagogams.

Tyrimo duomenų analizė parodė, kad mažiausiai nuovargio problema aktuali respondentų gru-

pei, kuri dirba ugdymo įstaigose tik pirmus metus (33,3 proc. tiriamųjų teigė, kad jiems ši problema visiškai neaktuali). Nuovargio problema aktualiausia tai grupei specialistų, kurių darbo stažas yra nuo 1 iki 5 metų, nes šioje grupėje nebuvo nė vieno respondento, kuris teigtų, kad ši problema jam nėra aktuali (66,7 proc. respondentų – aktuali, 33,3 proc. – truputį aktuali).

Statistinė duomenų analizė rodo, kad didžiausią nuovargį patiria specialistai, dirbantys ugdymo įstaigose, kuriose mokosi daugiausiai moksleivių (85,71 proc. Respondentų – problema aktuali, 14,29 proc. – truputį aktuali). Mažiausiai aktuali nuovargio problema tai respondentų grupei, kuri dirba su mažiausiu ugdytinių skaičiumi (problema aktuali – 53,84 proc., truputį aktuali – 46,15 proc.). Duomenų analizė rodo, kad socialinių pedagogų nuovargis susijęs su ugdytinių skaičiumi. Kuo didesnis moksleivių skaičius mokosi ugdymo įstaigoje, tuo didesnis specialistų nuovargis. Galima teigti jog papildomų socialinių pedagogų etatų steigimas mokyklose galėtų padėti sumažinti nuovargio problemą, tačiau iki šiol yra tikrai nedaug mokyklų, kuriose dirbtų du socialiniai pedagogai.

Siekiant įsitikinti, ar papildomų socialinių pedagogų etatų steigimas ugdymo įstaigose tikrai sumažina šių specialistų nuovargį, buvo palyginti teiginiai apie nuovargį respondentų, dirbančių mokyklose, kuriose yra įsisteigti papildomi šių specialistų etatai ir dirbančių tose ugdymo įstaigose, kuriose papildomų etatų nėra įsisteigta. Duomenų analizė parodė, jog ugdymo įstaigose, kuriose yra įsteigta tik po vieną socialinio pedagogo etatą, nors ir ne vienodu lygiu, su nuovargio problema susiduria visi apklausoje dalyvavę specialistai (93 proc. respondentų ši problema aktuali, 7 proc. – truputį aktuali). Mokyklose, kuriose jau dirba 2 socialiniai pedagogai, buvo 10 proc. specialistų, kuriems nuovargio problema nėra aktuali, 30 proc. – truputį aktuali, 60 proc. – aktuali. Galima daryti prielaidą kad papildomo socialinio pedagogo etato įsteigimas sumažina šių specialistų nuovargį.

Analizuojant rezultatus paaiškėjo, jog nuovargio ir įtampos savo darbe visiškai nejaučia tik 3 proc. respondentų, 67 proc. – susiduria su šia problema kartais, o nuolat jaučiasi nuvargę ir įsitemę – 30 proc. specialistų. Šie analizės rezultatai dar kartą parodo, jog nuovargio problema socialinių pedagogų darbe labai aktuali.

Buvo siekiama išsiaiškinti, kokie darbai didina socialinių pedagogų darbo krūvį. Analizuojant duo-

menis paaiškėjo, kad labiausiai specialistų darbo krūvį didina projektinė veikla (73,33 proc.) ir programų rengimas (50 proc.) bei veikla darbo grupėse (36,67 proc.). Galima teigti, kad šie darbai reikalauja iš specialistų ne tik labai daug žinių, praktinių įgūdžių, patirties, bet ir daug laiko, įtempto mąstymo, nes tai yra sudėtinga veikla.

Analizuojant duomenis apie ugdytinių problemas, keliančias socialiniams pedagogams daugiausia rūpesčių ir labiausiai didinančias jų darbo krūvį, paaiškėjo, kad dauguma apklaustų specialistų darbe susiduria su moksleivių lankomumo problemomis (90 proc.), ugdytinių mokymosi motyvacijos stoka (83,33 proc.) bei rūkymo problema (73,33 proc.). Jeigu prisiminsime, kad tyrimo rezultatai parodė, jog truputį daugiau nei pusė apklaustų respondentų (63,33 proc.) teigė, kad moksleivių tėvai noriai bendradarbiauja su jais kaip su specialistais, tai akivaizdu, kad visos šios įvardytos problemos, keliančios daugiausiai rūpesčių, yra labai glaudžiai susijusios su nepakankamu tėvų dėmesiu vaikų auklėjimui, problemomis mokykloje. Pagerinti mokinių lankomumą, mokymosi motyvaciją, užtikrinti, kad vaikai nerūkytų, vien socialiniai pedagogai tikrai nepajėgs, jei tuo visiškai nesidomės tėvai. Taip pat galima daryti prielaidą, jog įvairias moksleivių socialines problemas specialistai galėtų išspręsti ne tokiomis didelėmis laiko sąnaudomis, jei jie dirbtų su mažesniu ugdytinių skaičiumi. Tai galėtų užtikrinti antro socialinio pedagogo etato įvedimas mokyklose.

Buvo siekiama ištirti ir tai, kiek faktinių valandų per parą dirba socialiniai pedagogai. Tyrimo rezultatų analizė rodo, kad specialistų faktinės darbo valandos viršija leistiną normą. Nors dauguma socialinių pedagogų paminėjo, kad visada dirba iki 8 valandų (60 proc.), dalis respondentų dirba iki 10 valandų. Yra ir dalis specialistų, kurie per parą dirba iki 12 faktinių darbo valandų (10 proc. – tai daro dažnai). Kai kurie specialistai (10 proc.) kartais teigė dirbantys net iki 16 faktinių valandų per parą. Šių duomenų analizė patvirtina teiginį, kad socialinių pedagogų atliekamų darbų ribos neapibrėžtos, darbo krūvis didelis, nes norėdami atlikti visas savo funkcijas, specialistai yra priversti dirbti viršvalandžius. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad tik 6 proc. socialinių pedagogų visada spėja atlikti savo darbo užduotis per darbo valandas, didžioji dalis respondentų (75 proc.) tai atlikti darbo laiku spėja tik kartais, o 19 proc. tiriamųjų teigė, kad nespėja niekada. Duomenų analizė taip pat rodo tai, jog socialinių pedagogų atliekamų darbų apimtys yra per didelės

ir tai neabejotinai sąlygoja nuovargio problemos jų darbe aktualumą.

Nuovargio įtaka socialinių pedagogų darbo kokybei. Rezultatų analizė parodė, kad absoliuti dauguma respondentų (89 proc.) mano, jog padidėjęs darbo krūvis nedaro teigiamos įtakos jų darbo kokybei. Tik labai maža dalis apklaustųjų teigė, kad didesnis darbo krūvis iš dalies pagerina darbo kokybę (7 proc.) arba sąlygoja geresnę darbo kokybę (4 proc.). Todėl galima teigti, jog dauguma specialistų suvokia, kad didelis darbo krūvis juos tik nuvargina ir todėl nukenčia jų veiklos efektyvumas.

Buvo siekiama ištirti, ar socialiniams pedagogams užtenka nakties poilsio darbingumo, žvalumo atstatymui, poilsui po įtemptos darbo dienos. Tyrimo rezultatų analizė parodė, jog tokių respondentų, kuriems visada užtenka nakties miego atgauti jėgas po vakarykštės darbo dienos, yra tik nedidelė dalis – 34 proc., o daugiau kaip pusei apklaustųjų tai padaryti pavyksta tik kartais (56 proc.). Visiškai nepailsi per naktį ir neatstato prarasto darbingumo 10 proc. specialistų. Galima teigti, kad dalis specialistų neatlieka savo darbo funkcijų pakankamai efektyviai, nes poilsio stoka ir energijos trūkumas neišvengiamai trukdo tai padaryti.

Rezultatų analizė parodė, kad penktadienį vakare kartais papildomai dirba 73,33 proc. apklaustų socialinių pedagogų, savaitgaliais namuose kartais dirba 53,33 proc. respondentų, o savaitgaliais nuolat dirba net 20 proc. tiriamųjų. Tai rodo, jog specialistų darbo krūvis yra labai didelis, jei net savaitgaliais namuose tenka atlikinėti darbo užduotis, o ne ilsėtis su šeima ar turiningai leisti laisvalaikį.

Visiškai pailsėti ir atgauti jėgas per savaitgalį pavyksta tik labai nedidelei daliai respondentų – 17 proc., o visiems likusiems specialistams tai pavyksta padaryti tik kartais (70 proc.) arba nepavyksta niekada (13 proc.). Šie rezultatai ir vėl patvirtina, jog socialinių pedagogų nuovargio problema aktuali. Faktas, kad specialistai į darbą grįžta nepailsėję, rodo, jog dėl per didelio darbo krūvio nukenčia ir jų darbo kokybė, efektyvumas. Galima teigti, kad dėl šios priežasties socialiniams pedagogams nepavyksta išspręsti daugelio problemų, kylančių moksleiviams, jų šeimoms bei kitoms šių specialistų aptarnaujamiems klientams.

Nuovargio įtaka specialistų sveikatai. Tyrimu buvo siekiama atskleisti, kokią įtaką didelis darbo krūvis daro specialistų sveikatai. Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, jog didelis darbo krūvis ir dėl jo atsiradęs nuovargis, apklaustų socialinių pe-

dagogų teigimu, jiems jau sukėlė sveikatos sutrikimų (taip teigia – 52 proc. respondentų), dėl kurių teko kreiptis į medikus. Ir nors likusi dalis respondentų į medikus nesikreipė, tikėtina, kad ir šiems specialistams tenka patirti tam tikrų sveikatos problemų dėl per didelio darbo krūvio. Galbūt jie nesikreipia į medikus, nes nenori prarasti dalies gaunamo atlyginimo dėl laikino nedarbingumo, o galbūt skiria per mažai dėmesio savo sveikatai. Visi respondentai paminėjo šiuos pagrindinius sutrikimus, kuriuos jiems sukėlė profesinis nuovargis: padidėjęs kraujospūdis, galvos skausmai, svaigimas (23,3 proc. respondentų); nervingumas, įtampa, jautrumas, stresas, depresija, miego sutrikimai (40,3 proc. respondentų); širdies veiklos sutrikimai, skrandžio skausmai (10 proc. respondentų); akių nuovargis (3,3 proc. respondentų); fizinis išsekimas, stuburo išvarža (3,3 proc. respondentų).

Nuovargio įtaka asmeniniam ir šeimyniniam socialinių pedagogų gyvenimui. Analizuojant profesinio nuovargio pasekmes, svarbu išsiaiškinti, kokią įtaką socialinių pedagogų didelis darbo krūvis daro jų asmeniniam ir šeimyniniam gyvenimui. 77 proc. apklaustųjų teigia, kad asmeniniam ir šeimyniniam gyvenimui laiko lieka ne visada ir tik 23 proc. respondentų atsakė, kad jie geba atsiriboti nuo darbinių reikalų ir skirti dėmesį sau ar savo šeimai. Tai patvirtina prielaidą, jog daugumos socialinių pedagogų darbo krūvis labai didelis ir dėl to nukenčia jų asmeninis ir šeimyninis gyvenimas, nes jam nelieta pakankamai laiko.

Analizuojant, koks specialistų šeimos narių požiūris į jų darbo krūvį, paaiškėjo, jog per didelis darbo krūvis daro neigiamą įtaką respondentų šeimyniniam gyvenimui. Tik 27 proc. socialinių pedagogų nesulaukia šeimos narių priekaištų dėl savo per didelio užimtumo, o visi likusieji apklausos dalyviai teigė, jog šeimos nariai dėl šios problemos pyksta ir kartais priekaištauja. Taigi galima teigti, jog ši problema daro neigiamą poveikį ne tik patiems specialistams, jų darbo kokybei, sveikatai, bet ir asmeniniam bei šeimyniniam gyvenimui.

Išvados

1. Dauguma apklaustų socialinių pedagogų teigia, kad jų darbo krūvis labai didelis ir jie susiduria su profesinio nuovargio problema.
2. Miesto ir kaimo mokyklų socialiniams pedagogams profesinio nuovargio problema vienodai aktuali. Jų nuovargį gali sąlygoti įvairūs veiksniai: daugybė socialinių pedagogų atliekamų

funkcijų, atliekamų darbų neapibrėžtos ribos (sprendžiant įvairias ne tik klientų, bet ir ugdy-mo įstaigos problemas), didelis ugdytinių bei jų problemų skaičius.

3. Padidėjęs darbo krūvis daro neigiamą įtaką soci-alinių pedagogų:
 - darbo kokybei (dėl patiriamo nuovargio ir įtampos profesinėje veikloje nėra galimybių atlikti visų būtinų funkcijų (pereigų), todėl nu-kenčia darbo efektyvumas bei kokybė);
 - sveikatai (nuovargis ir poilsio nepakankamu-mas, kuris neatstato išseiktos darbe energijos, darbingumo, sukelia daug įvairių sveikatos su-trikimų: nervų sistemos, širdies ir kraujagyslių sutrikimų, pvz., galvos skausmus, nemigą, dir-glumą, padidėjusį kraujospūdį);
 - asmeniniam gyvenimui (per didelės darbų ap-imtys verčia dirbti net savaitgaliais ir nepalieka pakankamai laiko turiningam laisvalaikio pra-leidimui, savo asmeninių poreikių tenkinimui);
 - šeimyniniam gyvenimui (daugumos apklaus-tųjų šeimos nariai pyksta, priekaištauja dėl respondentų nesugebėjimo atsiriboti nuo dar-binių reikalų).

Literatūra

1. Baniulytė I. *Emocinio išsekimo sindromas*//Dialogas. 1999 rugpjūčio 13 d. p. 8–9.
2. *Bendrieji socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai*. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 15d. įsakymas Nr. ISAK-941.
3. Bitinas B., Šidlauskienė A. *Mokyklos socialinis pe-dagogas: ergonominis aspektas*. Pedagogika. 2001. Nr. 53, p. 8–14.
4. Danytė G. *Kaip nugalėti nuovargį*//Sveikas žmogus. 2001. Nr.11. p. 11–12.
5. *Darbuotojų, kurių darbo pobūdis yra susijęs su di-desne protine, emocine įtampa, darbo laiko sutrum-pinimo tvarka*. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003m. rugsėjo 30d. nutarimas Nr. 1195.
6. Hurrelmann K., Unverzagt G. *Kaip išugdyti stiprius vaikus*. Vilnius, 2001.
7. Jackson Adam. J. *Tikros sveikatos paslaptys*. Kaunas, 1998.
8. Kralikauskas J. *Psichologijos įvadas*. Kaunas, 1993.
9. Kvieskienė G. *Pozityvioji socializacija*. Vilnius, 2005.
10. Leliūgienė I., Rupšienė L., Baušytė A. *Lietuvos so-cialinių pedagogų profesinio nuovargio priežastys*// Pedagogika. 2003.Nr. 67, p. 12-18.
11. Maleckaitė V. *Pedagogų stresas: ką daryti?*//Dialo-gas. 2004, Nr. 30, p. 6-7.
12. Petkelis V. *Kaip dirbti nepervargstant?* Dialogas. 2002, lapkričio 8 d. Nr.41, p. 5.
13. *Nuovargis, pervargimas ir jų profilaktika*. Aplinka ir sveikata. 2005 vasaris [interaktyvus, žiūrėta 2005-05-13, prieiga per internetą: www.vsv.lt/gyvensena/sveikas/2651.html].
14. *Pedagogų darbo sąlygos*. [interaktyvus, žiūrėta 2006-06-17, prieiga per internetą: <http://www.peda-gogika.lt/puslapis/svietimas/darbosal.pdf>].
15. *Socialinio pedagogo kvalifikaciniai reikalavimai*. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministras, 2001 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. 1667, papildyta 2002 m. spalio 7 d. įsakymu Nr. 1691.
16. *Socialinio pedagogo pareiginė instrukcija*. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministras, 2001 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. 1667, papildyta 2002 m. spalio 7 d. įsakymu Nr. 1691.
17. *Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo tvarkos aprašas*. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 3 d. įsakymas.

PROFESSIONAL FATIGUE OF A SPICAL PEDAGOGUE

Summary

Social teachers have the most important aim – to secure children’s social-psychological welfare. It is a pity that social pedagogues’ work is not as effective as it should be in Lithuania. This disadvantage can be because of the big work strain that social teachers have and they can not do their duties properly. Nowadays there is not so much attention paid on the analysis of tiredness and problem – solving of this reason.

According to Leliugiene I., Rupsiene L. and Bausyte A. (2003) *professional tiredness* – is one of the most actual problems of the social pedagogues’ professional development.

The analysis of the professional development and insufficient attention to it is presented in this bachelor thesis.

There were 30 social workers from various cities of Lithuania who participated in the research. They work in different types of education institutions.

The methods of the research that were applied: literature analysis, questionnaire, statistical data – processing.

The aim – to make analysis on the social pedagogues’ symptoms of professional tiredness and its prevention.

The research has shown the analysis of the social pedagogues’ work strain and helped to find out the influence of the professional tiredness to the social teachers’ work, their health, personal and family life. What is more, it has emphasized the level of this problem – solving in education institutions.

The main conclusions from the literature analysis and the results of the empirical reseach can be drawn: 1) the social peda-gogues’ work strain exceeds the quotas of the limits of human opportunities and influences the problem of tiredness in these specialists’ professional development; 2) the enlarged work strain has a negative downside on the quality of the specialists’ work, personal and family life. 3) the insufficient attention is paid on the prevention of the social pedagogues’ tiredness.

KONTRASTIVER VERGLEICH DER LEXIKALISCH-STILISTISCHEN MITTEL IN DEN DEUTSCHEN UND DEN LITAUISCHEN WERBEANZEIGEN

Albertas Juodeika

Kauno kolegija

Lėksinės-stilistinės priemonės vokiškuose ir lietuviškuose reklaminiuose tekstuose

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamos svarbiausios ir dažniausiai lietuviškuose bei vokiškuose reklaminiuose tekstuose sutinkamos lėksinės-stilistinės priemonės. Remiantis autentiškais abiejų kalbų pavyzdžiais siekiama palyginti lėksinių-stilistinių priemonių struktūros, vartojimo ir paplitimo tendencijas, nustatyti šių priemonių funkcijas ir įtaką išraiškos ekspresyvumui reklaminiame kalboje, išryškinti svarbiausius abiejų kalbų panašumus ir skirtumus.

Einführung

Es ist heute ganz schwer, sich moderne Printmedien, Radio- und Fernsehprogramme, Internetseiten ohne verschiedene Formen der Werbung vorzustellen. Werbung transportiert der modernen Konsumwelt verschiedenartige Information über zahlreiche Produkte und Dienstleistungen. „*Moderne Industriegesellschaft, die auf Produktion, Konsumation und Investition angewiesen ist, ist ohne Werbung nicht mehr wegzudenken*“ (Sowinski 1998:1). Neben den positiven Seiten (Information, Marktdoping, Konsumation, sozialer Nutzen) wird Werbung sehr stark kritisiert. Überflüssige Mengen von Werbung wirken wie ein „*Verführungs- oder Manipulationsinstrument, das geeignet ist, bei Konsumenten Bedürfnisse für solche Güter zu wecken, die sie eigentlich nicht brauchen*“ (Janich 2001:36). Durch Werbung versucht man die Konsumenten-souverenität auszuschalten, sie verursacht auch globale Nivellierung der Verbraucher.

Ungeachtet verschiedener negativer Aussagen über Werbung muss man die Tatsache anerkennen, dass Werbung als globale soziale und linguistische Erscheinung der modernen Gesellschaft betrachtet werden soll. Werbung widerspiegelt das soziale, kulturelle, nationale, ökonomische und auch linguistische Porträt jeder Nation.

Werbung ist seit langem das Objekt der philologischen Forschungen. Ende des vergangenen Jahrhunderts entstand sogar ein spezieller Terminus – *Stilistik der Werbung*. Diese linguistische Teildisziplin untersucht die sprachlichen Mittel der Werbesprache, ihre Funktionierungsprinzipien und ihren erfolgreichen Gebrauch. Werbesprache fällt aus dem Rahmen der Allgemeinsprache. Man könnte sagen, dass die Werbesprache einen besonderen

gekünstelten Charakter trägt. Nina Janich definiert die Werbesprache als eine inszenierte Sprache (vgl. Janich 2001:36). Diese Sprache soll werben, sie soll Leserinnen und Leser animieren, sich für ein Produkt oder eine Firma zu entscheiden. Werbesprache bildet ein Image. Sie ist eine schnelllebige Sprache, weil sie immer aktuell, modern und ihrer Zeit voraus sein muss.

Werbesprache wird in verschiedenen Hinsichten analysiert. Die meisten linguistischen Untersuchungen der deutschen und der ausländischen Germanistik sind auf Stilistik, Pragmatik, rhetorische Techniken, fremdsprachige Einflüsse in der Werbung gerichtet (vgl. Sowinski 1998, Janich 2001, Römer 1968, Störiko 1995, Baumgart 1992, Heller 1996, Schweiger/Schrattenecker 1995 u.a.).

Einen großen Stimulus zu den kontrastiven Untersuchungen im Bereich der Werbesprache gab die Entwicklung einer neuen Wissenschaftsdisziplin, der sogenannten *interkulturellen Kommunikation*, die sich in den 70er und 80er Jahren etablierte. Im Mittelpunkt steht hier die Kulturabhängigkeit und Kulturspezifität der Kommunikation. Unsere Denkweise und Lebensweise, auch unsere Wertvorstellung sind kulturell geprägt. Es genügt nicht die Fremdsprache nur in ihrem Wort- und Grammatikbestand zu lernen. Man muss imstande sein, kulturelle Missverständnisse verstehen zu können. In der heutigen Zeit der Globalisierung spielt interkulturelle Kommunikation eine sehr wichtige Rolle. Werbung bildet hier keine Ausnahme. Die Untersuchungen der deutschen Werbung und der Werbesprache im kontrastiven Vergleich mit der Werbung und Werbesprache anderer Länder finden immer größeres Interesse in den Arbeiten der Auslandsgermanistik. Gegenstand der Untersuchungen können hier das Sprachsystem, die Text-Bild-Kombi-

nationen, die kulturgebundenen Inhaltsfragen usw. sein. N. Janich schreibt: „Gerade im Bezug auf die osteuropäischen Länder versprechen kontrastive Untersuchungen spannende Ergebnisse, weil sich dort seit dem Systemwechsel ganz neue Möglichkeiten in einem jetzt nicht mehr sozialistischen Wirtschaftssystem eröffnen. Wirtschaftswerbung kann in den Ostblock-Länder nicht auf eine jahrzehntelange Entwicklung aufbauen, sondern muss unmittelbar den Ansprüchen und Anforderungen des veränderten Marktes gerecht werden, um mit den werbefahrenen Werten mithalten zu können.“ (Janich 2001:216-217).

Werbung in Litauen ist eine soziale Erscheinung der modernen Zeit. Es gibt sehr wenige linguistische Forschungen der litauischen Werbesprache. Dieser Vergleich von deutscher und litauischer Werbesprache stellt eine der ersten wenigen deutsch-litauischen kontrastiven Analysen im Bereich der Werbesprache dar. Ziel des vorliegenden Beitrags besteht darin, anhand von authentischen Beispielen die häufigsten und wichtigsten lexikalisch-stilistischen Mittel der deutschen und der litauischen Werbeanzeigen zu vergleichen, verschiedene lexikalische Ausdrucksformen beider Sprachen zu veranschaulichen, die ermittelten gemeinsamen und unterschiedlichen Tendenzen zwischen verglichenen Sprachen zu präsentieren. Gegenstand der Untersuchung sind die Werbeanzeigen von den Jahrgängen 1995-2006, die in den deutschen und in den litauischen Zeitungen und Zeitschriften *Der Spiegel*, *Stern*, *Focus*, *Lietuvos rytas*, *Respublika*, *Stilius* und *TV-Antena* publiziert wurden. Der andere Teil der Werbeanzeigen wurde den Büchern von B. Sowinski *Werbung* (1998) und N. Janich *Werbesprache* (2001) und der Doktorarbeit von I. Smetonienė *Stil der Tonwerbung* (2001) (Garsinės reklamos stilius) entnommen. Insgesamt wurden 800 Werbebeispiele analysiert (400 deutsche und 400 litauische Werbetexte).

Schlüsselwörter: Werbung, Werbesprache, Stilistik der Werbung, interkulturelle Kommunikation, Werbesprache im kontrastiven Vergleich, lexikalisch-stilistische Mittel in den Werbeanzeigen.

Die häufigsten lexikalisch-stilistischen Mittel in den deutschen und den litauischen Werbeanzeigen

Werbetexte können in verschiedenen Medien publiziert werden, und ihre Form hängt davon ab, wel-

ches Medium gewählt wird. Während die Werbung im Radio und Fernsehen nur kurze und einfach strukturierte Texte zulässt, bieten gedruckte Anzeigen Platz für umfangreiche und stilistisch gesehen künstlerische Werbebotschaften. Neben dem visuellen Reizen spielt der Wortschatz eine besondere Rolle beim Gestalten der ganzen Werbebotschaft: „Die lexikalischen Besonderheiten spielen eine entscheidende Rolle bei der Darbietung der Werbebotschaft, weil nur die Lexik und ihre stilistischen Formen erlauben, richtig den Inhalt zu verstehen.“ (Guseinova 2001: 85)

Werbebotschaften haben einen besonderen Sprachstil, weil die angepriesenen Waren durch bestimmte Stilmittel zum Kaufobjekt gemacht werden sollen. Der Sprachstil der Werbung strebt nach einem besonderen Reizen und außergewöhnlichen Darbietungsformen. Im Anschluss an R. Römer (1968) und B. Sowinski (1991) könnte man die lexikalisch-stilistischen Mittel folgenderweise klassifizieren:

1. Mittel der Wortbildung (Neuschöpfungen, Zusammensetzungen, Ableitungen)
2. Fremdsprachige Elemente
3. Phraseologismen
4. Mittel der Bildlichkeit im Text (Vergleich, Metapher, Metonymie, Synekdoche, Personifizierung, Hyperbel, Euphemismus)
5. Regionalismen und Dialektismen
6. Konkreter und abstrakter Wortschatz
7. Epitheta
8. Synonyme, Antonyme, Homonyme, Wortfamilien, Wortfelder
9. Jargonismen und Schimpfwörter
10. Gruppenspezifischer Wortschatz (z. B. Fachsprache, Jugensprache)

In dieser Untersuchung wurden die ersten 4 Gruppen von lexikalisch-stilistischen Mittel in den deutschen und den litauischen Werbetexten analysiert und verglichen, weil sie am besten die lexikalischen Besonderheiten beider zum Vergleich gezogenen Sprachen charakterisieren.

Verschiedene Wortbildungsformen, fremdsprachige Elemente und Phraseologie sind in der deutschen Werbesprache sehr produktiv. Die lexikalisch-stilistischen Mittel der Bildlichkeit kommen in beiden Sprachen sehr oft vor. In der Abbildung 1 sind die häufigsten lexikalisch-stilistischen Mittel in den deutschen und den litauischen Werbeanzeigen verglichen. Anhand der Auswertung deutscher und litauischer Werbeanzeigen (insgesamt 800 Bei-

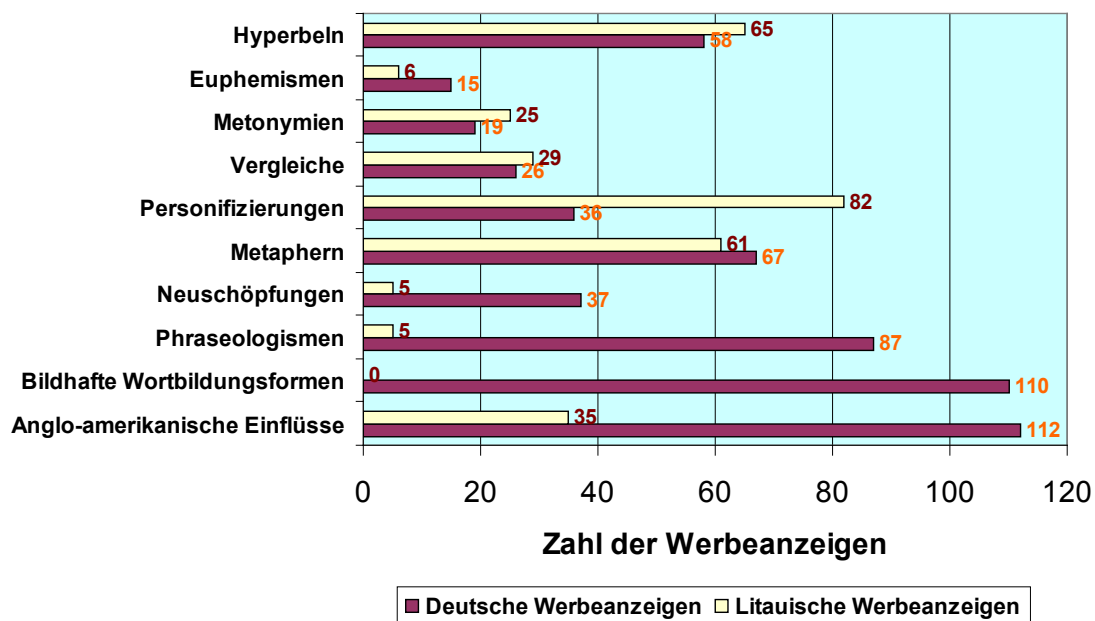

Abb. 1: Die häufigsten lexikalisch-stilistischen Mittel in den deutschen und den litauischen Werbeanzeigen.

spiele) wurde festgestellt, dass die häufigsten lexikalisch-stilistischen Mittel in den deutschen Werbeanzeigen (von 400 Beispielen) verschiedene anglo-amerikanische Formen (112 Beispiele), bildhafte Wortbildungsformen (110 Beispiele), phraseologische Strukturen (87 Beispiele), Metaphern (67 Beispiele), Hyperbeln (58 Beispiele), Neuschöpfungen (37 Beispiele), Personifizierungen (36 Beispiele), Vergleiche (26 Beispiele), Metonymien (19 Beispiele) und Euphemismen (15 Beispiele) sind. Die häufigsten lexikalisch-stilistischen Mittel in den litauischen Werbeanzeigen (von 400 Beispielen) sind: Personifizierungen (82 Beispiele), Hyperbeln (65 Beispiele), Metaphern (61 Beispiele), anglo-amerikanische Entlehnungen (35 Beispiele), Vergleiche (29 Beispiele), Metonymien (25 Beispiele), Euphemismen (6 Beispiele), Phraseologismen (5 Beispiele) und Neuschöpfungen (5 Beispiele).

Wortbildungsformen

In den litauischen Werbeanzeigen werden Wortbildungsformen als Stilmittel, als etwas Expressives und Außergewöhnliches kaum verwendet, obwohl das Litauische sehr reich an Wortbildungsmitteln ist. Ableitungen und Zusammensetzungen erfüllen da eine rein informative Funktion. In den deutschen Werbetexten bemerkt man eine Tendenz der konstruierbaren Sprache, man ist bemüht, möglichst attraktive, außergewöhnliche und auffällige Wortbildungsformen zu entdecken und massenweise zu verwenden. Von den untersuchten 100 deutschen

Werbeanzeigen enthielten 37 Werbetexte (37%) neuschöpferische, ungewöhnliche Wortbildungen.

Viele Komposita erfüllen in den deutschen Werbeanzeigen nicht nur die Funktion der Informationsvermittlung, sondern tragen auch zur Bildlichkeit und Expressivität des Textes bei. Z. B.:

Nur wenige Limousinen zeigen sich so charakterstark wie der Alfa 146TI (Alfa-Romeo-Autowerbung); (Der Spiegel, 9/1998)

Asphaltfreundliches Fahren (Michelin-Reifen-Werbung); (Sowinski, 1998)

Jetzt in der 5-Liter-Flüssigbox. Persil. Flüssig mit der Reinheitsgarantie – superpraktisch und umweltbewusstverpackt. (Persil-Werbung); (Focus, 14/2003)

In der deutschen Werbesprache findet man ganz oft die sogenannten *Augenblickbildungen* (auch *Ad-hoc-Bildungen* oder *Okkasionalismen*). Meistens sind sie einmalige Wortschöpfungen und es ist ganz schwer zu bestimmen, ob sich solche Erscheinungsformen in Richtung der Lexikalisierung weiterentwickeln. Bei der Bildung der deutschen Werbeneuschöpfungen sind die Komposition und die Ableitung besonders produktiv. Z. B.:

Durchschnupfsicher durch neuartige Papierbrücken. (Werbung für Tempo-Taschentücher); (Janich, 2001)

Unkaputtbare Mehrwegflasche (Coca-Cola-Werbung); (Janich, 2001)

Streicheljunge Haut (Nivea Kosmetik); (Janich, 2001)

Hemdentaschenflach und außergewöhnlich intelligent (Anzeige für Siemens-Mobil-Telefon); (*Focus*, 6/2001)

Infolektuell (Werbung für Nachrichtenmagazin *Focus*); (*Janich*, 2001)

Unter 100 litauischen Werbeanzeigen gelang es nur 5 Werbetexte (5%) zu finden, wo gewisse Formen der Neuschöpfungen verwendet wurden. Z.B:

SMS'uok visą vasarą. (Schlagzeile für neue Omnitel-Dienstleistungen); (*Lietuvos rytas*, 1999-05-23)

Turbokonzertas. *Pasiilgai gero garso?* (Konzertwerbung); (*Lietuvos rytas*, 2006-04-18)

Turbiausi hitai viename rinkinyje. (Werbung für eine neue Hip-Hop-CD); (*Lietuvos rytas*, 1999-10-12)

Iššūkis tikram xtremalui. (Nissan X-Trail Werbung); (*Lietuvos rytas*, 2003-04-24)

Solche sprachökonomischen und neuschöpferischen Wortbildungen, die das Deutsche im Bereich der Werbesprache aufweist, haben keine besondere Verbreitung in den litauischen Werbeanzeigen. Synthetischer Sprachbau und litauische Wortbildungsregeln geben keinen freien Raum dafür. In den litauischen Werbeanzeigen werden verschiedene Kompensierungsstrategien entwickelt, um Wortbildungsformen durch andere sprachliche Gestaltungsweisen zu ersetzen. Z. B.:

1. Durch Adverb+Adjektiv Erklärung;

Akinančiai balti dantys, natūraliai švelni oda, žaibiškai greitas efektas, jaudinančiai gaivus skonis. (*TV antena*, Jahrgang 2002)

2. Durch Genitivattribut;

Stabdžių antiblokavimo sistema, spalvoto vaizdo televizorius, palūkanų norma, erdvinio garso sistema. (*TV antena*, Jahrgang 2002-2003)

3. Durch Vergleiche.

Švelnus kaip šilkas, šaltas kaip ledas, malonus lyg mylimosios bučiny. (*Stilius*, Jahrgang, 2001)

Fremdwortschatz (Anglizismen)

Verschiedene fremdsprachige Elemente (anglo-amerikanische Einflüsse) spielen eine wichtige Rolle in deutschen Werbeanzeigen. Im Deutschen bemerkt man eine massenhafte Tendenz, in allen Bereichen des Lebens Anglizismen zu verwenden. Werbung bildet in dieser Hinsicht keine Ausnahme. Heute wird Englisch als Weltsprache bezeichnet, und es ist offenbar modern geworden, Produkte und Dienstleistungen Englisch anzupreisen. In den Werbeanzeigen dienen Anglizismen meistens dem

Zweck, Modernität, Dynamik, Jugendlichkeit und Internationalität zu demonstrieren. Außerdem ist es zur Modeerscheinung geworden, mit der englischen Sprache den Fortschritt- und Zukunftsgeist anzupreisen. Z. B.:

In touch with tomorrow. (*Toshiba*-Werbung); (*Janich*, 2001)

The future. Together. Now. (*Colonia*-Werbung); (*Janich*, 2001)

Let's make things better. (*Philips*-Werbung); (*Janich*, 2001)

Think different. (*Apple*-Computer-Werbung); (*Der Spiegel*, 16/2005)

In den litauischen Werbeanzeigen spielen Anglizismen im Vergleich mit der deutschen Werbung noch keine so große Rolle, obwohl ihre Verwendung zunehmende Tendenz aufweist. Von den untersuchten 250 litauischen Werbeanzeigen gab es nur 36 (14,4%) Werbeanzeigen mit den anglo-amerikanischen Einflüssen. Dagegen wiesen von 250 deutschen Texten sogar 112 Werbeanzeigen (oder 44,8% aller Texte) verschiedene fremdsprachige Formen auf.

Die Analyse der obenerwähnten 250 deutschen Werbeanzeigen läßt feststellen, dass die meisten Anglizismen in den Bereichen von Werbung multimedialer Technologien (41 oder 36,6%), Automobilwerbung (29 oder 25,89%), Zigarettenwerbung (18 oder 16,08%), Lebensmittelwerbung (16 oder 14,28%) und der Unterhaltungsbranche (8 oder 7,14%) vorkommen. Z. B.:

Neu! HSCSD, jetzt High Speed im Internet mit dem Netzturbo von D2. (HSCSD-

Daten-Übertragungswerbung); (*Der Spiegel*, 1/2001)

Klickdown!

Das ist Highspeed. Der neue Nokia 9210.

Communicator arbeitet bei der Datenübertragung mit bis 43,2kBit/s, ob sie im WWW Surfen, Wap-Dienste abrufen oder E-Mails empfangen. Sie können unterwegs Excel-Tabellen erstellen und versenden, Word-Dokumente bearbeiten oder Power-Point-Präsentationen auf dem hochauflösenden Farbdisplay ansehen – der Kommunikator bietet Ihnen eine Arbeitsumwelt wie in einem modernen Büro – egal, wo Sie gerade sind. Nokia. Connektting People. (*Nokia*-Produktion-Werbung); (*Der Spiegel*, 17/2001)

Weil Sie so brav waren, gibt es jetzt West Full Flavor Christmas Edition für je 5,-DM. (Werbung der Zigarettenmarke West); (*Focus*, 14/1999)

In Rot. – On Roud. – Off Roud. (Mitsubishi-Pajero-Jeep-Werbung); (Janich, 2001)

In der deutschen Werbung findet man viele neue Zusammensetzungen, die aus fremdsprachigen Komponenten bestehen oder hybride Bildungen (aus einer deutschen und einer fremdsprachigen Komponente) sind. Sogar 47 Werbeanzeigen (41,96%) von den obenerwähnten 112 Werbetexten hatten solche Strukturen. Z.B.:

Das neue S3 Com : Just das Powerhandy. (Siemens-Mobiltelefon-Werbung); (Focus, 15/1999)

Haarspray, Schowmaster, Geschenkservice, Bestellhotline, Farbdisplay, Off-Roud-Jubiläum, E-mail-Benachrichtigung, Colorverglassung usw. (Der Spiegel, 17/2001)

Wie schon erwähnt, ist die Zahl der Anglizismen in der litauischen Werbesprache viel geringer. Nach der Unabhängigkeitserklärung im Jahre 1991 wächst jedoch diese Zahl. Prozesse der Euro-Integration, gemeinsames europäisches Marktsystem, rasche technische und elektronische Entwicklung beschleunigen diese Tendenzen. In der litauischen Werbesprache sieht man die anglo-amerikanischen Einflüsse vor allem in den Bereichen der elektronischen Technik (Mobiltelefone, Audio- und Videoapparatur), des Automarktes und der Unterhaltungsbranche. Anglizismen erfüllen dieselben Funktionen wie in der deutschen Werbesprache, d.h. sie bedeuten Modernität, Individualität, Modegeist, Globalisierung usw. Z.B.:

Pametei galvą? Gincosan stimuliuoja protinę veiklą.

Pharmaton. Natural health produkts. (Arznei-Werbung); (Stilius, 2003-04-18)

Stebuklas skalbykloje? Zanussi Quality. From the Elektrolux Group.

The world's No. 1 choice. (Zanussi-Werbung); (TV antena, 2001-03-22)

LG Buitinė technika. LG Digitally yours. (LG Werbung); (TV antena, 2000-06-11)

Audi A3. Technikos pranašumas. Find Love with Audi. (Audi-Werbung); (Lietuvos rytas, 2002-03-17)

Add more life for your car. Take it from the star. Texaco Havoline Formula3.

Naujos kartos automobilių alyva. (Texaco-Werbung); (Respublika, 1998-06-04)

Phraseologismen

Phraseologische Formen sind in deutschen Werbeanzeigen sehr verbreitet. Man verwendet sie in al-

len Werbegebieten. In litauischen Werbeanzeigen wird dieses lexikalisch-stilistische Mittel fast nicht verwendet, obwohl der litauische phraseologische Bestand sehr reich ist. Zum Vergleich der Phraseologismen in den deutschen und den litauischen Werbeanzeigen wurden 200 deutsche und 200 litauische Werbeanzeigen vom Jahrgang 1998-2003 aus den deutschen Zeitschriften *Focus* und *Der Spiegel* und auch aus den litauischen Zeitschriften *TV antena* und *Stilius* untersucht. Es gab sogar 87 deutsche Werbeanzeigen (43,5%), in denen phraseologische Formen vorkamen und nur 5 litauische Werbetexte (2,5%), wo Phraseologismen verwendet wurden.

M. Hemmi (1994) stellt fest, dass 78,7% der von ihr untersuchten 148 Werbeanzeigen mindestens einen Phraseologismus aufweisen.

In den deutschen Werbeanzeigen kommen meistens folgende Arten der Phraseologismen vor:

1) völlig oder teilweise idiomatisierte Phraseologismen, z.B.:

Setzen Sie Ihre Freundin in die frische Luft (Peugeot-Cabriolet-Werbung); (Janich, 2001)

Moskowskaya. Der einzige Wodka, der Ihnen keinen russischen Bären aufbindet.

Moskowskaya. Der echte Russe. (Wodkawerbung); (Stern, 11/1998)

Ich trinke Jägermeister, weil ich meiner Nachbarin so lange den Hof gemacht habe, dass jetzt ich ihn kehren muss.

Jägermeister. Einer für alle. (Jägermeister-Werbung); (Stern, 8/1998)

Kaufen Sie keine Katze im Sack.

Nur Gigaset ist das meistverkaufte DECT-Telefon. (Siemens-Telefon-Werbung);

(Der Spiegel, 15/2001)

2) phraseologische Vergleiche, z.B.:

Ich trinke Jägermeister, weil ich jeden Tag wie ein Luchs auf den Dax achte.

(Jägermeister-Werbung); (Der Spiegel, 18/1997)

Süß wie die Sünde. (Mars-Werbung); (Focus, 14/2006)

3) phraseologische Wortpaare, z.B.:

ALFA 146. Mit Leib und Seele. Alfa Romeo. (Alfa Romeo Werbung); (Focus, 9/1999)

Ich seh weit und breit kein anderes Buch, das einen Umfang von über 500 Seiten rechtfertigen würde. Deutsche Telekom. (Telekombuch-Werbung); (Stern, 12/2001)

Lebt Ihre Heizung in Saus und Braus? (Gasheizungswerbung); (Focus, 7/1996)

4) Sprichwörter, z.B.:

Übung macht den Meister. (Sony-Werbung); (Stern, 2/2000)

Über Geschmack kann man nicht streiten. (Küchenmöbelwerbung); (Focus, 3/1996)

5) verschiedene phraseologische Verbindungen, z.B.:

Bekommen Sie Ihre Gesundheit in Griff. Interaktiv. (Werbung für CD-ROM-Lexikon der Medizin); (Der Spiegel, 17/2000)

Wenn der Verdauung der richtige Schwung fehlt.

Bringt die Verdauung sanft in Schwung. (Medikamentenwerbung); (Janich, 2001)

Die deutsche Werbesprache dient dem guten Zweck, den nationalen phraseologischen Bestand zu bewahren und zu propagieren, was in litauischer Werbesprache nicht der Fall ist. In dieser Hinsicht eröffnen sich für litauische Werbetexter weite Arbeitsfelder, weil bis jetzt der litauische phraseologische Reichtum in der Werbung ganz vergessen war. Die einzelnen Werbeanzeigen mit den Phraseologismen veranschaulichen kein wahres Bild der litauischen Phraseologie, deshalb werden hier diese einzelnen Beispiele (meistens phraseologische Vergleiche und teilweise idiomatisierte Redewendungen) einfach nur vorgeführt, ohne ausführlichere Erläuterung zu geben. Z. B.:

Nesuk galvos dėl dovanos. Verslo dovanos. (Geschenservice-Werbung); (Stilius, 2002-11-08)

Voimix. Kaip sviestu patepta. (Margarinenwerbung); (Lietuvos rytas, 1998-10-21)

Pametei galvą? Gincosan stimuliuoja protinę veiklą. (Gincosan-Werbung); (Stilius, 2003-04-18)

Jūsų produktai sugedę, o pinigai kaip į balą? Pamirškite savo rūpesčius.

VacSy – tai patikima ir saugu. (Vacuum-Anlagen-Werbung); (Stilius, 1998-01-11)

Mittel der Bildlichkeit im Text (Tropen)

Mittel der Bildlichkeit im Text (Tropen) sind in beiden Sprachen sehr verbreitet. In der litauischen Werbung wird diese Art der lexikalisch-stilistischen Mittel sogar bevorzugt. In den litauischen Werbeanzeigen verwendet man sehr viele Metaphern, Personifizierungen, Hyperbeln. Metonymien, Vergleiche und Euphemismen sind weniger verbreitet, werden aber sowieso mehr als in den deutschen Werbeanzeigen (außer Euphemismen) verwendet. Personifizierung ist das meist verbreitete lexikalisch-stilistische Mittel in den litauischen Werbeanzeigen (Abb. 4 und 5).

Anhand der Auswertung von 200 deutschen und 200 litauischen Werbeanzeigen wurde festgestellt, dass es 67 (33,5%) deutsche Werbetexte und 61 (30,5%) litauische Werbetexte gab, in denen Metaphern verwendet wurden. Den meisten Metaphern der deutschen und der litauischen Werbeanzeigen liegt Empfindungs-, Zustands-, Farben- und Funktionsähnlichkeit zugrunde. Z.B.:

1) Empfindungsähnlichkeit:

Marlboro – der Geschmack von Freiheit und Abenteuer.

(Marlboro-Werbeanzeige); (Janich, 1991)

Die wilde Frische. Mannen. (Mannen-Werbung); (Stern, 7/2003)

Kronbacher – Geschmack der Freiheit. (Kronbacher-Werbung); (Der Spiegel, 12/1998)

Rennie – jūsų skrandžio gaisrininkas. (Rennie-Werbung); (Lietuvos rytas, 2004-03-06)

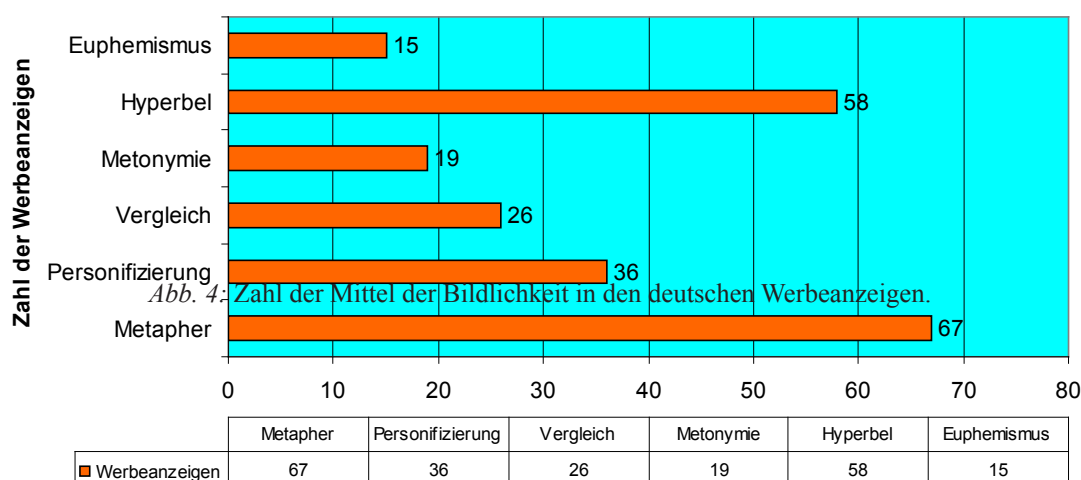

Abb. 4: Zahl der Mittel der Bildlichkeit in den deutschen Werbeanzeigen.

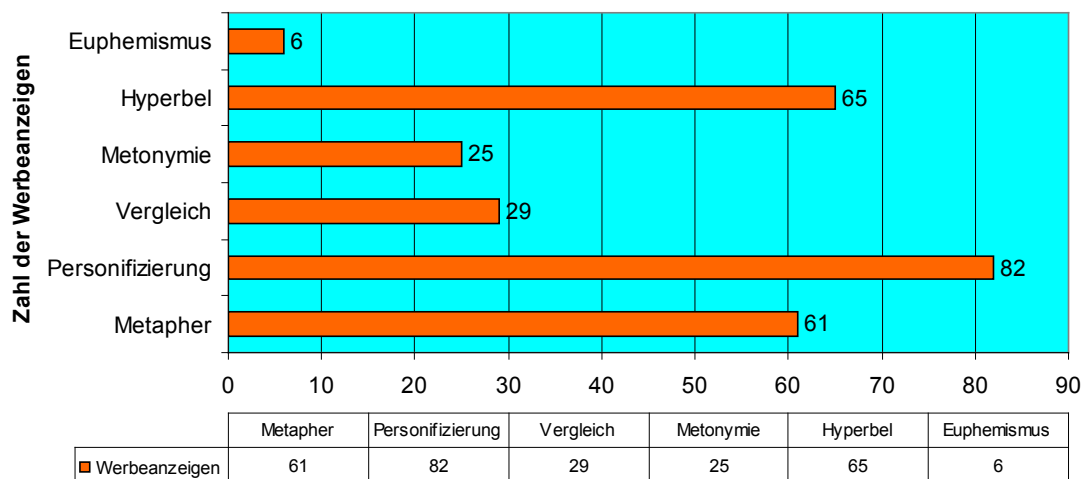

Abb. 5: Zahl der Mittel der Bildlichkeit in den litauischen Werbeanzeigen.

Pavasaris Tavo spintoje. Mada. (Werbung für Supermärkte Mada); (TV antena, 2003-03-08)

Alsuok pavasario ritmu. Audimas Judėjimo laisvė. (Bekleidungswerbung); (Respublika, 2002-11-23)

2) Zustandsähnlichkeit:

Ein Herz aus purer Kraft (Fiat Barketta Werbung); (Focus, 4/1998)

Pack den Tiger in den Tank. (Shell-Werbung); (Focus, 6/1999)

Reine Natur in jedem Glas. (Eckes-Kirschwasser-Werbung); (Spiegel, 13/1999)

Pasisemk gamtos stiprybės. Lietuviški natūralūs žoliniai vaistai. (Werbung für AG Bakteriniai preparatai); (Stilius, 2003-04-11)

Antras kvėpavimas Jūsų automobiliui. (Futura-Werbung); (Respublika, 1996-06-19)

3) Farbenähnlichkeit:

Krombacher. Eine Perle der Natur. (Bier-Werbung); (Der Spiegel, 6/1999)

Schwarze Sünde. (Werbung für Mercedes E-Class); (Der Spiegel, 7/2006)

Alle Frühlingsfarben in Ihrem Kleiderschrank. (Bekleidungswerbung); (Focus, 2/1998)

Saulės spinduliai ant Jūsų stalo. (Werbung für Voimix-Margarine); (Stilius, 1998-06-11)

Rudens spalvų šokis. Audimas. Judėjimo laisvė. (Werbung für Audimas-Bekleidung); (Respublika, 2001-09-07)

4) Funktionsähnlichkeit:

Packt den Schmerz – Löst ihn auf. (Thomapyrin-Werbung); (Sowinski, 1998)

Unser Vorschlag. Essen Sie Ihren Hunger. (Snickers-Werbung); (Stern, 3/1995)

Ištirpink savo kosulį. (Flavamed-Werbung); (Stilius, 2001-12-13)

Pažadink jėgą. (Nitro 3000-Benzin-Werbung); (Respublika, 2003-04-26)

Isiliek į energijos srautą. Jei Jūsų širdis galėtų pasirinkti. (Möller's Omega-3 Werbung); (Lietuvos rytas, 1994-01-23)

Es wurden auch 150 litauische und deutsche Werbeanzeigen von den Jahrgängen 1997-2002 untersucht, um die Zahl der Personifizierungen zu bestimmen. In 82 litauischen Werbeanzeigen (54%) wurden die Personifizierungen verwendet. In deutschen Texten trafen wir auf 36 Personifizierungen (24%). Z.B.:

Legale Dopingmittel für müde Leuchten. (Osram-Glühbirnen-Werbung); (Focus, 11/1999)

Unsere Wände sind ganz schwerhörig. (Gipsplattenwerbung); (Focus, 11/1998)

Ihr PC wird Augen machen. (Casio-Digital-Kamera-Werbung); (Stern, 12/1999)

Ihr Auge freut sich. Ihr Konto freut sich. Unsere Konkurrenz ärgert sich:

Rennie räumt den Magen auf. (Rennie-Werbung); (Stern, 13/1997)

ODOL gibt sympatischen Atem. (ODOL-Mundwasser-Werbung); (Focus, 8/1997)

Der berühmte Magenfreundliche. (Kaffee-Paullig-Werbung); (Focus, 7/1996)

Weil unsere Haut Durst auf Gesundheit hat. (Vichy-Werbung); (Stern, 6/1998)

Moskovskaya. Russische Namen haben viele. Er hat eine russische Seele.

Moskovskaya. Der echte Russe. (Wodka-Werbung); (Focus, 8/1997)

In den litauischen Werbeanzeigen werden fast alle Werbeobjekte personifiziert. Z.B.:

Nuo šiol Jūsų oda pradeda naują gyvenimą. (Pond's-Werbung); (Stilius, 2003-03-16)

Niekas nesirūpina Jūsų oda taip, kaip Pond's. (Pond's-Werbung); (Lietuvos rytas, 2000-08-19)

Coldrex žino, kaip nugalėti peršalimą. (Coldrex-Werbung); (Respublika, 1998-09-16)

Nuostabu, kaip puikiai jaučiasi Jūsų plaukai, kai jie gerai maitinasi.

Kad stresas Tavęs nešokdintų. (Magvit-Werbung); (Stilius, 2003-03-16)

Horn. Alus su nuotaika. (Horn-Werbung); (Lietuvos rytas, 2003-12-20)

Prisijaukink kelią. Audimas. Judėjimo laisvė. (Audimas-Werbung); (Respublika, 2002-10-26)

Sutramdytos virtuvių kainos. RBD virtuvės baldai. (RBD virtuvės baldai-Werbung); (Respublika, 2002-10-25)

Unter 200 untersuchten deutschen und litauischen Werbeanzeigen gab es 26 (13%) deutsche Werbetexte und 29 (14,5%) litauische Werbetexte, in denen der Vergleich als lexisch-stilistisches Mittel vorkam. Die meisten Vergleiche in der deutschen Werbung kommen in den Bereichen der Autotechnik, der Putzmittel und der Lebensmittel vor. Z. B.:

OSRAM – Hell wie der lichte Tag. (OSRAM-Werbung); (Sowinski, 1998)

Ajax macht Bad und Spülstein weiß wie neu. (Ajax-Werbung); (Focus, 7/2002)

Es war wie ein Geschenk des Sommers. (Raffaello-Werbung); (Focus, 5/2001)

So temperatenvoll, dass man kaum noch anhalten möchte. So sparsam, dass man kaum noch anhalten muss. (Werbung für den Mazda 626 Turbodiesel-Direkteinspritzer); (Focus, 9/1999)

Die deutschen Werbetexte zeichnen sich durch ihre kompositorischen Vergleiche aus.

Z. B.:

Erdgas. Ist kinderleicht und schont die Umwelt. Ruhrgas. Wir stehen für Erdgas. (Ruhrgas-Werbung); (Der Spiegel, 2/2000)

Blitzschnell im Business: High Speed Mobile Data. (E-plus-Datenübertragungswerbung); (Stern, 5/2002)

Solche Strukturen finden wir in der litauischen Sprache nicht.

Deutsche Werbevergleiche zeichnen sich durch Konkretheit und Sachlichkeit aus. Litauische Wer-

bevergleiche sind expressiver, klingen poetisch, metaphorisch und sogar übertrieben. Z. B.:

Kad balsas skambėtų lyg krikštolas. Omnitel. Profesionalus požiūris. (Omnitel-Werbung); (TV antena, 1999-03-06)

Joninių degtinė. Skaidri kaip rasa, kaitri kaip ugnis. Anykščių vynas. (Wodka-Werbung); (TV antena, 1998-04-03)

Vaizdas aštrus kaip deimantas. (Pace-Video-Technik-Werbung); (TV antena, 1997-10-18)

AEG kaitinimo plokštė paklūsta Jums tarsi orkestras dirigentui. Genialu. AEG. (AEG-Werbung); (Stilius, 2002-12-13)

Die meisten litauischen Werbevergleiche kommen in den Bereichen Lebensmittel, Kosmetik und verschiedene Technik vor.

Anhand der Auswertung von 100 deutschen und litauischen Werbeanzeigen wurden metonymische Formen in 19 (19%) deutschen und 25 (25%) litauischen Werbetexten festgestellt. In den Werbeanzeigen kommen meistens solche Metonymien vor, denen logische Assoziationen von Raum, Wirkung, Resultat, Ursache, Zeit usw. zugrunde liegen.

In den deutschen und litauischen Werbeanzeigen werden meistens solche Metonymien verwendet, wo die Wirkung oder das Resultat durch die Ursache hervorgehoben werden. Die Ware oder die Dienstleistung werden als Ursache verstanden. Mit dem Erwerb von diesem Produkt bekommt der Rezipient die erwünschte Wirkung oder das erwünschte Resultat. Z. B.:

Die Frische mit der Frucht. (Limonadenwerbung); (Focus, 3/1999)

Ihr Zahnfleisch spürt den Unterschied. (Meridol-Zahncreme-Werbung); (Janich, 2001)

Das Fenster ins Netz. (Werbung für Nec-Monitore); (Der Spiegel, 9/2002)

Palaima perštinčiai gerklė. (Minthon-Werbung); (Stilius, 2002-03-27)

Kokybės ir kainos harmonija. (AEG-Werbung); (TV antena, 1997-06-07)

Rover – įamžintas kokybės, saugumo, jėgos ir komforto sąskambis.

(Rover-Werbung); (TV antena, 1997-06-07)

In deutschen und litauischen Werbeanzeigen merkt man die Tendenz, die Qualitätsepitheta zu verwenden, die auf das Herkunftsland des Produktes hinweisen. Ganz oft braucht man keine besonderen Werbestrategien auszudenken, sondern nur die Herkunft des Produktes in der Werbeanzeige zu

verwenden, um das erwünschte Werberesultat zu erreichen. Z. B.:

Japanischer Komfort hat die Wohnzimmer der Welt erobert.

Mazda kümmert sich jetzt um die Garagen. (Mazda-Werbung); (Focus, 7/2000)

Schwedische Sicherheit. Weltweit. (Volvo-Werbung); (Der Spiegel, 3/2005)

Britiškas solidumas. (Rover-Werbung); (Lietuvos rytas, 1998-03-15)

Suomiška kokybė ir patikimumas. (Isku-Werbung); (Lietuvos rytas, 1998-03-11)

Unter 200 deutschen und litauischen Werbeanzeigen kamen 58 deutsche und 65 litauische Werbetexte mit den hyperbolischen Formen vor. Dieses lexikalisch-stilistische Mittel wird ganz oft in deutschen und litauischen Werbeanzeigen verwendet. Damit werden die besten Eigenschaften des Werbeprodukts betont. Hyperbel hebt die Einzigartigkeit, Attraktivität, Qualität der Ware oder der Dienstleistung hervor. Die ausgeprägte Rolle der Übertreibung verursacht die Tatsache, warum der Werbung so viele irreführende und trügerische Tendenzen nachgesagt werden. Das Ziel der Werbung ist das beste, das schönste und das qualitativste Werbeobjekt zu präsentieren. Es wäre ganz schwer, bestimmte Werbebereiche hervorzuheben, wo die Hyperbeln eine entscheidende Rolle spielen. Sowohl in der deutschen, als auch in der litauischen Werbung werden fast alle Werbeobjekte hyperbolisiert. Z. B.:

Im Falle eines Falles, klebt UHU wirklich alles. (UHU-Werbung); (Janich, 2001)

Alle Welt wählt Wella. (Wella-Werbung); (Focus, 1999/11)

Alka Seltzer stoppt heute schon den Kater von morgen. (Alka Seltzer-Werbung); (Focus, 8/2000)

Die Welt liegt auf unserem Weg. (Deutsche Post-Werbung); (Der Spiegel, 7/2001)

Deloforce Port. Der vollkommene Genuss. (Portwein-Werbung); (Stern, 3/2002)

Die litauischen Hyperbeln wirken ganz expressiv. In den Werbeanzeigen kommen sie oft mit verschiedenen Formen der Personifizierung vor. Z. B.:

Niekas taip nesirūpina Jūsų oda taip kaip Pond's. (Pond's-Werbung); (Lietuvos rytas, 2000-08-19)

Ko gero, geriausias alus pasaulyje. (Carlsberg-Werbung); (TV antena, 2003-03-15)

Es werden auch bildhafte räumliche Darstellungen zur Hilfe gezogen, um einen besonderen Wer-

beeffekt zu erreichen. Z. B.:

Metaxa. Paliesk saulę. (Metaxa-Werbung); (Respublika, 2000-05-11)

Pasaulis ant Gardėsio duonos riekės. (Gardėsio-Werbung); (Respublika, 2002-10-19)

Euphemismen kommen in der Werbung nicht sehr oft vor. In 100 deutschen und litauischen Werbeanzeigen wurden 15 (15%) deutsche und 6 (6%) litauische Werbetexte mit den Euphemismen gefunden. Es gibt nicht so sehr viele Bereiche, wo man euphemistischen Aussagen verwenden könnte. Meistens trifft man Euphemismen in den Bereichen der Medizin und Hygiene. Euphemistische Aussagen helfen hier unangenehme Dinge angenehmer, schöner oder sogar höflicher darzustellen. Z. B.:

Ramond Abführtee: Ramond hilft – mit rein pflanzlichen Wirkstoffen – der Natur sanft nach, wenn etwas in Unordnung geraten ist. (Werbung für Ramond Abführtee); (Janich, 2001)

Machen Sie Ihnen Po zur Kusszone. Hakle. Trockenes & feuchtes Toilettenpapier.

Ihrem Po zuliebe. (Toilettenpapier-Werbung); (Sowinski, 1998)

Ramond erleichtert natürlich und mild. (Abführmittel-Werbung); (Stern, 2/1999)

In litauischen Werbeanzeigen verwendet man die Euphemismen ganz selten. In Litauen gibt es noch ganz viele Tabuthemen, und es ist sehr schwer, sie zu brechen. Mit der Unabhängigkeitserklärung begann man sehr vorsichtig über solche Themen wie Hygiene, Sex, usw. zu sprechen. Z. B.:

Durex – meilės kalba. (Durex-Werbung); (Stilius, 1999-01-11)

Pasakyk dèmelėms ne. (Libress-Werbung); (TV antena, 1999-04-24)

Nauja Utenos trikotažo kolekcija jauniems ir jaunatviškiems. (Utenos trikotažas-Werbung); (TV antena, 2001-03-18)

Schlussfolgerungen

Werbung erschließt sich in heutiger Welt als eine besondere, weitdiskutierte und außergewöhnliche Kommunikations- und Informationsform. Werbesprache ist schon längst zum Objekt der linguistischen Untersuchungen geworden. In diesem Bereich sind auch interkulturelle Vergleiche von Bedeutung.

Der Wortschatz spielt eine wichtige Rolle beim Gestalten der ganzen Werbebotschaft. Die angepassten lexikalisch-stilistischen Formen geben dem

Rezipienten der Werbebotschaft die Möglichkeit, richtig den Werbeinhalt zu verstehen.

Die Untersuchung der häufigsten lexikalisch-stilistischen Mittel in deutscher und litauischer Werbesprache ermöglichte folgende Schlussfolgerungen zu ziehen:

- beide Sprachen verwenden in Werbetexten gleiche lexikalisch-stilistische Mittel; Unterschiede sind in der Präferenz und Verwendungshäufigkeit von bestimmten Mitteln festzustellen;

- im Unterschied zum Deutschen werden in litauischen Werbeanzeigen Wortbildungsformen als Stilmittel, als etwas Expressives und Außergewöhnliches, eher selten gebraucht. In litauischen Werbeanzeigen erfüllen Ableitungen und Zusammensetzungen eine rein informative Funktion. In deutschen Werbetexten bemerkt man die Tendenz der konstruierbaren Sprache, man ist bemüht, attraktive, außergewöhnliche und auffällige Wörter, sogen. Okkasionalismen, zu bilden und massenweise zu verwenden;

- in deutschen Werbeanzeigen kommen Anglizismen sehr häufig vor. Im Litauischen ist das noch nicht in solchem Maße ausgeprägt, obwohl die Verwendung von Anglizismen zunehmende Tendenz aufweist;

- phraseologische Formen sind in deutschen Werbeanzeigen sehr verbreitet. Man verwendet sie in allen Werbegebieten. In den litauischen Werbeanzeigen tritt dieses lexikalisch-stilistische Mittel selten auf, obwohl der litauische phraseologische Bestand sehr reich ist;

- Mittel der Bildlichkeit im Text (Tropen) sind in beiden Sprachen sehr beliebt. In litauischer Werbung wird diese Art der lexikalisch-stilistischen Mittel sogar bevorzugt: man verwendet sehr viele Metaphern, Personifizierungen, Hyperbeln. Metonymien, Vergleiche und Euphemismen sind weniger verbreitet, aber sie werden sowieso häufiger als in den deutschen Werbeanzeigen verwendet (außer Euphemismen). Personifizierung ist das meist verbreitete lexikalisch-stilistische Mittel in den litauischen Werbeanzeigen.

- die vorliegende kontrastive Analyse der deutschen und der litauischen Werbesprache ermöglicht, nicht nur linguistische Tendenzen beider Sprachen zu vergleichen, sondern auch verschiedene kulturelle und interkulturelle Merkmale zu erblicken.

Literaturverzeichnis

1. Smetonienė, I. (2001). Garsinės reklamos stilius. – Daktaro disertacija, Vilnius.
2. Baumgart, Manuela. (1992) Die Sprache der Anzeigenwerbung. Eine linguistische Analyse aktueller Werbeslogans. – Heidelberg: Physica Verlag.
3. Gusejnova, Innara A. (2000/2001). Über einige Besonderheiten der modernen Werbetexte. – In: Das Wort. Germanistisches Jahrbuch der GUS, Moskau, S. 85–90.
4. Heller, Eva. (1996). Wie Werbung wirkt: Theorien und Werbung. – Frankfurt/M.
5. Hemmi, Maria. (1994). Es muss wirksam werben, wer nicht will verderben. Kontrastive Analyse von Phraseologismen in Anzeigen-, Radio- und Fernsehwerbung. – Kahlweg Verlag, Bern (Schweiz).
6. Janich, Nina. (2001). Werbesprache. Ein Arbeitsbuch. – Gunter Narr Verlag, Tübingen.
7. Römer, Ruth. (1968). „Die Sprache der Anzeigenwerbung.“ (Sprache der Gegenwart 4) – Corpus Verlag, Düsseldorf, S. 85–91.
8. Schütte, Dagmar. (1996). „Das schöne Fremde. Anglo-amerikanische Einflüsse auf die Sprache der deutschen Zeitschriftenwerbung.“ – Westdeutscher Verlag, Opladen.
9. Schweiger, Günter/Schrattenecker, Gertraud. (1995). Werbung. Eine Einführung.– Fischer Verlag, Stuttgart/Jena.
10. Sowinski, Bernhard. (1999). Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen. – Verlag J. B. Metzler Stuttgart, Weimar.
11. Sowinski, Bernhard. (1998). „Werbung“ – Niemeyer, Tübingen.
12. Störko, Ute. (1995). „Wir legen Word auf gutes Deutsch. Formen und Funktionen fremdsprachiger Elemente in der deutschen Anzeigen-, Hörfunk- und Fernsehwerbung.“ – Cubus, Viernheim.

LEXICAL-STYLISTIC MEANS IN GERMAN AND LITHUANIAN ADVERTISING TEXTS

Summary

The article analyses the most essential and frequent lexico-stylistic means in German and Lithuanian advertisements. On the basis of the authentic material in both languages the following goals have been achieved: the comparison of lexico-stylistic devices, their structure, use and diffusion tendencies, the functional properties and their influence on advertisement text emphatic expressions. The final point covers similarities and differences in both languages.

INFLIACIJA: ESMĖ, ANALIZĖS IR PROGNOZAVIMO PROBLEMATIŠKUMAS

Jonas Nedzveckas, Mindaugas Samuolaitis

Kauno kolegija

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami įvairių autorių požiūriai į infliacijos sąvokos, infliacijos proceso esmę ir turinį. Bendro vardiklio šiais klausimais radimas apsprendžia tolesnio tyrimo eigą: veiksniai, veikiančius infliacijos atsiradimą, poveikio įtakoti šį procesą galimybės. Darbe aptariami Lietuvoje infliacijos lygiui matuoti naudojamo metodo privalumai ir trūkumai. Straipsnyje nagrinėjami keinsistinės ir klasikinės mokyklų atstovų požiūriai į infliacijos kilmės priežastis, infliacijos ir nedarbo santykį, infliacijos pasekmes. Analizuojant mokslinę literatūrą infliacijos klausimais nustatyta skirtingos nuomonės infliacijos sampratos klausimu. Vieni infliaciją apibūdina kaip situaciją, kai „laisvi“, pinigai ieško prekių; kiti – ją apibūdina piniginių pajamų augimo tempais, aplėnkiančiais gamybos augimo tempus; treči, infliacijos sąvoką aiškina infliacijos priežastimis (atskirų ekonominių grupių siekimu padidinti savo realiąsias pajamas; piniginio vieneto kurso kritimu užsienio valiutos atžvilgiu ir t.t. Tyrimo metu nustatyta, kad plačiausiai paplitęs 1986 m. R. McKenzie paskelbtas infliacijos apibrėžimas: Infliacija – tai prekių ir paslaugų bendrojo kainų lygio didėjimas, pasireiškiantis piniginio vieneto perkamosios galios smukimu. Tyrimo metu nustatyta, jog infliacijos sąvokos apibrėžimo problematiškumas slypi tame, ką reikia laikyti bendrojo kainų lygiu? Lietuvos Statistikos departamentas infliacijai (defliacijai) apibūdinti naudoja vartojimo prekių ir paslaugų kainų indeksą. Nepaisant jo trūkumų, ekonomistų nuomone, šis infliacijos indikatorius yra patikimiausias.

Infliacijos priežastis nagrinėjančius autorius galima priskirti keinsistinei arba klasikinei mokyklai. Keinsistinės mokyklos atstovai teigia, kad infliacijos lygį apsprendžia bendrosios paklausos augimas ir šalies ekonominė būklė. Klasikinės mokyklos atstovai infliacijos priežastis mato tik pinigų sferoje.

Sekanti straipsnyje nagrinėjama problema – infliacijos ir nedarbo santykis. Nustatyta, kad norint sumažinti infliaciją, bendrąją paklausą būtina apriboti.

Atliktos teorinės infliacijos pasekmių studijos leidžia teigti, kad numatytos (o ne stichinės) infliacijos pasekmės nėra skaudžios, kadangi infliacija turi neigiamų ir teigiamų pasekmių.

Raktiniai žodžiai: infliacija, defliacija, stagfliacija, hiperinfliacija, infliacinė spiralė, perkamoji galia, vartotojų kainų indeksas, Laspeireso indeksas, pragyvenimo lygio indeksas, fiskalinė politika, monetarinė politika.

Įvadas

Šiandien infliacija yra neatskiriamas veiksnys, kalbant apie šalies ekonominį augimą, ekonominę ir socialinę piliečių gerovę. Analizuojant mokslinę literatūrą pastebėta, kad mokslininkai iki šiol neturi vieningos nuomonės infliacijos sampratos, infliacijos atsiradimo priežasčių, infliaciją įtakančių veiksnių, jos lygio matavimo rodiklių ir kitais su infliacija susijusiais klausimais. Ši aplinkybė paskatino mus giliau pasidomėti šiais klausimais.

Darbo tikslas – infliacijos, kaip socialinio–ekonominio reiškinių tyrimas.

Tyrimo uždaviniai:

Infliacijos sąvokos esmės apibrėžimas;

Nustatyti, kuo matuoti bendrojo kainų lygio dinamiką?

Išsiaiškinti infliaciją įtakančius veiksniai;

Išsiaiškinti infliacijos (defliacijos) prognozavimo sunkumus;

Aptarti kainų lygio valdymo būdus;

Apibūdinti infliacijos pasekmes.

Rašant darbą, naudotasi užsienio ir lietuvių ekonomistų darbų infliacijos (defliacijos) klausimais analize.

1. Infliacija ir ją įtakojoantys veiksniai

Infliacijos sąvoka pirmą kartą paminėta JAV Pilietinio karo metais (1816–1865 m.), kai į apyvartą buvo išleista milžiniška pinigų masė. Infliacijos pavadinimas yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio „inflatio“, kuris reiškia išpūtimą. Tačiau infliacija kaip socialinis ekonominis reiškinys pasirodė daug anksčiau – tuomet, kai atsiskaitymuose pradėtos naudoti labiausiai realizuoti tinkamos pagrindinio verslo prekės (gyvuliai, brangių žvėrių kailiai, grūdai ir kt. prekės, kurios buvo pakankamai, bet neypatingai paplitusios ir turėjo didelę ir pastovią perkamąją vertę), o vėliau – auksas, monetos ir popieriniai pinigai.

Infliacija yra neatskiriamas elementas, kalbant apie ekonominį augimą, ekonominę ir socialinę gerovę. Analizuojant mokslinę literatūrą pastebėta, kad mokslininkai iki šiol nėra vieningos nuomonės ir nesutaria, kas yra infliacija.

Vieniems svarbiausias infliacijos požymis – situacija, kai „laisvi“ pinigai ieško prekių (M. Friedman D., Leidleris, Parkin M., Sloman J., Hubbard G. R.), kiti ją apibūdina piniginių pajamų augimo tempais, viršijančiais gamybos augimą (R. J. Ruf-

fin), treči infliacijos priežastimi laiko atskirų ekonominių grupių siekimą padidinti realiąsias savo pajamas net ir tuomet, kai šios negali būti padengtos prekėmis. Ketvirtą ją sieja su piniginio vieneto kurso kritimu užsienio valiutos atžvilgiu (Flemingas, Mandelas). Penktą mano, kad infliacija yra rinkos, prekių, gamybos, mainų santykių ir jų reguliavimo reiškinys (S. Uosis). F. Machlupas teigia, kad infliacija – tai vartojimo kainų indekso augimas. I. Fišeris, J. Tornau įsitikinę, kad infliacija – tai atotrūkis tarp nominalių ir realių ekonominių rodiklių (nominalaus darbo užmokesčio, nominaliosios palūkanų normos ir perkamosios galios).

Labiausiai paplitęs ir visa apimantis infliacijos apibrėžimas gana paprastas: infliacija – tai prekių ir paslaugų bendrojo kainų lygio didėjimas, pasireiškiantis piniginio vieneto perkamosios galios smukimu, t.y. realiojo darbo užmokesčio kritimu (McKenzie R., 1986, 2002, <www.icegec.org>).

Infliacijai priešingas reiškinys yra defliacija. Tai prekių ir paslaugų bendrojo kainų lygio mažėjimas, kai piniginio vieneto perkamoji galia kyla. Mokslinėje literatūroje greta šių kainų lygių charakterizuojančių terminų minimos stagfliacijos ir hiperinfliacijos sąvokos.

Hiperinfliacija – tai infliacija, pasižyminti ypač dideliais augimo tempais (daugiau nei 50% per mėnesį) (Mankiw N. G., 1997). Absoliutus hiperinfliacijos rekordas priklauso Vengrijai, kurioje po Pirmojo pasaulinio karo, vykdant pinigų reformą, už 40.000 kvadriljonų buvo duodamas 1 forintas (1=400 ir 21 nulis). Tokių hiperinfliacijų pasitaiko retai (McKenzie R., 1986).

Stagfliacija – tai ekonominė situacija, kuriai būdingi spartūs infliacijos ir nedarbo augimo tempai (Vetlov I., 2002).

Vienos ar kelių prekių ar jų grupės kainų išaugimas nėra infliacija, taip kaip kelių prekių kainų sumažėjimas nėra laikoma defliacija. Gamybos technologijos pažanga bei paklausos svyravimai sudaro sąlygas atskirų prekių kainoms tiek kilti, tiek kristi. Infliacija yra tuo atveju, kai kyla bendrasis kainų lygis. Dalis ekonomistų yra linkę pabrėžti, kad infliacija yra ne vienkartinis bendrojo kainų lygio pakilimas, o besitęsiantis, ilgas jo kilimas. Atitinkamai šalies ekonomika vadinama defliacine, kai pakankamai ilgą laikotarpį vartotojų perkamoji galia kyla.

Bandant apibrėžti infliaciją kaip socialinį-ekonominį reiškinį, iškyla infliacijos sąvokos apibūdinimo problematiškumas. Pagrindinis infliacijos

sąvokos trūkumas – ką reikia laikyti bendrojo kainų lygiu? Kokios tai kainos: pragyvenimo lygio indeksas, nacionalinių pajamų defliatorius, žemės ūkio produkcijos kainų indeksas, eksportuojamos ar importuojamos produkcijos kainų indeksai, pramonės produkcijos gamintojų pardavimo kainų indeksas, statybų kainų indeksas? Skirtingi požiūriai nulemia skirtingą ekonominį ir socialinį vertinimą.

Lietuvos Statistikos departamentas skaičiuoja minėtus kainų lygių apibūdinančius kainų indeksus, tačiau infliacijai (defliacijai) apibūdinti naudoja vartojimo prekių ir paslaugų kainų indeksą.

Vartotojų kainų indeksas – tai rodiklis, rodantis vartojimo prekių ir paslaugų, kurias įsigyja, už kurias sumoka ir kurias namų ūkiai panaudoja tiesiogiai patenkinti vartojimo poreikius, vidutinį kainų lygio pokytį per tam tikrą laikotarpį. Vartotojų kainų indeksas yra pagrindinis infliacijos (defliacijos) rodiklis (Barro R. J., 1994).

Lietuvoje nuo 1992 m. gegužės mėnesio vartotojų kainų indeksui skaičiuoti taikoma modifikuota Laspeireso formulė (1) (Lietuvos ekonominė ir socialinė raida: 2003/12. Vilnius, 2004):

$$VKI = \sum_{i=1}^n c_i \times (100 + e_i) \quad (1)$$

čia

VKI – vartojimo prekių kainų indeksas;

c_i – i-osios prekių grupės išlaidų lyginamojo svorio koeficientas;

100 – i-osios prekių grupės kainos procentas baziniais metais;

e_i – i-osios prekių grupės kainos procento esamaisiais metais pasikeitimo procentas;

$i = 1, 2, \dots, n$ – prekių grupių skaičius.

Laspeireso indeksas apskaičiuojamas tik nekinšančiam prekių rinkiniui, (Lietuvos ekonominė ir socialinė raida: 2003/12. Vilnius, 2004). 2003 m. „vartojimo krepšelį“ sudarė 433 elementarios visumos (2002 m – 428). Vartotojų kainų indekse namų ūkių vartojimo prekių ir paslaugų elementarioms visumoms atstovauja 766 prekės ir paslaugos reprezentantės (2002 m – 661) (Lietuvos ekonominė ir socialinė raida: 2003/12. Vilnius, 2004).

Kai vartotojų kainų indeksas yra didesnis nei 100%, teigiama, kad ekonomikai būdinga infliacija, o kai indeksas mažesnis nei 100%, tai ekonomika išgyvena nuosmukį dėl defliacijos.

Pagrindiniai vartojimo prekių ir paslaugų kainų indekso (VKI) privalumai yra:

1. Vartojimo prekių ir paslaugų indeksas (VKI) rodo prekių ir paslaugų, kurias įsigyja pirkėjai, kainas;

2. Vartojimo prekių, pagamintų užsienyje ir skirtų vartoti kitose šalyse, kainų padidėjimas atspindi VK indekse, kai tuo tarpu nacionalinio produkto defliatorius įvertina tik toje šalyje pagaminamas prekes ir paslaugas;

3. VKI indeksas skaičiuojamas pastoviam prekių rinkiniui (krepšeliui);

Vartojimo prekių ir paslaugų kainų indeksas tiksliai neparodo „gyvenimo išlaidų“ pasikeitimo, nes jis:

1. Neatsižvelgia į vartotojų perkamų prekių ir paslaugų rūšių ir kiekių pokyčius;

2. Neatsižvelgia į pagerėjusią produkto kokybę;

3. Neparodo, kam vartotojai šiandien daugiau išleidžia pinigų.

Antra problema, su kuria susiduriama, nagrinėjant kainų lygį, – kainų lygio indeksas yra apibendrinantis rodiklis. Tai reiškia, kad kainų lygis, padidėjęs atitinkamu procentu, dar nereikš, kad visos prekės ir paslaugos padidės tuo pačiu dydžiu. Tikrovėje kai kurių produktų kainos gali padidėti, kitų – sumažėti, o bendrasis kainų lygis liks nepakitęs. Vadinasi, svarbu tai, iš kokio visuomenės sluoksnio pozicijų yra žvelgiama į infliaciją. Jei infliacijos objektu laikomos gamintojų vartojamų prekių kainos, tai kainų lygis yra vienokio dydžio. Jei kainų lygis nagrinėjamas kaip aukštas pajamas gaunančių šeimų vartojamų prekių kainų pokytis, tai infliacija bus aukštesnė, nei žemas pajamas gaunančių šeimų vartojamų prekių kainų pasikeitimas.

Trečia, jei kainų lygis apibūdinamas pragyvenimo lygio indeksu, tai laikui bėgant šio indekso teikiama informacija tampa nebeatikima, nes vartojimo struktūra (maistas, poreikis kultūrinėms prekėms ir paslaugoms) kinta. Kainų lygį analizuojant kaip BNP defliatorių, atsiranda prekių rinkinio kiti problema, priklausomai nuo BNP sudėties. Be to BNP defliatorius įvertina tik toje šalyje pagamintas prekes ir paslaugas, bet neapima importo prekių ir paslaugų. Vertinant infliaciją kaip pramonės produkcijos gamintojų pardavimo kainų indeksą, į kainų lygį apibūdinantį indeksą bus įtraukiama tik apdirbamosios ir išgaunamosios pramonės produkcijos, elektros bei vandens tiekimo veiklos produkcijos ir dujų tiekimo veiklos produkcijos kainų indeksai. Kainų lygis kaip žemės ūkio produkcijos

supirkimo kainų indeksas parodo tik žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų dinamiką. Tai labai specifiniai rodikliai, kurie įtakoja tik ribotos grupės asmenų perkamąją galią.

Ketvirta, kai ekonomika pasiekia aukštą išsivystymo lygį, pasireiškia infliacijos iliuzijos efektas, kurio esmė yra absoliutus kainų indekso augimas, susijęs su kokybiškų prekių ir paslaugų pasirodymu rinkoje. Padidėja ne tik paslaugų sektoriaus apimtis, bet ir paslaugų kokybė. Visa tai didina kainų indeksą, bet į santykinį padidėjimą, kuris mažesnis dėl prekių ir paslaugų kokybės augimo, vartotojai paprastai neatsižvelgia.

Taigi, infliacijos apibūdinimas bendrųjų kainų lygiu tampa santykinis. Ir **vis dėlto, ekonomistų nuomone, toks infliacijos indikatorius yra patikimiausias.**

Antra stambi probleminė sritis, su kuria susiduria ekonomistai, nagrinėjantys infliaciją, yra infliaciją įtakančių veiksnių išsiaiškinimas, priežasčių ir pasekmių grandinės sudarymas. Priklausomai nuo priežasčių išskyrimo, yra imamasi priemonių aukštam infliacijos lygiui likviduoti ir palaikyti infliaciją saikingame lygyje, kuris skatintų ekonomikos augimą. Aiškinantis infliacijos priežastis, ekonomistai atstovauja dvi skirtingas mokyklas – keinsistinę ir klasikinę. Pagrindinis šių mokyklų teorijų skirtumas yra ne infliacijos turinys, bet infliacijos priežasčių skirtingumas. Keinsistinės mokyklos atstovai įsitikinę, kad infliacijos lygį apsprendžia bendrosios paklausos augimas ir šalies ekonominė būklė (nuosmukis, pakilimas). Todėl infliacijos lygiui valdyti jie siūlo fiskalinės politikos priemones: mokesčių mažinimą bei vyriausybės išlaidų didinimą. Klasikinės mokyklos atstovai – monetaristai, infliacijos priežastis mato tik pinigų sferoje, todėl infliacijai valdyti siūlo monetarinės politikos priemones – atvirosios rinkos operacijas, pinigų kiekio rinkoje reguliavimą, ribojant pinigų emisiją. Priklausomai nuo to, kuria ekonomine teorija šalis vadovaujasi, priklausys infliacijos lygis šalyje. Jei infliacijos priežastys šalyje nustatytos neteisingai, tai priemonės, kurios pradėtos įgyvendinti, siekiant infliaciją valdyti, gali tik dar labiau įsukti infliacinę spiralę. Šių mokyklų teorijos pagrindu susiformavo kelios infliacijos teorijos, kurios infliaciją kildina iš labai konkrečių šaltinių. Apibendrinus šias teorijas, pastebėta, kad problematiškiausia ir daugiausiai diskusijų kelia bendrosios pasiūlos teorija, infliaciją kildinanti iš staigiai augančių gamybos kaštų. Tai kol kas mažiausiai išplėtotą teoriją.

Trečia problema, kuri yra ekonomistų diskusijų klausimas, tai infliacijos ar nedarbo pasirinkimo problema trumpuoju laikotarpiu, infliacijos padarytos žalos matavimas. Pirmiausiai kyla klausimas: ką pasirinkti, didesnę infliaciją ar nedarbą? Egzistuoja bendras dėsningumas: jei ūkinis aktyvumas svyruoja dėl visuminės paklausos kitimų, tai tokiomis sąlygomis žemas nedarbo lygis bus aukšto infliacijos laipsnio atveju, o aukštas nedarbo lygis susidarys, esant žemiems infliacijos tempams. Jei infliacija vyksta dėl pasiūlos augimo ribojimo, tai nedarbas auga. Išsiaiškinus infliacijos priežastis, Vyriausybė trumpuoju laikotarpiu privalo pasirinkti: ar ekonomikai reikalingas didesnis užimtumas, bet staigiai kylantis kainų lygis, ar mažesnis kainų lygis, bet didesnis nedarbas? Mažinant infliaciją, turi būti palyginti rezultatai ir nuostoliai. Priešingu atveju infliacijos mažinimo kaina gali būti nepateisinama didelė. Ypač sudėtinga ši problema tuo atveju, kai ekonomika išgyvena nuosmukį (dideli infliacijos tempai ir kylantis infliacijos lygis). Norint įveikti nuosmukį, ypač jei jis trunka ilgai, reikia skatinti bendrosios paklausos kilimą. Tačiau didinant bendrąją paklausą, infliacijos lygis pakyla dar daugiau. Norint sumažinti infliaciją, bendrąją paklausą būtina apriboti. Tai gali dar labiau pagilinti nuosmukį. Šiuo atveju, įvertinus situaciją, būtina rinktis.

Ketvirta probleminė sritis – infliacijos (defliacijos) prognozavimas. Infliacijos (defliacijos) tempą sunku prognozuoti, todėl jo neapibrėžtumas daro neigiamą poveikį visai ekonomikai. Neapibrėžti infliacijos svyravimai trikdo sandorius, taupymą, investavimą, kreditą, prarandamas monetarinės ir fiskalinės politikos priemonių efektyvumas. Infliaciją tiksliausiai prognozuoti galima, kai ji kinta metų metais pastoviu tempu. Tačiau ekonomistai šiandien nebeklausia, ar verta prognozuoti, bet kelią klausimą, kaip tai padaryti. Monetarinės mokyklos atstovai, teigdami, kad pinigų apyvartos greitis ateityje bus stabilus, tam tikra prasme prognozuoja naiviausiu būdu. Remiantis jų kiekiu pinigų teorija, ekonomikai yra būdingas stabilumas, todėl lyg ir seka, kad ateities problemos bus tos pačios kaip ir šiandien. Ekonomistai, infliaciją nagrinėjantys, kaip išlaidų didėjimo pasekmę, kuria ekonometriinius modelius. Gerai žinomi paklausos ekonometriiniai modeliai, pagal kuriuos vėliau galima prognozuoti infliacijos tempą, yra MPS modelis (Massachusetts Institute of Technology, University of Pennsylvania, Social Science Research Council), DRI modelis (Data Resources, Inc.) ir Pensilvani-

jos universiteto Vortono mokyklos Lawrence Klein modelis. Visi šie modeliai pagrindžia namų ūkių vartojimo, bendrųjų vidaus investicijų, eksporto, importo, vyriausybės išlaidų reikšmingumą, didinant bendrąją paklausą. Tačiau modeliai turi ir trūkumų. Jie numato ateitį, remdamiesi priklausomybėmis, išryškėjusiomis praeityje. Tai nereiškia, kad jos nesikeis ateityje.

2. Kainų lygio valdymo būdai

Antiinfliacinė politika visada buvo svarbi makroekonominio reguliavimo kryptis. Kovoje su infliacija daugelyje šalių buvo ir yra naudojamos klasikinės priemonės. Vienas iš tiesioginių infliacijos trimdymo būdų yra laikina darbo užmokesčio ir kainų kontrolė, visiškai sustabdanti darbo užmokesčio ir kainų lygio augimą arba vyriausybei reglamentuojant jų augimo ribas. Praktika parodė, kad tokios priemonės duoda tik labai trumpalaikį efektą. Pasi- baigus reguliavimo laikui, infliacija padidėja ke- leriopai, ima didėti nedarbas (Hubbard G.R., 1995).

Savotiška antiinfliacinė priemonė – pajamų indeksavimas, kurio tikslas prisitaikyti prie infliacijos. Indeksavimo poveikis infliacijai yra prieštarin- gas. Indeksuojant pajamas, ekonomika tampa ne- stabili, o kainos kyla, nes padidėja pinigų kiekis apyvartoje, nepadidinus gamybos. Kai infliacijos tempai yra spartūs ir turi tendenciją didėti, didėja ir indeksavimo dažnumas. M. Friedmenas yra išsakęs idėją, kad indeksavimas gali pristabdyti infliaciją, jei infliaciją sukelia perteklinė paklausa (Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zai- cev S., 2002). Jei infliaciją sukelia pasiūlos šuoliai ir ji vyksta nuosmukio sąlygomis, tuomet indek- sacija yra nepageidautina ir gali pabloginti padėtį. Šiuo atveju, pakyla gamybos kaštai, todėl gali su- mažėti reali gamybos apimtis (Snieska V., Baumi- lienė V., Bernatinytė D., Čiburienė J. ir kt., 2002).

R. Wonnacott ir P. Wonnacott teigia, kad indek- savimas pagilina darbo užmokesčio–kainų spiralę, nes padaro realias pajamas nelanksčias. Geresnių rezultatų galima tikėtis, naudojant priešingą politi- ką,–padarant realiąsias pajamas lankstesnes. Vienas iš būdų – tai dalyvavimas pelnuose. Šiuo atveju dir- bantieji gauna pagrindinį darbo užmokestį ir dar da- lį įmonės pelno kaip premiją (tokios politikos šali- ninkas buvo M. Weitzmanas). Esant tokiai politikai, darbdaviai ne tiek daug sumažina darbo vietų, kai ekonomika atsiduria nuosmukyje. Sumažėjus pel- nui, kaštai (darbo užmokestis ir premija) sumažė-

ja automatiškai. Tai skatina firmas nuosmukio metu mažinti kainas ir didinti pardavimų apimtis. Tuomet infliacinė spiralė nutrūksta.

Kadangi infliaciją sukelia bendrosios pasiūlos šokai, tai kainų lygio kilimo tempus galima sumažinti, vykdant antiinfliacinę pasiūlos politiką. Antiinfliacinės pasiūlos politikos šalininkai (klasikinė mokykla) teigia, kad infliaciją galima sumažinti, jei ilguoju laikotarpiu būtų įmanoma paveikti bendrąją firmų pasiūlą bei potencialaus nacionalinio produkto apimtį. Realią gamybos apimtį įmanoma padidinti keičiant mokesčių politiką, t.y. mažinant mokesčių normas. Tai skatina darbo našumo augimą, didina užimtumą, nes padidėja ribinės pajamos, kadangi mažėja mokesčiai už kiekvieną papildomai uždirbtą pajamų vienetą.

Klasikinės mokyklos atstovai teigia, kad sumažinę mokesčius skatina taupymą ir didina investicijas (Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev S., 2002). Šio teiginio kritikai teigia, kad yra neaišku, ar padidėjus taupymui, investavimo procesas pagreitis (Wonnacott P., Wonnacott R., Vilnius). Problema ta, kad mokesčių mažinimas stumia vyriausybę į didesnę deficitą ir todėl ji priversta daugiau skolintis. Skolindamasi ji perima gyventojų santaupas ir galiausiai žmonės neinvestuoja.

Sumažinus mokesčių normas, darbuotojai, sumokėję mokesčius, turi daugiau pajamų. Tikėtina, kad jie bus labiau linkę dirbti, nes gauna didesnę atlyginimą už darbą. To pasėkoje didėja gaminamos produkcijos pasiūla ir kainų lygis mažėja. Kritikai teigia, kad, sumokėję mokesčius, žmonės turi daugiau pajamų, daugiau laisvo laiko, todėl gali mažiau dirbti, todėl bendroji pasiūla mažėja, o kainų lygis kyla.

Nuosekliai vykdoma valstybės politika gali padėti pasiekti naują potencialaus produkto lygį ilguoju laikotarpiu. Tai įmanoma, tobulinant socialinio aprūpinimo sistemą, įstatymus, subsidijų politiką, didinant neturtingų žmonių užimtumą ir darbo jėgos paklausą (Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev S., 2002). Ilguoju laikotarpiu firmų gaminamos produkcijos pasiūla gali padidėti dėl mokslo ir technologijos pažangos, žmonių išsilavinimo didėjimo, kadangi sumažėja gamybos kaštai. Šiais atvejais staigiai padidėjusi trumpojo laikotarpio bendroji pasiūla gali sumažinti bendrosios paklausos sukeltą infliaciją ir grąžinti infliaciją į pradinį lygį.

Remiantis neokeinsistų infliacijos teorija, infliacijos lygį šalyje galima sumažinti, ribojant bendro-

sios paklausos augimą, taikant stabdančią fiskalinę ir monetarinę politikas. Pagrindinės stabdančiosios fiskalinės politikos priemonės yra mokesčių didinimas, vyriausybės išlaidų mažinimas. Monetarinės politikos priemonė – pinigų pasiūlos sumažinimas. Mažėjant bendrajai paklausai, krinta ne tik kainų lygis, bet mažėja reali gamybos apimtis, bei didėja nedarbas. Mažėjant bendrajai paklausai, pradžioje infliacija mažėja lėtai, tuo tarpu nedarbo lygis pakyla greitai, kadangi darosi sunkiau parduoti prekes, todėl mažinama gamybos apimtis ir atleidžiami darbuotojai. Tik vėliau, kai išauga konkurencija, firmos neįstengia palaikyti buvusio kainų lygio ir kainos pradeda mažėti.

Ryšį tarp infliacijos ir nedarbo lygio apibūdina žalos koeficientas, išreiškiamas santykiu tarp nedarbo lygio, viršijančio natūralųjį ir to paties laikotarpio infliacijos sumažėjimo laipsnio (Snieska V., Baumilienė V., Bernatinytė D., Čiburienė J. ir kt., 2002):

$$ZK = \frac{(U_{r0} - U_n) + (U_{r1} - U_n) + \dots + (U_{rt} - U_n)}{(p_0 - p_t)} \quad (2)$$

čia

ZK – žalos koeficientas;

U_{r0} , U_{r1} , U_{rt} – atitinkamo laikotarpio nedarbo lygis;

U_n – natūralus nedarbo lygis (5–6 %);

p_0 – infliacijos lygis, esant U_{r0} , nedarbo lygiui;

p_t – tai infliacijos lygis t-uojų laikotarpiu.

Žalos koeficientas parodo, kiek turi padidėti nedarbo lygis, kad būtų pasiektas norimas infliacijos lygis. Žalos koeficientas padeda įvertinti infliacijos mažinimo kainą, išmatuotą nedarbu. Kuo mažesnis šis koeficientas, tuo mažesnė infliacijos mažinimo kaina.

Žalos koeficientas gali būti išreikštas ir prarasto nacionalinio produkto dydžiu. Jis parodo, kiek BVP prarandama, sumažinus infliaciją 1 procentiniu punktu. A. Okuno ir R. Gordono vertinimu, šis santykis turėtų būti maždaug 5:1, t.y., norint sumažinti infliaciją 1 procentiniu punktu, reikia paaukoti 5% metinio BVP (Snieska V., Baumilienė V., Bernatinytė D., Čiburienė J. ir kt., 2002).

Kai ekonomiką yra ištikęs nuosmukis, vyriausybė įgyvendina skatinančiąją fiskalinę politiką – didina vyriausybės išlaidas ir transferines išmokas, mažina mokesčius. Tai skatina paklausos augimą trumpuoju laikotarpiu, o vidutiniuoju laikotarpiu

pradedą kilti kainų lygis, nes stipriai išauga valstybės biudžeto deficitas.

Apibendrinant kainų lygio didinimo ir mažinimo būdus, galima teigti, kad infliaciją galima sumažinti, vykdant stabdančią fiskalinę ir monetarinę politiką. Esant nuosmukiui, kainų lygį galima padidinti, vykdant skatinančią fiskalinę ir monetarinę politiką. Šalių patirtis rodo, kad infliacijai valdyti naudojamas pajamų indeksavimas, darbo užmokesčio ir kainų kontrolė.

3. Infliacijos pasekmės

Infliacija yra viena svarbiausių makroekonomikos problemų, kadangi aukštas jos lygis sukelia neigiamas ekonomines ir socialines pasekmes. Tačiau vienareikšmiškai teigti, kad infliacija neigiamas ekonomikos reiškinys, nevertėtų.

Atliktos teorinės infliacijos pasekmių studijos leidžia teigti, kad numatytos infliacijos atveju, infliacijos pasekmės nėra skaudžios, kadangi, kylant kainų lygiui, tuo pačiu dydžiu padidėja nominalieji dydžiai (darbo užmokestis, nominali palūkanų norma), o perkamoji galia nesikeičia. Numatytos infliacijos atveju ūkio subjektai prisitaiko prie infliacijos, todėl išvengia nuostolių. Taip yra todėl, kad ūkio subjektai (Snieska V., Baumilienė V., Bernatinytė D., Čiburienė J. ir kt., 2002):

1. Naudojasi tikslia ateities infliacijos prognoze;
2. Žino, kad infliacijos padidėjimas 1% padidins nominalią palūkanų normą, nominalųjį darbo užmokestį ir kitas pajamas 1%;
3. Žino, kad yra apmokestinamos tik realiosios jų pajamos.

Net ir esant numatytai infliacijai, susiduriama su tam tikrais kaštais. Skiriamos tokios numatytos infliacijos kaštų grupės: prekių ir paslaugų perkainojimo kaštai, kaštai susiję su pinigų operacijomis. Šiuo atveju dėl numatomos infliacijos padidėja palūkanų norma ir alternatyvieji pinigų laikymo kaštai. Infliacija veikia mokesčių sistemą, nes, kylant nominalioms pajamoms, žmonės patenka į didesnes pajamas gaunančių asmenų grupę, kur mokesčių norma didesnė, todėl žmonės praranda dalį grynujų pinigų.

Tačiau praktiškai tiksliai numatyti infliacijos dydžio ateityje neįmanoma, todėl negalima visapusiškai apsidrausti nuo kainų lygio kilimo. Esant netikėtai infliacijai, ekonomikoje atsiranda subjektai, laimintys dėl kainų kilimo ir pralaimintys.

Dėl infliacijos sumažėja pinigų vertė, todėl pra-

laimi tie, kurių pajamos išreiškiamos pastovia pinigų suma – žmonės, kurių atlyginimai išreiškiami fiksuotu dydžiu; verslininkai, išipareigoję ateityje pateikti prekes ir paslaugas už pastovią kainą; pensininkai, gaunantys pastovias pajamas; bei tie, kurie pirkę obligacijas ar paskolino pinigus kitais būdais, nes jiems grąžinama skola nuvertėjusiais pinigais. Mažiausiai nuo infliacijos pralaimi tie, kurie gauna įvairių pajamų: už darbą, dividendus, palūkanas, nekilnojamąjį turtą ir pan.

Beveik visi pastebi, kad, esant netikėtai infliacijai, daugelis žmonių pralaimi. Tuo tarpu ne visi pastebi, kad kai kas, esant aukštesnei infliacijos tempams, laimi. Verslininkai, kurie moka dirbantiesiems pastovų atlyginimą, gali pasipelnėti, jei jų parduodamų prekių kainos augs greičiau nei gamybos kaštai. Jei obligacijų savininkai pralaimi, tai tie, kurie išleidžia obligacijas laimi. Jei skola grąžinama po sparčios infliacijos, tai skolintojas pralaimi, nes gauna nuvertėjusius ir žemos perkamosios galios pinigus, o skolininkas, išmokėdamas skolą nuvertėjusiais pinigais, laimi (Wonnacott P., Wonnacott R., 1994).

Netikėtos infliacijos pasekmės yra skausmingesnės nei numatytos infliacijos padariniai. Pagrindinės netikėtos infliacijos pasekmės pasižymi perskirstymo savybėmis:

1. Infliacija tiesiogiai veikia kreditinius santykius. Čia pajamos perskirstomos tarp skolintojų (kreditorių) ir skolininkų. Laimi tie, kurie skolinasi, ir pralaimi tie, kurie skolina. Vadinasi, aukštos infliacijos sąlygomis pralaimi indėlininkai (namų ūkio sektorius), kurie turėjo santaupų, o laimi bankininkai, verslo subjektai, atskirais atvejais valstybė (Mikučionis P., 1998).

2. Namų ūkių sektoriuje dėl netikėtos infliacijos poveikio pastebima turto perskirstymo iš vyresnių žmonių jaunesniems tendencija, kadangi jauni žmonės daugiau skolinasi, o vyresnio amžiaus asmenys taupo.

3. Kai infliacijos augimo tempai tampa spartesni nei tikėtasi, firmos ir namų ūkiai gali priimti neteisingus sprendimus. Kainų augimo atveju, gamintojams nevertėtų padidinti gamybos apimtį ir didinti pasiūlą, nes paklausa šiuo atveju galėjo nedidėti.

4. Jei infliacija netikėta ir viršija lūkesčius, tai krinta didelės gyventojų dalies realusis darbo užmokestis, perkamoji galia.

Taigi, pagrindinės neigiamos ekonomikos infliacijos pasekmės yra šios: deformuojasi vartotojiška paklausa, nes bėgama nuo pinigų, perkant nerei-

kalingas prekes; krenta gyventojų gyvenimo lygis, pablogėja tarptautiniai ekonominiai ryšiai. Tačiau saikingas infliacijos lygis, sukelia teigiamas pasekmes, nes skatina ekonominį augimą, didina užimtumą.

Literatūra

1. Barro R. J. *European Macroeconomics*. London, 1994. 485 p. ISBN 0-333-57764-7.
2. Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev S. *Ekonominės teorijos pagrindai*. Kaunas, 2002. 344 p.
3. Ghosh. A. R. *Inflation in Transition Economies: How Much? And Why?* / International Monetary Fund. Washington D. C. 1997. IMF Workink Paper, No 80.
4. Hubbard G. R. *Money, the Financial System and the Economy*. 1995. p. 724–729.
5. ICEG European Center. *Inflation and Disinflation in Central and Eastern Europe: trends in the Region*. Budapest, 2002, No1. Prieiga per Internetą: <www.icegec.org>.
6. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida: 2003/12. Vilnius, 2004. ISSN–1392–2874.
7. *Makroekonomika* / Snieška V., Baumilienė V., Bernatinytė D., Čiburienė J. ir kt. Kaunas, 2002. 635 p.
8. Mankiw N. G. *Principles of Economics*. 1997. 797 p.
9. McKenzie R. *Macroeconomics*. Boston, 1986. 501 p. ISBN 0-395-35527-3.
10. Mikučionis P. *Infliacija (8)* // Lietuvos ūkis. ISSN 0734-3076. 1998, rugs. 9–10., p. 34.
11. Vetlov I. *Lietuvos kainų kitimas ir jo veiksniai* // Pinių studijos. 2002 p. 24–43.
12. Wonnacott P. *Makroekonomika* / Wonnacott P., Wonnacott R. Vilnius, 1994. 415 p. ISBN 9986-475-02-3.

INFLATION: THE MATTER, THE PROBLEM OF ANALYSIS AND PROGNOSTICATION

Summary

In this article the attitudes of different authors towards the concepts of inflation, the point of its process and content are analyzed. Finding the main denominator of these questions sets the further proceeding of analysis: the factors of inflation rise, the opportunities of influence to affect this process. These main opinions of the point of inflation were found in the analysis:

sign of inflation is the situation when spare cash 'are seeking' for commodities (Friedman M., Leidler D., Parkin, M. etc.);

the main sign of inflation is when the growth rate of revenue overtakes the growth rate of manufacturing;

inflation is associated with variation of the monetary unit course in regard to foreign cross-rate (Fleming, Mandel);

inflation is a phenomenon of the market, production, manufacturing, ratio of exchange and their regulation (Uosis, S.);

inflation is the growth of the index of consumption value (Machlups, F.);

I. Fisher, J. Tornau maintain that inflation is a gap between the nominal and the real economical rate.

The most common definition is that inflation is a growth of general price level of goods and services, which appears in purchasing power decline of monetary unit (R. McKenzie). The main problem of inflation definition is what to consider the general price level? Different attitudes towards this question determine a different economical and social evaluation. Lithuanian Department of Statistics uses the index of good and services to evaluate the inflation (deflation). In Lithuania the modified Laspeyres formula is used to calculate the index of consumers' prices.

In the article the advantages and disadvantages of the method used to measure the level of inflation in Lithuania are analyzed. Despite of some defects the economists consider this method to be the most reliable.

The authors who analyze the reasons of inflation can be classified into Keinsistin and classic schools. The exponents of Keinsistin School say the growth of the general demand and the economic condition in the country sets the level of inflation. The exponents of classic school treat the reasons of inflation only in cash sphere.

The second problem analyzed in the article is the ratio of inflation and unemployment. It is found that in order to reduce the inflation it is necessary to limit the general demand.

The theoretical study of inflation consequences that has been carried out implies us to maintain that intended (not elemental) consequences of inflation are not severe because of positive and negative consequences of it. The analyses show it is not possible to say the inflation is exceptionally negative phenomenon of economics. Under the sudden inflation circumstances in economics there appear the subjects that gain the advantage or disadvantage concerning the price rise.

LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS IR EKONOMINIŲ TENDENCIJŲ PARALELĖS

Irena Janavičienė, Mindaugas Samuolaitis

Kauno kolegija

Anotacija. Ekonominių tendencijų kaita daro įtaką šalies užsienio prekybai ir tuo pačiu, logistikos įmonių transporto sektoriui, tačiau trūksta informacijos apie tiesioginį šių tendencijų poveikį, priežastis ir pasekmes. Remiantis eksporto ir importo balanso procentinių pokyčių ir teorinės bei praktinės informacijos analize straipsnyje siekiama nustatyti ekonominių tendencijų kitimo ir krovinių transportavimo balanso priklausomybę. Šiam tikslui pasiekti buvo išanalizuoti Lietuvos prekių importo ir eksporto procentiniai balanso pokyčiai, turėję tiesioginės įtakos logistikos įmonių transporto sektoriui. Eksporto būtinumą sąlygoja importas. Jei atitinkama šalis savo poreikiams tenkinti importuoja užsienio prekes ar paslaugas, tai ji būtinai turi ir eksportuoti. Šią situaciją atspindi prekybos balansas – skirtumas tarp eksporto ir importo bendrų apimčių per tam tikrą laikotarpį. Pasinaudojus importo ir eksporto duomenimis ir procentiniu balanso pokyčių išryškėja Lietuvos prekių judėjimo laikotarpiai, turėję tiesioginę teigiamą ir neigiamą įtaką logistikos įmonių transporto sektoriui. Tuo pačiu išvedamos paralelės tarp ekonominių pokyčių pasaulinėse rinkose ir pokyčių šalies užsienio prekyboje. Tyrimo metodu buvo pasirinkta mokslinės literatūros ir statistinių duomenų analizė. Atlikus skaičiavimus buvo pateiktos išvados, kad eksporto - importo balanso pokyčių kreivė per 1995–2010 metus, ekonominio nuosmukio laikotarpiai, ekonominiai sunkmečiai turi teigiamas tendencijas prekių judėjimui rinkoje. Prasidėjus ekonominiam sunkmečiui 2007–2009 metų balanso duomenys parodo didžiausią importo kritimą eksporto atžvilgiu per penkiolika metų, ir tai įtakojo krintanti paklausa, bankrutuojančios įmonės, partnerių nepatikimumas. Šis laikotarpis išgrynino dalį rinkos nuo nestabilaus verslo. Eksporto mastai yra pastovesnis rodiklis ir jo kitimo tendencijos yra mažiau jautrios rinkos tendencijoms negu importo mastai, todėl balanso procentinė išraiška geriausiai grafiškai parodo ekonominių tendencijų įtaką transporto sektoriui.

Raktiniai žodžiai. Eksportas, importas, ekonominės tendencijos, pasaulinė krizė, sunkmetis, rodikliai, pokyčiai, paralelės, prielaidos

Ivadas

Temos aktualumas. Lietuva turi nedidelę vidaus rinką, todėl daugelio įmonių sėkmė ir augimas priklauso nuo eksporto apimtys. Eksportas sudaro beveik pusę Lietuvos BVP, ir jo svarba šalies ūkiui yra akivaizdi. Po įstojimo į ES Lietuvos vežėjai turi galimybę vystyti savo verslą ES valstybių rinkoje, paremtoje laisvu asmenų, prekių, kapitalo ir paslaugų judėjimu. Įstojus į ES pasikeitė požiūris į Lietuvą kaip į valstybę, ES yra garantu, kad jos narė yra rimtas ir patikimas partneris.

Lietuva, norėdama įsivežti pageidaujamų produktų, turi gebėti pasiūlyti užsienio rinkoms tam tikras prekes ir paslaugas, už kurias gautomis pajamomis galėtų finansuoti reikiamą importą. Todėl eksportas yra laikomas labai svarbiu tokiai pereinamosios ekonomikos šaliai kaip Lietuva, kurioje dauguma žaliavų ir beveik visos investicinės prekės yra importuojamos.

Eksporto būtinumą sąlygoja importas. Jei atitinkama šalis savo poreikiams tenkinti importuoja užsienio prekes ar paslaugas, tai ji būtinai turi ir eksportuoti. Šią situaciją atspindi prekybos balansas – skirtumas tarp eksporto ir importo bendrų apimčių per tam tikrą laikotarpį. Pasinaudojus importo ir eksporto duomenimis ir procentiniu balanso pokyčių išryškėja Lietuvos prekių judėjimo laikotarpiai, turėję tiesioginę teigiamą ir neigiamą įtaką logisti-

kos įmonių transporto sektoriui. Tuo pačiu išvedamos paralelės tarp ekonominių pokyčių pasaulinėse rinkose ir pokyčių šalies užsienio prekyboje.

Tyrimo problema. Ekonominių tendencijų kaita daro įtaką šalies eksporto/importo balansui ir tuo pačiu logistikos transporto sektoriui, tačiau trūksta informacijos apie tiesioginį šių tendencijų poveikį ir jo pasekmes.

Tyrimo objektas. 1996–2010 m. laikotarpio ekonominių tendencijų įtaka Lietuvos eksportui/importui ir krovinių apyvartai.

Tyrimo tikslas. Išanalizavus Lietuvos užsienio prekybos rodiklius, nustatyti ekonominių tendencijų, Lietuvos eksporto/importo ir logistikos įmonių transporto sektoriaus rodiklių paraleles.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti ekonominių tendencijų įtaką Lietuvos eksporto/importo rinkoms.

2. Išanalizuoti Lietuvos prekių importo/eksporto procentinius balanso pokyčius, susiejant su pokyčiais ekonominėje Europos erdvėje.

3. Išvesti ekonominių tendencijų, Lietuvos eksporto/importo ir logistikos įmonių transporto sektoriaus veiklos paraleles.

Tyrimo metodika. Šio tyrimo metodu buvo pasirinkta mokslinės literatūros ir statistinių duomenų analizė. Pasinaudojus importo ir eksporto duomenimis ir procentiniu balanso pokyčių, grafiškai parodomi laikotarpiai, turėję tiesioginę įtaką Lietu-

vos logistikos įmonių transporto sektoriaus veiklai, ir nubrėžiamos paralelės tarp pasaulio ir šalies ekonominių, eksporto/importo balanso pokyčių ir Lietuvos krovinių gabenimo apyvartos netolygumų.

Eksporto/importo balanso pokyčiui tiriamasis laikotarpis yra 1995–2010 metai, siekiant išvesti paraleles su krovinių apyvarta tyrimo laikotarpis yra 1996–2009 metai, nes tik šis laikotarpis fiksuojamas Lietuvos Statistikos departamento archyvuose.

Tiriant eksporto/importo rinkas nagrinėjami Lietuvos ryšiai su Europos šalių rinkomis, eksportas/importas į kitas pasaulio šalis įvardijamas kaip „kitos rinkos“. Nagrinėjama įvairių transporto rūšių krovinių apyvarta, kadangi eksporto/importo balansas formuojamas neatsižvelgiant, kokio transportavimo dėka yra gauta finansinė nauda.

1. Lietuvos užsienio prekybos dinamika ekonominėje 1995–2010 metų erdvėje

Lietuvos ekonominė integracija į ES prasidėjo nuo tarpusavio prekybos liberalizavimo. Pagal laisvosios prekybos sutartį ES nuo 1995 m. panaikino importo muitus ir kiekybinius ribojimus iš Lietuvos įvežamiems pramonės gaminiams. Lietuva savo ruožtu nuo tada ėmė palaipsniui mažinti importo muitus iš ES įvežamiems pramonės gaminiams ir visiškai juos panaikino 2001 m. Lietuva yra strategiškai palankioje geopolitinėje padėtyje Europoje. Čia susikerta nemažai transporto magistralių, todėl mūsų logistikos ir ekspedicinės įmonės turi pakankamai neblogas perspektyvas. Liberalizavus prekybą akivaizdžiai padidėjo tarpusavio krovinių srautai. Po Lietuvos ekonomikos reformos pagrindiniais ir svarbiausiais eksporto partneriais buvo NVS šalys ir Europos Sąjunga.

1998–1999 metais pastebimas staigus eksporto mažėjimas į NVS šalis, ir tai įtakoją kilusi Rusijos krizė. Lietuvai greitai reikėjo diversifikuoti savo eksporto strategines kryptis. 2001 metais eksporto kryptys kardinaliai pasikeitė: išaugo prekybiniai santykiai su ES ir kitomis šalimis.

2002 metais Lietuva susiejo litą su euru. Tai paskatino aktyvesnį Lietuvos įmonių persiorientavimą į ES rinkas. Lito ir euro santykis turėjo teigiamą įtaką bendrovėms, kurios importavo prekes iš ES šalių arba eksportavo savo prekes į ES šalis, o jas pardavė, importuodavo tų šalių gaminius į Lietuvą. 2004 metais, Lietuvai įstojus į ES, buvo panaikinti visi tarifiniai ir netarifiniai barjerai ne tik prekėms, bet ir paslaugoms. Po Lietuvos įstojimo į ES ypač

sparčiai ėmė augti prekių išvežimas ne tik į Europos šalis, bet ir rytų kryptimi.

Įstojus į ES, bendras krovinių vežimas šalies transportu išaugo 6,0 proc. (lyginant 2005 ir 2004 m.), kelių transporto įmonių pervežtų krovinių kiekis išaugo 2004–2005 metais nuo 15,7 mln. t iki 19,5 mln. t, t.y. net 24,2 proc. Krovinių apyvarta kelių transporte per šį laikotarpį išaugo nuo 12278,5 mln. tonkilometrių iki 15907,8 mln. tonkilometrių, t.y. net 29,6 proc. Tokį žymų krovinių apyvartos augimą lėmė spartus tarptautinių krovinių vežimų apyvartos augimas – ji išaugo net 36,8 proc. – tai rodo žymų tarptautinių krovinių vežimų kelių transportu suaktyvėjimą, įstojus į ES (J. Butkevičius, 2008).

2010 m., palyginus su 2009 m., eksportas padidėjo 33,2 procento, importas – 34,5 procento. Prekių, išskyrus mineralinius produktus, eksportas padidėjo 29,6 procento, o importas – 26,5 procento. Lietuviškos kilmės prekių eksportas padidėjo 29,5 procento, be mineralinių produktų – 23,2 procento. Eksporto padidėjimui įtakos turėjo 49,4 procento padidėjęs naftos produktų, 46,7 – antžeminio transporto priemonių, 41 – katilų, mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas. Importo padidėjimui įtakos turėjo 50,2 procento padidėjęs žalios naftos, 68,4 – antžeminio transporto priemonių, 42 – elektros mašinų ir įrenginių bei jų dalių importas (Lietuvos Statistikos departamentas).

Nuo 2008 metų rugsėjo prasidėjęs ekonomikos nuosmukis sumažino ir eksporto augimo tempus. Nors Lietuvos pramonė išsaugojo ryškią gamybos eksportui kryptį, daugelio prekių eksportas 2008 metų antroje pusėje augo lėčiau. Bendrą eksporto augimo padidėjimą nulėmė tik žymus mineralinių produktų ir chemijos pramonės produkcijos eksporto augimas. Tradicinių Lietuvos pramonės sektorių (tekstilės ir tekstilės dirbinių bei medienos, popieriaus ir jų dirbinių) eksportas 2008 metų pabaigoje mažėjo.

2010 m. svarbiausios Lietuvos eksporto partnerės buvo Rusija (15,6 %), Vokietija (9,8 %), Latvija (9,6 %) ir Lenkija (7,7 %). Svarbiausios importo partnerės – Rusija (32,6 %), Vokietija (10,9 %), Lenkija (8,8 %) ir Latvija (6,3 %) (Lietuvos Statistikos departamentas).

2010 m. antrąjį ketvirtį prasidėjęs BVP augimas rodo nuosmukio pabaigą ir naujo ekonominio ciklo pradžią. Pagrindiniai veiksniai, sąlygoję praėjusių metų BVP augimą, buvo įmonių atsargų lygio atkūrimas ir eksportas. Spalio ir lapkričio mėnesiais

eksporto apimtys pasiekė visų laikų aukštumas. Nežiūrint spartaus augimo transporto sektoriaus įmonėse, Lietuvos paslaugų eksportas vis dar atsilieka nuo 2007 m. lygio, daugiausia dėl lėtai atsigauančio turizmo sektoriaus. Eksporto apimčių augimo tempai iš esmės jau pasiekė prieškrizinį lygį.

2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Išanalizavus importo/eksporto prekių srautų pasiskirstymo pagal rinkas duomenis, eksporto/importo procentinius balanso pokyčius išryškėja Lietuvos prekių judėjimo laikotarpiai, turėję tiesioginę teigiamą ir neigiamą įtaką logistikos įmonių transporto sektoriui. Tuo pačiu išvedamos paralelės tarp ekonominių pokyčių pasaulinėse rinkose ir pokyčių šalies užsienio prekyboje.

Lietuvos eksporto pajamų keturiolikos metų dinamikos grafikas parodo, kaip ekonominės tendencijos veikė eksporto rinkas (žr. 2.1 pav.).

NVS rinka iki 1997 metų savo pajamomis viršijo ES rinką, tačiau artėjant Rusijos krizei šios tendencijos pradėjo ryškiai kisti, ir pagrindinė Lietuvos eksporto rinka tapo ES, o NVS eksporto rinka beveik priartėjo prie mažesniųjų rinkų, iš kurių Lietuva gauna mažiau pajamų.

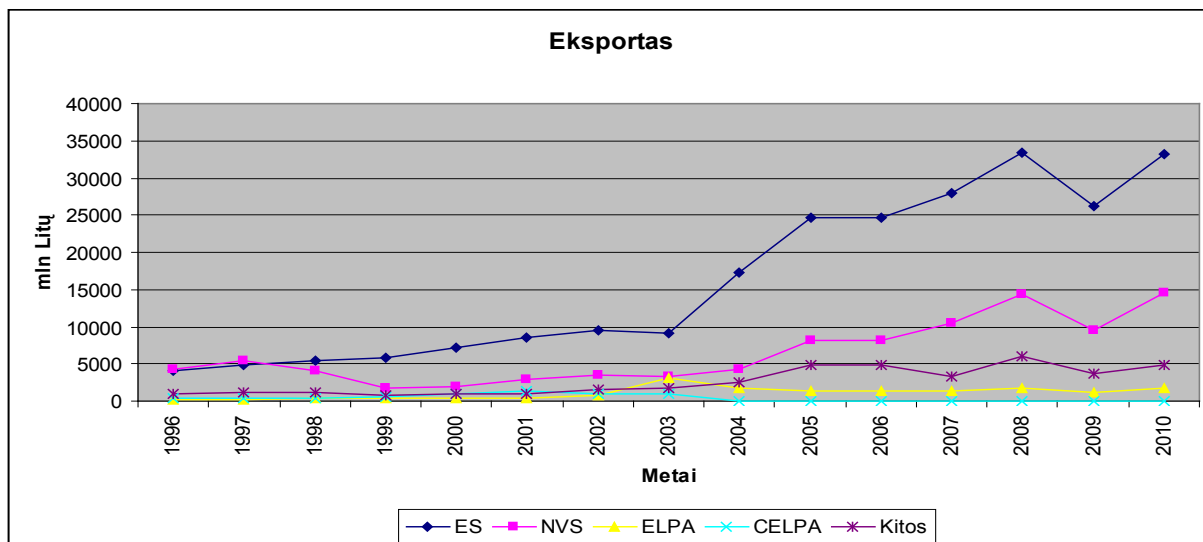
Nuo 2004 metų CELPA rinkos nebeliko, nes šios rinkos narės įsijungė į kitas rinkas (didžioji dauguma CELPA šalių įstojo į Europos Sąjungą). NVS

rinkos atsigavimą Lietuvos eksportas sureagavo tik 2004 metais, Lietuvai įstojus į ES. Tai galėjo įtakoti ir Lietuvos pripažinimas patikimu partneriu, kuriam garantą davė įstojimas į ES. 2004 metai labiausiai įtakoją eksportą į Europos Sąjungą, o be to, ši rinka prasitvėrė naujomis narėmis. ES tapo pagrindine Lietuvos eksporto rinka. Tiek NVS, tiek ES rinkose Lietuvos eksportas iki 2008 metų pasižymėjo pastoviu greitu augimo tempu. Ekonominio sunkmečio įtaka aiškiai matoma kiekvienai rinkai, tačiau 2010 metų pajamos parodo ryškias atsigavimo tendencijas.

Lyginant Lietuvos importo rinkų dinamiką ir ekonominių pokyčių tendencijas būtina pažymėti, kad jau nuo 1996 metų ES buvo pagrindinė importuotoja į Lietuvos rinką (žr. 2.2 pav.).

2.2 paveiksle matomas gana nedidelis importo mastų sumažėjimas, prasidėjus Rusijos krizei, tačiau įstojus į Europos Sąjungą importas iš ES pradėjo sparčiai augti. Būtina pažymėti, kad 2008 metais importui iš ES išliekant beveik tame pačiame lygyje, NVS importas augo sparčiausiai per 14 metų. 2009 metais sunkmetis skaudžiai palietė visas rinkas, o 2010 metų importo augimo dinamika parodo ekonomikos atsigavimo tendencijas.

Nagrinėjant eksporto pajamų procentinį pasiskirstymą pagal rinkas matome (žr. 2.3 pav.), kad pagrindinė Lietuvos eksporto rinka per 14 metų laikotarpį NVS buvo tik 1997 metais. Prasidėjus Ru-

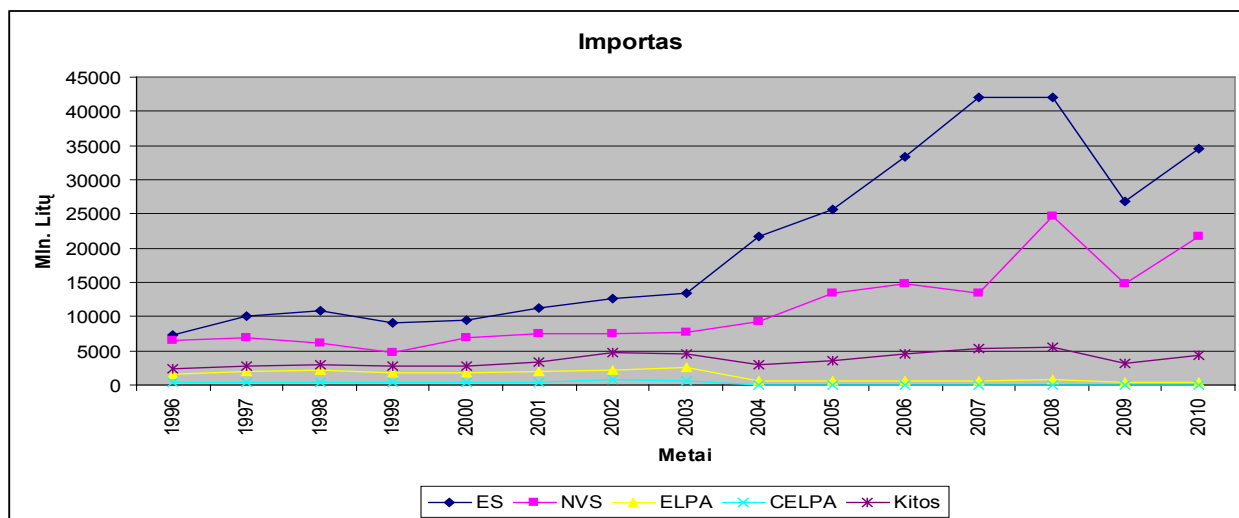
Pastaba: ¹ ELPA: Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija, Šveicarija.

² CELPA: 1996: Čekijos Respublika, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Vengrija.

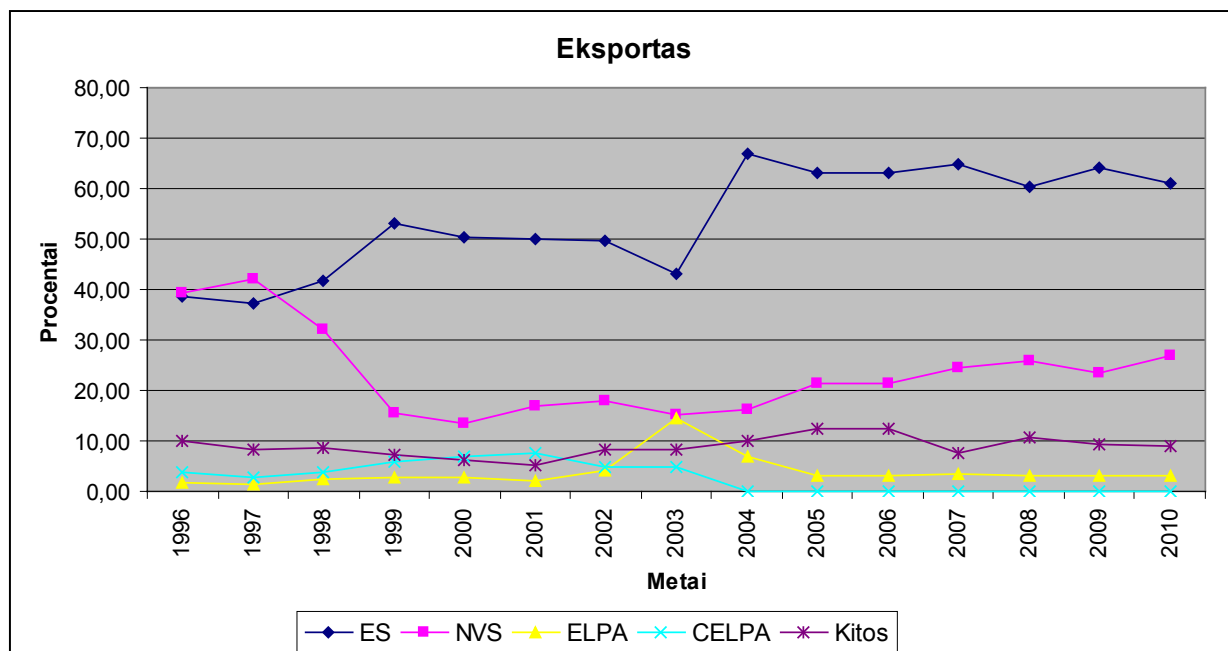
1997–1998: Čekijos Respublika, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Rumunija, Vengrija.

1999–2004: Bulgarija, Čekijos Respublika, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Rumunija, Vengrija.

2. 1 pav. Lietuvos eksporto srautų pasiskirstymas pagal rinkas 1996–2010 metais
(Statistikos departamento duomenys)

2. 2 pav. Lietuvos importo šaltų pasiskirstymas pagal rinkas 1996–2010 metais
(Statistikos departamento duomenys)

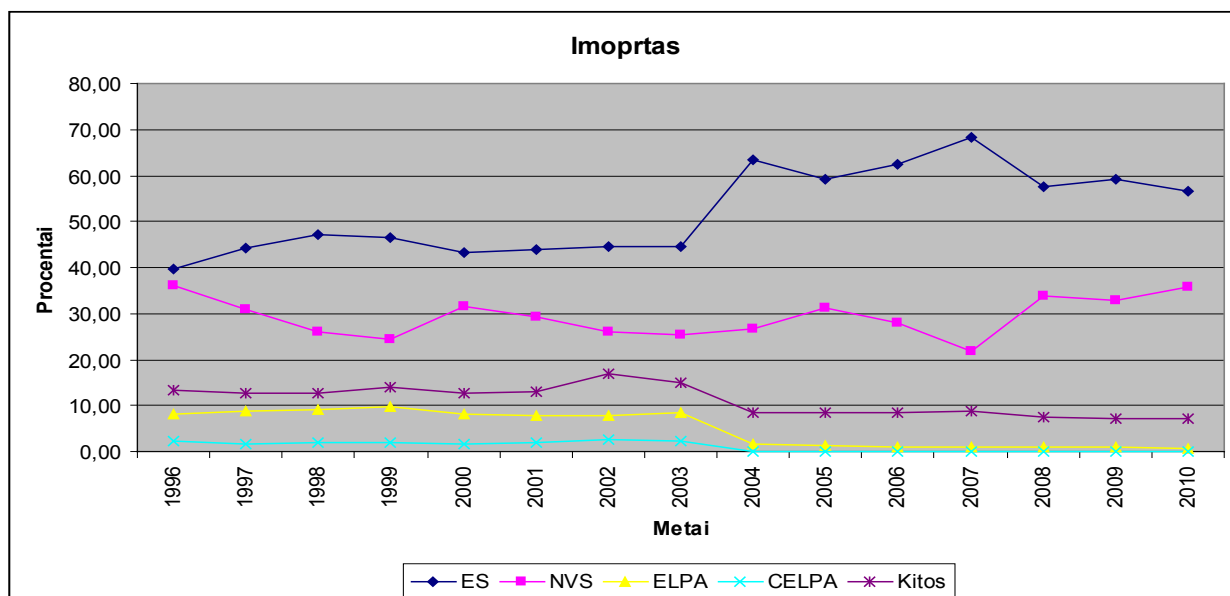
2. 3 pav. Lietuvos eksporto rinkų procentinis pasiskirstymas 1996–2010 metais
(Statistikos departamento duomenys)

sijos krizei Lietuvos eksportas persiorientavo į ES rinkas, bet prieš Lietuvai įstojant į Europos Sąjungą 2003 metais yra matomas CELPA rinkos pakilimas, atėmęs atitinkamą rinkos dalį iš ES. Tačiau įstojus Lietuvai į ES yra pastebimas ryškus eksporto šuolis į šią rinką. Po įstojimo į Europos Sąjungą yra pastebimas ir NVS rinkų atsigavimas ir laipsniškas augimas, atitinkamą procentinę dalį rinkos atimant iš Europos Sąjungos. Ekonominis sunkmetis parodo, kad NVS rinkos procentinį kritimą, o ES rinkos padidėjimą galėjo įtakoti nepatikimų klientų veiksnys, kuris, kaip parodė straipsnio autorių atliktas tyrimas (I.Janavičienė, M.Samuolaitis, 2009) buvo vienas iš sunkmečio rizikos faktorių, labiausiai įta-

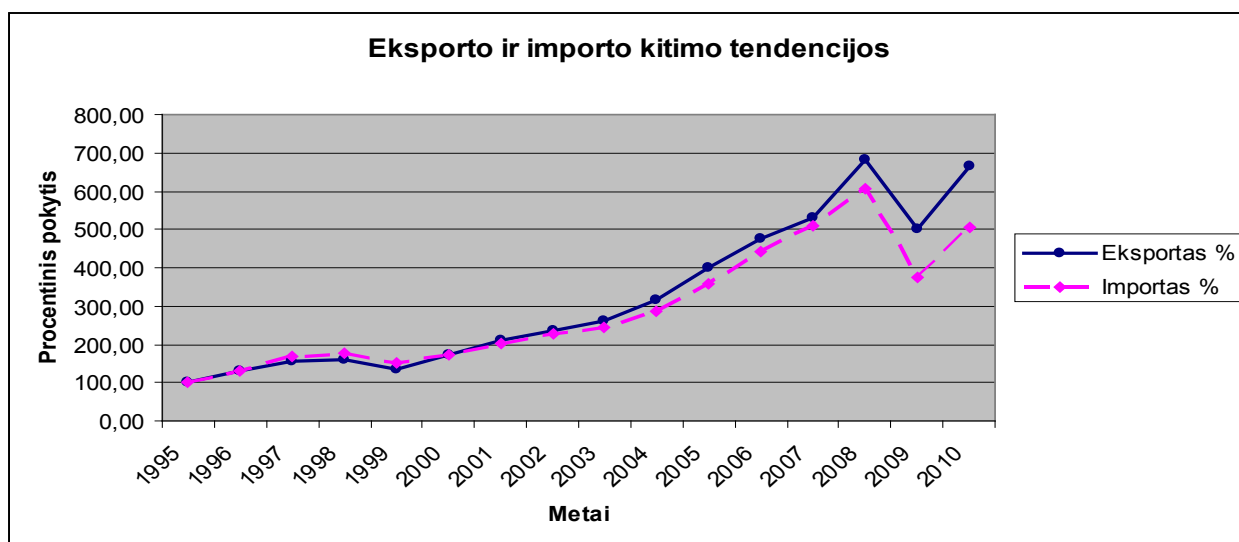
kojusį logistikos transporto sektorių, o tuo pačiu ir užsienio prekybos rodiklius. 2010 metų eksporto dinamikoje vėl pastebimos NVS rinkų augimo tendencijos tuo metu, kai eksportas į ES vėl praranda pirmąją poziciją.

Importo tendencijos pagal rinkų pasiskirstymą parodo, kad visus 14 metų pagrindinė importo rinka Lietuvai buvo ES, o NVS šalių rinkos diagramos svyravimas parodo šios rinkos nestabilumą (žr. 2.4 pav.).

Didžiausias importo augimo mastas iš ES buvo Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, o rinkos procentinį optimumą pasiekė 2007 metais. Nuo 2008 metų Lietuvos importo rinkai būdingas procentinis NVS

2.4 pav. Lietuvos importo rinkų procentinis pasiskirstymas 1996–2010 metais
(Statistikos departamento duomenys)

2.5 pav. Eksporto ir importo procentinis pokytis 1995–2010 m. (Statistikos departamento duomenys)

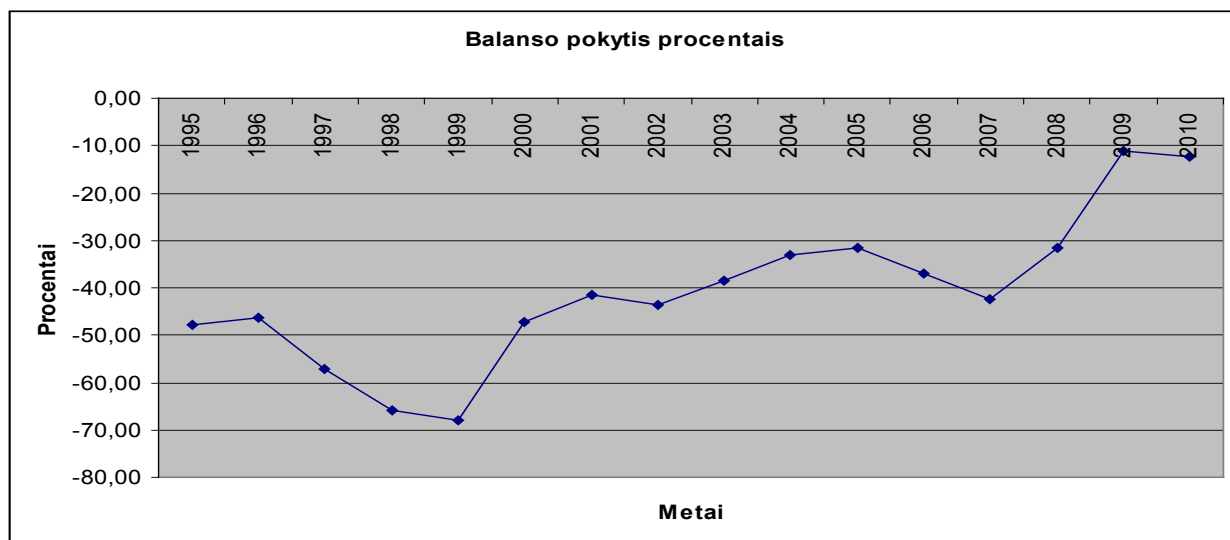
šalių importo augimas ir ES šalių importo smukimas.

Jeigu žiūrėtumėme į Lietuvos eksporto/importo tendencijas ir jų procentinį pokytį nuo 1995 metų, Lietuvoje abu šie rodikliai kito banguojančia kryptimi, ir tai geriausiai parodo procentinė išraiška, 1995 metų eksporto ir importo rodiklius prilyginant 100 procentų. Jei abi reikšmės 1995 metais prilyginus kaip fiksuotą 100 procentų reikšmę ir sudėjus į tą pačią diagramą, matome tokį vaizdą (žr. 2.5 pav.).

Eksporto ir importo 1995 metų abiejų rodiklių prilyginimas 100 procentų grafike parodo, kad iki Rusijos finansų krizės importo augimo tendencijos buvo didesnės nei eksporto. Lietuvos įmonės orientavosi į importuojamą produkciją. Šie rodikliai pasižymėjo pastoviu augimu tik nežymus nuosmukis

stebimas, prasidėjus Rusijos krizei. 1998 metų antrojoje pusėje Rusijos rinka mūsų prekėms faktiškai užsidarė ir sumažėjo Lietuvos eksporto apimtys, šalies ekonomikos spartų augimą staiga pakeitė nuosmukis. Lietuvai greitai reikėjo diversifikuoti savo eksporto strategines kryptis. Prasidėjus Rusijos finansų krizei, eksporto/importo augimo mastai kilo beveik panašiomis tendencijomis, kadangi bankrutuojant daliai prekes importuojančių įmonių mažėja importas, tačiau Lietuvai perorientavus eksporto/importo strategines kryptis į ES stiprios Lietuvos gamybinės įmonės išsilaikė. Ryškiai kritęs eksportas ir mažiau kritęs importas į NVS, padidino eksporto/importo mastą į ES.

Nuo 2002 metų Lietuvoje eksporto kilimo mastai, imant procentinio kilimo tendencijas pradėjo

2.6 pav. Importo ir eksporto balanso pokytis 1995–2010 metais (Statistikos departamento duomenys)

augti greičiau nei importo. Lietuva, norėdama įsivežti pageidaujamų produktų, turėjo gebėti pasiūlyti užsienio rinkoms tam tikras prekes ir paslaugas, už kurias gautomis pajamomis galėtų finansuoti reikiamą importą. Todėl eksportas buvo ir yra laikomas labai svarbiu tokiai pereinamosios ekonomikos šaliai kaip Lietuva, kurioje dauguma žaliavų ir beveik visos investicinės prekės yra importuojamos.

Prasidėjus Pasaulinei krizei 2008 metais eksporto ir importo augimo mastas buvo didžiausias nuo 1995 metų, tačiau 2009 metai pasižymėjo didžiausiu eksporto ir importo masto kritimu, o 2010 metais šių rodiklių augimas buvo didžiausias ir procentinio augimo mastu prilygo 2008 metų mastui.

Kaip rodo eksporto-importo balanso pokyčių kreivė per 1995–2010 metus, ekonominio nuosmukio laikotarpiai, ekonominiai sunkmečiai turi teigiamas tendencijas prekių judėjimui rinkoje. Gilėjant krizei eksporto/importo balanso deficitas mažėja, mažėjant eksporto/importo skirtumams (žr. 2.6 pav.).

Išreiškiant eksporto ir importo balanso pokyčius procentinė išraiška, galima parodyti rinkos kitimo tendencijas. Čia matome balanso atvirkštinę priklausomybę nuo rinkos pokyčių: balanso kilimas parodo importo kritimą eksporto atžvilgiu, o balanso kritimas parodo importo masto kilimą eksporto atžvilgiu.

Nuo 1995 iki 1996 metų yra matomas neryškus kilimas, kai eksportas importo atžvilgiu didėjo greičiau, tuo tarpu nuo 1996 metų iki Rusijos krizės pradžios buvo pastovus importo kilimas eksporto atžvilgiu, ir šis laikotarpis pasižymėjo didžiausiomis per penkiolika metų neigiamo balanso kitimo

tendencijomis. To priežastis buvo Lietuvos ekonomikos kilimas, rinkoje buvo daugiau importuojama, o gamybos apimtys ir eksportas kilo lėtai. Prasidėjus Rusijos krizės sukeltam ekonominiam sunkmečiui labai smarkiai krito importas, eksportui išlaikant panašias kilimo tendencijas, o balanso pokyčiui pradėdant kilti.

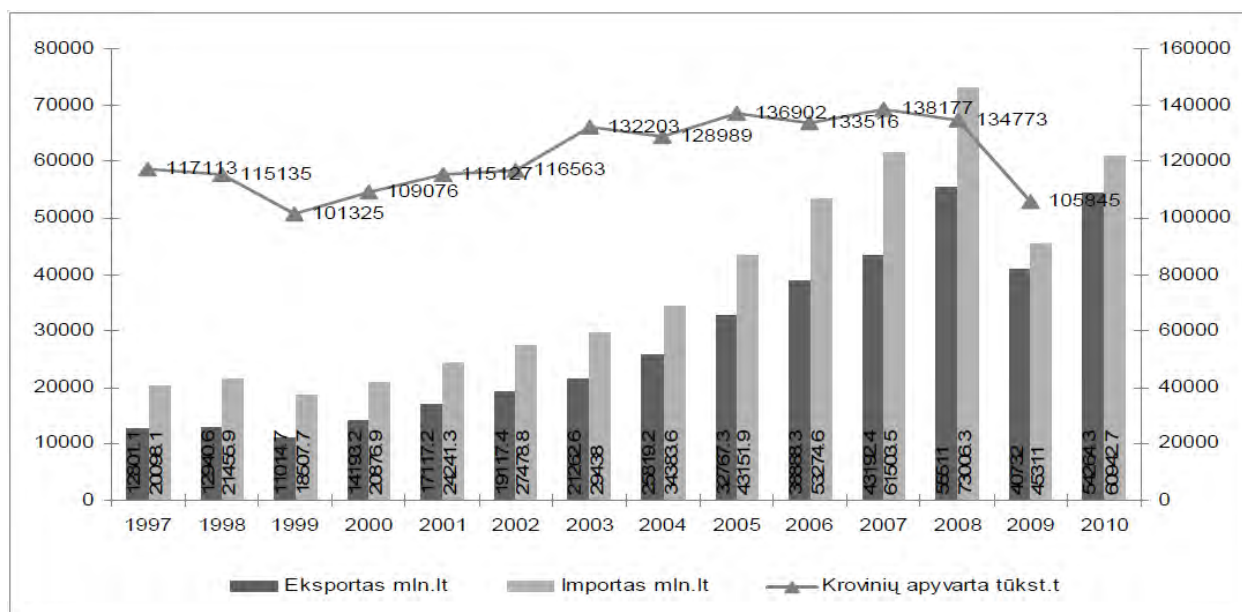
2001–2002 metais buvo matomas ekonomikos atsigavimas importo atžvilgiu, o nuo 2002 iki 2005 metų eksporto kilimas ir importo mažėjimas (procentine išraiška). To priežastis buvo kylanti gamyba ir Linavos rinkos atlaisvinimas, didinant transporto paslaugas teikiančių įmonių skaičių.

2005–2007 metais balanso pokyčiai pradėjo kristi. Tai įtakojo ekonomikos atsigavimas ir masinis importo mastų didėjimas, lyginant su eksporto mastų didėjimu. Šis laikotarpis išgrynino dalį rinkos nuo nestabilaus verslo.

Nuo 2009 metų matomos neryškos ekonomikos atsigavimo tendencijos balanso duomenims tampa neigiamais. Eksporto mastai yra pastovesnis rodiklis, ir jo kitimo tendencijos yra mažiau jautrios rinkos pokyčių tendencijoms negu importo mastai, todėl balanso procentinė išraiška geriausiai grafiškai parodo ekonominių tendencijų įtaką transporto sektoriui.

Atlikta eksporto – importo balanso pokyčių analizė diktuoja prielaidą, kad atėjus sunkmečiui eksporto ir importo pokytis artėja prie nulio, kylant ekonomikai balansas krenta, smunkant ekonomikai balansas kyla.

Sunkmečiu šalies ekonomika lėtėja, tačiau nestoja. Vienų sektorių veikla lėtėja, kitų stabiliai laikosi arba kyla. Eksporto/importo balanse nėra stabilizavimosi reiškinių, kadangi jis rinkoje yra

Pastaba: 2010 metų statistiniuose duomenyse nėra IV ketvirčio duomenų, todėl krovinių apyvartos kreivė neužbaigta.

2.7 pav. Lietuvos eksporto/importo bei krovinių apyvartos paralelės per 1997–2009 metus
(Statistikos departamento duomenys)

pastoviam pokytyje, tiesiogiai reaguoja į atitinkamas rinkos pokyčių tendencijas. Kadangi logistikos verslo transporto sektorius jautriausiai reaguoja į eksporto/importo judesius rinkoje, teigiamus ar neigiamus poslinkius ekonomikoje, buvo išvestos paralelės šioje nuolat kintančioje ekonominėje erdvėje (žr. 7 pav.).

Išvedant eksporto/importo ir krovinių apyvartos paraleles matoma, kad svyravimai krovinių apyvartoje ne visada atitinka svyravimus eksporto/importo pokyčių grafose. Nors 1998 metais ir matomos eksporto/importo pajamų augimo tendencijos, lyginant su 1997 metais, tačiau krovinių apyvarta rodo mažėjimo tendencijas, ir tai yra artėjančios Rusijos krizės pasekmė. Eksporto/importo pajamų rodikliuose tas tendencijas pamatome tik 1999 metais. Reiškia krovinių pervežimo įmonės jautriau ir greičiau reaguoja į ekonominius pokyčius. Po Rusijos krizės bendrosios eksporto/importo pajamos tolygiai augo iki 2008 metų, tačiau krovinių apyvarta augo nežymiai banguojančia linija. 2004 metais staigų bendrųjų eksporto/importo pajamų augimą sąlygojo įstojimas į Europos Sąjungą, tačiau krovinių apyvarta nežymiai krenta, lyg sustodama pagalvoti, kur geriau pasukti. Įmonės išlaiko senus krovinių gabenimo srautus, išsipareigojimai, kontraktai neleidžia staigiai nepersiorientuoti į kitas rinkas. Tokią situaciją galėjo sąlygoti ir pasikeitusi įstatyminė bazė, Lietuvai tapus ES nare.

2006 metų krovinių apyvartos rodiklio mažėjimas buvo įtakojamas prasidėjusio NVS rinkos importo masto kritimo, tačiau didžiausią importo iš NVS rinkos kritimą per 14 metų kompensavo ES rinkos importo pajamų augimas (žr. 2.2 pav.). Išvedus eksporto/importo ir krovinių apimtys paraleles matoma, kad 2008 metais, kaip ir 1998 metais, eksporto/importo pajamoms augant (pajamoms, kurias uždirbo įmonės, importavusios produkciją į Lietuvos rinką), krovinių apyvarta jau sureagavusi į ateinančią pasaulinę krizę pradeda kristi. Ši analogija leidžia teigti, kad krovinių apimtys yra jautresnis rodiklis ekonominių tendencijų pokyčiui negu eksporto/importo pajamų rodikliai. 2008 metų krovinių apyvartos kritimą kiek sušvelnino NVS rinkos importo padidėjimas (žr. 4 pav.). Tačiau 2010-ųjų metų užsienio prekybos tendencijos patvirtina lūkesčius, jog Lietuvos ūkio, atsigavimą lemia būtent eksporto/importo pagyvėjimas. Labiausiai tai skatina atsigaunanti išorės rinka, visų pirma, Vakarų Europos šalių rinkų paklausa. Kadangi Statistikos departamentas dar nepateikė 2010 metų visų ketvirčių krovinių apyvartos rodiklių, galima pasakyti, kad 2010 metų trijų ketvirčių krovinių apyvarta yra 8,38 procento didesnė už 2009 metų to paties laikotarpio apyvartą, todėl galime tikėtis ir metinės krovinių apyvartos augimo. Ši paralelė patvirtintų teiginį, kad krovinių apyvarta anksčiau, nei eksporto/importo pajamos pradeda reaguoti į ekonominius

sunkmečius ir vėliau pradeda atsigauti, tačiau į nežymius rinkos pokyčius reaguoja vangiai, palaikydama gana tolygų apyvartos balansą.

3. Išvados

Išanalizavus Lietuvos užsienio prekybos rodiklius ir išvedus ekonominių tendencijų, Lietuvos eksporto/importo ir logistikos įmonių transporto sektoriaus rodiklių paraleles galima teigti, kad:

1. Pagrindinė Lietuvos eksporto rinka per 14 metų laikotarpį NVS buvo tik 1997 metais. Prasidėjus Rusijos krizei, Lietuvos eksportas persiorientavo į ES rinkas, įstojus į ES pastebimas ryškus eksporto šuolis į šią rinką, tačiau 2010 metų eksporto dinamikoje vėl pastebimos NVS rinkų augimo tendencijos. Importo tendencijos pagal rinkų pasiskirstymą parodo, kad visus 14 metų pagrindinė importu rinka Lietuvai buvo ES, o NVS šalių rinkos diagramos svyravimas parodo šios rinkos nestabilumą.
2. Eksporto/importo balanso pokyčių kreivė per 1995–2010 metus, ekonominio nuosmukio laikotarpiai, ekonominiai sunkmečiai turi teigiamas tendencijas prekių judėjimui rinkoje. Atlikta eksporto /importo balanso pokyčių analizė diktuoja prielaidą, kad atėjus sunkmečiui eksporto ir importo pokytis artėja prie nulio, kylant ekonomikai balansas krenta, smunkant ekonomikai balansas kyla.
3. Krovinių apimtis yra jautresnis rodiklis ekonominių tendencijų pokyčiui negu eksporto/ importo pajamų rodikliai. Krovinių apyvarta anksčiau, nei eksporto/ importo pajamos pradeda reaguoti į ekonominius sunkmečius ir vėliau pradeda atsigauti, tačiau į nežymius rinkos pokyčius reaguoja vangiai, palaikydama gana tolygų apyvartos balansą.

Literatūra

1. Butkevičius J., Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą poveikis šalies transporto sistemai ir transporto sistemos plėtra, Monografija, V., Technika, 2008. [žiūrėta 2011-02-18]. Prieiga per internetą: <http://estud.vgtu.lt/users/files/dest/10542/istojimo%20i%20es%20poveikis%20transportui%20%28monografija%29.pdf>
2. Janavičienė I., Samuolaitis M., Ekonominio sunkmečio rizikos faktorių poveikis logistikos įmonėms., Kaunas, Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose, 2009/6
3. Lietuvos užsienio prekyba 2010 metais. Statistikos departamentas, Užsienio prekyba. Prieiga per internetą: 2011 02 09
4. 1995–2009 importo-eksporto statistiniai duomenys. Statistikos departamentas. Prieiga per internetą: 2011 02 09
5. Metiniai transporto rodikliai. Statistikos departamentas, Rodiklių DB. Prieiga per internetą: 2011 02 17

Summary

Export makes about half of the Lithuanian GDP and its importance in the state economy is obvious. After entering the EU, Lithuanian transporters have a possibility to develop their business. Therefore the export is considered to be very important for a country of transit economy as Lithuania, which imports most of the raw materials and almost all of the investment goods. The necessity of export is predetermined by the import. If a country imports the foreign goods or services to satisfy its needs, it also has to export. This situation is reflected by the balance of trade – the difference between the export's and import's general amounts within a certain period. The changes of economic tendencies affect the transport sector; still there is a lack of information concerning the direct impact, reasons and consequences of these tendencies. Based on the percentage alteration of the export and import balance, as well as the analysis of theoretical and practical information, it is determined by this article to set the interdependence of change in economic tendencies and the freight balance. To reach the goal of this article the percentage balance alterations of Lithuanian commodity import and export were analysed, having had the direct influence on the logistic companies' sector. Moreover the risk factors of the economic hardship, which had a negative or positive effect on the logistic companies' activity, were analysed. Having used the import and export data and the percentage balance change, the periods of the Lithuanian movement of goods, having had a direct positive and negative effect on the logistic companies' transport sector, show through. At the same time the parallels are drawn between the economic changes in the world markets and the changes in the country's foreign trade. As a research method, the analysis of literature and statistic data was chosen. The percentage distribution of export income by the markets shows, that Lithuania as the major export market was only in 1997 during the 14 year period of CIS. When the Russian crisis started, Lithuanian export was reoriented to the EU markets. After entering the EU, the recovery and a progressive increase of CIS markets is observed by taking a particular percentage share from the EU. The economic hardship shows that the percentage decrease of CIS market and the increase of EU market could be influenced by the factor of disloyal clients, which, as the research made by the article authors (2009), was one of the hardship risk factors, having the main impact on the logistic transport sector and the foreign trade indicators. The import tendencies, according to the market sharing, shows that within the 14 years period, the main market for Lithuania's import was the EU, meanwhile the fluctuation of the market diagram of CIS countries shows its instability. The greatest amount of import increase from the EU was after Lithuania entered the European Union, but the percentage optimum of the market was reached in 2007. Since 2008 there is a percentage import increase of the CIS countries import markets and the decrease of EU countries' import typical for Lithuania. By expressing the export and import balance changes in percents, one can prove the tendencies of market alteration. Here one can see the inverse dependence of balance from the market alterations: the balance increase shows the import decrease in regard to the export, meanwhile the balance fall depicts the

rise of the import amount in regard to the export. After the Russian crisis caused the economic hardship, import fell dramatically with the export keeping its similar increase tendencies and the balance change starting to grow. In 2001–2002 there was a recovery observed in economy in regard to the import, and the export increase with the decreasing import (expressed in percents) in 2002–2005. The reason for this was a rising production and the vacation of Linava market by increasing the number of companies, providing the transport services. The balance changes started to fall in 2005–2007. This was caused by the economic recovery and the massive grow in import amounts, in comparison to the increase of export amounts. This period purified part of the market from the unstable business. Since 2009 there is a slight tendency of economic recovery seen for the balance data becoming negative. The calculations were followed by the conclusions, stating that the curve of export-import balance alteration of year 1995–2010, the periods of economic recession together with the economic hardships have a positive tendencies for the commodity flow in the market. After the start of the economic hardship, the balance data of year 2007–2009 shows the greatest fall in import compared to the export during the 15 year period, which was caused by the decreasing demand, the companies going bankrupt and the insecurity of partners. This period purified part of the market from the unstable business. Meanwhile the export extent is a more stable indicator and the tendencies of these alterations tend to be less sensitive to the market tendencies in comparison to the import extents. Therefore the percentage aspect of balance most suitably shows the influence of the economic tendencies on the transport sector graphically. The performed analysis of export-import balance change dictates the assumption of the import and export change coming to zero in the period of hardship, by the rising economy the balance falls, and by the falling economy – rises.

VYRESNIO AMŽIAUS ŽMONIŲ GYVENIMO KOKYBĖS IR ŠIAURIETIŠKOJO ĖJIMO SĄSAJOS

Vaida Šokelienė

Lietuvos kūno kultūros akademija,

Giedrė Adomavičienė

Kauno kolegija

Anotacija. Straipsnyje keliama aktuali mokslinė problema, kurią galima nusakyti hipotetiniu klausimu: ar šiaurietiškas ėjimas turi teigiamą poveikį vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei. Manome, kad mažai fiziškai aktyvių žmonių fizinis pajėgumas ir gyvenimo kokybė po šiaurietiško ėjimo pratybų pagerėja labiau, nei fiziškai aktyvių. Reguliarus fizinis aktyvumas dažnai siejamas su gera nuotaika, mažėjančiu stresu ir didėjančiu fiziniu pajėgumu. Šiaurietiškas ėjimas – tai vis populiarėjanti fizinio aktyvumo forma, tinkanti bet kokio amžiaus ar sveikatos būklės žmonėms (dažniau mėgstama senjorų), dėl nedidelio intensyvumo, mažos traumatizmo rizikos, mažų finansinių išlaidų, taip pat tai puiki galimybė būti socialiai aktyviems, pagerinti savo gyvenimo kokybę. Tyrimo tikslas: nustatyti ir įvertinti šiaurietiškojo ėjimo poveikį vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei.

Raktiniai žodžiai: šiaurietiškas ėjimas, fizinis pajėgumas, gyvenimo kokybė.

IVADAS

Pirmasis iš trijų pagrindinių ES strateginių tikslų, išdėstytų Baltojoje knygoje „Kartu sveikatos labui 2008–2013 m.“, yra sveikatos ugdymas senėjančioje Europoje. „Gyventojų senėjimas, nulemtas mažo gimstamumo ir ilgėjančios gyvenimo trukmės, yra akivaizdus. 2050 m. vyresnių negu 65 m. gyventojų skaičius Europoje padidės 70%. Vyresnių negu 80 metų gyventojų grupė padidės 17%. ES strateginis požiūris – Europa turi neatidėliojant padėti savo piliečiams gyventi bei pasitikti senatvę geros sveikatos būklės, taip pat – išlikti aktyviais vyresniame amžiuje“.

Lietuva yra demografiškai sena ir gyventojų senėjimo rodiklis kinta negatyviai. Taigi visuomenės senėjimas yra žmonijos visuotinė problema, siejama su senyvo amžiaus žmonių dažnu dvasiniu ir fiziniu diskomfortu, ilgaamžiško gyvenimo kokybe, fiziniu pasyvumu. Sociologiniai visuomenės mąstymo stereotipų tyrimai nurodo visuomenėje susiformavusį negatyvų senyvų žmonių fizinio aktyvumo elgsenos stereotipą, besąlygišką susitaikymą su senėjimu [20].

Pasaulio sveikatos organizacijos teigimu fizinis aktyvumas šiuo metu laikomas viena iš pagrindinių individo fizinės, socialinės ir emocinės gerovės sąlygų. Jaunus, puikiai suvokiančius supančią aplinką, bei fizinio aktyvumo naudą individus motyvuoti kur kas lengviau, nei vyresnio amžiaus žmones. Taigi mus sudomino sveikų, vyresnio amžiaus žmonių kontingentas.

Viena iš sparčiausiai populiarėjančių fizinio aktyvumo formų šiaurės Europoje, Skandinavijoje ir

Vokietijoje yra šiaurietiškas ėjimas (ŠĖ). Tai fizinio aktyvumo forma tinkanti įvairaus amžiaus žmonėms. Šiaurietiškas ėjimas – linksma, saugi, nebrangi, lengva pradėti sportuoti, naudinga sveikatai sporto šaka, skirta maloniam laisvalaikiui, o ne varžyboms. Daugiau nei 60 proc. šios sporto šakos mėgėjų yra moterys. Šiaurietiškas ėjimas – puikus būdas pagerinti gyvenimo kokybę. Suomijoje šia sporto šaka 2008 m. užsiiminėjo daugiau nei 850 000 gyventojų. Pasaulyje 2005 m. ja užsiiminėjo 6 milijonai, o 2008 m. – apie 8,5 milijonų žmonių (INWA). Tarptautinė šiaurietiškojo ėjimo asociacija nurodo, jog pagrindinis šiaurietiškojo vaikščiojimo principas yra natūralūs, grakštūs judesiai.

Yra atlikta nemažai tyrimų įrodančių šiaurietiškojo ėjimo naudą žmonėms turintiems įvairių sveikatos sutrikimų [17, 2, 4]. Tačiau mažai žinoma kiek ŠĖ gali būti naudingas sveikiems vyresnio amžiaus žmonėms, jų gyvenimo kokybei.

Tyrimo hipotezė: 12 sav. trukmės šiaurietiškojo ėjimo pratybos turi teigiamą poveikį vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei.

Tyrimo objektas – vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybė.

Tyrimo tikslas: nustatyti ir įvertinti šiaurietiškojo ėjimo poveikį vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei.

Tyrimo uždaviniai: nustatyti ir įvertinti šiaurietiškojo ėjimo poveikį vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei; palyginti šiaurietiškojo ėjimo poveikį fiziškai aktyvių ir fiziškai neaktyvių vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei.

Fizinio aktyvumo reikšmė

Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje stebimas visuomenės senėjimas. Per pastaruosius keturiolika metų Lietuvos gyventojų medialinis amžius padidėjo nuo 31,2 metų 1989-aisiais iki 35,9 metų 2003 metų pradžioje. Pagyvenusių žmonių (60-mečių ir vyresnių) medialinis amžius, nors ir ne visada nuosekliai, didėjo – nuo 67,5 metų (1989 m.) iki 69 metų (2003 m.). Šiuo metu, kaip niekad anksčiau senyvo amžiaus (60-mečių ir vyresnių) gyventojų Lietuvoje yra daugiau negu vaikų [14].

Senėjimo procesas – dėsningas reiškinys, kuriam paklūsta visa, kas gyva gamtoje. Bet kiekvieno žmogaus senėjimo procesas yra individualus, čia negalime remtis jokiais kalendorinėmis datomis. Senatvė gali būti ankstyva arba vėlyva. Vidutiniškai nuo 40 metų organizme pradeda reikštis senėjimo pokyčiai. Iki 50 metų jie pasireiškia nedaug tiems, kurie aktyviau juda, t. y. saugo, skatina gyvybinius atskirų ląstelių atsinaujinimo vyksmus. Tam padeda raumenų veikla, aktyvinanti visą žmogaus organizmą, makro- ir mikrosistemų funkciją [3]. Tyrimų teigimu, nuo 50 iki 60–65 m. žmogaus organizme vyksta didesni pokyčiai, ypač hormoninės sistemos, o tai veikia daugelio organų, jų struktūrų ir funkcijų pokyčius [13]. Kinta medžiagų apykaita, oksidaciniai atsigavimo vyksmai, pažymėtina neigiami kraujagyslių, raumenų masės ir jėgos pokyčiai. Tyrimų duomenimis Lietuvos gyventojų fizinis aktyvumas yra nepakankamas. Tik 20–64 metų amžiaus 15,9 procentų vyrų ir 13,5 procentai moterų kasdien mankština. Trečdalis Lietuvos gyventojų mankština si keletą kartų per metus arba rečiau. [9].

Pasaulinė sveikatos organizacija laiko prioritetu visuomenės sveikatos ugdymo propagavimą tarp įvairių gyventojų (amžiaus tarpsnių, profesijų ir kt.) nuo ankstyvosios vaikystės formuojant visuomenės sveikos gyvensenos pamatus [7].

Fizinio aktyvumo trūkumas siejamas su padidėjusia rizika susirgti lėtinėmis širdies ir kraujagyslių sistemos ligomis, sunkiai reguliuojamu kraujospūdžiu ir cholesterolio kiekiu kraujyje, padidėjusia nutukimo ir cukrinio diabeto rizika, didesne rizika susirgti artritu, bei plaučių ligomis, padidėjusia kritimų, bei kai kurių vežinių susirgimų rizika, o visa tai siejama su blogesne gyvenimo kokybe.

Dar 1999 metais Jackson ir Morrow atlikę tyrimus, nustatė teigiamus ir neigiamus fizinio aktyvumo aspektus. Teigiamiems aspektams jie priskyrė šiuos: formos palaikymas, sveikatos bei savijau-

tos gerinimas, tinkamo svorio palaikymas, didesnis pasitikėjimas savimi, pozityvus psichologinis poveikis, mažinamas stresas, atsipalaiduojama, patiriamas malonumas, pagalba susidorojant su gyvenimo nemalonumais, bendravimas, plataus draugų rato atsiradimas.

Motyvacijos stoka, tingėjimas, per didelis užimtumas, laiko stoka, per daug vargina, trukdo darbui, per daug apsunkina, blogas oras, sugebėjimų trūkumas, nuobodūs pratimai, išipareigojimas šeimai, trukdo mokyklai. Tai veiksniai įvardijami, kaip barjerai, trukdantys fiziniam aktyvumui [5].

Lankydamasis sporto klubuose, baseinuose, eidamas į turistinius žygius, keliaudamas, dalyvaudamas sveikuoliškose organizacijose žmogus labai stipriai praplečia savą draugų, pažįstamų ratą, dalyvauja visuomeniniame gyvenime, yra socialiai užimtas. Taipogi asmuo įgyja stiprią motyvaciją, norą aktyviai gyventi, neužsisklęsti nuo jį supančios aplinkos. Taip pat daug įtakos turi trenerio ar medicinos specialisto padaršinimai ir teigiamų poslinkių pastebėjimai, socialinė parama, negrėsmingos fizinės veiklos atmosferos sudarymas. Mankštinantis su partneriu ar grupe lengviau laikytis treniruočių grafiko, taip pat nekyla pagunda praleisti treniruotę.

Kalbant apie fizinio aktyvumo ryšį su fizine ir psichine sveikata reikėtų pasakyti, kad sveikatos fizinis bei psichinis aspektai yra neatsiejamai susiję: sunki fizinė liga gali lemti rimtus psichikos pokyčius: depresiją, nerimą, baimę bei socialinę deadaptaciją. Lygiai taip pat psichikos sutrikimas gali lemti fizinius pokyčius. Apskritai pozityviąją sveikatą išreiškia visapusiškos gerovės sąvoka, į kurios turinį įeina žmogaus vidinis pasaulis, žmogaus santykis su savo kūnu, kitais žmonėmis ir žmonių grupėmis, materialiaja ir kultūrine aplinka, kurioje jis gyvena [6].

Dėl tinkamo fizinio aktyvumo mažėja sergamumas, gerėja savijauta, miegas, apetitas. Taigi, fizinis aktyvumas yra bazinis sveikatos pamatas, apimantis gerą gyvenimo kokybę ir sergamumo mažėjimo tendenciją, svarbu pasirinkti sau tinkamą ir priimtina fizinio aktyvumo formą.

Apibendrinant galima teigti, kad vienas pagrindinių veiksnių lemiančių gyvenimo kokybę yra fizinis aktyvumas. Vyresnio amžiaus žmonėms dažnai gyvenimo kokybė asocijuojasi su materialine gerove ir prabanga, priešingai negu medikams ar mokslininkams, kurie gyvenimo kokybę įvardija, kaip fizinę sveikatą. Ėjimas – saugi, efektyvi priemonė,

tinkama vyresnio amžiaus žmonių fizinio pajėgumo gerinimui.

1930-aisiais metais, profesionalūs slidininkai, biatlonininkai ėmė naudoti lazdas, kaip priemonę, treniruojantis vasara, kada nėra sniego. 1996-aisiais du studentai, rašydami disertacijas, atliko tyrimą su lazdomis (einant buvo naudojamos lazdos). Rezultatai parodė, jog tai daug efektyvesnis ir naudingesnis būdas stiprinant organizmą, negu paprastas ėjimas. 1997-aisiais pirmą kartą buvo panaudotas terminas Šiaurietiškas ėjimas (Nordic Walking). Tai ir buvo pirmieji žingsniai atsirandant naujai fizinio aktyvumo formai, kada einant naudojamos lazdos [12].

Šiaurietiškas ėjimas yra aktyvumo forma Skandinavijos šalyse atpažįstama daugiau nei dešimt metų. Šis užsiėmimas aktyvuoja viso kūno raumenis. Jo metu naudojamos specialios lazdos priverčia dirbti pečių, rankų ir liemens raumenis. Vaikščiojimas su lazdomis yra prieinamas visais metų laikais, įvairaus fizinio pajėgumo ir amžiaus žmonėms. Tyrimų, atliktų Skandinavijos šalyse, rezultatai patvirtina, jog šiaurietiškas ėjimas yra daug efektyvesnis nei paprastas ėjimas [20].

Šiaurietiškojo ėjimo metu naudojamos lazdos didina pratimų intensyvumą. Tai didina maksimalų deguonies suvartojimą ir širdies susitraukimų dažnį vidutiniškai apie 20%, lyginant su paprastu ėjimu. Vaikstant su lazdomis deguonies suvartojimas didėja tolygiai didėjant širdies susitraukimo dažniui. Įrodyta, jog šiaurietiškas ėjimas yra saugus ir efektyvus sergantiems širdies ir kraujagyslių sistemos ligomis [17, 2].

Specialių lazdų, skirtų šiaurietiskajam ėjimui, tikslas yra aktyvuoti viršutinės kūno dalies raumenis. Lazdų galai yra iš kaučiuko, po kuriuo yra metalinis smailus galas. Pats ėjimas primena slidinėjimą. Spėjama, kad ėjimo greičiui įtakos turi ir tinkamas lazdų ilgis (INWA). Egzistuoja nemažai diskusijų dėl šiaurietiškojo ėjimo fiziologinio poveikio. Pasak ankstyvųjų tyrimų ši aktyvumo forma didina ėjimo greitį ir gerina ŠKS, tačiau konkreti nauda širdies ir kraujagyslių sistemai vis dar nežinoma [15, 2, 11], taip pat šių dienų tyrimų rezultatai tvirtina, kad žmonės naudojantys šiaurietiškojo ėjimo lazdas ir einantys lėtai pasižymi aukštesniu širdies susitraukimo dažniu ir didesniu deguonies suvartojimu negu tie, kurie eina be lazdų [18].

Paplitusi nuomonė teigia, kad šiaurietiškojo ėjimo lazdos net 30–50% sumažina įtampą apatinėje kūno dalyje, negu vaikstant be lazdų. Kaip bebūtų, kai kurie tyrimai koncentruojasi biomechanikos

srityje ir atlikti eksperimentai nustatė tik mažus teigiamus pokyčius, sumažinant krūvį apatinėje kūno dalyje [22].

Šiaurietiškas ėjimas gerina organizmo bendrą funkcinę būklę, aerobinę ištvermę [12]. Tyrimu teigimu, vaikščiojimas grupėmis turi didelę socialinę reikšmę senyvo amžiaus žmonėms (ypač moterims). Skatinama medžiagų apykaita, gerėja koordinacija, vyresnio amžiaus žmonės lengviau išlaiko pusiausvyrą [2]. Draudimo bendrovės ši sportą įvardija, kaip keliantį mažiausią grėsmę gauti traumą (INWA). Šiaurietiškas ėjimas turi teigiamą emocinę įtaką (grožimasi gamta, bendraujama), einant nuokalne apatinė kūno dalis gauna apie 26 proc. mažesnę apkrovimą nei vaikščiojant be lazdų [4]. Jis naudojamas, kaip reabilitacijos priemonė sergantiems Parkinsono liga [16], depresija [19] ir atletinių traumų [11] atvejais, kada įrodoma fizinio aktyvumo nauda. Tris mėnesius trūkęs kontroliuojamasis ŠĖ treniruotė poveikis įrodė, kad tai saugus, kasdienis fizinis aktyvumas kliniškai stabiliais pacientams, sergantiems lėtinėmis plaučių ligomis [1].

Taisyklingai atliekami veiksmai duoda teigiamų rezultatų. Kuperio instituto atliktas tyrimas įrodė, kad vaikstant su lazdomis sudeginama net 20–46% daugiau kalorijų. Taip pat pasak jų šiaurietiškas ėjimas širdies susitraukimo dažnį gali pakelti nuo 5 iki 17 tv/min. Yra daugybė priežasčių kodėl ŠĖ neatrodo, kaip treniruotė, nors tai ir netiesa. Akivaizdu, šio užsiėmimo metu stebimas kur kas mažesnis sąlytis su žeme nei bėgant. ŠĖ įtraukia visus raumenis, priešingai negu bėgant, kada pagrindė dirba tik kojos. Einant švelniai spaudžiama lazda, todėl sukuriama didesnis pasipriešinimas nei einant be lazdų, taip į darbą įtraukiami viršutinės kūno dalies raumenys. Lazdų pagalba sumažinamas svoris tenkantis sąnariams, tai ypač aktualu žmonėms, turintiems antsvorio.

Atlikti moksliniai tyrimai patvirtino šiaurietiškojo ėjimo teigiamą įtaką bendrai organizmo būklei. Galime daryti prielaidą, kad šiaurietiškas ėjimas – tai efektyvi, turinti įtakos vyresnio amžiaus žmonių fiziniam pajėgumui ir gyvenimo kokybei, fizinio aktyvumo forma.

Kadangi ši tema dar pakankamai nauja, mažai nagrinėta tiek teoriniame, tiek praktiniame lygmenyje, taigi kita darbo dalis skirta tyrimui, kurio tikslas yra įvertinti ŠĖ poveikį vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei.

Tyrimo metodika ir organizavimas. Tyrime dalyvavo 41 tiriamasis, kurių amžius buvo nuo 60 iki 70 metų. Tiriamieji buvo suskirstyti į tris grupes, t. y. 1 grupė – fiziškai aktyvūs (Fa), 2 grupė – fiziškai neaktyvūs (Fn) ir 3 grupė – kontrolinė (K). Fiziškai aktyvių grupei buvo priskiriami tiriamieji, kurių fizinis aktyvumas prieš tyrimą buvo didesnis nei vidutinis. Fiziškai neaktyvių grupei priskirti tiriamieji, kurių fizinis aktyvumas prieš tyrimą buvo mažesnis nei vidutinis. Tiriamieji į fiziškai aktyvių ar kontrolinę grupes buvo paskirti atsitiktinai. Smulkesnė tiriamųjų charakteristika pateikiama 1 lentelėje.

2. 2. Tyrimo metodai

Siekiant įvertinti vyresnio amžiaus žmonių fizinį pajėgumą ir gyvenimo kokybę naudojome šiuos tyrimo metodus: apklausa (raštu), antropometriniai matavimai, fizinio pajėgumo testavimas. Šiame straipsnyje bus analizuojami tik tiriamųjų apklausos rezultatai.

Tiriamieji tyrimo užpildė su sveikata susijusios gyvenimo kokybės vertinimo naudojant SF-36

klausimyną (Ware & Sherbourne, 1992). Apklausos tikslas – atskleisti tiriamųjų nuostatas apie jų gyvenimo kokybę.

Duomenys buvo analizuojami naudojantis statistinės duomenų analizės paketu *SPSS 17.0 for Windows*. ŠE poveikiui įvertinti taikėme neparametrinių kriterijų analizę. Lyginant priklausomas imtis taikėme *Wilcoxon 'o* testą, nepriklausomoms imtims taikėme *Kolmogorovo ir Smirnov Z* testą. Visi rezultatai laikyti statistiškai reikšmingais, jeigu $p < 0,05$.

Tiriamųjų anketinės apklausos rezultatai. Atlikta apklausa siekiant išsiaiškinti, kaip pasikeitė tiriamųjų gyvenimo kokybė po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių.

Fiziškai aktyvios ir fiziškai neaktyvios grupės tiriamieji visose srityse savo gyvenimo kokybę vertino geriau po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių. Fiziškai aktyvios grupės statistiškai reikšmingi skirtumai nustatyti bendro sveikatos vertinimo ir veiklos apribojimų dėl emocinių sutrikimų srityse, $p < 0,05$. Fiziškai neaktyvios grupės statistiškai reikšmingi skirtumai nustatyti visose srityse išskyrus skausmo, $p < 0,05$ (2 lentelė).

1 lentelė. Tiriamųjų charakteristika

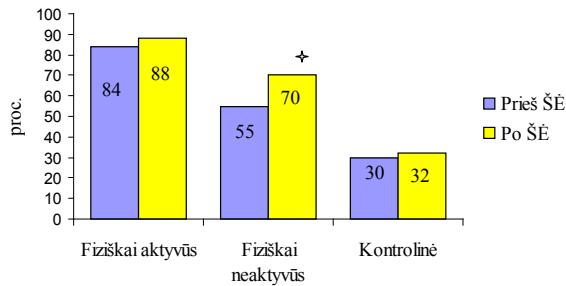
	Viso tiriamųjų	Vyrai	Ūgis (cm)	Svoris (kg)	Moterys	Ūgis (cm)	Svoris (kg)
1. Fiziškai aktyvūs	11	3	1,69 (0)	64,53 (9,64)	8	1,62 (0,08)	56,39 (9,55)
2. Fiziškai neaktyvūs	14	4	1,82 (0,05)	92,15 (10,22)	10	1,62 (0,05)	72,34 (9,49)
3. Kontrolinė grupė	16	4	1,76 (0,07)	82,1 (7,37)	12	1,63 (0,06)	70,1 (13,67)

2 lentelė. Gyvenimo kokybės vertinimo palyginimas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių

SF-36 sritys	Fa prieš ŠE	Fa po ŠE	Fa	Fn prieš ŠE	Fn po ŠE	Fn	Kontrolinė prieš ŠE	Kontrolinė po ŠE	Kontrolinė
	mediana	mediana	Wilcox testas	mediana	mediana	Wilcox testas	mediana	mediana	Wilcox testas
Fizinis aktyvumas	84	88	-2,6	55	70*	-2,5	30	32	-1,1
Veiklos apribojimas dėl fizinių negalavimų	100	100	-3,1	60	82*	-2,9	40	44	-1,6
Skausmas	50	54	-,06	44	50	-2,7	39	44	-,06
Bendras sveikatos vertinimas	68	90*	-2,4	52	72*	-3,3	42	44	-1,4
Energingumas ir gyvybingumas	75	80	-1,4	58	80*	-3,3	50	48	-1,6
Socialinė funkcija	72	78	-1	60	82*	-2,3	55	59	-1,7
Veiklos apribojimas dėl emocinių sutrikimų	90	100*	-2,2	67	100*	-2,1	65	68	-1,7
Emocinė būklė	76	84	-1	60	80*	-2,1	64	68	-1,8

Pastaba. * – $p < 0,05$.

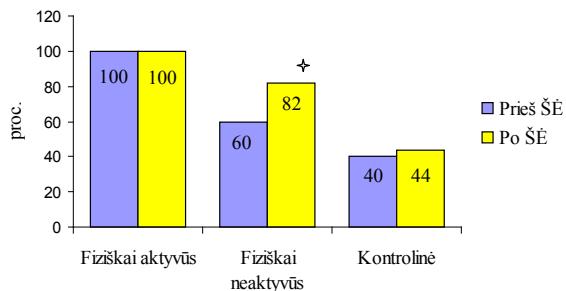
Fiziškai neaktyvios grupės respondentų fizinio aktyvumo rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai skyrėsi, $p < 0,05$. Po užsiėmimų jie pasižymėjo didesniu fiziniu aktyvumu (11 pav.).

11 pav. Tiriamųjų fizinio aktyvumo pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

Pastaba. * – $p < 0,05$ palyginti su rezultatai prieš ŠĖ.

Fiziškai neaktyvios grupės respondentų veiklos apribojimo dėl fizinių negalavimų rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai pagerėjo, $p < 0,05$ (12 pav.).

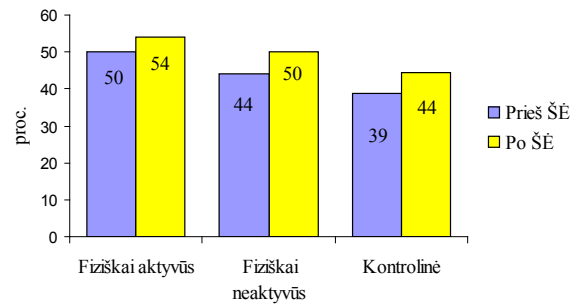

12 pav. Tiriamųjų veiklos apribojimo dėl fizinių negalavimų pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

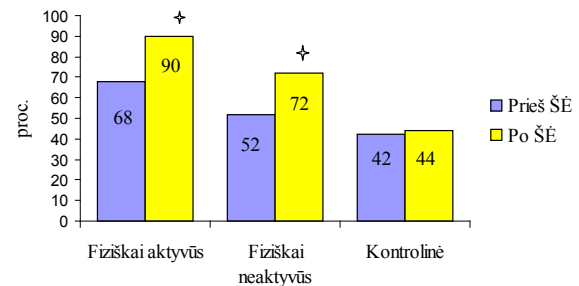
Pastaba. * – $p < 0,05$ palyginti su rezultatais prieš ŠĖ.

Visų tiriamųjų grupių respondentų skausmo rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai nesiskyrė, $p > 0,05$ (13 pav.). Nors pastebima tendencija, jog rodikliai gerėja visose tiriamųjų grupėse.

Fiziškai aktyvios ir fiziškai neaktyvios grupės respondentų bendro sveikatos vertinimo rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai skyrėsi, $p < 0,05$. Po užsiėmimų jie pasižymėjo geresniu bendros sveikatos vertinimu (14 pav.).

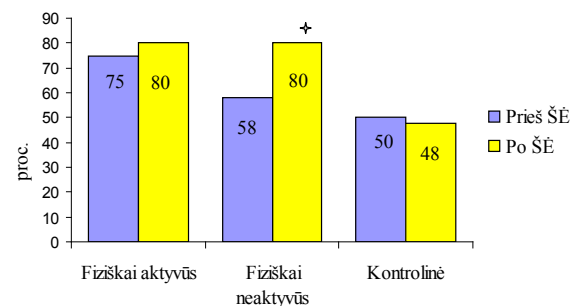
13 pav. Tiriamųjų patiriamo skausmo pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

14 pav. Tiriamųjų bendro sveikatos vertinimo pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

Pastaba. * – $p < 0,05$ palyginti su rezultatais prieš ŠĖ.

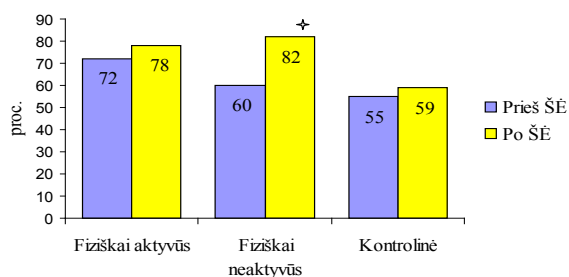
Fiziškai neaktyvios grupės respondentų energingumo ir gyvybingumo rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai skyrėsi, $p < 0,05$. Po užsiėmimų jie pasižymėjo didesniu energingumu ir gyvybingumu (15 pav.).

15 pav. Tiriamųjų energingumo ir gyvybingumo pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

Pastaba. * – $p < 0,05$ palyginti su rezultatais prieš ŠĖ.

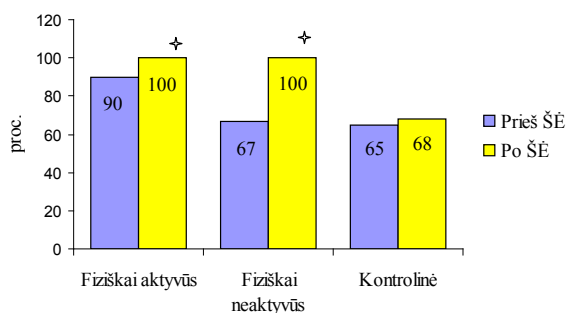
Fiziškai neaktyvios grupės respondentų socialinės funkcijos rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai skyrėsi, $p < 0,05$. Po užsiėmimų jie pasižymėjo didesniais socialinės funkcijos rodikliais (16 pav.).

16 pav. Tiriamųjų socialinių funkcijų pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

Pastaba. ⁺ – $p < 0,05$ palyginti su rezultatais prieš ŠĖ.

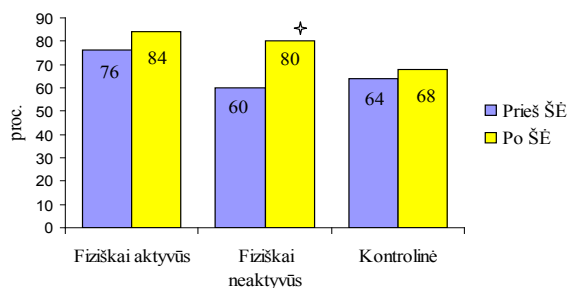
Fiziškai aktyvios ir fiziškai neaktyvios grupės respondentų veiklos apribojimo dėl emocinių sutrikimų rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai pagerėjo, $p < 0,05$ (17 pav.).

17 pav. Tiriamųjų veiklos apribojimo dėl emocinių sutrikimų pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

Pastaba. ⁺ – $p < 0,05$ palyginti su rezultatais prieš ŠĖ.

Fiziškai neaktyvios grupės respondentų emocinės būklės rodikliai prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai skyrėsi, $p < 0,05$. Po užsiėmimų jie pasižymėjo geresne emocine būkle (18 pav.).

18 pav. Tiriamųjų emocinės būklės pasiskirstymas prieš ir po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių (%)

Pastaba. ⁺ – $p < 0,05$ palyginti su rezultatais prieš ŠĖ.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad gyvenimo kokybė atspindi individo fizinį bei protinį gerbuvį, tai svarbus veiksnys ligų gydyme ir prevencijoje. Gyvenimo kokybės ir fizinio aktyvumo tyrimuose dominuoja vyresnio amžiaus žmonės, bei žmonės sergantys lėtinėmis ligomis tokiomis, kaip širdies ir kraujagyslių sistemos ligos, artritas, kvėpavimo sistemos ligos ir vėžys. Atlikto tyrimo rezultatai patvirtino teigiamą šiaurietiškojo ėjimo įtaką tiriamųjų gyvenimo kokybei. Šiaurietiškojo ėjimo treniruotės, vertinant gyvenimo kokybę, akivaizdžiai naudingesnės buvo fiziškai neaktyvių tiriamųjų grupei. Tačiau teigiamų pokyčių pastebėta ir fiziškai aktyvių tiriamųjų grupėje.

Fiziškai neaktyviems žmonėms kasdienis gyvenimas dažniau ėmė teikti pasitenkinimą (57,1 proc. tiriamųjų), savo sveikatą po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių jie vertino, kaip labai gerą (78,6 proc. tiriamųjų) ar net puikią (21,4 proc. tiriamųjų), šie duomenys statistiškai reikšmingai skyrėsi ir fiziškai aktyvių grupėje. Net pusės fiziškai neaktyvios grupės respondentų teigimu, jų sveikata buvo daug geresnė nei prieš vienerius metus. Fizinė būklė 100 proc. neberibojo fiziškai aktyvių ir 64,3 proc. fiziškai neaktyvių tiriamųjų lankstymosi, klaupimosi ar pasilenkimų iki žemės, taip pat visai neribojo prausimosi ir apsirengimo, pačių tiriamųjų teigimu jų gyvenimas tapo pilnavertis.

Vyresnio amžiaus žmonėms tarp fizinio aktyvumo ir gyvenimo kokybės yra glaudus ryšys. Mūsų atlikto tyrimo duomenimis, 50 proc. fiziškai neaktyvių tiriamųjų po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių pasisakė, kad per pastarąsias keturias savaites jautė tik labai nežymų skausmą, kuomet fiziškai aktyvių 72,7 proc. tiriamųjų nejautė jokio fizinio skausmo.

Neabejotina, kad aktyvus gyvenimo būdas teigiamai veikia protinę sveikatą vyresnio amžiaus žmonėms. Visuomenės sveikatos programos į kurias strategijas turi įtraukti fizinį aktyvumą ne tik dėl jo poveikio fizinei sveikatai, bet ir dėl daromos teigiamos įtakos protinei sveikatai ir gyvenimo kokybei.

Tyrimai įrodo, jog fizinis aktyvumas gali pagerinti protinę sveikatą ir gyvenimo kokybę. Fizinis aktyvumas naudojamas, kaip gydymo priemonė žmonėms sergantiems psichikos ligomis, gerinti gyvenimo kokybę tiems, kurie turi ir tiems, kurie neturi problemų su protine sveikata [12]. Atlikto tyrimo rezultatai patvirtino šiaurietiškojo ėjimo poveikį tiriamųjų emocinei būsenai. 54,5 proc. fiziškai aktyvių respondentų po šiaurietiškojo ėjimo tre-

niruočių tvirtino, jog jie niekada nebūna nervingi. Pusė (50 proc.) fiziškai neaktyvių tiriamųjų teigė, jog po šiaurietiškojo ėjimo užsiėmimų jie, beveik visada yra ramūs ir taikingi, taip pat turi daug energijos.

64,3 proc. fiziškai neaktyvių tiriamųjų, po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių, pasisakė retai kada besijaučiantys išsekę, 57,1 proc. teigė jog yra laimingi žmonės. Tai patvirtina kitų tyrėjų gautus rezultatus, jog suaugę, kurie neužsiiminėjo jokia fizine veikla buvo silpnos sveikatos, lyginant su fiziškai aktyviais. Jie buvo nepatenkinti ar net labai nepatenkinti savo gyvenimo kokybe lyginant su fiziškai aktyviais [19]. Įvardijamos priežastys, kodėl fizinis aktyvumas turi būti naudojamas gerinant protinę sveikatą: fizinis aktyvumas yra pigesnis ir turintis mažiau šalutinių poveikių, nei vaistų vartojimas gydant protinę sveikatą; jis gali būti ilgai trunkantis gydymas, priešingai negu vaistai, kurie yra trumpalaikiai.

Sėkmingas senėjimas apima daugialypes sveikatos dimensijas, įskaitant ir fizinį, funkcinį, socialinį ir psichologinį gerbuvį [4]. Tyrimai tęsia atradimus įrodydami, kad mažiau struktūrizuotas ir mažiau intensyvus fizinis aktyvumas turi teigiamą ryšį su daugeliu gyvenimo kokybės sričių vyresnio amžiaus žmonėms. Didžiausi pakitimai, tai, kad žmonės jaučia mažesnę skausmą. Tiriamieji patvirtino šią nuostatą. 72,7 proc. fiziškai aktyvios grupės tiriamųjų po tyrimo teigė, jog per pastarąsias keturias savaites fizinis skausmas niekada netrukė ir 71,4 proc. fiziškai neaktyvios grupės tiriamųjų teigė, jog fizinis skausmas retai kada trukdė jų socialinei veiklai. Sveiki vyresnio amžiaus žmonės, kurie buvo fiziškai aktyvūs turėjo aukštesnę gyvenimo kokybės vertinimą, nei tie, kurie buvo pasyvūs.

IŠVADOS

1. Šiaurietiškas ėjimas – tai efektyvi, turinti įtakos vyresnio amžiaus žmonių fiziniam pajėgumui ir gyvenimo kokybei, fizinio aktyvumo forma.
2. Fiziškai aktyvios grupės tiriamiesiems šiaurietiškojo ėjimo treniruotės neturėjo statistiškai reikšmingo poveikio gyvenimo kokybei, $p > 0,05$. Fiziškai neaktyvios grupės tiriamųjų, gyvenimo kokybė po šiaurietiškojo ėjimo treniruočių statistiškai reikšmingai pagerėjo, $p < 0,05$.
3. Fiziškai neaktyviems tiriamiesiems šiaurietiškas ėjimas turėjo didesnę poveikį, negu fiziškai aktyviems tiriamiesiems.

Literatūra

1. Breyer, M. K., Breyer-Kohansal, R., Funk, G. C., Dornhofer, N., Spruit, M. A., Wouters, E. F., Burghuber, O. C., Hartl, S. Nordic Walking improves daily physical activities in COPD: a randomised controlled trial. 2010; 22: 11-112.
2. Church, T. S., Earnest, C. P., Morss, G. M. Field testing of physiological responses associated with Nordic Walking. *Res Q Exerc Sport*. 2002; 73 (3): 296-300.
3. Dadelienė, R. Kineziologija. *Monografija*. Lietuvos sporto informacijos centras. 2008.
4. Hansen, L., Henriksen, M., Larsen, P., Alkjaer, T. Nordic Walking does not reduce the loading of the knee joint. *Scand J Med Sci Sports*. 2008; 18: 436-441.
5. Jacson, W. A., Morrow, J. R. The physical activity. Health and fitness. *Human Kinetics Publisher Inc*. 1999.
6. Jakušvaitė, I. *Medicina ir filosofija*. Kaunas: KMU. 2000; 129-143.
7. Kanskaja, D. Sveikatos mokymo svarba įkalinimo įstaigose. *Sveikata*. 2002; 12: 14-15.
8. Karawan, A. The effects of twelve weeks of walking or exersstriding on upper body muscular strenght and endurance. *MSc thesis*, University of Winsconsin – La Crosse, Winsconsin, USA. 1992; 1-92.
9. Kardelis, K., Domarkienė, S., Maciulevičienė, E. Vidutinio amžiaus gyventojų požiūrio į fizinį aktyvumą sąsajos su socialiniais bei sveikatos rizikos veiksniais. *Sporto mokslas*. 2004; 2 (36): 18-21.
10. Knobloch, K., Schreibmueller, L., Jagodzinski, M., Zeichen, J., Krettek, C. Rapid rehabilitation programme following sacral stress fracture in a long-distance running female athlete. *Arch Orthop Trauma Surg*. 2007; 127: 809-13.
11. Kukkonen-Harjula, K., Hiilloskorpi, H., Manttari, M. et al. Self-guided brisk walking training with or without poles: a randomized-controlled trial in middle-aged women. *Scand J Med Sci Sports*. 2007; 17: 316-323.
12. Larkin, J., Stoughton, K., Karavan, D. Aerobic responses to 12 weeks of exersstriding or walking training in sedentary adult women. *MSc Thesis*. University of Wisconsin – La Crosse, Wisconsin, USA. 1992; 1-82.
13. Morey, M. C., Pieper, C. E., Cornoni-Huntley, J. Physical fitness and functional limitations in community – dwelling older adults. *Medicine and Science in Sports and Exercise*. 1998; 30 (5): 715-723.
14. Proškovienė, R., Zlatkuvienė, V., Černiauskienė, M.

- Studentų – businujų pedagogų gyvensena ir požiūris į sveikatą. *Visuomenės sveikata*. 2006; 2 (33): 73-78.
15. Porcari, J. P., Hendrickson, T. L., Walter, P. R., Terry, L., Walsko, G.. The physiological responses to walking with and without power poles on treadmill exercise. *Res Quarter Exerc Sport*. 1997; 68 (2): 161-166.
 16. Reuter, I., Leone, P., Schwed, M., Oechsner, M. Effect of Nordic Walking in Parkinson's Disease. *Mov Disord*. 2006; 21-67.
 17. Rodgers, C., VanHeest, J., Schachter, C.. Energy expenditure during submaximal walking with Exerstriders. *Med Sci Sports Exec*. 1995; 27 (4): 7-11.
 18. Schiffer, T., Knicker, A., Hoffman, U., Harwig, B., Hollmann, W., Struder, H. K. Physiological responses to nordic walking, walking and jogging. *Eur J Appl Physiol*. 2006; 98 (1): 56-61.
 19. Suija, K. A., Pechter, U. A. B., Kalda, R. A. et al. Physical activity of depressed patients and their motivation to exercise: Nordic walking in family practice. *Int J Rehabil Res*. 2009; 32: 132-8.
 20. Turk, Z., Vidensek, S., Micetic Turk, D. Nordic walking: a new form of physical activity in the elderly. *Acta Med Croatica*. 2007; 61 (1): 3-6.
 21. Volbekienė, V. XX amžiaus palikimas: sparčiai besitanti visuomenė. *Sveikata*. 2001; 5 (6): 18-20.
 22. Willson, E. et al. Effects of walking poles on lower extremity gait mechanics. *Medicine & Science in Sports & Exercise*. 2001; 1: 142-147.

THE INFLUENCE OF NORDIC WALKING ON QUALITY OF LIFE OF ELDERLY PEOPLE

Summary

The object of the study is the influence of Nordic walking on quality of life of elderly people. The goal of the study is to determine and assess the influence of Nordic walking on quality of life of elderly people. **Conclusions:** The Nordic walking exercises had no statistically significant impact on the quality of life of the people who belonged to the physically active group ($p > 0.05$). The quality of life of the people pertaining to the physically inactive group had a statistically significant increase upon taking Nordic walking sessions ($p < 0.05$). Nordic walking had a greater impact on physically inactive people than on the physically active ones.

Keywords: Nordic walking, physical capability, quality of life.

KOSMETOLOGIJOS STUDIJŲ PROGRAMOS SIEKINIŲ/KOMPETENCIJŲ VERTINIMAS PROFESINĖJE VEIKLOJE

Giedrė Adomavičienė, Žaneta Mickienė, Vaiva Vaikšnorienė

Kauno kolegija

Anotacija. Straipsnyje pateikiami absolventų ir darbdavių nuomonės apie Kosmetologijos studijų programos siekinius/kompetencijas tyrimo duomenys. Tyrime dalyvavo dvi respondentų grupės, t.y. Kosmetologijos studijų programos absolventai ir jų galimi darbdaviai (iš viso 60 absolventų ir 30 darbdavių). Buvo vertinamos penkios veiklos sritys. Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad įgyjamos ir įgytos kompetencijos teikiant kosmetologines paslaugas grožio salonuose vertinamos geriausiai; Mobilųjų paslaugų teikimą nespecializuotose vietose respondentų grupės vertina skirtingai: darbdaviai kaip nelabai reikšmingas, absolventai – kaip reikalingas, tačiau pabrėžia, kad jiems trūksta kompetencijų dirbant su neįgaliais žmonėmis; kompetencijas, susijusias su kosmetologinės veiklos organizavimu darbdaviai vertina labai gerai, tačiau jų nuomone jos nėra labai svarbios kosmetologų profesinės veiklos kokybei. Tuo tarpu absolventai vertina kaip ypač svarbias, tačiau pažymi, kad jų nepakankamai įgyja, ypač trūksta pildant kosmetinės priežiūros dokumentaciją, organizuojant kosmetinės įrangos reklamą ir platinimą bei švietėjišką veiklą.

Raktiniai žodžiai: kompetencija, studijų programos siekiniai, absolventas, darbdavys.

Įvadas

2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programoje (2007) pabrėžiama, kad studijas vykdančiose institucijose studijos pernelyg mažai orientuotos į studentą, jo poreikius. Ši mintis išreikšta ir *Bolonijos proceso 2020* siekiniuose, t.y. į studentą sutelktas mokymasis; mokymasis visą gyvenimą, tarptautinis atvirumas ir mobilumas. Šių mokymų tematikoje studentas traktuojamas kaip mokymosi proceso bendraautorius, kurio idėjos ir problemos yra pastebimos, pabrėžiamas kiekvieno unikalumas bei individualumas, sudaromos palankios sąlygos jo asmenybės plėtrai. Šios pasaulinės edukacinės idėjos yra naujos, taigi iškyla būtinybė pertvarkyti studijų procesą, ieškoti naujų studijų organizavimo formų, būdų, metodų, sentis gerosios praktikos patirties iš Lietuvos ir ES šalių aukštųjų mokyklų.

Siekiant kokybinių studijų sistemos pokyčių bei į studentą orientuoto mokymosi proceso, studijų programos turi būti peržiūrėtos, orientuojant jas į studentą ir suformuluojant siekiamus studijų rezultatus. Tokio studijų proceso svarbiausia komponente tampa kompetencijos, kurios yra kvalifikacijos pagrindas. Kompetencijų vertinimas yra neatsiejamas nuo socialinių partnerių dalyvavimo profesinio rengimo sistemoj socialinių partnerių dalyvavimas profesinio rengimo sistemoje padeda siekti profesinio rengimo kokybės jiems dalyvaujant visuose kokybės užtikrinimo etapuose (Seyfried, 2007), kurie apima planavimą, įgyvendinimą, vertinimą, grįžtamojo ryšio užtikrinimą.

Taigi šio straipsnio **tikslas** – atskleisti absolventų ir darbdavių nuomonę apie Kosmetologijos studijų programos siekinius/kompetencijas.

ES strateginiuose dokumentuose (Berlyno komunikatas; Bergenio komunikatas, 2005; Liuvono komunikatas, 2010) akcentuojamas studijų programų nuoseklumas, kuris sudarytų optimalias prielaidas studentų kompetencijų ugdymui/si. Studijų kokybės gerinimo procese išryškėja aktyvus dialogas tarp studentų ir kitų akademinės bendruomenės narių, studentų, kaip partnerių pripažinimas, įtraukiant juos į visus su studijomis susijusius procesus. Berlyno komunikate (2003) pabrėžiamas konstruktyvus studentų ir kitų socialinių dalininkų (pvz., darbdavių) dalyvavimas Bolonijos procese ir akcentuojama būtinybė nuolat ir nuo pat pradžių įtraukti studentus į tolimesnius veiksmus“.

Tyrimo metodika. Tyrime dalyvavo dvi respondentų grupės, t.y. Kosmetologijos studijų programos absolventai ir jų galimi darbdaviai (iš viso 60 absolventų ir 30 darbdavių).

Kosmetologijos studijų programoje įgyjamos kompetencijos, vertinant tyrimo rezultatus yra suskirstytos pagal 5 veiklos sritis:

1 sritis – *kosmetologinių paslaugų teikimas grožio salonuose*. Šia sritį atskleis tokie tyrimo indikatoriai, kaip: estetinių kliento poreikių įvertinimas; individualaus kosmetinės priežiūros plano sudarymas; kosmetinių medžiagų, įrangos, priemonių parinkimas ir taikymas atliekamoms kosmetinėms procedūroms; gebėjimas profesionaliai atlikti kosmetines procedūras; kosmetologinių paslaugų kokybės ir pažangių technologijų taikymas.

2 sritis – *mobiliųjų paslaugų teikimas nespecializuotose vietose*. Galimi tyrimo indikatoriai: gebėjimas įvertinti neįgalių ir vyresnio amžiaus žmonių poreikius; gebėjimas atlikti kosmetines procedūras kliento namuose; medžiagų ir priemonių mobilioms kosmetinėms procedūroms parinkimas; ilgalaikių mobilių kosmetologinių paslaugų programos sudarymas ir jos vykdymas; saugus ir kokybiškas procedūrų atlikimas nespecializuotose vietose.

3 sritis – *kosmetologinių priemonių, įrangos ir medžiagų taikymas*. Srities tyrimo indikatoriai: kosmetinių medžiagų poreikio ir paskirties analizė; gebėjimas parinkti įrangą ir priemones konkrečioms kosmetinėms procedūroms; technologinių procesų dirbant su kosmetologine įranga valdymas; pažangių kosmetologinių technologijų taikymas ir saugaus darbo užtikrinimas.

4 sritis – *kosmetologinės kvalifikacijos kėlimas*. Šią sritį atskleis šie tyrimo indikatoriai: kosmetologinės švietėjiškos veiklos organizavimas; gebėjimas taikyti kosmetologijos naujoves profesinėje veikloje; kosmetologinių paslaugų rinkos analizavimas; kosmetologinio lavinimo tęstinumo siekimas.

5 sritis – *kosmetologinės veiklos organizavimas*. Šios srities tyrimo indikatoriai: kosmetologinės priežiūros verslo organizavimas; kosmetologinės veiklos kokybės kontrolė; kosmetologinės priežiūros dokumentacijos pildymas; kosmetinių medžiagų, kosmetologinės įrangos, priemonių, reklamos ir platinimo organizavimas.

Respondentams pagal išskirtas veiklos sritis buvo sukonstruoti du klausimynai. Ir Kosmetologijos

studijų programų absolventai, ir darbdaviai studijų programos siekinius vertino dviem aspektais – kosmetologų įgytas kompetencijas bei tų kompetencijų reikalingumą profesinėje veikloje.

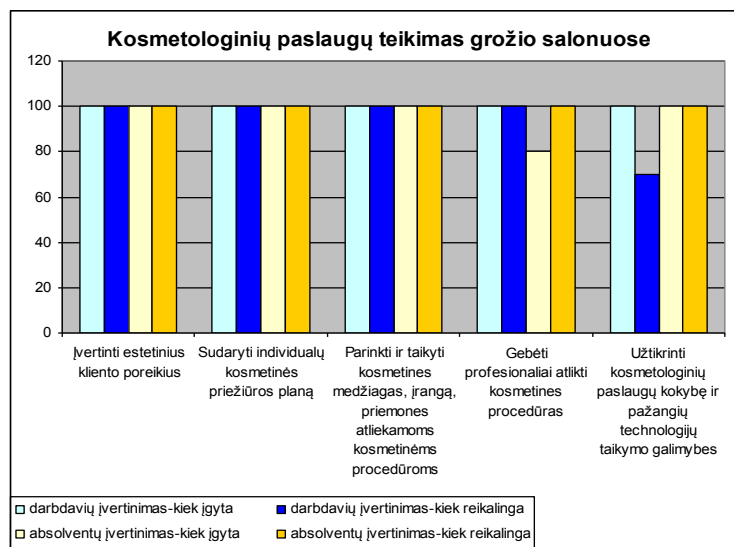
Tyrimo rezultatai. Atlikus 1-osios srities *Kosmetologinių paslaugų teikimo grožio salonose* kompetencijų vertinimą (1 pav.) išryškėjo, kad darbdaviai ir absolventai labai aukštai vertina tiek įgytas kompetencijas, tiek kompetencijų reikalingumą. Kosmetologijos studijų programos absolventų teigimu, tokie gebėjimai, kaip profesionaliai atlikti kosmetines procedūras nėra pilnai įgijamos studijų procese. Darbdaviai pažymėjo, kad kosmetologo veikloje mažiau svarbus gebėjimas yra kosmetologinių paslaugų kokybės ir pažangių technologijų taikymas.

2 paveiksle pateiktas Kosmetologijos studijų programos absolventų ir darbdavių nuomonės apie mobiliųjų paslaugų tiekimo nespecializuotose vietose, vertinimas.

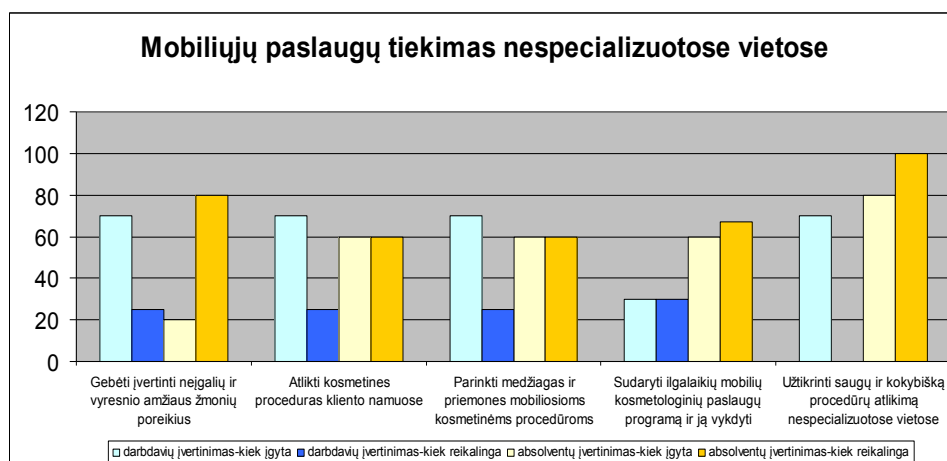
Tyrimo rezultatų teigimu, mobiliųjų paslaugų teikimą nespecializuotose vietose respondentų grupės vertina skirtingai: darbdaviai jas vertina kaip nelabai reikšmingas, absolventai – kaip reikalingas, tačiau pabrėžia, kad jiems trūksta kompetencijų dirbant su neįgaliais žmonėmis.

Darbdavių ir Kosmetologijos studijų programos absolventų nuomonė apie tokias kompetencijas, kaip kosmetologinių priemonių, įrangos ir medžiagų taikymas, atsispindi 3 pav.

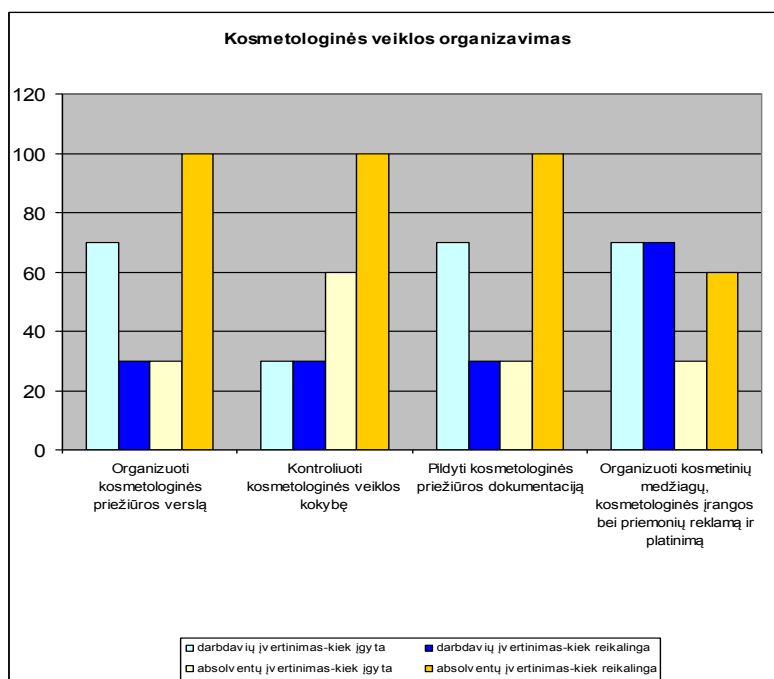
Absolventai ir darbdaviai pažymi, kad tokie gebėjimai, kaip parinkti įrangą ir priemones konkrečioms kosmetinėms procedūroms, studijų metu įgyjami geriausiai. Darbdaviai prasčiausiai vertina ge-

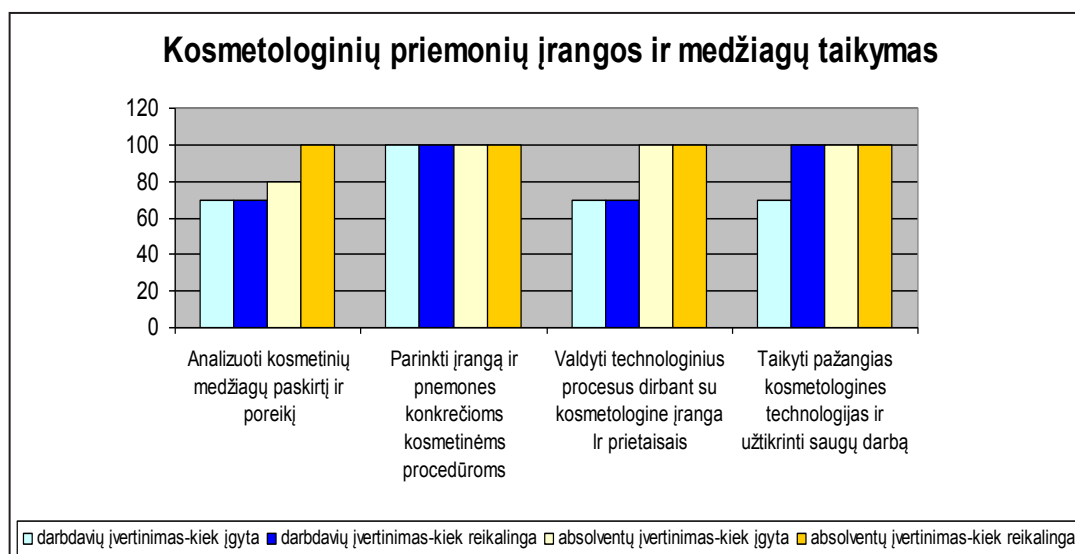
1 pav. Kosmetologinių paslaugų teikimas grožio salonuose: darbdavių ir absolventų vertinimas

2 pav. Mobiliųjų paslaugų tiekimas nespecializuotose vietose: darbdavių ir absolventų vertinimas

3 pav. Kosmetologinių priemonių, įrangos ir medžiagų taikymas: darbdavių ir absolventų vertinimas

4 pav. Kosmetologinės veiklos organizavimas: darbdavių ir absolventų vertinimas

bėjimus analizuoti kosmetinių medžiagų paskirtį ir poreikį, valdyti technologinius procesus dirbant su kosmetologine įranga ir prietaisais. Absolventų labai aukštai vertina visus gebėjimus.

4 pav. atspindi darbdavių ir absolventų kosmetologinės veiklos organizavimo vertinimas.

Absolventai teigia, kad visi gebėjimai, kurie yra susieti su kosmetologinės veiklos organizavimu, jiems yra labai reikalingi ir svarbūs. Tačiau jie mažai įgyja kosmetologinės priežiūros verslo organizavimo, kosmetologinės priežiūros dokumentaciją, kosmetinių medžiagų, kosmetologinės įrangos bei priemonių reklamą ir platinimą. Darbdaviai gebėjimus apie kosmetologinės veiklos kokybės kontrolę, kosmetologinės dokumentacijos pildymą bei kosmetologinės priežiūros verslo organizavimą vertina prastai ir mano, kad jie nėra labai svarbūs.

Atlikus absolventų ir darbdavių nuomonės apie Kosmetologijos studijų programos siekinių/ kompetencijų vertinimą išryškėjo:

- Įgyjamos ir įgytos kompetencijos teikiant kosmetologines paslaugas grožio salonuose vertinamos geriausiai;
- Mobilųjų paslaugų teikimą nespecializuotose vietose respondentų grupės vertina skirtingai: darbdaviai kaip nelabai reikšmingas,

absolventai – kaip reikalingas, tačiau pabrėžia, kad jiems trūksta kompetencijų dirbant su neįgaliais žmonėmis;

- Įgyjamos ir įgytos kompetencijas taikant kosmetologines priemones, įrangą ir medžiagas darbdaviai vertina gerai, o absolventai kaip labai svarbias;
- Kompetencijas, susijusias su kosmetologinės veiklos organizavimu darbdaviai vertina labai gerai, tačiau jų nuomone jos nėra labai svarbios kosmetologų profesinės veiklos kokybei. Tuo tarpu absolventai vertina kaip ypač svarbias, tačiau pažymi, kad jų nepakankamai įgyja, ypač trūksta pildant kosmetinės priežiūros dokumentaciją, organizuojant kosmetinės įrangos reklamą ir platinimą bei švietėjišką veiklą.

Literatūra

1. 2007-2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programa. Vilnius, 2007 m. liepos 30 d.
2. Bulajeva T., Jakubė A., Lepaitė D., Teresevičienė M., Zuzevičiūtė V. (2011). Studijų programų atnaujinimas: kompetencijų plėtotės ir studijų siekinių vertinimo metodika. Vilnius.

**COSMETOLOGY STUDY PROGRAM OBJECTIVES / COMPETENCIES
EVALUATION IN PROFESSIONAL ACTIVITIES**

Summary

The article presents the survey data about the opinions of graduates and employers of Cosmetology degree program objectives / competencies. The study involved two groups of respondents: the graduates of Cosmetology study program and potential employers (total of 60 graduates and 30 employers). There were five areas of activities measured. The results of research have showed, that acquired and gained expertise in providing cosmetic services in beauty salons are considered the best. The providing of mobile services in non-specialized places respondents assess differently: employers states, that this kind of services isn't significant, alumni – that it is necessary. However, graduates states that they lack the skills to work with disabled people. The employers assess the competencies related with Cosmetology activities organization very good, but, according to their opinion, these competencies aren't very important for the quality of cosmetologist professional activities. Meanwhile, these competences are seen as particularly important by graduates. They note that they gain not enough competences related with cosmetic care documentation, organizing the advertisement, distribution and educational activities of cosmetic equipment.

NETERMINUOTOS DARBO SUTARTIES NUTRAUKIMO DARBDAVIO INICIATYVA, NESANT DARBUOTOJO KALTĖS, PRIEŽASČIŲ PROBLEMATIKA

Violeta Tamašauskienė

Kauno m. 26-asis notaro biuras, Kauno kolegija

Sonata Vaitulevičiūtė-Kazlauskienė

Kauno m. 26-asis notaro biuras

Anotacija. Šiame straipsnyje analizuojamos Lietuvos Respublikos darbo kodekso 129 straipsnio 1–2 dalyje reglamentuojamo neterminuotos darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės, priežasčių sampratos. Darbo sutartis darbdavio iniciatyva, nesant darbuotojo kaltės, gali būti nutraukta tik dėl svarbių priežasčių, kurių sąrašo Lietuvos Respublikos darbo kodeksas nepateikia, nurodymas tik bendriausias jų bruožus. Taip dėl jų buvimo paliekama teisė nuspręsti pačiam darbdaviui. Tačiau teisės doktrina ir teismų praktika išaiškino, kas sudaro sąvokos „svarbios priežastys“ turinį ir suformulavo jų sampratą.

Reikšminiai žodžiai: darbo sutarties nutraukimas, svarbios priežastys, darbuotojo kvalifikacija, profesiniai gebėjimai, elgesys darbe, ekonominės, technologinės priežastys, darbovietės struktūriniai pertvarkymai.

Ivadas

Temos aktualumas ir problematika. Darbo teisės doktrinoje ir teismų praktikoje yra susiformavusi nuostata, kad darbo sutartis yra viena pagrindinių asmens teisės į darbą įgyvendinimo formų, ir jos socialinė bei ekonominė reikšmė yra labai didelė. Juolab dabartinėmis gyvenimo aplinkybėmis, visiems jaučiant ekonominės krizės pasekmes, esant dideliame nedarbo lygiui, darbo netekimas bet kuriam asmeniui sukelia didelius ekonominius, socialinius, emocinius sunkumus. Todėl darbo sutarties nutraukimas darbdavio iniciatyva, nesant darbuotojo kaltės, reglamentuojamas Lietuvos Respublikos darbo kodekso 129 straipsnio 1-2 dalyse, yra itin aktualus, kadangi teisės normos nepateikia konkrečių darbo sutarties nutraukimo šiuo pagrindu priežasčių sąrašo, ir teisė spręsti darbuotojo atleidimo klausimą yra suteikiama darbdaviui. Darbdavys, kaip stiprioji darbo santykių šalis, gali piktnaudžiauti šia teise ir tinkamas minėtos teisės normos aiškinimas, taikymas, bei naudojamų sąvokų prasmės tinkamas atskleidimas turi lemiamą reikšmę darbo sutarties pasibaigimo pagrindo atsiradimui bei gali užtikrinti darbuotojo, kaip silpnosios darbo santykio šalies, interesų apsaugą. Priešingu atveju kyla tikimybė teisiniams ginčams, kurie gali sukelti neigiamų pasekmių abiems šalims.

Mokslinių tyrimų tikslas – atskleisti neterminuotos darbo sutarties nutraukimo darbdavio inici-

atyva, nesant darbuotojo kaltės, priežastis ir jų sampratą.

Tyrimo objektas – neterminuotos darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva, nesant darbuotojo kaltės, priežasčių sampratos.

Taikyti tyrimo metodai: sisteminės, bendrosios ir lyginamosios analizės, sintezės, loginis ir apibendrinimo metodais.

Darbo sutarties nutraukimas buvo nagrinėtas G. Dambrauskienės, R. Macijauskienės, I. Mačenytės – Panomariovienės, T. Bagdanskio ir kitų autorių darbuose. Tačiau darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva, nesant darbuotojo kaltės pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekso 129 straipsnio 1–2 dalį priežastys ir jų sampratos darbo teisės doktrinoje nebuvo išsamiau nagrinėtos.

Darbo sutarties nutraukimo pagal DK 129 straipsnio 1-2 d. priežastys

Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK) 129 straipsnis reglamentuoja darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės. Šio straipsnio 1-oji dalis nustato labai svarbią taisyklę, kad darbdavys gali nutraukti neterminuotą darbo sutartį su darbuotoju tik dėl svarbių priežasčių, apie tai įspėjęs jį šio DK 130 straipsnyje nustatyta tvarka. Atleisti darbuotoją iš darbo, kai nėra darbuotojo kaltės, leidžiama, jei negalima darbuotojo perkelti jo sutikimu į kitą darbą.

Remiantis 2-ąja minėto straipsnio dalimi, svarbiomis gali būti pripažįstamos tik tos aplinkybės, kurios yra susijusios su darbuotojo kvalifikacija, profesiniais gebėjimais, jo elgesiu darbe. Darbo sutartis taip pat gali būti nutraukta dėl ekonominių, technologinių priežasčių ar darbovietės struktūrinių pertvarkymų ir dėl panašių svarbių priežasčių.

Taigi DK 129 straipsnyje įtvirtintas darbo sutarties priežastis darbo teisės doktrinoje priimtina skirstyti į dvi grupes:

1. Vienos yra susijusios su darbuotojo kvalifikacija, profesiniais gebėjimais, jo elgesiu darbe, o

2. kitos yra susijusios su darbdaviu (ekonominė padėtis, technologinės priežastys, darbovietės struktūriniai pertvarkymai ar pan.) (Tiažkijus, 2005, p. 422; Razgūnienė, 2005, p. 53).

Remiantis H. Davidavičiumi (2003, p. 93) ir P. Batėnu (2004, p. 24), šias priežastis sąlyginai galima būtų suskirstyti į tris grupes:

1. svarbiomis gali būti pripažįstamos tik tos aplinkybės, kurios yra susijusios su darbuotojo asmenybe: jo kvalifikacija, profesiniais gebėjimais, jo elgesiu darbe, kai dėl to nėra jo kaltės;

2. darbo sutartis gali būti nutraukta dėl ekonominių, technologinių priežasčių ar darbovietės struktūrinių pertvarkymų ir dėl panašių svarbių priežasčių;

3. darbuotojas gali būti atleistas iš darbo, jeigu jis nesutinka dirbti pakeistomis darbo sąlygomis, kai keičiama gamyba, jos mastas, technologija, darbo organizavimas, taip pat kitais gamybinio būtinumo atvejais.

DK 129 str. neformuoja svarbių priežasčių, dėl kurių galima nutraukti darbo sutartį, sampratos. Jo 2 dalis tik nurodo bendriausius tokių priežasčių požymius. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) savo praktikoje pabrėžia, kad darbdaviui pačiam galima apsispręsti dėl darbo sutarties nutraukimo būtinumo ir konkrečių pagrindų; tačiau neterminuota darbo sutartis, kai nėra darbuotojo kaltės, darbdavio iniciatyva gali būti nutraukta tik dėl svarbių priežasčių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje R. L. v. UAB „Ilsanta“). Teisės doktrinoje taip pat teigiama, kad svarbiomis gali būti pripažįstamos tik tos aplinkybės, kurios yra susijusios su darbuotojo kvalifikacija, profesiniais gebėjimais, jo elgesiu darbe, dėl ekonominių, technologinių priežasčių, dėl darbovietės struktūrinių pertvarkymų ir pan. (Nekrošius, Bužinskas, Čiočys, Davulis, Maculevičius,

Petrylaitė, Prancėvičius, Tiažkijus, Vėgelis, 2008, p. 249). Todėl darbdavys gali įvardinti ir kitas priežastis, kurias laikys pagrindu nutraukti pagal DK 129 str. darbo sutartį su darbuotoju, kai nėra jo kaltės.

Kilus ginčui dėl darbuotojo atleidimo iš darbo pagrįstumo bei teisėtumo, darbdavys privalo įrodyti tų svarbių priežasčių, kuriomis jis grindė darbo sutarties nutraukimą, buvimą, o teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, turi įvertinti, ar darbdavio nurodytos atleidimo iš darbo priežastys yra pakankamai svarbios, kad leistų nutraukti darbo sutartį pagal DK 129 str. 1 d. Taigi darbdavys, tokiu pagrindu nutraukdamas darbo sutartį, turi nurodyti ir teisme įrodyti konkretų faktą (faktus), dėl kurių darbuotojas negali tęsti darbo, ir nurodyti svarbias priežastis, dėl kurių būtina nutraukti su darbuotoju neterminuotą darbo sutartį (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje B. K. v. UAB „Šilutės butų ūkis“). Pabrėžtina, kad, atsižvelgiant į su konkrečiu darbdaviu, konkrečiu darbuotoju ir su konkrečiu darbo sutarties nutraukimo atveju susijusias aplinkybes, tam tikros priežastys vienu atveju gali būti pripažintos pagrindžiančiomis darbo santykių nutraukimą, o kitu – ne (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje B. K. v. UAB „Šilutės butų ūkis“ (bylos Nr. 3K-3-13/2006)).

Sąvoka „svarbi priežastis“ iš esmės atitinka Lietuvos Respublikos ratifikuotos Europos Socialinės Chartijos (pataisytos) 24 str. a dalį, kurioje nustatyta, kad visi darbuotojai turi teisę, kad jų darbo sutartis nebūtų nutraukta be svarbių priežasčių, nesusijusių su jų profesiniais sugebėjimais ar elgesiu arba pagrįstų įmonės, įstaigos ar tarnybos pakeitimų. Nuspręsti, ar tam tikros aplinkybės buvo pakankamai svarbi priežastis nutraukti darbo sutartį, galima tik visapusiškai įvertinus konkrečios bylos aplinkybes.

Taip pat pripažįstant, kad pagrindinis vaidmuo reguliuojant darbo teisinius santykius tarptautiniu mastu priklauso Tarptautinei darbo organizacijai (toliau – TDO), manytina, jog Lietuva, būdama šios organizacijos narė, turi atsižvelgti į tarptautiniais dokumentais įtvirtintas darbo teisės normas. Visos TDO konvencijos ir rekomendacijos nustato bendrąsias teisinio reguliavimo taisykles bei principus, kurių reikėtų laikytis. Pažymėtina, kad DK 129 str. 1 d. atitinka 1982 m. TDO konvencijos Nr. 158 „Dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva“ 4 ir 11 straipsnių reikalavimus, taip pat

1982 m. TDO rekomendacijos Nr. 166 „Dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva“ 19 punktą bei šis straipsnis atitinka 1963 m. TDO rekomendacijos Nr. 119 „Dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva“. Šiuose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinta nuostata, jog nutraukiant darbo sutartį darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės, priežastys turi būti teisėtos, pagrįstos ir svarbios, kuriomis remiantis galima darbo sutartį nutraukti, bei pabrėžta, kad svarbiomis priežastimis pripažįstamos darbuotojo gebėjimai ir elgesys darbe arba svarbios priežastys, susijusios su technologiniais pasikeitimais darbe. Taip pat 1982 m. TDO rekomendacijos Nr. 166 „Dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva“ 19 punkte pabrėžiama, kad visada reikia vengti atleidimo iš darbo nesant darbuotojo kaltės, jeigu tik tai įmanoma be žalos veiksmingam įmonės, įstaigos ar organizacijos darbui.

Taigi DK 129 str. įtvirtinta sąvoka „svarbios priežastys“ yra vertinamoji sąvoka, kuri darbdaviui suteikia tam tikrą laisvę nuspręsti, ar konkrečiu atveju pasirinkta priežastis atleidžiant darbuotoją DK 129 str. pagrindu yra svarbi, ar ne. Todėl aptariamąsias teisės normas tikslas - nustatyti, kad darbdavio iniciatyva neterminuota darbo sutartis gali būti nutraukta dėl svarbių aplinkybių, susijusių su darbuotojo asmeniu, kurios nėra siejamos su darbuotojo kalte ir darbo funkcijomis. Taip pat „svarbių priežasčių“ sąvoka yra itin svarbi, kadangi darbdavys, pagal DK 129 str. atleisdamas darbuotoją, privalo detalčiai aprašyti aplinkybes, dėl kurių darbuotojas turi būti atleistas. Be to, DK atskiroms darbuotojų kategorijoms darbdaviui numato griežtesnius reikalavimus nutraukiant darbo sutartį, t. y. tik ypatingais atvejais.

Kaip jau minėjome, „svarbias priežastis“ galima suskirstyti į tam tikras grupes, kurias toliau aptarsime straipsnyje.

1.1. Svarbios priežastys, susijusios su darbuotojo kvalifikacija

Aplinkybės, susijusios su darbuotojo kvalifikacija, profesiniais gebėjimais, jo elgesiu darbe, bei kitos su darbuotojo asmeniu susijusios aplinkybės gali būti svarbi priežastis nutraukti darbo sutartį tik tada, kai dėl tokių aplinkybių buvimo darbuotojas yra netinkamas pavestam darbui atlikti. Tačiau svarbu pabrėžti, kad šis pagrindas nereiškia darbo sutarties nutraukimo dėl darbuotojo kaltės.

Darbo teisės teorijoje aptinkama nuomonė, kad pagrindą atleisti darbuotoją sudaro faktinis darbuotojo nesugebėjimas atlikti darbo sutartyje suldyto darbo, o ne formalūs rodikliai (Tiažkijus, p. 423). Tarkim, faktas, jog darbuotojas neturi tam tikro diplomo ir pan., pats savaime nėra pagrindas atleisti darbuotoją pagal minėtąjį straipsnį, išskyrus, jeigu norminiuose teisės aktuose yra išakmiai nurodyta, kad konkrečias pareigas (pvz., gydytojo, vairuotojo) gali eiti tik asmuo, baigęs tam tikrą mokyklą, arba turintis pažymėjimą, suteikiantį teisę dirbti tam tikrą darbą (Bužinskas, Dambrauskienė, Davulis, Grėbliauskas, Koverovas, Maculevičius, Nekrašas, Nekrošius, Petrylaitė, Tiažkijus, Vėgelis, 2003, p. 132). Taip pat negalima atleisti darbuotojo, kuris dėl trumpo darbo stažo dar neįgijo reikiamos patirties.

Remiantis LAT Senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimo Nr. 44 „Dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis) 4.1. punktu, darbuotojo kvalifikacija suprantama kaip darbuotojo pasirengimo dirbti tam tikrą darbą laipsnis. Darbuotojo kvalifikaciją apibūdina jo turimos teorinės žinios, praktiniai įgūdžiai, patirtis, reikalingi dirbti tam tikrą darbą. Ji nėra tapati išsimokslinimui, kadangi išsimokslinimas yra tik vienas iš kriterijų, apibūdinančių darbuotojo kvalifikaciją. Svarbia priežastimi nutraukti neterminuotą darbo sutartį dėl aplinkybių, susijusių su darbuotojo kvalifikacija, gali būti pripažinta darbuotojo nepakankama kvalifikacija, neturėjimas reikiamos kvalifikacijos ir pan.

Teismų praktikoje susiformavo nuomonė, kad įstatymų leidėjas šiuo atveju turėjo omenyje atvejus, kai darbuotojas yra aiškiai netinkamas atlikti tokį darbą, tačiau nėra darbuotojo kaltės (pvz., darbuotojas nepritampa prie kitų darbuotojų kolektyvo, jo profesiniai gebėjimai neatitinka įmonės poreikių, jis praranda profesinę kvalifikaciją, taip pat tokia situacija, kai, pasikeitus gamybos technologijai, darbuotojas dėl savo asmeninių savybių neįstengia perprasti naujų gamybos procesų ir dėl šios priežasties negali tinkamai atlikti pavesto darbo, normaliomis sąlygomis nuolat neįvykdo darbo normų ar netinkamai atlieka kitas darbo pareigas).

LAT konstatavo, kad neturėjimas reikiamos kvalifikacijos negali būti tapatinamas su neturėjimu atitinkamo diplomo, pažymėjimo, jeigu išakmiai įstatymai eiti konkrečias pareigas tokio reikalavimo nenustato (pvz., gydytojui, teisininkui ir t.).

Kai toks dokumentas prarandamas, o be jo darbuotojas nėra atestuojamas, toji aplinkybė sudaro pagrindą atleisti darbuotoją iš einamų pareigų.

Taigi atitinkamo diplomo (pažymėjimo, sertifikato ar kito dokumento) turėjimas yra viena iš prieštaisybių, kad darbuotojas privalėtų turėti reikiamą kvalifikaciją darbui atlikti. Todėl faktas, jog darbuotojas neturi tam tikro pažymėjimo ir pan., pats savaime nėra pagrindas atleisti darbuotoją pagal DK 129 str., išskyrus norminiuose teisės aktuose nurodytas išimtis. Kitais atvejais aplinkybė, jog darbuotojas neturi atitinkamo išsimokslinimo (diplomo, pažymėjimo ir pan.), gali būti tik vienas iš įrodymų, kad dėl kvalifikacijos stokos toks darbuotojas nuolat nesugeba tinkamai atlikti pavesto darbo, tokiu atveju su juo darbo sutartis gali būti nutraukta DK 129 str. nustatyta tvarka.

Darbuotojo netinkamumas darbui gali būti konstatuojamas pagal atestavimo rezultatus. Teisės doktrinos požiūriu atestacija yra svarbi darbuotojų darbo vertinimo forma, kurios tikslas – įvertinti darbuotojo kvalifikaciją, jo gebėjimus, profesinę veiklą ir asmenines savybes, siekiant nustatyti, ar darbuotojas gali toliau eiti jo turimas pareigas (atestacija taip pat gali būti vykdoma ir kitais tikslais – siekiant išspręsti darbuotojo paaugstinimo, jo darbo užmokesčio ir kitus klausimus). Taigi atestacija yra viena iš priemonių, leidžiančių užtikrinti nuolatinį, tęstinį darbuotojų kvalifikacijos kėlimą, jų tobulėjimą, kad atitinkamas pareigas eitų aukščiausios kvalifikacijos asmenys (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A. R. J. v. Kauno technologijos universitetas*). Taigi kaip pabrėžia LAT, svarbia priežastimi nutraukti darbo sutartį taip pat gali būti nepatenkinami atestavimo, vykdomo norminių teisės aktų nustatyta tvarka, rezultatai (pvz., Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 11 d. nutarimu patvirtinta Konkursinių valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų pareigas eiti organizavimo, mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų atestavimo tvarka ir kt.). Kitais atvejais nepatenkinami atestavimo rezultatai patys savaime nėra svarbi priežastis nutraukti su darbuotoju darbo sutartį, bet jie gali būti kaip vienas iš įrodymų, jog darbuotojas stokoja kvalifikacijos, o tokios aplinkybės konstatavimas suteikia darbdaviui teisę su tokiu darbuotoju nutraukti darbo sutartį DK 129 str. pagrindu (LAT senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44, p. 4.1.).

LAT konstatavo, kad darbuotojo nesikreipimas į atestacijos komisiją pasibaigus jo kvalifikacijos pažymėjimo galiojimo laikui, esant reikalavimui pateikti teisės aktuose nustatyto pavyzdžio atestatą, turi būti prilyginamas jo neatestavimui ir yra pagrindas atleisti darbuotoją (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje *M. K. v. UAB „Vilniaus senamiesčio restauravimo direkcija“*). Taip pat kai teisės aktai numato reikalavimą pateikti nustatyto pavyzdžio atestatą, darbuotojo neatestavimas yra pagrindas atleisti jį iš darbo, kaip neturinčį reikiamos kvalifikacijos.

Tačiau LAT taip pat yra pažymėjęs, kad taikyti minėtąją normą atestavimo priežastis jokios reikšmės neturi. Nepatenkinami atestavimo rezultatai negali būti tapatinami su kalte. Darbuotojo atestavimas – tikrinimas, ar jo žinios (ir gebėjimai) atitinka nustatytus reikalavimus. Nepatenkinamas atestuojamojo darbuotojo žinių įvertinimas, neatsižvelgiant į atestavimo priežastį, suponuoja išvadą, kad šis darbuotojas, nesant jo kaltės, neatitinka nustatytų reikalavimų, negali tinkamai atlikti pavesto darbo dėl reikiamos kvalifikacijos neturėjimo (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje *G. Š. v. AB „Visagino mechanizacija“*).

Ne mažiau svarbus yra ir valstybinės kalbos reikalavimas. Valstybinės kalbos įstatymas numato, kad mūsų šalyje esančios visos institucijos raštvedybą privalo vesti valstybine kalba, o kai kurie darbuotojai, dirbantys gyventojų aptarnavimo sferoje, turi mokėti valstybinę kalbą pagal 2003 m. Vyriausybės nutarimu nustatytas kvalifikacines kategorijas. Jeigu toks darbuotojas nemoka valstybinės kalbos tokiu lygiu, koks būtinas pagal atliekamą darbą (pareigas), su juo darbo sutartis gali būti nutraukta pagal DK 129 str. dėl nepakankamos kvalifikacijos.

Nagrinėjamu atveju reikia pridurti tai, jog 1982 m. TDO rekomendacijos Nr. 166 „Dėl darbo santykių nutraukimo darbdavio iniciatyva“ 9 punkte įtvirtintas pasiūlymas, kad nutraukti darbo sutartį dėl nepakankamos darbuotojo kvalifikacijos galima tada, kai darbuotojas buvo išpėtas pagerinti savo darbą ir to nepadarė, praėjus protingam laikotarpiui nuo išpėjimo.

1.2. Svarbios priežastys, susijusios su darbuotojo profesiniais gebėjimais

Darbuotojas gali turėti reikiamą kvalifikaciją, tačiau dėl kitų aplinkybių, susijusių su profesiniais

gebėjimais, yra pripažintas netinkamu dirbti tam tikrą darbą arba eiti pareigas. Sąvoka „profesiniai gebėjimai“ tam tikra prasme apibūdina sąvoką „kvalifikacija“, jos yra glaudžiai susijusios ir DK prasme gali būti vartojamos kaip sinonimai (LAT senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44, p. 4.2., Dambrauskienė, Macijauskienė, Mačenytė-Panomariovienė, 2007).

DK 129 str. kontekste profesiniai gebėjimai apima visas objektyviai esančias aplinkybes, dėl kurių darbuotojas gali būti pripažintas netinkamu dirbti tam tikrą darbą arba eiti pareigas. Teisės doktrinoje aptinkama nuomonė, kad tai gali būti darbuotojo sveikatos būklė, taip pat atvejai, kai toks darbuotojas sistemingai gamina broką, neįvykdo darbo normų ir pan. (Tiažkijus, p. 425) Tokių objektyvių aplinkybių atsiradimas ir yra nulemtas tam tikrų įgūdžių ar darbinės patirties trūkumo. Tačiau šiuo atveju labai svarbu atsižvelgti, ar to priežastimi nėra, tarkim, netinkamos darbo sąlygos.

Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad pagal DK 129 str. 1 d. medicininė išvada dar nėra pagrindas nutraukti darbo sutartį, nes atleidimo iš darbo pagrindas yra faktiškas negalėjimas atlikti darbo sutartyje suldyto darbo, išskyrus atvejus, kai dirbti tam tikrus darbus ar eiti tam tikras pareigas leidžiama asmenims, nesergantiems norminiuose teisės aktuose išvardytomis ligomis ar neturintiems tam tikrų fizinių defektų (Bužinskas, *et. al.*, p. 131).

Pabrėžtina, kad praktikoje gali pasitaikyti atveju, kai darbuotojas turi reikiamą kvalifikaciją ir netgi tinkamai vykdo jam pavestą darbo funkciją, tačiau jeigu tokiai darbo funkcijai vykdyti jam reikalingas daug ilgesnis laikas nei visiems kitiems darbuotojams, remiantis LAT nutarimo 4.2. punktu darytina išvada, kad toks darbuotojas gali būti atleistas dėl aplinkybių, susijusių su profesiniais gebėjimais.

1.3. Svarbios priežastys, susijusios su darbuotojo elgesiu darbe

Aplinkybės, susijusios su darbuotojo elgesiu darbe, kurios gali sudaryti pagrindą darbdaviui nutraukti neterminuotą darbo sutartį, turėtų būti aiškintinos kaip subjektyvios darbuotojo charakterio, asmeninės ir panašios savybės, kurios, nesant jo kaltės, kaip drausminės atsakomybės sąlygos (DK 234 str.), objektyviai pasireiškia netinkamu darbuotojo elgesiu darbe (LAT 2003 m. gruodžio mėn. 29 d. teismų praktikos, taikant DK normas,

reglamentuojančias darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis), apibendrinimo apžvalga Nr. 44, 2003, Nr. 20). Esant drausminės atsakomybės pagrindams, yra taikoma drausminės atsakomybės norma (DK 236 str.), nes jo taikymas susijęs su darbuotojo kalte.

Remiantis LAT praktika, tam tikrais atvejais svarbios priežastys, susijusios su darbuotojo elgesiu darbe, yra pripažįstami darbuotojo psichologinis nesuderinamumas, nesutarimai su buvusia kolege, neetiški pasisakymai ir elgesys, kuriantis įtampą tarp įmonės darbuotojų, trukdantys normaliam bendrovės darbui (LAT civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. v. AB „Klaipėdos nafta“*), darbuotojo konfliktiškas charakteris (LAT civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje *V. D. v. UAB „Jurita“*), jo ypač neatsargus elgesys su degiomis medžiagomis, sudaręs grėsmę pamainoje dirbusiems žmonėms, dėl ko darbuotojas prarado administracijos pasitikėjimą dirbti su bendrovės materialinėmis vertybėmis (LAT civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje *V. D. v. UAB „Jurita“*) ir pan.

1.4. Ekonominės darbo sutarties nutraukimo priežastys

Ekonominių priežasčių sąvoka yra gana plati, galinti apimti gamybinių ar technologinių priežasčių sąvokas. Teisės doktrinoje darbo sutarties nutraukimas dėl ekonominių priežasčių traktuojamas kaip darbuotojo atleidimas, tiesiogiai nulemtas darbdavio ar ūkio šakos, kuriai priklauso darbdavys, ūkinės būklės ir/ar ūkio vienetų sistemos, kurios dalis yra darbdavys, pasikeitimų (Tiažkijus, p. 425). Taigi darbuotojo atleidimas iš darbo turėtų būti turi būti pagrįstas ekonomine būtinybe ir tiesiogiai nulemtas darbdavio ūkinės būklės pasikeitimų. Pvz., nuolatinis apyvartos mažėjimas, nuolatiniai nuostoliai, nulemti objektyvių priežasčių (pvz., naujo konkurento atsiradimas rinkoje ir pan.) (LAT senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44, p. 4.3.). Ekonominės priežastys gali būti tik veiksniai, nulemę minėtus pasikeitimus, t.y. netiesioginės darbo sutarties nutraukimo priežastys, tiesiogiai įtakančios darbo organizavimą.

Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje. LAT yra išaiškinęs, kad gamybos ir teikiamų paslau-

gų apimčių ar finansavimo pokyčiai yra objektyvi, t.y. nuo darbdavio nepriklausanti gamybos ar darbo organizavimų pakeitimų priežastis. Dėl gamybos ar darbo organizavimo pakeitimų darbdavys yra objektyviai verčiamas atlikti pakeitimus kiekybinėje ir kokybinėje darbuotojų struktūroje (LAT civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje *I. J. v. UAB (duomenys neskelbtini)*)).

Plačiaja prasme prie nagrinėjamų priežasčių jų priskirtinas darbuotojų atleidimas iš darbo dėl įmonės bankroto ir reorganizavimas (Tiažkijus, p. 425). Vis dėlto šie atleidimo pagrindai nėra priskiriami prie DK 129 str. minimų darbo sutarties nutraukimo priežasčių, o aptariami kituose straipsniuose bei daugelį šių santykių reguliuoja kiti norminiai teisės aktai.

1.5. Technologinės darbo sutarties nutraukimo priežastys

Darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės, technologinės priežastys yra susijusios su naujos technologijos įdiegimais, gamybos proceso tobulinimu, t.y. kai mechanizmai ir automatinės linijos keičia rankų darbą (Bagdanskis, Dambrauskienė, Guobaitė, Krasauskas, Lopinys, Macijauskienė, Mačernytė-Panomariovienė, Sirvydienė, Tartilas, Usonis, 2008, p. 166). Remiantis LAT nuomone, šios priežastys turėtų būti suprantamos kaip tam tikri technologiniai pasikeitimai darbovietėje, dėl kurių įdiegimo darbuotojas ar keli darbuotojai nebegali atlikti darbo sutartimi sulgygtų darbo funkcijų, nes tokios funkcijos ar jų dalis darbovietėje nebeatliekamos arba joms atlikti užtenka mažiau darbuotojų (LAT senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44, p. 4.4.). Tačiau svarbu tai, kad darbo sutarties nutraukimas dėl technologinių priežasčių yra pagrįstas tik tuo atveju, jei technologiniai pakeitimai yra įdiegti darbovietėje, iš kurios darbuotojas yra atleidžiamas (Tiažkijus, p. 426).

Kita vertus, modernizavus gamybą ar kitą veiklos sritį, reikalingi darbuotojai naujoms technologijoms prižiūrėti ar valdyti. Vadinasi, tos įmonės darbuotojai gali neturėti reikiamos kvalifikacijos ir tokio darbo atlikti nesugebės. Kadangi DK nenumato darbdavio pareigos perkvalifikuoti ar apmokytį darbuotojus dirbti naujais mechanizmais, darbo sutartys su šiais darbuotojais gali būti nutrauktos ir dėl aplinkybių, susijusių su jų kvalifikacija. Tai-

gi jeigu, modernizavus gamybą ar kitą veiklos sritį, reikalingi darbuotojai naujoms technologijoms prižiūrėti (valdyti), o esami darbuotojai neturi reikiamos kvalifikacijos ir tokio darbo atlikti nesugeba, darbo sutartys su šiais darbuotojais gali būti nutrauktos ir dėl aplinkybių, susijusių su jų kvalifikacija (LAT senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44, p. 4.4.). Galima padaryti išvadas, kad tokiu atveju pats darbuotojas turi būti suinteresuotas savo kvalifikacijos kėlimu, nes kitu atveju gali būti suformuluota svarbi priežastis darbuotoją atleisti iš darbo dėl nepakankamos kvalifikacijos ar kitų gebėjimų atlikti jam pavestą darbą.

1.6. Darbovietės struktūriniai pertvarkymai

Darbovietės struktūriniai pertvarkymai gali būti teismo pripažįstami svarbia priežastimi nutraukti darbo sutartį tuo atveju, jeigu dėl struktūrinių pertvarkymų darbuotojas arba keli darbuotojai nebegali atlikti darbo sutartimi prisiimtų funkcijų, nes tokios funkcijos ar jų dalis darbovietėje iš viso nebeatliekamos arba joms atlikti užtenka mažiau darbuotojų (LAT senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44, p. 4.5.). LAT pabrėžia, kad įmonės, įstaigos, organizacijos ar kitos organizacinės struktūros struktūriniai pertvarkymai turėtų būti įforminami atitinkamo valdymo organo (kurio kompetencijai pagal įstatymą, įstatų ar pan. priklauso tokio sprendimo priėmimas) sprendimu; darbovietės struktūriniai pertvarkymai turi būti realūs, t. y. priivalomas ne tik atitinkamo valdymo organo sprendimas, bet ir toks sprendimas turi būti realiai vykdomas (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *L. V. P. v. UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“*); LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje *B. K. v. uždaroji akcinė bendrovė „Šilutės butų ūkis“*; LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *R. Š. v. uždaroji akcinė bendrovė „Schneidersohne Baltija“*; LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *E. J. v. Vilniaus Antano Vivulskio pagrindinė mokykla*). DK 138 str. numatyti pasikeitimai nėra struktūriniai pertvarkymai (LAT senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44, p. 4.5.).

Struktūrinių pertvarkymų faktui konstatuoti, be kita ko, aktualu nustatyti, kokia iki jų buvo darbdavio struktūra (sandara) ir kaip ji pakito. Konkrečių

struktūrinių pertvarkymų, kaip darbo sutarties nutraukimo svarbios priežasties, realumas nustatomas pagal tai, kad dėl tų struktūrinių pertvarkymų atitinkamą darbą dirbęs darbuotojas nebegali atlikti darbo sutartimis prisiimtų funkcijų, nes tokios funkcijos ar jų dalis darbovietėje iš viso nebeatliekamos arba joms atlikti užtenka mažiau darbuotojų, o ne pagal tai, ar pas darbdavį yra kitų (su kitokiomis funkcijomis) darbo vietų, į kurias darbuotoją galima būtų perkelti (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *E. J. v. Vilniaus Antano Vivulskio pagrindinė mokykla*). Taigi, jeigu dėl darbovietės struktūrinių pertvarkymų darbuotojas nebegali atlikti darbo funkcijų, nes joms atlikti užtenka mažesnio darbuotojų skaičiaus, tai taip pat gali būti pripažįstama svarbia priežastimi nutraukti darbo sutartį su konkrečiu darbuotoju (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. Lietuvos kariuomenė*).

Darytina išvada, kad konkrečios pareigybės panaikinimas dėl įmonės organizacinės struktūros pakeitimų, sukeliantis darbuotojų skaičiaus sumažinimą, gali būti pripažįstamas svarbia darbuotojo, kuris dirba naikintuose pareigose, atleidimo iš darbo priežastimi. Tačiau tokiu atveju teismas, nagrinėjantis ginčą dėl atleidimo iš darbo teisėtumo, neįpareigotas vertinti įmonės struktūrinių pertvarkymų ekonominių tikslingumo ir pagrįstumo, o yra įgalintas tirti ir nustatyti, ar įmonės struktūriniai pertvarkymai atlikti kompetentingo organo sprendimu, ar jie yra realūs, ar nėra fiktyvūs, turintys tikslą tik pagrįsti darbo sutarties nutraukimą su konkrečiu darbuotoju (LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *R. Š. v. UAB „Schneidersohne Baltija“*).

1.7. Kitos panašios darbo sutarties nutraukimo priežastys

Sunku pasakyti, kaip turi būti suprantamas apibrėžimas „panašios svarbios priežastys“. LAT teigia, kad šios „panašios svarbios priežastys“ turėtų būti suprantamos kaip kitos priežastys greta ekonominių, technologinių ar darbovietės struktūrinių pertvarkymų, kurios, atsižvelgiant į konkrečios darbovietės veiklos specifiką bei konkrečias atskiros darbo sutarties nutraukimo atvejo aplinkybes, galėtų būti pripažintos pagrindu darbo sutartį darbdavio iniciatyva, nesant darbuotojo kaltės (LAT 2003 m. gruodžio mėn. 29 d. Teismų praktikos, taikant

DK normas, reglamentuojančias darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis), apibendrinimo apžvalga Nr. 44.). V. Tiažkijus, remdamasis anksčiau galiojusios teisės aktų analize, pažymi, kad nors gamybinės darbo sutarties nutraukimo priežastys nėra tiesiogiai paminėtos DK, tačiau jos, be jokios abejonės, įeina į „panašių svarbių priežasčių“ sąrašą (Tiažkijus, p. 426).

Prie šių priežasčių taip pat priskiriama ir gamybinės priežastys, kurios, anot V. Tiažkijaus, gali būti suskirstytos į dvi sąlygiškai atskiras grupes:

1. gamybos masto kiekybiniai pasikeitimai ir
2. kokybiniai gamybos pasikeitimai (Tiažkijus, p. 427).

Esant kiekybiniam gamybos pasikeitimams, pvz., mažinant gamybos apimtį, darbuotojų poreikis gali sumažėti. Anot V. Tiažkijaus, šiuo atveju atleidimo iš darbo priežastį reikia formuluoti ne kaip gamybines, o kaip technologines (Tiažkijus, p. 426), kadangi būtent technologijų tobulėjimas lemia mažesnę darbo jėgos poreikį.

Esant kokybiniam gamybos pokyčiams, kurie tiesiogiai susiję su pertvarkymais įmonėje, kai vietoje vieno objekto įmonė pradeda gaminti kitą, galioja taisyklė, kad darbuotojai gali būti atleidžiami, jei jiems neįmanoma pasiūlyti kito darbo. Tačiau kalbant apie šį darbo sutarties nutraukimo pagrindą, svarbu pabrėžti, kad nutraukiant darbo sutartį dėl gamybinių priežasčių, būtina atsižvelgti į konkrečią situaciją ir įvertinti, ar gamybos pokyčiai turi tiesioginės įtakos darbuotojui.

Remiantis teisės doktrina, kitos panašios priežastys, aplinkybės gali būti „tarpinės“ aptartųjų pagrindų atžvilgiu, t.y. jas sunku priskirti kuriai nors vienai konkrečiai rūšiai; kompleksinės, kurios gali būti priskirtos daugiau nei vienai rūšiai ir artimos, bei aplinkybės, nesusijusios tiesiogiai nei su viena iš aptartųjų (Tiažkijus, V., p. 428).

Išvados:

Pagal DK 129 str. 1-2 d., aplinkybės, susijusios su darbuotojo kvalifikacija, profesiniais gebėjimais, jo elgesiu darbe, bei kitos su darbuotojo asmeniu susijusios aplinkybės gali būti svarbi priežastis nutraukti darbo sutartį tik tada, kai dėl tokių aplinkybių buvimo darbuotojas yra netinkamas pavestam darbui atlikti. Tačiau šis pagrindas nereiškia darbo sutarties nutraukimo dėl darbuotojo kaltės.

Pagrindą atleisti darbuotoją sudaro faktinis darbuotojo nesugebėjimas atlikti darbo sutartyje sulgto darbo, o ne formalūs rodikliai, išskyrus, jeigu

norminiuose teisės aktuose yra išakmiai nurodyta, kad konkrečias pareigas gali eiti tik asmuo, turintis tam tikrą diplomą ar pan.

Darbuotojo kvalifikaciją apibūdina jo turimos teorinės žinios, praktiniai įgūdžiai, patirtis, reikalingi dirbti tam tikrą darbą. Nepatenkinami atestacijos rezultatai yra svarbi priežastis nutraukti darbo sutartį, jeigu ji atliekama norminių teisės aktų nustatyta tvarka. Kitais atvejais nepatenkinami atestavimo rezultatai gali būti kaip vienas iš įrodymų, jog darbuotojas stokoja kvalifikacijos.

Sąvoka „profesiniai gebėjimai“ tam tikra prasme apibūdina sąvoką „kvalifikacija“, jos yra glaudžiai susijusios ir DK prasme gali būti vartojamos kaip sinonimai. DK 129 str. kontekste profesiniai gebėjimai apima visas objektyviai esančias aplinkybes, dėl kurių darbuotojas gali būti pripažintas netinkamu dirbti tam tikrą darbą arba eiti pareigas. Tai gali būti darbuotojo sveikatos būklė, taip pat atvejai, kai toks darbuotojas sistemingai gamina broką, neįvykdo darbo normų ir pan.

Aplinkybės, susijusios su darbuotojo elgesiu darbe, nesant jo kaltės, kaip drausminės atsakomybės sąlygos, objektyviai pasireiškia netinkamu darbuotojo elgesiu darbe. Tai gali būti darbuotojo konfliktiškas charakteris, psichologinis nesuderinamumas, neetiški pasisakymai ir elgesys ir pan.

Darbo sutarties nutraukimas dėl ekonominių priežasčių turi būti pagrįstas ekonomine būtinybe ir tiesiogiai nulemtas darbdavio ūkinės būklės pasikeitimų. Darbuotojų atleidimas iš darbo dėl įmonės bankroto ir reorganizavimas nėra priskiriami prie DK 129 str. minimų darbo sutarties nutraukimo priežasčių.

Technologinės priežastys turėtų būti suprantamos kaip tam tikri technologiniai pasikeitimai darbovietėje, dėl kurių įdiegimo darbuotojas ar keli darbuotojai nebegali atlikti darbo sutartimi sulgytų darbo funkcijų, nes tokios funkcijos ar jų dalis darbovietėje nebeatliekamos arba joms atlikti užtenka mažiau darbuotojų. Tačiau technologiniai pakeitimai turi būti įdiegti darbovietėje, iš kurios darbuotojas yra atleidžiamas.

Darbovietės struktūriniai pertvarkymai gali būti pripažįstami svarbia priežastimi nutraukti darbo sutartį tuo atveju, jeigu dėl struktūrinių pertvarkymų darbuotojas arba keli darbuotojai nebegali atlikti darbo sutartimi prisiimtų funkcijų, nes tokios funkcijos ar jų dalis darbovietėje iš viso nebeatliekamos arba joms atlikti užtenka mažiau darbuotojų. Tačiau jie turi būti realūs, t. y. privalomas ne tik atitinkamo

valdymo organo sprendimas, bet ir toks sprendimas turi būti realiai vykdomas. DK 138 str. numatyti pasikeitimai nėra struktūriniai pertvarkymai.

„Panašios svarbios priežastys“ turėtų būti suprantamos kaip kitos panašios priežastys, kurias sunku priskirti kuriai nors vienai konkrečiai rūšiai, jos gali būti kompleksinės.

Taigi apibendrinant aukščiau nagrinėtas darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės, priežastis, jų sampratas, galima padaryti išvadą, kad jų turinio aiškinimas yra problemiškas, kadangi priežasties svarbumą konkrečiu atveju reikia vertinti analizuojant konkrečias aplinkybes.

Literatūra:

1. Bagdanskis, T., Dambrauskienė, G., Guobaitė, R., Krasauskas, R., Lopinys, V., Macijauskienė, R., Mačernytė-Panomariovienė, I., Sirvydienė, L., Tarilas, J., Usonis, J. (2008). *Darbo teisė. Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras,.
2. Batėnas, P. (2004). Kaip atleisti nekalta. *Juristas*. Nr. 9: 23-29.
3. Bužinskas, G., Dambrauskienė, G., Davulis, T., Grėbliauskas, P., Koverovas, P., Maculevičius, J., Nekrašas, V., Nekrošius, I., Petrylaitė, D., Tiažkijus, V., Vėgelis, V. (2003). *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis. Individualieji darbo santykiai*. Vilnius: Justitia.
4. Dambrauskienė, G., Macijauskienė, R., Mačernytė-Panomariovienė, I. (2007). *Darbo sutartis: sudarymas, vykdymas, nutraukimas*. Vilnius: Žaltvykslė,.
5. Darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002-06-26, Nr. 64-2569.
6. Davidavičius, H. (2003). *Lietuvos Respublikos darbo kodeksas apie darbuotojų įdarbinimą, jų darbo sąlygų keitimą ir atleidimą iš darbo*. Kaunas: Smaltija, p. 93.
7. Europos Socialinė Chartija (pataisyta). *Valstybės žinios*. 2001-06-08, Nr. 49-1704.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje M. K. v. UAB „Vilniaus senamiesčio restauravimo direkcija“ (bylos Nr. 3K-3-98/2000).
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 15 d. nutartis civilinėje byloje G. Š. v. AB „Visagino mechanizacija“ (bylos Nr. 3K-3-30/2001).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų sky-

- riaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. v. AB „Klaipėdos nafta“* (bylos Nr. 3K-3-1204/2001).
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A. R. J. v. Kauno technologijos universitetas* (bylos Nr. 3K-3-1363/2001).
 12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje *V. D. v. UAB „Jurita“* (bylos Nr. 3K-3-60/2002).
 13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *L. Č. v. AB „Mažeikių nafta“* (bylos Nr. 3K-3-365/2002).
 14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 13 d. nutartis civilinėje byloje *A.L. v. Klaipėdos miesto (duomenys neskelbtini) tarnyba* (bylos Nr. 3K-3-695/2002).
 15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje *R. L. v. UAB „Ilsanta“* (bylos Nr. 3K-3-227/2004).
 16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K.K. v. Klaipėdos miesto valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba* (bylos Nr. 3K-3-71/2005).
 17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 31 d. Nutartis civilinėje byloje *I. J. v. UAB (duomenys neskelbtini)* (bylos Nr. 3K-3-433/2003).
 18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *L. V. P. v. UAB „Automobilių stovėjimo aikštelės“* (bylos Nr. 3K-3-311/2004).
 19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *E. J. v. Vilniaus Antano Vivulskio pagrindinė mokykla* (bylos Nr. 3K-3-238/2005).
 20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 13 d. nutartis civilinėje byloje *J.M. v. viešoji įstaiga Klaipėdos ligoninė* (bylos Nr. 3K-3-229/2005).
 21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje *B. K. v. UAB „Šilutės butų ūkis“* (bylos Nr. 3K-3-13/2006).
 22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *R. Š. v. UAB „Schneidersohne Baltija“* (bylos Nr. 3K-3-492/2006).
 23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. Lietuvos kariuomenė* (bylos Nr. 3K-3-204/2007).
 24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 44 „Dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis), taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika*. 2003, Nr. 20.
 25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio mėn. 29 d. Teismų praktikos, taikant DK normas, reglamentuojančias darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės (DK 129 straipsnis), apibendrinimo apžvalga Nr. 44. *Teismų praktika*. 2003, Nr. 20.
 26. Nekrošius, I., et al. *Darbo teisė: vadovėlis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008, p. 249.
 27. Razgūnienė, A. Darbo sutarties instituto ypatumai Baltijos valstybėse. *Jurisprudencija*. 2005, 74(66): 47 - 56.
 28. Slaugos praktikos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001-07-18, Nr. 62-2224.
 29. Tiažkijus, V. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005.
 30. Valstybinės kalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995-01-31, Nr. 15-344.
 31. Termination of Employment Recommendation 199. (1963). Retrieved December 22, 2010, from <<http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm>>.
 32. Termination of Employment Recommendation 166. (1982). Retrieved December 22, 2010, from <<http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm>>.
 33. Termination of Employment Convention 158, (1982). Retrieved December 22, 2010, from <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>.

REASONS OF EMPLOYER INITIATED TERMINATION OF OPEN-ENDED EMPLOYMENT CONTRACT WITH ABSENCE OF EMPLOYEE FAULT

Summary

The employment contract is one of the fundamental rights of individuals for the work, and its social and economic implications are huge. Under circumstances of loss of the employment, any person is affected by significant economic, social and emotional difficulties. Therefore, termination of employment of the employee, in the absence of the employee's fault, is very important. Such situation is governed by the Republic of Lithuania Labour Code Article 129, Parts 1-2. However, the law does not provide list of reasons concerning such termination of employment and the right to decide the question of exemption is granted to the employer. The employer, as a strong working relationship party may abuse it. Only a proper interpretation of this clause can ensure the working relationship of weak party as employer interests.

Authors of this article examines the reasons of termination of open-ended employment contract without fault of the employee, regulated by Republic of Lithuania Labor Code Article 129, paragraph 1-2. According to law, legal doctrine and case analysis, the summarized concepts of these reasons are also presented in this paper.

The aim of research – to reveal the reasons and conditions of open-ended employment contract termination initiated by employer in the absence of the employee's fault.

The object of investigation – reasons of open-ended employment contract termination by the employer, in the absence of employee's fault.

Research methods: systematic, general and comparative analysis, synthesis, logical and aggregation methods.

Therefore, open-ended employment contract of the employer, without fault of the employee may be terminated only with reasonable causes, which actually are not listed in Republic of Lithuania Labor Code does, indicating only the overall features of it. Important reasons could be recognized only such, associated with an employee's qualification, professional competence or behavior at work, as well as economic and technological reasons, or employment in structural adjustments and similar serious reasons. Thus, an employer can identify other reasons, which will be the cause to terminate contract with an employee who is not his fault, in accordance with the basis of Republic of Lithuania Labor Code Article 129.

However, these circumstances can be an important reason to terminate the contract only when employee is unfit to carry out the delegated work due to such circumstances, but it is not related to the worker's fault. The termination of contract is based on factual employee's inability to perform the labor agreed in contract, rather than formal indicators, except the cases dictated in regulatory legislation.

Qualification of employee is described by his theoretical knowledge, practical skills and experience needed to do a certain job. It is not equivalent to education, since education is only one of the criteria that define the qualifications. Lack of necessary skills can not be identified with the lack of a diploma, certificate, except when the law dictates the specific requirements related with diploma or certificate. Unsatisfactory results of certification are an important reason to terminate the contract if they are performed in the normal legislative procedures. In other cases, unsatisfactory results may certify as one more evidence that the employee lacks the qualification. Professional skills in the context of Republic of Lithuania Labor Code Article 129. includes all the objective circumstances in which an employee may be declared as unfit to work a certain job or hold particular positions. The term „professional skills“ in a sense defines the term „qualification“, they are closely related.

Circumstances related with the conduct of the employee's at work, without his fault, as the disciplinary conditions objectively asserts as improper employee behavior, for example conflicting character of employee, psychological incompatibility, unethical behavior and so on. Termination of the contract due to economic reasons must be based on economic necessity and is directly influenced by changes of employer's economic conditions. Dismissal of an employee during the company's bankruptcy or reorganization is not attributed to Republic of Lithuania Labor Code Article 129. referred to the termination of employment reasons. Technological reasons or structural changes of the workplace should be stated as some real changes in the technological or structural changes in the workplace, for which the employee's contractually agreed job functions, are not fulfilled. However, they must be real, that means binding not only the decisions of the organs, but such a decision must be made correctly. According to Republic of Lithuania Labor Code Article 138. Provided changes are not structural reorganization. Some hardly interpreted reasons could be complex and stated as “Similar important reasons”.

In the event of dispute over the employee's dismissal, employer must prove the validity and legality of reasons on which it based the termination of their contract. The court must take into account the specific circumstances of the case and determine whether the the reasons of employer's dismissal are sufficiently important, that would terminate the contract in accordance with Republic of Lithuania Labor Code Article 129.

It is important to note that interpretation of these terms is problematic, since the importance of the case should be assessed by analyzing the specific circumstances. It should be noted that, according to a specific employer and a worker with a job termination case, considerations, and for some reason in one case may be regarded as underlying the termination of the employment relationship, but in other case - no.

Key words: termination of employment contract, important reasons, an employee's qualification, professional skills, behavior at work, economic and technological circumstances, structural changes of the workplace.

PRECIZINIO NIVELIAVIMO PAKLAIDŲ ANALIZĖ

Aurelijus Živatkauskas

Kauno kolegija, Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija

Anotacija. Straipsnyje atlikti vietinio vertikalios tinklo sisteminių matavimų paklaidų tikslumo tyrimai. Remiantis vietinio vertikalios tinklo matavimų duomenimis, ištirtas sisteminių matavimų paklaidų kaupimasis per niveliacijos ėjimus bei atlikta niveliavimo paklaidų analizė. Nustatyta, kad laiko faktorius turi įtakos matavimų kokybei. Remiantis atskaitų skirtumų dispersine analize, nustatyta, kad matavimuose yra sisteminių paklaidų. Tyrimo metu atliktas sisteminių paklaidų eliminavimo modelis leido sumažinti sistemines paklaidas 15–20 proc.

Raktiniai žodžiai: precizinis niveliavimas, skaitmeninis nivelyras, sistemingoji matavimo paklaida.

Įvadas

Per pastaruosius 20 metų įvyko žymių pokyčių geodezinių darbų technologijoje ir metodikoje. Atsiradus daug didesnio tikslumo ir naujos kokybės geodeziniais matavimams, iškilio būtinybė turėti patikimus duomenis. Kokybiška informacija pagrįstas kinematinų ir dinaminų geodezijos uždavinių sprendimas leidžia padidinti geodezinių tinklų tikslumą.

Žvelgiant į niveliavimo istoriją, galima teigti, kad skaitmeniniai nivelyrai padarė perversmą niveliavimo technologijoje [1]. Vertikaliems geodeziniais tinklams sudaryti šiuo metu taikomi skaitmeniniai nivelyrai. Skaitmeninių nivelių veikimas pagrįstas kodinės matuoklės vaizdo skaitmeniniu apdorojimu. Skaitmeniniai nivelyrai turi daug akivaizdžių privalumų lyginant su analoginiais optiniais nivelyrais: automatinis atskaičiavimas kodinėse matuoklėse ir atskaitų registravimas bei saugojimas prietaiso atminties bloke, automatinė kontrolė niveliavimo stotyje pagal pasirinktas tolerancijas, automatinis pirminių rezultatų apdorojimas ir kt. Tačiau skaitmeniniai nivelyrai turi ir trūkumų, kurie išryškėja atlikus didelius serijinius gamybinius matavimus. Todėl būtini konkrečių modelių skaitmeninių nivelių ir kodinių matuoklių tikslumo, techninių geometrinių ir metrologinių parametrų stabilumo tyrimai. Preciziniame niveliavime taikant skaitmeninius nivelyrus, reikia įvertinti papildomai veikiančius specifinius paklaidų šaltinius [8].

Skaitmeninių nivelių Leica Wild Na 3003 elektroninė atskaitų sistema tirta užsienio šalyse ir Lietuvoje [3, 4, 7]. Pastarieji nivelyrai yra naudojami sudarant Lietuvos valstybinį vertikalųjį tinklą. Tačiau Lietuvoje autoriaus žiniomis nebuvo vykdomi niveliacijos tinklų sudarymo darbai naudojant skaitmeninius nivelyrus Topcon DL-102 C.

Precizinėje niveliacijoje matavimų tikslumui

labai svarbūs veiksniai yra nevienalaikiai atskaitymai matuoklių skalėse, nivelių ir matuoklių nusėdimai bei vibracija, aplinkos temperatūros kaita, nivelyro mechaninių ir elektronikos mazgų parametrų reikšmių nestabilumas, saulės įtaka, refrakcija ir kt. Todėl matavimo paklaidų įtaka matavimo rezultatams yra labai aktuali.

Atlikus detalius laboratorinius ir gamybinius tyrimus paaiškėjo, kad matavimų tikslumą apibūdinančios skaitmeninių nivelių ir matuoklių instrumentinės paklaidos priylgsta analoginių optinių nivelių paklaidoms. Šios išvados taikytinos prietaiso paklaidoms. Tačiau skaitmeninių nivelių konstruktorių numatytas matavimų eiliškumas dirbant stotyse yra kitoks nei per daugelį metų nusistovėjęs, praktiškai patikrintas, reglamentuojamas niveliavimo instrukcijoje, normose ir reikalavimuose darbas su analoginiais optiniais nivelyrais. Matavimų tvarkos pakeitimas gali turėti įtakos sisteminių paklaidų, susijusių su matavimų aplinkos pokyčiais, padidėjimui. Matavimų aplinkos pokyčiai čia laikoma pastatyto ant stovo nivelyro ir matuoklių nepastovumas. Matuoklių svorio veikiami kuolai bei nuo nivelyro svorio stovas matavimo metu gali sėsti. Veikiant tampriosioms gruntų deformacijoms, kuolai gali kilti [7].

Pasikeitus matavimo tvarkai pastebėta, kad aukščių skirtumų, gautų atlikus tiesioginio ir atgalinio ėjimo matavimus, nesutapimų kaupimasis niveliacijos ėjimuose dirbant skaitmeniniais nivelyrais yra didesnis nei matuojant analoginiais optiniais nivelyrais.

Darbo tikslas – remiantis vietinio vertikalios tinklo matavimų duomenimis, ištirti sisteminių matavimų paklaidų kaupimąsi per niveliacijos ėjimus bei atlikti niveliavimo paklaidų analizę.

Analizei panaudoti Garliavos ir Alšėnų seniūnijose gauti vietinio vertikalios tinklo lauko matavimų duomenys.

1. Teorinės sistemųjų paklaidų kaupimosi galimybės

Dirbant su skaitmeniniais nivelyrais, nivelių konstruktorių numatyta aukščių skirtumų matavimo tvarka lyginėse ir nelyginėse niveliacinio ėjimo stotyse yra vienoda. Atskaičiavimų matuoklėje eiga:

1. a_1 – pirmasis atskaičiavimas atgalinėje (pagal ėjimo kryptį) matuoklėje;
2. p_1 – pirmasis atskaičiavimas matuoklėje priekinėje matuoklėje;
3. p_2 – antrasis atskaičiavimas priekinėje matuoklėje;
4. a_2 – antrasis atskaičiavimas atgalinėje matuoklėje.

Dirbant su analoginiais optiniais nivelyrais aukščių skirtumų matavimo tvarka lyginėse ir nelyginėse niveliacinio ėjimo stotyse yra skirtinga. Nelyginėse stotyse atskaičiavimų matuoklėje eiga:

1. a_1 – pirmasis atskaičiavimas atgalinėje (pagal ėjimo kryptį) matuoklėje;
2. p_1 – pirmasis atskaičiavimas matuoklėje priekinėje matuoklėje;
3. p_2 – antrasis atskaičiavimas priekinėje matuoklėje;
4. a_2 – antrasis atskaičiavimas atgalinėje matuoklėje.

Lyginėse stotyse:

1. p_1 – pirmasis atskaičiavimas priekinėje matuoklėje;
2. a_1 – pirmasis atskaičiavimas atgalinėje matuoklėje;
3. a_2 – antrasis atskaičiavimas atgalinėje matuoklėje;
4. p_2 – antrasis atskaičiavimas priekinėje matuoklėje.

Niveliavimo stotyse išmatuoti aukščių skirtumai skaičiuojami du kartus:

$$h' = a_1 - p_1, \quad (1)$$

$$h'' = a_2 - p_2. \quad (2)$$

Išmatuoti dydžiai stotyje kontroliuojami. Tolerancijomis kontroliuojamos išmatuotų dydžių funkcijų klaidos – sąlyginių pataisų lygčių laisvieji nariai (nesąryšiai). Matavimai laikomi kokybiškais, kai:

$$|h' - h''| \leq d, \quad (3)$$

čia d – leistinasis išmatuotų aukščių skirtumų nesutapimas. Esant išpildytai (3) sąlygai, išmatuoto aukščių skirtumo reikšmė:

$$h = \frac{1}{2}(h' + h'') \quad (4)$$

Atliekant niveliacinį ėjimą aukščių skirtumai tarp reperų matuojami einant niveliacijos linija viena ir kita kryptimi (pirmyn ir atgal). Todėl ir aukščių skirtumai išmatuojami du kartus: h_p ir h_a . Tad galima atlikti dar vieną matavimų duomenų kontrolę:

$$\Delta h = h_p - h_a \quad (5)$$

Šis skirtumas taip pat kontroliuojamas pagal leistinas normas. Esant statistškai žymioms sistemingsioms matavimų paklaidoms, kurios pasireiškia pagal panašų dėsnį niveliuojant pirmyn ir atgal, aukščių skirtumų nesutapimai (5) per niveliacinį ėjimą kaupiasi.

Išnagrinėsime tikimybiškai galimą nivelyro ir kuolų, ant kurių statomos matuoklės, lemiamą nepastovumo sistemųjų paklaidų kaupimąsi per niveliacinį ėjimą, dirbant su optiniais ir skaitmeniniais nivelyrais.

Nivelių ir kuolų nepastovumą galima išreikšti laiko funkcijos modeliu:

$$\partial = cf(t), \quad (6)$$

čia $f(t)$ – laiko funkcija, c – koeficientas. Laiko funkcijos $f(t)$ išraiška ir koeficiento c reikšmė priklauso nuo grunto savybių, kuolų formos, nivelyro bei matuoklių svorio, $f(t=0)=0$.

Dirbant su analoginiu optiniu nivelyru ir laikant, kad $t_0=0$ yra pirmojo atskaičiavimo matuoklėje metu, galima parašyti, kad nelyginėse stotyse [7]:

$$\left. \begin{aligned} a_1 &= a'_1 \\ p_1 &= p'_1 + cf(t_1) \\ p_2 &= p'_2 + cf(t_2) \\ a_2 &= a'_2 + cf(t_3) \end{aligned} \right\}, \quad (7)$$

o lyginėse stotyse:

$$\left. \begin{aligned} p_1 &= p'_1 \\ a_1 &= a'_1 + cf(t_1) \\ a_2 &= a'_2 + cf(t_2) \\ p_2 &= p'_2 + cf(t_3) \end{aligned} \right\}. \quad (8)$$

Čia a'_1 , a'_2 , p'_1 , p'_2 – atskaitos matuoklėse, eliminavus sistemingą paklaidą dėl nivelyro ir kuolų

nepastovumo, t. y. tokios atskaitos, kurių atskaičiavimo paklaidos visiškai atsitiktinės.

Du kartus išmatuotų aukščių skirtumų nesutapimai lyginėse ir nelyginėse stotyse [7]:

$$\Delta_1^{(n)} = \{a'_1 - p'_1 - cf(t_1)\} - \{a'_2 - cf(t_3) - p'_2 - cf(t_2)\}. \quad (9)$$

Algebriskai pertvarkius:

$$\Delta_1^{(n)} = (a'_1 - a'_2) - (p'_1 - p'_2) + c\{f(t_2) - f(t_1) - f_3\}. \quad (10)$$

Analogiškai – lyginėse stotyse:

$$\Delta_1^{(l)} = (a'_1 - a'_2) - (p'_1 - p'_2) + c\{f(t_1) + f(t_3) - f(t_2)\}. \quad (11)$$

Nesutapimų sumos lyginėje ir nelyginėje stotyje matematinė viltis lygi nuliui:

$$\begin{aligned} M[\Delta_1^{(n)} + \Delta_1^{(l)}] &= M[(a'_1 - a'_2)^{(n)} - (p'_2 - p'_1)^{(n)}] + \\ &+ M[(a'_1 - a'_2)^{(l)} - (p'_1 - p'_2)^{(l)}] + M \\ &[c(f(t_2) - f(t_1) - f(t_3) + f(t_1) + f(t_3) - f(t_2))] = \\ &= 0. \end{aligned} \quad (12)$$

Šių nesutapimų kaupimosi per niveliacinį ėjimą matematinė viltis taip pat lygi nuliui.

Dirbant su skaitmeniniais nivelyrais, matavimai lyginėse ir nelyginėse stotyse atliekami tokia pačia tvarka kaip analoginiais nivelyrais nelyginėse stotyse. Tuomet du kartus išmatuotų stotyje aukščių skirtumų nesutapimas [7]:

$$\Delta_1 = \{a'_1 - p'_1 - cf(t_1)\} - \{a'_2 - cf(t_3) - p'_2 - cf(t_2)\}, \quad (13)$$

arba

$$\Delta_1 = (a'_1 - a'_2) - (p'_1 - p'_2) + c\{f(t_2) - f(t_1) - f_3\}. \quad (14)$$

Aukščių skirtumų stotyje nesutapimų matematinė viltis:

$$M[\Delta_1] = c\{f(t_2) - f(t_1) - f(t_3)\}. \quad (15)$$

Tuomet aukščių skirtumų nesutapimų kaupimosi per niveliacijos ėjimą matematinė viltis:

$$M\left[\sum_{i=1}^N \Delta_{1,i}\right] = Nc\{f(t_2) - f(t_1) - f(t_3)\}. \quad (16)$$

Čia N – stočių skaičius niveliacijos ėjime.

Atlikus abiejų metodikų vertinimą, galima daryti išvadą, kad dirbant pagal matavimo analoginiais nivelyrais metodiką, sistemintųjų paklaidų kaupimuisi dėl nivelyro ir kuolų nepastovumo teorinio pagrindo nėra. Dirbant su skaitmeniniais nivelyrais, tokios paklaidos kaupiasi.

Atsižvelgiant į (16) lygybę, konstantos c įvertis skaičiuojamas sekančiai [8]:

$$c = \frac{\sum_{i=1}^N \Delta_{1,i}}{N\{f(t_2) - f(t_1) - f(t_3)\}}. \quad (17)$$

Žinant konstantą ir funkcijos teorinį modelį, pagal (7) formulę galima apskaičiuoti atskaitų matuoklėse pataisytas reikšmes ir eliminuoti dalį sistemingųjų paklaidų dėl nivelyro ir kuolų nepastovumo.

2. Tyrimai remiantis matavimų rezultatais

Remiantis teorine analize galima teigti, kad matuojant skaitmeniniu nivelyru pasireiškia tam tikras nivelyro ir matuoklių (kuolų, ant kurių statomos matuoklės) nepastovumas, kaupiasi matavimo sistemintosios paklaidos. Matuoklių ir nivelyro nepastovumo modelį išreiškus laiko funkcija, dvigubų matavimų skirtumai turi priklausyti nuo matavimų trukmės tarp matavimų. Atliekant tyrimus remiantis gamybinių matavimų rezultatais, pirmasis uždavinys buvo nustatyti tokios priklausomybės egzistavimą matuojant. Analizuoti skaitmeniniu nivelyru Leica NA 3003 ir Topcon DL-102 C atliktų naujai sudaromo Kauno kolegijos Kraštotvarkos fakulteto vietinio vertikaliojo geodezinio tinklo matavimų duomenys.

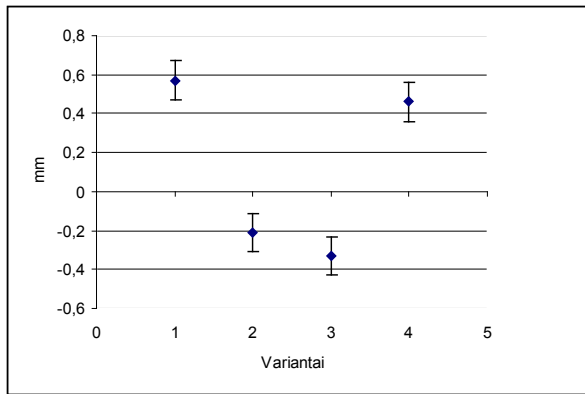
Dirbant skaitmeniu nivelyru matavimų tvarka stotyse yra a_1, p_1, p_2, a_2 . Tuomet atskaitų skirtumai $(a_1 - a_2)$ ir $(p_1 - p_2)$ atitinka skirtingus laiko tarpusnius tarp atskaičiavimų matuoklėse. Esant matuoklių ar nivelyro nepastovumui šių skirtumų vidurkiai nelygūs nuliui.

Galima kontroliuoti du kartus stotyje išmatuotų aukščių nesutapimus, apskaičiuotus pagal formules:

$$\Delta_1 = (a_1 - p_1) - (a_2 - p_2), \quad (18)$$

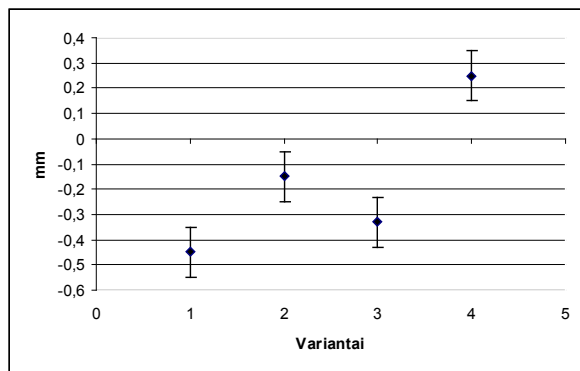
$$\Delta_2 = (a_1 - p_2) - (a_2 - p_1). \quad (19)$$

Siekiant nustatyti, ar atskaitų skirtumai $(a_1 - a_2)$, $(p_1 - p_2)$ ir Δ_1 , Δ_2 yra laiko funkcijos, buvo atlikta dispersinė analizė.

1 pav. Skirtumų $(a_1 - a_2)$, $(p_1 - p_2)$ dispersinės analizės rezultatų schema: 1 – $(a_1 - a_2)$ ėjimo pirmyn; 2 – $(p_1 - p_2)$ ėjimo pirmyn; 3 – $(a_1 - a_2)$ ėjimo atgal; 4 – $(p_1 - p_2)$ ėjimo atgal.

Pasikliautinumo intervalas – $P = 0,95$.

2 pav. Skirtumų Δ_1 , Δ_2 dispersinės analizės rezultatų schema: 1 – Δ_1 ėjimo pirmyn; 2 – Δ_2 ėjimo pirmyn; 3 – Δ_1 ėjimo atgal; 4 – Δ_2 ėjimo atgal.

Pasikliautinumo intervalas – $P=0,95$.

Matyti, kad analizuojamų skirtumų vidurkiai yra nevienodi (1 ir 2 pav.) ir daugelis nesutapimų statistikai reikšmingi. Tyrimo rezultatai patvirtina, kad laiko faktorius turi įtakos matavimų kokybei. Galima teigti, kad matavimuose yra sisteminių paklaidų. Jas galima eliminuoti.

Sisteminių paklaidų sumažinimui buvo pasirinkta laiko funkcijos lygtis ir pagal (17) formulę nustatyta parametro c empirinė reikšmė.

Dalinio paklaidų eliminavimo skaičiavimai atlikti pasirenkant tiesinį nepastovumo modelį. Pagal jį atskaitos matuoklėje nuo tikrųjų reikšmių nukrypsta dydžiu:

$$\delta_i = ct_i. \quad (20)$$

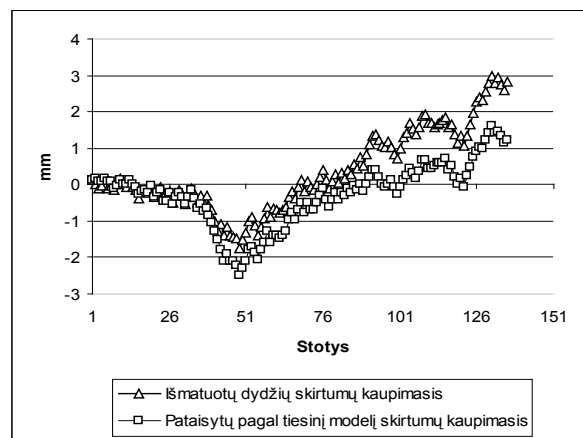
Modelį supaprastinant laikoma, kad atgalinių matuoklių sėdimas stabilizavęsis. Sėdimų modelyje laikas skaičiuojamas sąlyginiais vienetais. Stebint matavimo procesą, nustatyta, kad laiko tarpas tarp atskaičiavimų a_i ir p_i yra 2 vienetai, p_i ir $p_2 - 1$ vienetas, a_i ir $a_2 - 5$ vienetai.

Nustatant aukščiau išvardintas sąlygas, atskaitos, pataisytos dėl matuoklių ir nivelyro nepastovumo, bus[8]:

$$\left. \begin{aligned} a'_1 &= a_1 \\ p'_1 &= p_1 - 2c \\ p'_2 &= p_2 - 3c \\ a'_2 &= a_2 \end{aligned} \right\} \quad (21)$$

Esant tiesiniam nepastovumo modeliui, empiriškai nustatytas parametras c :

$$c = \frac{\sum_{i=1}^N \Delta_{1,i}}{N}. \quad (22)$$

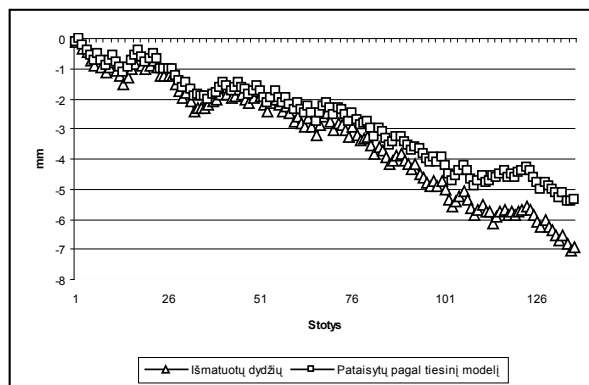
3 pav. Skirtumų $\Delta_1 = (a_1 - p_1) - (a_2 - p_2)$ kaupimasis.

Galima konstantą c apskaičiuoti ir pagal skirtumus:

$$\Delta_2 = (a_1 - p_2) - (a_2 - p_1). \quad (23)$$

Tuomet:

$$c = -\frac{\sum_{i=1}^N \Delta_{2,i}}{N}. \quad (24)$$

4 pav. Skirtumų $\Delta_2 = (a_1 - p_2) - (a_2 - p_1)$ kaupimasis.

Išmatuotų skirtumų Δ_1 , Δ_2 kaupimosi niveliacijos linijoje rodikliai pavaizduoti (3 ir 4 pav.). Matome, kad įvedus pataisas, abiem atvejais sisteminių nesutapimų Δ_1 , Δ_2 kaupimasis mažėja. Tačiau mažėjimas nėra didelis (15–20 proc.). Tai reiškia, kad niveliavimo procese dominuoja atsitiktinės paklaidos. Tačiau iš pateiktų duomenų aiškėja, kad taikant nors ir supaprastintus niveliavimo paklaidų eliminavimo modelius, galima gerokai sumažinti sisteminę paklaidą.

Išvados

1. Skaitmeninio niveliavimo darbo tvarkos stotyje pakeitimas, palyginti su darbu analoginiais optiniais nivelyrais, lemia skaitmeninio niveliavimo sistemingųjų matavimo paklaidų kaupimąsi per niveliacijosėjimus.
2. Sistemingąsias skaitmeninio niveliavimo rezultatų paklaidas galima iš dalies eliminuoti taikant šiame darbe rekomenduotą metodiką, pataisant matuoklių atskaitas dėl matuoklių ir nivelyro nepastovumo.
3. Paklaidų sumažėjimas priklauso nuo to, koks pasirinktas paklaidų eliminavimo modelis.

PRECISION LEVELLING ERROR ANALYSIS

Summary

The article comprises the research of the accuracy of the local vertical network measurement. On the basis of the data of local vertical network measurement, the accumulation of systemic measurement errors during levelling stages was researched and the analysis of levelling errors was performed. It was identified that the time factor has an influence on the quality of measurements. Following the dispersive analysis of the differences in readings it was identified that measurements contain systemic errors. The systemic error elimination model performed during the research allowed to reduce systemic errors by 15–20 pct.

Key words: precision leveling, digital leveler, measurement error, systemic measurement error.

4. Tyrimo metu atliktas sistemintųjų paklaidų eliminavimo modelis leido sumažinti sistemingąsias paklaidas 15–20 proc.

Literatūra

1. Becker J. M. History and evolution of height determination techniques especially in Sweden // Geodesy Surveying in the Future, The Importance of Heights, Gävle, Sweden, 15–17th of March, 1999, p. 43–57.
2. Kazakevičius S., Petroškevičius P., Zakarevičius A. Lietuvos geodezinio vertikaliojo tinklo sudarymo principai // Geodezija ir kartografija, XXV t., Nr. 2. Vilnius: Technika, 1999, p. 47–59.
3. Krikštaponis B. (2002). Skaitmeninio nivelyro Wild NA 3003 atskaitos sistemos ypatumų tyrimai. Geodezija ir kartografija. Vilnius. Technika. XXVIII t., Nr. 2.
4. Krikštaponis B. (2000). Matavimų analoginiais ir skaitmeniniais nivelyrais tikslumo tyrimai. Geodezija ir kartografija. Vilnius. Technika. XXVI t., Nr. 2.
5. Skeivalas J. Putrimas R. Krikštaponis B. (2000). Precizinio niveliavimo klaidų kovariacinė analizė. Vilnius. Technika. XXV t., Nr. 4.
6. Schneider F. Dixon D. (2002). The new Leica Digital Levels DNA 03 and DNA 10. FIG XXII International Congress. Washington, D. C. USA, April 19–26.
7. Zakarevičius A. Baškienė R. (2002). Matavimai skaitmeniniais nivelyrais: paklaidų analizė ir jų mažinimo galimybės. Geodezija ir kartografija. Vilnius. Technika. XXVIII t., Nr. 3.
8. Zakarevičius A. Dabartinių geodinaminių procesų Lietuvos teritorijoje tyrimas. Monografija. Vilnius: Technika, 2003.
9. Živatkauskas A. Skaitmeninio nivelyro Leica DNA 03 atskaitos sistemos tikslumo tyrimai. Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose 2008/5.

Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose, 2010

ISSN 1822-1068

Tiražas 300 egz. Užsakymas 629.
Leido ir spausdino Kauno kolegijos leidybos centras,
Pramonės pr. 20, 50468 Kaunas